

RAST

REVIJA ZA LITERATURO KULTURO IN DRUŽBENA VPRAŠANJA

LETNIK XV, leto 2004, št. 1 (91) ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

UVODNIK

Poglejmo se, pa nam bo jasno

Milan MARKELJ

LITERATURA

Poezija

Pesmi

Kajetan KOVIČ

Prva pesem

David BEDRAČ

Premik

Tebi, pesem

Daleč prek

Morda

Pesniki nikoli zares ne spakirajo kovčkov

Pesem

Zadnja pesem

Kača zleze na nebo

Rekviem za prijateljico

Prevod

Stanka HRASTELJ

Rainer Maria RILKE

Prevod: Kajetan KOVIČ

Proza

Kmalu se vidiva

Barica SMOLE

Oh, ti čudoviti moški

Stotnik

Stane PEČEK

KULTURA

France Prešeren, boem in vizionar

Marijan DOVIČ

Besediila slovenske popularne glasbe

Tomaž KONCILIJA

Razvrednotena Trška gora

Dušan ŠTEPEC DOBERNIK

"Jo ni hiše, da ne bi bili v Ameriki"

Mitja SIMČIČ

Dolenjska najdišča v novem arheološkem

Viktorija KANTE

vodniku

Davorin VUGA

NAŠ GOST

Ljubitelj, ki pripoveduje zgodbe

(Pogovor s Stanetom Pečkom)

Ivan GREGORČIČ

Telo, oblika in struktura

Tatjana PREGL KOBE

DRUŽBENA VPRAŠANJA

Viri tradicionalne oskrbe z vodo kot kulturna
dediščina in razvojni potencial

Jernej ZUPANČIČ

ODMEVI IN ODZIVI

Zgodovina nastaja vsak dan sproti
Refleksije - aktualna in sveža razstava
Knjiga za starše (in še za koga)
Zlati prinašalec Žur in njegova bolha Lila
Marjan Žiberna: Beznica v Kitalah
Ernst Mach in Dolenjska

Ivan KASTELIC
Tatjana PREGL KOBE
Barica SMOLE
Jože ZUPAN
Andrej FERKOLJ
Judita PODGORNIK

GRADIVO ZA HISTORIČNO TOPOGRAFIJO

Dolenjska mesta in trgi v srednjem veku (16)
November - december 2003
Letno kazalo 2003

Boris GOLEC
Lidija MURN
Pete ŠTEFANČIČ

KRONIKA

NASLOVNICA

Jožica Medle: PODOBA OBLIKE (detajl), 2003, akril na lesu

POGLEJMO SE, PA NAM BO JASNO

Številke petnajstega letnika revije Rast, ki ga začenjamo s februarско, nekoliko okrepljeno številko, bodo prihajale med vas, dragi bralci in naročniki, v platnicah modre barve. Ne zato, ker bi bila morda ta barva posebej ljuba likovnemu uredniku ali ker bi si uredništvo želelo v igri besed s tem priklicati kaj več modrosti v svoje ravnanje. Izbiro barve narekujejo drugi razlogi. Predvsem želimo na ta način z zunanjim videzom revije označiti zgodovinskost letošnjega leta. Modra je namreč barva zastave Evropske unije, Slovenija pa bo 1. maja postala polnopravna članica te skupnosti in s tem naredila enega najpomembnejših korakov na svoji zgodovinski poti.

Ničkolikokrat je bilo že povedano in napisano, a je vendar treba znova poudariti tehtnost in bistvo tega zgodovinskega koraka, da se namreč z njim tudi formalno udomljamo v kulturno-civilizacijsko okolje, kamor smo na tem zgodovinsko prepišnem koščku sveta med Triglavom in Kolpo vedno sodili in v katerem ves čas nesporno temeljimo. Prav tako jasno in nedvoumno nam mora tudi biti, da v družbo evropskih narodov stopamo kot samosvoji in v tej samobitnosti prepoznavno različni od drugih ter da taki hočemo tudi ostati. Kot številčno majhna narodna skupnost moramo imeti to ves čas pred očmi, vendar naj nam te osveščenosti ne kroji strah pred utopitvijo v evropskem morju - strah je slab in hromeč svetovalec - ampak naj nam bo popotnica v Evropo zdravo samozavedanje lastne vrednosti in samospoštovanje.

Oboje, samozavedanje in samospoštovanje, predpostavlja zrelo vednost o samem sebi, polno prepoznavanje tistega, po čemer smo, kar smo. In to je? ...

Razmisleki mnogih naših izobražencev iz prejšnjih in iz sedanjih časov nas pri iskanju odgovora na to bistveno vprašanje vodijo k slovenskemu jeziku in k nacionalni kulturi kot tistemu, kar temeljno določa našo nacionalno identiteto, kot tistemu, po čemer Slovenci smo Slovenci. Naš odnos do slovenščine in slovenske kulture je torej merilo našega samozavedanja in samospoštovanja. Ali z drugimi besedami, pogledjmo, kako ravnamo z materinščino, kaj počnemo s svojo kulturo, in videli bomo, kaj bo z nami.

Da, tako preprosto je to!

Milan Markelj,
odgovorni urednik

Jožica Medle: STRUKTURA BARVE IN OBLIKE, 2002/3, akril in kolaž na platnu, 100 x 100 cm

Kajetan Kovič PESMI

KAKO TEČE VODA

Kako teče voda
kako teče
med jelšami in akacijami
kako tiho šumi
skoz vid in sluh
pa spet proseče
pa spet zamolklo
kóliko pomladi kóliko vetrnic
zdaj pa v podrasti skrite
po tujih krajih
kako teče voda
nenehno nova
pod mostovi
in samotnimi mlini
kako teče
kako teče
mimo

POMLAD 1999

V še golem gozdu
se vzpenjajo bukova debla
kakor za vnebovzetje.
Pod njimi
nihče ni pograbil
lanskega listja.
Svita se
in namesto teles
zaljubljenecv
so v mah odtisnjeni
grobi podplati škornjev.
Čez dan
v črnino odete
ovdovele neveste
trgajo vetrnice
za posmrtno poročne šopke.
Okus po medu
v njihovih ustih greni.

*V nosnicah mrtvih vojakov
se ohlaja vonj po smodniku.
Oblaki so rdeči
in pesmi ugašajo
kot sveče,
ki so požgale svoj vosek.*

BREZ IZTOČNICE

*Na odru sem.
Igra ima tri dejanja,
meni pa zmanjka besed
že po drugem prizoru.
Zaman se oziram po soigralki,
da mi ponudi iztočnico.
Panično se zavem,
da igram v monodrami.
Preglumim se
do šepetalske kabine.
Školjka je votla.
Šepetalka je na dopustu.
Stopim na rampo,
da bi se opravičil
za faliran nastop.
Pa mi ni treba,
ker tudi publike ni.
Zbegan strmim v dvorano.
Tišina diha kot mačka.
Obrnem se
in odidem čez goli oder.
Pritipam se v zakulisje.
Privijem luč.
Naj spustim še zaveso?*

VZORCI

*O vzorci,
shranjeni v krvi,
da se po vas ravnam
tudi ko nočem.
O vzorec bega
pred vsem neznanim,
želja,
da se pred odrom
ne vzdigne zavesa,
a če se že,
da se, igralec, zatečem
pod varne kapuce
tujih besed.*

Kajetan Kovič

*O biti zase jaz sam
in biti za druge
sto drugih,
vloga, ki zlahka vse da,
a ne obvezuje.
Blagoslovljena tema,
iz katere prihajam,
ko mimo slepilnih kulis
na odgrnjenem odru
grem v ono drugo,
neznano.
O vzorec bega
iz vsak dan igrane vloge.
Vsaj za oddih
na priklopnem sedežu
v zadnji vrsti parterja.*

AB URBE CONDITA

*Delovni dnevi
se zgrinjajo
v prazne tedne
in puste navade,
a si vsak na skrivaj
prihrani
kakšno prosto minuto,
ki se leta dolgo
seštevajo
in se počasi,
kakor iz megle,
sestavljajo v pot
in v pokrajino,
v modro nebo
in v zrak
iz zgodnjega vetra
in čisto nazadnje,
že pred obzidjem,
postanejo ključ,
ki odpira velika vrata
v neznano mesto,
kjer se,
če viri ne lažejo,
po smrti sveta
začne
novo štetje časa.*

LITERATURA

Rast 1 / 2004

David Bedrač PRVA PESEM

*Včasih sem hotel razložiti pesem,
jo razrezati,
da bi videl barvo njene krvi,
da bi razumel, kako diha,
kako bliskne z lista in ponikne v bralca,
hotel sem iti za ritmom,
za besedo in med besede,
hotel sem topiti stavke,
da bi videl,
iz kakšne snovi so.*

Tako je bilo včasih.

*Zdaj vem, da je vsaka pesem prva,
in dovolj je,
da se čudežno zalesketam,
ko jo napišem.*

PREMIK

Potem sem tu.

*Malo čez čelo zaniham
in padem skozi roke,
malo čez čelo in naprej.*

Potem sem tu.

*In slišim ravnino govoriti
in slišim prostor,
ki zgrabi kakor sneg v mrzlo nadržje.*

Potem sem tu.

*In pesem na listu,
ki ne tehta niti en gram ...*

TEBI, PESEM

*V resnici me ne zanima,
kako si odeti srce v rastlinjak.*

*V resnici nočem vedeti,
kako se zvečer sname veke,
kako položi na pločnik
in zapre nanj.*

David Bedrač

*V resnici me ne zanima,
kako se bazeni tvojih ust polnijo z besedami,
da hočeš preskočiti usta
čez in čez.*

*V resnici hočem sebe dati vate
in se zavrteti okoli tvoje osi.*

DALEČ PREK

*Kako zaznati prek?
Kako daleč?
Kako zgostiti vsa vprašanja
v ena usta?*

*Zakaj spraševati,
ko se zdi,
da so odgovori naše biti
že z rojstvom razrezani pod kožo,
in kako seštevati kaplje vetra?*

*Zakaj sploh zaznati prek, pesnik?
Če so stene tako prekleto zastenjene
na tvoje mehko nebo!*

MORDA

*Morda sesti v senco,
zaznati stoletja pred in za nami,
morda padati skozi uro,
biti umetnik,
ki kleše lastno senco,
da bi bila virtuoza na soncu,
goreča kot levi v savani,
šokantna kot utopljeno dete v ribniku,
da bi bila mehka in gladka kot rjuha,
ki pokriva vse postelje tega veselja
in se dotika sleherne kože.*

*Morda dosecati.
Morda vrhove. Morda nedosegljiva dna.
Morda pustiti, da se vsujejo snežinke
skozi telo
in se skepajo v popek.*

*Morda se skriti v prste
in pobožati vsak trenutek,
ki ti je namenjen,
morda ...*

LITERATURA

Rast 1 / 2004

*Morda le izklopiti telefon,
zapreti vrata, okna in oči
in poslušati,
kako osupljivo ti bije srce.*

PESNIKI NIKOLI ZARES NE SPAKIRAJO KOVČKOV

*Ker sem odkril,
kako se pije zelina iz travnika,
kako se napolni oko s travami
in roka z verzi.*

*Ker sem odkril,
da so verzi povsod –
v luni, ki luknja nočno nebo
in pada na ulice,
v niti, ki prišije zvok na zvok,
svetlobo v zvezde,
kri na rano
in rano na telo.*

*Ker sem odkril,
da so verzi povsod,
da so skriti
in jih je treba iskati,
in da pesniki nikoli zares ne spakirajo kovčkov
in odidejo na dopust.*

PESEM

Ne bom zapisal jutro.

*Raje zapišem,
da so ptice vlažne v krilih
in da nesejo oblake proti mestu.*

Ne bom zapisal gozd.

*Raje zapišem,
da listi trzljajo v vetru,
preden se zluščijo v čas.*

Ne bom zapisal tišina.

*Raje padem v veter
in razgibam travnik
in žito.*

David Bedrač

Ne bom zapisal pesem.

*Raje zapišem še en verz
in še enega,
in še enega,
in še enega ...*

ZADNJA PESEM

*Ko sem držal prostor,
ko sem padal v žito,
k tebi,
ko sem videl,
kako spijo vetrovi,
dahnjeni čez polje,
ko sem spoznal,
da so pajčevine požrešne metafore,
ki visijo s stropa,
takrat sem se ločil od mize,
se oblekel v pižamo
in pustil,
da pesmi, jutri, kakor žito dozoriyo.*

Jožica Medle: RISBA

Stanka Hrastelj KAČA ZLEZE NA NEBO

*Kača zleze na nebo,
požre zvezdo,
mi požre trebuh,
z repom se dotika mojega jezika.
Vse poti, moj Bog, vsi stihi
ledeniki.
Čeprav je rekel, da je čutil
dotik, ki ga je poljubil s tolikšne razdalje
nežno na oči.*

*Čutil, da sem tedaj drhtela, je rekel,
kot ikona, ki je šla na grško goro,
bela suknja, do tal čista,
ki ničesar ne ve o spominjanju,
ničesar o pozabi,*

*še o svojih obrveh,
s kakšno lahkostjo jih srna
stori bridke,
ničesar o krogih,
ki jokata tik pod njima.*

LITERATURA

Rast 1 / 2004

*Smejati se v slabem vremenu,
opravičiti se povešenim očem,
ker so gledale to lepo telo,
in ne storiti nič
glede tega,
niti sanj.
Po stenah risati ozvezdje,
si narisati srečno prihodnost,
in te prisoditi sebi.*

*Boš prišel nekega jutra,
preden se zamenja obzorje,
preden iskanju otrdi zapestje
od mahanja v slovo?*

*Zrcalijo se,
odsevajo, neprehojene, nezačete
na moji koži,
kot brazgotine, nastale po ugrizih.
Ljubezen, ljubezen gre
mimo,
se oddaljuje
v prosojni svetlobi.*

*Takšna, ranjena,
sva šla narazen,
na dvoje vsak.
Sledovi burje, vtetovirani na gležnjih.
Zares,
mesec je bil nocoj zlat,
nato je padal med bore.
Niso ga prestregli
z vejami, ko je strmoglavljaval vanje,
po skorji,
po iglicah, vse do njihovih src,
zaljubljeni v barve, ki so jih nosili čez dan.*

*Zares,
z mano je še huje.*

*Glasovi večera,
črički, spomini, vlak od daleč, veter,
dež, ki se je hotel držati za roke,
živalce, ki so to vedele in se razbežale.*

*Vsa naša leta so leta otroštva.
Način, kako umiraš.
Kako odpenjaš, sanjam
gumbe in si jih pritisneš na golo kožo.
Način, s katerim vstopiš v temo.*

*In se vprašaš: Na kateri dlani že,
na kateri črti je zapisano upanje?*

*Razlogi, da ga iščeš.
Način, kako razmikaš prste.
Vse, kar pade na zemljo.
Ne moreva se zediniti o tem, kateri mesec
je bil težišče prejšnjega leta. Zima*

*je bila trda od apna in udobja ves čas.
Kakšen pomladni, knjige
so se odpirale hitreje kot brsti.
Svet je postajal pregleden in ljudje
očitni, življenje razložljivo.*

*Nekaj časa, s prihodom poletja
je vse postalo motno.
Spoznala sva se avgusta,
večeri so dišali po jazzu in pivu.*

*Zagotovo ne jesen, bila je črna luknja,
bila je razlog za klanje, lepljiva
od cvetličnega medu, golote in preživetja.*

*Pogovor zlagava po kupčkih, razporejava jih
po točno določenih poljih šahovnice. Pomena
najinega početja ne prirejava za zunanji
svet. Itak naju ne jemljejo resno.*

*Na kolenih se nama nabirajo drobtine
piškotov in madeži od čaja.*

*Zdaj se mi dogajajo stvari, ki so jih
škorpijoni nosili na čelih, nešteto sveč
je dogorelo. Očeta ni bilo nikoli zraven,*

*a njegova prisotnost je vse stvari naredila
svečane. Zato sem najinemu odnosu primešala
vročo čokolado, drugi počnejo to skrivaj
ali pa sploh ne, na minevanje pa ne
vpliva. Šele zdaj sem opazila ...*

*Svoje ime sem že odslužila, zamenjala
bom hišo, v katero hodim dihat.
To ni, da ga ne ljubim. A on me?
Je sploh razmišljal o tem?*

*V resnici ga ne poznam,
o njem ničesar ne vem, ne sprašuj,
če ga iščem v drugih moških.*

*Nekako vedno izberem norost
in si obuvam premajhne podkve za na ples.*

Rainer Maria Rilke

Prevod: Kajetan Kovič

Leta 1900 je Rilke obiskal slikarsko kolonijo v Worpswedeju v severni Nemčiji, kjer je spoznal umetniški »sestrik«, slikarko Paulo Becker in kiparko Claro Westhof. Z naklonjenostjo je dolgo omahoval med eno in drugo, dokler se ni leta 1901 poročil s Claro, medtem ko se je Paula omožila s slikarjem Ottom Modersohnom. Bila je izjemno nadarjena, sodobnim tokom zavazana umetnica, ki je leta 1907 komaj 31-letna umrla ob rojstvu edinega otroka. Slikala je tihožitja in portrete, med njimi tudi ne povsem dokončan Rilkejev portret v ekspresionistični maniri. Leto dni po njeni smrti je pesnik ob nenadnem navdihu napisal pokojnici posvečen *Rekviem za prijateljico*. V pesnitvi se ona navidez nepotešena vrača iz svojega »mrlišтва«, v resnici pa avtor v soočenju življenja in smrti izpoveduje svoje videnje njunega zapletenega odnosa ter izraža svoje poglede na umetniško ustvarjanje in ljubezen. Ob spominu nanjo in posebej na njen avtoportretni polakt govori o razmerju med umetnikovim življenjem in delom. Ker je, poenostavljeno povedano, slikarkino življenje (materinstvo) s svojo zahtevo po absolutnosti izničilo njeno delo (umetnost), pesnik ugotavlja, da med življenjem in velikim delom ves čas *bohóti staro se sovraštvo*. Predstavi pa nam tudi videnje »brezposestne« ljubezni z neposredno zavrnitvijo moške sebičnosti in superiornosti: *Kje moški je, s pravico do posesti? in polasčevanja: Ker če je krivda kaj, je krivda to: prostosti ljubega ne pomnožiti za vso prostost, ki v sebi jo premoreš. Ko ljubimo, nam dano je le to: spustiti se; kajti držati se lahko je in ne potrebuje vaje*.

Delo je izšlo leta 1909 v knjižici *Rekviem*, kjer je prvemu delu *Za prijateljico*, ki je v slovenščini na tem mestu natisnjen prvič, sledil drugi, *Za Wolfa grofa Kalckreutha*, katerega prevod sem leta 1977 objavil v knjigi Rilkejevih PESMI.

K.K.

LITERATURA
Rast 1 / 2004

14

REKVIEM ZA PRIJATELJICO

Napisan 31. oktobra, 1. in 2. novembra 1908 v Parizu

*Premorem mrtve, in ko so odšli,
sem bil začuden, da so se spokojni
hitreje udomačili v mrlištvu,
kot sem pričakoval. Edino ti
se vračaš; stopaš, tipaš in želiš
udariti ob kaj, da zazveni
in te izda. Ne jemlji mi tega,
kar zlagoma učim se. Prav imam;
grešiš, če domotožno iščeš
tu kakšno stvar. Stvari spreminjamo;
in ni jih tu; ko jih spoznamo,
jih le odsevamo skozi svojo bit.*

*Sem mislil, da si dlje. Vznemirja me,
da blodiš ti, ki si spreminjala
več kot katerakoli ženska.
Ne, ni nas strah prevzel, ko si umrla,
le tvoja močna smrt nas je zadela,
ko je Dotlej ločila od Odtlej:
tó se nas tiče; naš opravek bo
tó uvrstiti v znani tek stvari.
A da si ti se zbala in še zdaj
te daje strah, kjer strah več ne velja;
da zgubljaš košček svoje večnosti
in vstopaš sem, prijateljica, sem,
kjer nič še ni; da ti, razpolovljena,
raztresena v vesolju nisi mogla
dojeti vzhajanja neskončnih bistev,
kot tukaj ga dojame slednja stvar;
da iz obtoka, ki te je sprejel,
molčeča težnost nekega nemira
navzdol te vleče, v že preštetí čas—:
to me ponoči zbujá kot vlomilec.
Ja, ko bi vedel, da le milostno
se vračaš kakor dar, iz izobilja,
ker vsa si v sebi in verjameš vase,
kakor otrok, ki ne boji se mest,
kjer mu lahko kaj hudega storé —:
a ne: ti prosiš. To pa me boli
in do kosti me reže kakor žaga.
Očitek, ki bi z njim me kot prikazen
preganjala, ko se z nočjo zavlečem
globoko v svoja pljuča in drobovje,
v najzadnjo, bedno celico srca, —
očitek bi ne bil tako okruten
kot to moledovanje. Česa prosiš?*

*Povej, naj grem na pot? Si kje morda
pustila kakšno stvar, ki zdaj trpi
in k tebi si želi? Naj grem v deželo,
ki ne poznaš je, a ti je sorodna
kot druga polovica tvojih čutov?*

Pluť bom po njenih rekah, na obrežju

*izstopil in po starih šegah vprašal,
se pogovarjal z ženskami med vrati
in gledal, ko pokličejo otroke.
Zapomnim si, kakó pokrajino
obdelajo med starim opravičom
na travnikih in poljih; terjal bom,
da me pred kralja peljejo, in bom
duhovnike spodbodel s podkupnino,
da me poležejo pred najmočnejši kip
in grejo proč in v tempelj me zapro.
Potem pa bom, ko bom že mnogo vedel,
samo živali gledal, da bi nekaj
iz njihovega gibanja prelilo
se v moje sklepe; bom za hip naselil
se v njihove oči, da vzdignejo me
in spustijo, mirno, in brez sodbe.
Dal od vrtnarjev bom naštetih si
obilo rož, da med črepinjami
lepih imen s seboj bom vzel ostanek
stoterih vonjev. In nakupil
sadove bom, ki se bo v njih zgostila
pokrajina še enkrat, do neba.*

*To namreč si poznala: zrelo sadje.
Polagala si ga na skledice
in tehtala mu težo z barvami.
In kakor sadje videla si ženske,
otroke videla, od znotraj gnane
v oblike njihovega bivanja.
In slednjič sebe videla kot sad,
se vzela iz oblek in se odnesla
pred ogledalo, se spustila vanj
vsa razen gledanja: to je ostalo zunaj,
ni reklo: to sem jaz; temveč: to je.
Tako neradovedno, brezposestno
ubožno je bilo to gledanje,
da tudi tebe ni več pozelelo: sveto.*

*Rad bi te shranil takšno, kakor si
postavila se daleč v ogledalo,
proč od vsega. Zakaj si zdaj drugačna?
Zakaj se preklicuješ? In zakaj
trdiš, da jantarno ogrlico težilo
je nekaj tiste teže, ki je ni
v onstranstvu zmirjenih podob; zakaj
mi v svoji drži kažeš hudo slutnjo;
in kaj te sili, da obris telesa
razlagaš kakor črte na dlaneh,
da več ga ne razberem brez usode?*

*Pod sveče stopi. Ne bojim se mrtvih.
Ko pridejo, je njihova pravica,
da v naših se očeh nasélajo,
kot prostor v njih za druge je stvari.*

*Sem stopi; in za hip umolkniva.
Poglej to rožo na pisalni mizi;
ni luč nad njo enako negotova*

*kot nad teboj: ker pač ne sodi sem.
Na vrtu, nepomešana z menoj,
bi rasti morala ali umreti, –
tu traja le: kaj z mojo bi zavestjo?*

*Ne boj se, če dojemam, ah, če vem,
da mi nič drugega ne preostane
kakor dojeti, pa če s tem umrem.
Dojeti, da si tukaj. In dojemam.
Kot slepec neko stvar dojam, v tvojo
usodo zrem in ji ne vem imena.
Žalujva skupaj, ker te je nekdo
iz ogledala vzel. Lahko še jočeš?
Ne moreš. Svojih solz naval in moč
si spremenila v zrelo gledanje,
trdno odločena, da vsak svoj sok
pretvoriš v močno, otipljivo bit,
ki kroži v ravnotežju in na slepo.
Tedaj naključje, zadnje te naključje
je strgalo iz skrajnega dosežka
nazaj v svet, kjer sokovi hočejo.
Ne vso; spočetka le en del,
a ko resničnost rasla dan za dnem
je okrog dela in mu dala težo,
si morala se dati vso: tedaj
si šla in se po kosih mukoma
izdrla iz pravil, potrebna sebi.
In v sebi si iz nočno toplih tal
srca semena zgrebla, še zelena,
ki naj iz njih bi vzklila tvoja smrt:
le tvoja smrt, last tvojega življenja.
In jedla si semena svoje smrti,
tako kot druga, tudi ta semena,
in te preplavil je okus sladkosti,
ki nisi si želela sladkih ustnic,
ti: sladka v svojih čutih že odznotraj.*

*O tožbe čas. Še veš, kako nerada
se vračala je tvoja kri, ko si
iz daljnih krogov jo poklicala?
Kako spet v mali krogotok telesa
je zmedena prišla: sumničava
in vsa začudena v zarodno opno,
tako utrujena od vračanja.
Gnala si jo, potiskala naprej,
jo vlekla do ognjišča, kakor trop
živali vlečemo na žrtvenik;
in si hotela, naj bo še vesela.
Dosegla slednjič si: res je vesela
pritekla in predala se. Morda,
vajena drugih mer, si mislila,
da le za nekaj časa; a bila
si v času zdaj, in čas je dolg.
In čas mineva, čas narašča, čas
je kakor ponovitev zle bolezni.*

*Kratek je bil tvoj vek, če ga primerjaš
s tistimi urami, ko brez besed
moči, ki so v prihodnosti zorele,
si upogibala v otroško kal,
ki je bila usoda. Mučen trud!
Trud večji od moči. Ko dan za dnem
si se trudila in najlepši votek
pobrala s statev si in porabila
vse svoje niti si za drug namen.
In si imela še pogum za slavlje.*

*Ker po končanem trudu si hotela
nagrado kot otroci, ki so spili,
morda zdravilni, grenko sladki čaj.
Poplačala si sama se: kot zmeraj
daleč od vseh in bi zato nihče
ne znal ti dati pravega daru.
Le ti. V porodni postelji sede
si pred seboj imela ogledalo,
njegov odsev. A vse bilo je Ti
in vse pred njim, in znotraj le slepilo,
lepo slepilo ženske, ki si rada
nakit nadene in lase si spne.*

*Umrta si, tako kot ženske včasih,
umrla staromodno v topli hiši
smrt porodnic, ki rade znova bi
zaprle se, a več jim moči ni,
ker se tema, ki so jo so-rodile,
še enkrat vrne, rine se in vstopi.*

*Bi morali najeti žalovalke?
Ženske, ki za denar se jočejo,
ki plačaš jih lahko, da tulijo
vso dolgo noč in parajo tišino.
Sem z običaji! Običajev
nam manjka. Vse gre, vse se razgubi.
Ti moraš priti, mrtva, da z menoj
povzdigneš tožbe. Slišiš mar, da tožim?
Kot ruto bi razgrnil rad svoj glas
čez raskave črepinje tvoje smrti
in vlačil ga, da bi se ves razparal,
in moralo bi vse, karkoli rečem,
prezebat v tem razcapanem glasu;
če bi zgolj tožil. Zdaj pa bom obtožil:
ne Enega, ki te je vzel iz tebe,
(ne najdem ga, ker je podoben vsem)
temveč bom v njem obtožil vse: Moža.*

*Če v meni kdaj se zgane še otroškost,
kje daleč, meni samemu neznana,
najbolj otroška od vsega otroštva,
ne maram zanjo. Angela iz nje
na slepo bom napravil in ga vrgel
bom v prvo vrsto angelov,
ki se kriče Boga spominjajo.*

Ker že predolgo traja to trpljenje,

nihče ne zmore ga; za nas pretežka
je zmeda bolečin lažne ljubezni,
ki rada se zastara kot navada,
in kriva se razglša za pravico.
Kje moški je, s pravico do posesti?
Komú je last, netrajno po naravi,
kar kdaj pa kdaj se blaženo ujame
in spet odvrže kot otroci žogo.
Kakor ne more vojskovodja Nike
na kljunu ladje zadržati,
ko skrivna lahkost njenega božanstva
znenada jo odnese v morski veter:
tako nihče od nas ne more ženske
poklicati, ki nas ne vidi več
in ki po ozkem robu svoje biti
odhaja kot skoz čudež, brez nezgode:
razen če krivda bi bila mu v slast.

Ker če je krivda kaj, je krivda to:
prostosti ljubega ne pomnožiti
za vso prostost, ki v sebi jo premoreš.
Ko ljubimo, nam dano je le to:
spustiti se; kajti držati se
lahkó je in ne potrebuje vaje.

Kaj si še tu? V katerem kotu skrita? –
Ki tóliko si vedela o vsem
in tóliko si znala, ko si šla,
odprta kakor dan, ki se pričinja.
Ženske trpijo: sam si, kadar ljubiš,
umetniki zaslutijo med delom,
da morajo, kar ljubijo, pretvarjati.
Z obojim si začela; in oboje v Tem je,
kar slava zdaj kazi, ki To ti jemlje.
Ah slava ti bila je tuja. Ti
bila si neopazna; vase zvila
lepoto svojo si, kot zvijemo
zastavo v sivem jutru delavnika,
in si želela si le dolgo delo, –
še nestorjeno: in res nekončano.

Če si še tu, če še je v tej temi
kje mesto, kjer tvoj duh čuteče niha
med ploskim zvočnim valovanjem,
ki v noči zbuja ga samotni glas
v tokovih vélike sobane: Pótlej
poslušaj me: Pomagaj. Nevede,
glej, iz napredovanja zdrsnemo
spet v nekaj, kar ni naše; kjer se
zapletamo kakor v neljubih sanjah,
ki v njih umremo in se ne zbudimo.
Nihče ne seže dlje. Ker vsakomur,
ki kri povzdigne v dolgotrajno delo,
lahko zgodi se, da ne zadrži je
in da sledi, brezvredna, svoji teži.
Ker med življenjem in velikim delom
ves čas bohóti staro se sovraštvo.

Rainer Maria Rilke
REKVIEM ZA PRIJATELJICO

Pomagaj: da spoznam ga in izrečem.

*Ne vračaj se. Če zmoreš, bodi mrtva
med mrtvimi. Mrtvi so zaposleni.*

*Pomagaj, a tako, da ne zgubiš se,
kot mi najdaljnješe pomaga: v meni.*

Jožica Medle: RUSTIKALNA, kolaž in akril na lesu

Ni se ji dalo predaleč. Kar tu bo počakala, da se Jože vrne, v pabu na vogalu. Sosed jo je na poti v službo potegnul do Ljubljane. Tudi če bi imela avto, ne bi imela kje parkirati. Tam čez je imela opravke. Avtobusi vozijo poredko, vlaki predolgo. Ura je šele dvanajst, prebiti bo treba do treh. Nikamor se ji ne ljubi, zunaj vsake toliko mrzlo dežuje. Ljudje za steklom odpirajo dežnike in jih spet zapirajo. Lokal je ves čas poln in šele po tretjem presedanju in drugem čaju si je priborila prostor v izložbi, v kotu, ki ga z dveh strani obdaja steklo. Zebe jo v noge, a to je edini prostor, kjer ni treba gledati v notranjost, do nagnetenih klopic in visokih stolčkov, na katerih povisevajo grozdi dopoldanskih obiskovalcev.

Šteje: osmi, deveti, deseti na ulici tišči mobilni na uho. Tudi ona ga vzame iz torbe in pokliče Julčija. ... številka ne obstaja ... prosim, preverite številko in poskusite znova ... Poišče Marka. Nima ga v telefončkovem imeniku, zapisan je v beležnici. Zvoni. Mladi s šolskimi nahrbtniki se po arkadnem hodniku na levi pripeljejo z rolkami ali kolesi. Na koncu so stopnice, kar zletijo čeznje. Med njimi je City expres, kurirska služba. Oglasi se, isti glas, ki ji je nekega davnega junija na prvem peronu rekel: Kmalu se vidiva. Nima časa, pokliče jo nazaj. Fant s svetlečim brezrokavnikom Parkirišč Ljubljana prezeba na vogalu. Bolijo ga noge, včasih se prisloni na podstavek stebra in malo posesti. Vsake toliko časa privleče iz žepa telefon in pogleda na zaslon.

Iz kakofonije glasov v ozadju ne razloči skoraj ničesar. Med glasno muziko iz zvočnikov se mešajo iztrgani delci: ... v obliki snežaka ... na isti ulici ... jaz mislim ... Čez prehod gre deklica s cofki v obliki jelenčkovih rogov. In spet: ... mora razumeti, da tukaj ni seznama ... Vrečke v rokah. In nasmehi tistih, ki se pogovarjajo z nekom, ki ga samo slišijo. Z nohtom odpiklja številko Mihovega telefona. Zvoni do konca. Majhna plavalaska s čopom se lomi na visokih petkah čez prehod na Čufarjevi. ... Potem ga pustiš gor dvajset minut do pol ure ... A bi lahko dobil en pir ... Po pločniku mimo miren korak Jurija Gustinčiča. Za polico na desni, edino, ki jo lahko vidi z desnim kotičkom očesa, se prisedeta novi. ... Evo, ful džob, vrže na mizo okrogla in lasata ženska debelo kuverto. ... Scenarij. Takole izgleda ...

Pod oknom, natanko med i in l v napisu Baileys nekdo odtipkava svojo številko. Ne vidi, da je pustil odprto aktovko, vsak čas se mu bodo iz nje vsuli papirji. Pogleda na ekranček: natanko 13.16. Na polici je Delo. Odpre ga. Preleti članke, ustavi se ob razpisu za nove državne simbole. Eno od nagrad je dobil Valt Jurečič. Le od kod pozna njegovo ime? Premalo prostora je za tako velike liste, zato časopis zloži. Mogoče ga bo še kdo bral. Novice je treba pustiti v tistem dnevu, v katerem si jih prebral.

Razkuštrano, mokro dekle na prehodu ima torbico, v kakršnih so bile včasih plinske maske civilne zaščite. Med avtomobili ob robu vihrajo škrici črnega plašča. Doktorica Melita Zajc. A je? Manjša je, kot na televiziji. Na mizici za hrbtno je prišlo do zamenjave. Glasba je bolj tiha ali pa so obiskovalke glasnejše. Nizek deklinski glas pripoveduje starejšemu, ženskemu, da zdaj streže v baru na Gospo-svetki. ... Končno imam nekaj keša ... pa ne da ti je dal šef plačo ... padel mi je od dveh tipov, ki sta mlatila viski ko nora ... stari pizdi,

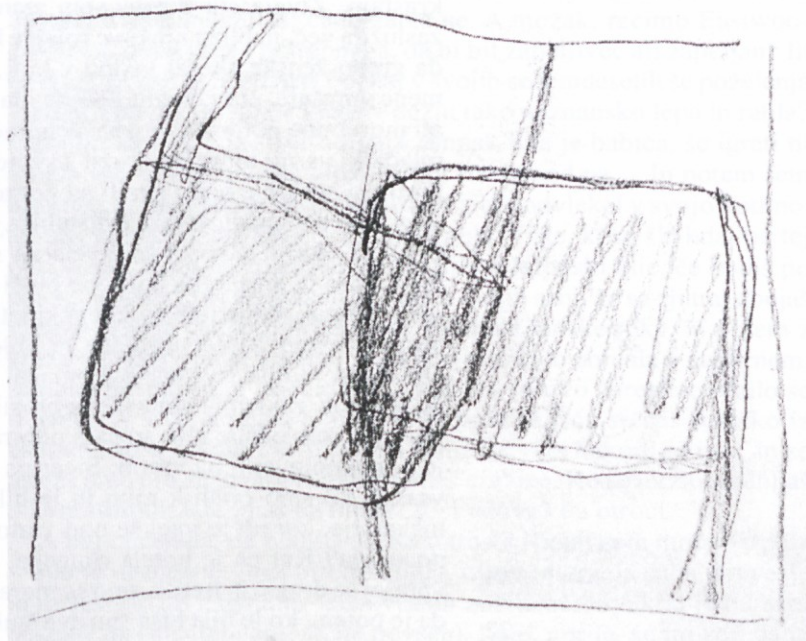
ker strežem ... pa naj mi najde drugo službo, ko jih pa ni ... on misli, da sem stara dve leti ... on sploh nič ne misli ...

Pešcev je vedno več. Zdaj je največ moških, ki za vratom nosijo etuije s ključi. Vmes je dekle z valkmanom. ... Monika ga je skenslala ... ko je prišla mi je bilo ful glupo ... a veš, pride v kuhno, si vzame cigaret, se gledava ko dva teleta ... ko me sreča, gleda v prazno ... če ji ne paše, naj si najde drug stanvanje ... a veš, ženska je stara sedemindvajset let, obnaša se pa, ko bi jih mela petnajst ... sedeli smo s Stivom, ona pride, spet takoj o svojem faksu ... kdo bo pa to poslušal ... mamu tako, vsak teden eden spuca ... v nedeljo je bla cel dan doma, je bla na vrst, pa ni ... de študira, pizda, jest pa ne, pa še v baru delam ... zaslužim lahko milijon dvesto, tristo, drugač moram pa dohodnino plačat ...

14.20 je na mobitelovem ekrančku čisto spodaj. 21 bo skočila na vrh. Parkirišča Ljubljana se prepirajo z voznikom Xare, ki je ustavil na pločniku. ... Folk se je vsul ... jaz sem stregla svoj rajon ... je bla ful gužva ... kao, ne, ne moreš sama sfolgat ... sem glih stregla dva modela ... sej bi Stiv mogu vedet, kaj se dogaja ... eden me je prijel za roko, nič družga ni blo ... a pol mi ne zaupaš, al kaj, sem mu rekla ... sem se obrnila in šla ... veš, kaj ...

Napravica na mizi poskoči in začne igrati. Jože hoče vedeti, kje jo pobere. Pride čez pet minut. Še na stranišče mora, da jim pusti vse te njihove dolgočasne čaje. Notri ni luči, in ko tipa za papirjem, spet pozvoni v torbi. Marko. ... sem imel polno ljudi, a imaš še čas ... Njegov glas ima še zmeraj nekakšen čuden prizvok, zaradi katerega nikoli ne ve, ali misli resno. ... Veš mogoče, kje je Julči ... a ne veš, poleti je umrl ... pa Miha ... nekje zunaj, menda v Estoniji ... Še nekdo hoče noter in jo z vrati, ki jih je v temi pustila priprta, butne v glavo. ... au, ne, časa pa nimam, ravno sem na poti domov ... dobro, se vidiva kmalu ...

Jožica Medle: SKICA ZA SLIKO

LITERATURA
Rast 1 / 2004

OH, TI ČUDOVITI MOŠKI

Sinopsis za monodramo

O, saj vem, kje sem. Toliko ljudi. Eni bolščijo vame. Drugi se delajo, da so prijazni in da jih skrbi zame. Jih figo. In da mi bodo pomagali. Mi bodo vruga. Iz tega ni rešitve. Sicer pa sem sama tako hotela. So me vprašali, kako se je začelo. Naj bi jim povedala? Potem bodo šele mislili ...

Naj jim sploh povem? In kdaj, ko pa moram tolikokrat na stranišče, da se umijem?

Začelo pa se je ... Kdaj je v resnici bilo prvič? Leta sem se trudila, potem pa naenkrat tak uspeh. Ste vedeli, da je na svetu toliko lepih in simpatičnih moških? Svetlolasih, temnolasih, brez las? Če ste moški, ste morda eden izmed njih, če pa ste ženska, natanko veste, o čem govorim. O njihovih gladkih licih, ki dišijo po after shaveu, o dvodnevni bradicah, ki strgajo po vašem licu ali kakšnem drugem delu telesa do sladke bolečine, o njihovih pazduhah, narejenih natanko po meri zgubljenih ženskih glav, o njihovih očeh, ki se jim v prvih dneh osvajanj mehko ovlažijo, ko vas zagledajo, da so potem videti kot teden dni stari žrebički. Saj ne, da ne bi vedela, da ta žrebički pogled mine, ampak zmeraj znova me očara, mi zmehča kolena, da so kot iz žolce ... Tako izgubljeni so videti z njim, svileni, da se v ženski roki sprožijo mišice in kite same po sebi in bi jih rade vsaj pobožale. Šle bi po njihovih čelih, za katerimi skrivnostno skrivajo galaksije logičnih misli, preko hrbtov nosov, tistih, ki štrlijo in so zato videti odločni, preko ustnic, mehko priprtih v zanosu osvajanja ali trmasto stisnjenih v prepričanju, da ne bodo šli za roko, ki jih vabi. Vsi ti Richardi Geri, Tomi Cruisi, magari Clint Eastwoodi, mladi ali stari Cavazze, na platnih, na odrih, na TV, na cesti, v službi, v zobozdravniški čakalnici ... Nekaj časa so mi bili vseč še celo kosmati, dokler nisem videla, kako prijateljica brije moža po hrbtu in na sledi brivskega aparata ostajajo nagravni rdeči madeži, podobni suhim krastam. Živela sta v micenem stanovanju, oba v službi, ona je zaslužila več, in blizu njegove rojstne hiše sta gradila hišo. Ste vedeli, da gredo ženske skoraj vedno v kraj, ki ga izbere mož? Kar je, če mene vprašate, prav; pozna sosede, da ne bodo slabo vplivali na ženo ali morebitne potomce, pozna sleherno ped lovišča, zato ve, da bodo mladički varni, on se bo družil s svojo famijlo, mati, tete, sestrične, bratje in svakinje bodo pazili na gnezdo in pomagali. V tem primeru sicer niso pomagali, ampak prijateljica je bila varna pred slabimi vplivi drugega okolja. Ko sta še živela na starem naslovu, sta hranila za hišo. Zato je bilo treba dati obe plači na stran. Ne vem sicer, kaj so jedli, ampak njene tete so imele kmetijo in ona je pogosto prihajala domov pozno zvečer utrujena, a obložena z vrečami in košarami. Oblečena je bila pa kot bogpomagaj in ko sem bila enkrat tam, je pozelenela, zaklenila vrata in me prosila, naj bom za božjo voljo čisto tiho. Ko sem odšla, sem srečala pobiralca prispevka za centralno, ki je ponovno zvonil na vratih. Sicer pa je gospod s kosmatim hrbtom vsakič, ko smo prišli k njim in je bilo jasno, da je mali spet jedel makarone, ker jih je imel še pod vratom, ženo okaral: A jim nisi nič postregla? Kaj pa je hotela drugega, ko da je bila tiho, in ko jo je vprašal še drugič in tretjič, smo se morali posloviti. Je potrebno dodati, da je potem, ko je bila hiša "na dva štuka" – prav zares bi lahko v njej

živele tri družine, tolikšna je – zgrajena, dobil mlajšo in se je ona pustila najprej zriniti v nekdanjo klet in potem, ko ji je leta nagajal, najeti stanovanje drugje? Ampak to je potem, ko se poročijo. To je pa spet druga zgodba, ker to silno neradi storijo. Meni ni nikoli uspelo in ženske smo narejene pač tako, da si tisti mehki pogled za vselej vtisnemo v spomin, tudi potem, ko postane režeč in prežeč ali pa vsaj naveličan in strmeč nekam v daljavo ali navznoter, nekam, kamor me ne bomo nikoli mogle, je v našem srčnem arhivu. Shranjen je na neuničljivem filmskem traku, da se lahko hranimo z njim v času lakote. Narejene smo tako, da ob vsakem takem pogledu, ki nastane iz enega samega razloga (da bi ga bolje razumeli, si je treba prebrati vsaj poglavje o človeških žlezah v medicinskem priročniku), slišimo zvonjenje poročnih zvonov ali pa vsaj monotono poročno pridigo, kakršne pri nas žebrajo matiçarji. Prav hlepimo po tem, da bi nas lovec odvedel v svojo votlino, daleč stran od staršev, prijateljev, od okolja, kjer smo preživele otroštvo in mladost, da bi vzal, kar je njegovega, da bi nas pogledal kot žrebiček ... Saj ne, da tega kmalu ne zmore več, o včasih, čeprav redko, ga je opaziti, ko gleda svoje potomce ali potomke, zlasti takrat, ko spijo ali so v šoli pohvaljeni (takrat, kadar temu ni tako, lahko slišite: Poglej, kaj spet dela tvoj sin, ali: Čisto taka je kot ti). Oni namreč vejo: kar je dobrega, je po njih, vse slabo otroci podedujejo po ženski veji. Zato ni res, da so vojne zaradi moških, da moški zapuščajo otroke, ker jih žene naprej, v nove podvige. Prav ti so namenjeni temu, da popravijo napako narave: če so prvič zgrešili, bodo drugič (tretjič, četrtič ...) zasejali seme tako, da bo iz njega zrasla boljša kal. Jaz sicer nimam otrok, ampak vsakič, ko me je očaral kakšen tak pogled (zaradi tega sem navsezadnje tu), sem si želela, da bi imela moja Betka, če bi jo imela, oči po njem, da bi imel moj Jakob, če bi ga kdaj imela, postavo kot on.

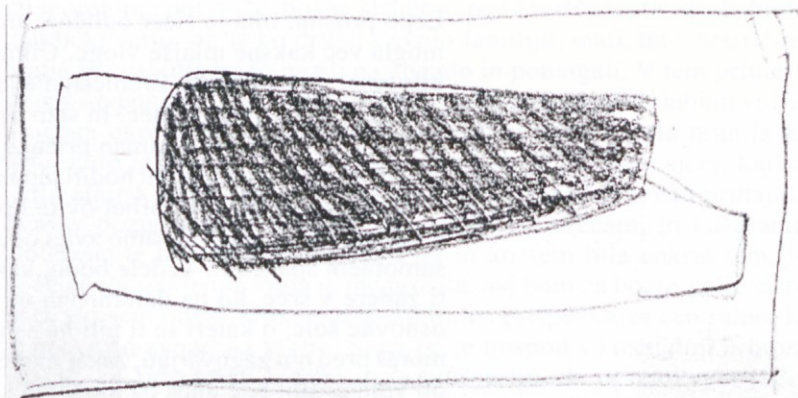
Čeprav mi je bil princip delovanja moško-ženskega sveta skoraj povsem jasen – v njegovo srčiko se nikoli, ampak res nikoli ne da čisto do konca prodreti – se torej neprestano zaljubljam. Pri tem leta objekta niso pomembna; čisto zares ne. A možak, recimo Eastwoodovih let, nima vsega potrebnega, da bi bil zapeljivec ali zapeljan? In na drugi strani: bi bila Duša Počkaj v svojih sedemdesetih še poželenja vredna, čepravno je bila v Plesu v dežju tako neznansko lepa in rahla? Lepo prosim, bila je sicer odlična, ampak bila je babica, še igrati ni mogla več kakšne mlajše vloge. Clint Eastwood pa ... In potem sem bila zmeraj razočarana. Žrebiček me je sicer odvedel v svojo votlino, ampak je bilo kmalu konec. In sem trpela. Tiste, ki so šle kdaj po tej poti, vedo, kako je, če zaman pričakuješ telefonski klic, če hodiš po poteh, po katerih bi utegnil hoditi junak tvojih sanj, če se zjutraj zbujáš v iluziji, da so čez tvoj hrbet ovite kosmate moške roke, in potem z grozo ugotoviš, da je to samo zvita odeja, ki si jo zbrcala v nemirnem, samotnem spancu ... Vedele bodo, kakšno surovo narezano rezilo se ti zadere v srce, ko na dan mrtvih na pokopališču srečaš sošolko iz osnovne šole, o kateri se ti niti ne sanja ne več, kako ji je ime, in se moraš pred njo zagovarjati, zakaj nimaš družine. Ko se mrzlo smehljaš ob vprašanih: Kje imaš pa moža? A si vdova? Pa otroci?

A naj bi čakala, da bom Duša na starost? Kadar sem močno trpela – bilo je neznosno, jesti nisem mogla, usta sem imela suha, črevesje in mehur sta mi nagajala – sem včasih zožila oči in takrat je bil svet nekako spremenjen; ampak ne povsem. Lani, aprila, se mi zdi, da je

bilo, sem se zbudila v enem tistih juter, ko preko mojega hrbta ni bila samo zmečkana odeja. Moj Eastwood je pogledal na svojo zapestno uro (preklet bodi dan, ko so te pomorske naprave privezali na roko!), brez besed vstal, navlekel nase svojo razmetano obleko in potihoma zaprl vrata za sabo. Nisem zakopala obraza v blazino in nisem je premočila s svojimi solzami. Samo pogledala sem skozi režo svojih vek in bilo je bolje. Ko sem ga naslednjič srečala, sem še malo bolj zožila oči in, glej, bilo je, ko da bi gledala skozi lupo, ki tisočkrat poveča: njegova koža je postala Lunina površina, lojnice in znojnice so bruhale svoje rumenkaste, sluzaste izločke, da je bilo videti, ko da je na njej milijone micenih ognjeniških kraterjev, dlake so bile velikanske prazgodovinske praproti, s povrhnjice so se luščile pahtaste, nazobčane in razpalstene kožne luske ... Fuj, stekla sem do najbližje gostilne in se izbruhalo na stranišču. Potem sem si dolgo, dolgo umivala obraz in roke ...

A za vrati slišim svoje ime? Poznam ta glas, pripada zdravnici, ki me je sprejela. Kako ji je že ime? Še zmeraj si ne morem zapomniti ženskih imen. Nikoli si jih nisem. Moške si, brez težav, ampak ženske... Kompulzivna obsesija ... to bo to, da si neprestano umivam roke, obraz, vrat ... ampak, ko je pa toliko čudovitih moških ... še dobro, da me je sprejela zdravnica ... ampak tamle gre pa en zdravnik ... naravnost proti meni gre... o, bog, ne daj, da spet zožim oči ... že lezejo skupaj, v tisto režo ... kakšne krasne oči ima, kakšna ramena, kakšne boke ... ampak koža, brrrrr ... mozolj na desnem licu je rumeno črn, vzbočen nad luknjasto površino, zaobljen na vrhu, zdaj zdaj bo počil, iz njega bo prilezel ostuden črvičast gnoj ... močno se poti, potoki znoja lijejo iz jamic in se zlivajo v reke, komaj se ogibajo gozdu luskastih dreves pod nosom ... vse miglja od nekakšnih zverinic v kraterčkih lojnic ... kje je že straniščeeeeeeeee ...

Jožica Medle: RISBA

LITERATURA

Rast 1 / 2004

Danes mora res obiskati Proleta in Rumenko. Počutil se je dovolj notranje urejen za srečanje z njenim odhajanjem. Ne bo se pustil ujeti v žalostne vode. Ne bo pogreval z nesmisli kot: morda pa vendarle, včasih se tudi medicina zmoti ... Naredil se bo, kot da prihaja z malo daljšega letnega dopusta, in bo že pri vratih začel izzivati:

»Rumenka, prinesel sem ti darilo, čeprav ni po mojih slovenskih običajih. Moram pa ti priznati, da me je v to prisilil tvoj barbarski stotnik, ko me je zadnjič skoraj do smrti zalil z bosansko slivovko. Si lahko predstavljaš: po tolikem času se srečava na Dušanovem mostu, in namesto da bi me povabil domov, me zgrabi za dušo in vrže v žganjetok. Šele danes sem izplaval na breg, zato zamujam.«

»Rumenka, saj mu ne verjameš, niti besedice mu ne verjameš, barabi podoficirski!« bo takoj prijel Prole in vse bo steklo, kot da se ni nikoli pretrgalo. Potem bo ... seveda! To bo, saj še zna:

Posluh!

Mi živimo v resnih časih in vsak med nami ve, zakaj smo tu. Večinoma ste starejši, oženjeni, berete časopise, je tako? Če nam bo kdo vsilil vojno, jebo ga otac, jo bomo sprejeli in se bojevali, pa čeprav vsi poginili. Za nas je edino to častno! Je tako?!

Tako je! bo gromko pribil Prole, kot bi stal v prvi četi štiridesetega pehotnega polka nekje pri Domžalah.

Italijani, naši sosedje, če ne veste, so prave kurbe, oni, jebo jim pas mater, se bojijo vojskovanja in želijo dobiti našo zemljo brez krvi! Pravijo, preklete fukare, da imajo pravico do Dalmacije. Seveda, dobili bodo, toda kurac! Je tako?!

Tako je!

Kaj nimamo mi pravice do Trsta, Istre in do drugih naših krajev? Seveda imamo! Danes se delajo prijatelje, jutri pa bi nas napadli, kurbe hudičeve! Vam je to jasno? Jebo jim pas mater, samo pridejo naj! Poslali jih bomo v pizdo materino!

Tako je!

Dalje! Mi Južni Slovani smo bili in smo najboljši vojaki v Evropi. Je tako?

Tako je!

Seveda je, in tako mora ostati!

Musolini je veliko dal Italijanom. On je tudi veliko iz njih naredil, toda nikoli jih ne bo naredil za junake, tudi če jim da kurac, ne bodo imeli junaškega srca. Je tako?

Tako je!

Dalje! Pravijo Italijani: mi imamo vse motorizirano. Mi imamo mitraljeze Fiat, naši tanki so Fiat, naša letala so Fiat, in kaj vem, kaj še vse, v pizdo materino! Vse to mi vemo, in vemo tudi, da je tudi njihovo srce Fiat, jebo jih sveti Jeronim na nebu! In še nekaj je. Oni ne vedo, kakšni smo mi, pička jim materina! Je tako?

Tako je!

Seveda je in tako mora ostati!

Dalje! Nekateri želijo biti naši kuratorji in jamčiti za naše meje, pizda jim materina, Italijani in kaj vem kateri kurci še, Nemci, Angleži, Francozi, Japonci, Kitajci in še celo Društvo narodov. Pa kaj nas brigajo njihova jamstva. Kurc pa jamstvo, jebo jih pes kurbirski!

Dalje! Vi veste, da se naša vojska najbolje hrani. Je tako?

Tako je!

Toda, da bo res tako, mora biti hrana še stokrat boljša. Imamo kuharje, ki so zanič! Kje pa so ti kuharji, jebo jim pes mater vsem po vrsti! Dežurni, pokliči kuharje, pizda jim materina!

Torej kuharji, jebo vas sveti Jeronim na nebu, vse vas bom nagnal z mitraljezi v hrib, naravnost v pizdo materino, pa bomo takoj videli, če bo hrana boljša, jebo vam pas mater kuharsko! Je tako?

Rumenka, vrag naj te pocitra, na vrsti si!

A že? Kaj moram že reči?

O ženska glava! Poglej, še zabiti tovariš vodnik se je ves govor naučil na pamet, ti si pa ne moreš enega stavka! No, kaj je rekel kuhar Trobec?

Iz koruzne moke se ne da kuhati golaža!

Marš! Nisem te nič vprašal, jebo ti pes mater kuharsko! Če te razpizdim, se boš takoj spremenil v mitraljez!

Dalje! Kje je tisti, ki so ga ožulile gate? A, tu si. Ti si mi ravno pravi za Italijane, jebo te metropolit! Kakšen kurčev vojak pa si? Gate so ga ožulile!

Posluh! Nimate se kaj smejati!

Vi veste, da so še drugi, ki bi se radi polastili naše zemlje, pizda jim materina! Tam zgoraj, kurbe ciganske, pravijo, da jim pripada Srem, Banat in Baranja. Prav, pizda jim tatarska, zakaj ne pridejo in vzamejo še pol Slovenije in Hrvaške, jebali jih njihovi grofje s Horthyjem in grofico Marico vred!

Dalje. Ali hodite, takole čez noč, malo v Domžale? Dobro vas poznam in vse vem. Jaz vse vem. Je tako?

Tako je!

Toda, tako ne gre več. Vrag je odnesel šalo. Mi imamo tudi naglo sodišče. Takoj te ustrelijo, jebo te faraon! Vem, kako razmišljate. Komandir gre nekam v pizdo materino, vodniki, kaj vem kam, jebo jih bog, tako in tako niso nič vredni, ponaredniki sedijo v kavarni, vi pa v Domžale! Pa naj pridejo Italijani, pizda jim materina. Si predstavljate, kako bi to izgledalo in kako bi nas lepo obdelali, mater jim žicarsko. Toda to se ne sme zgoditi, ali vam je jasno? Pri nas se ne sme zgoditi, kot se je Čehom! Nikakor! Tudi Čehi so kurbe, saj se sploh ne borijo in samo orožje polagajo, reve hudičeve. In Poljaki, jebo jih sveti Jeronim! Borili so se in borili, njihovi ministri pa hop v avione. Bežijo kurbe naravnost v Pariz, nič manj kot v Pariz, u pizdo materino, da bodo tam kot vladali. Toda komu, pička jim materina? To se pri nas ne sme zgoditi! Je tako?

Tako je!

Dalje! Ni še vse, kar sem vam hotel povedati. Pametni ljudje ste. Hodili ste po svetu in gotovo videli lepo mesto Temišvar. Pa pravijo Romuni, jebo jih bog oče, to je naše! Prav, toda kaj je potem naše, pička jim materina. In kateri krasni kurac smo mi tukaj in kaj mi branimo, če ni nič našega? In zakaj plačujemo tako visoke davke, če je vse tuje? Od nas ne bo dobil nihče nič! Kvečjemu kurac, trd za dolgo vrsto let. Kar naj pridejo, junaki! pa bomo z njimi naravnost u pizdo materino, čez Dravo in Savo, pa čeprav vsi poginili! Je tako? Vam je jasno?

Jasno, gospod stotnik!

Seveda vam je, saj drugače ne more in ne sme biti! Zdaj pa, vodnik, daj ljudem prosto!

Zadovoljen je bil, ker se je tega domislil. Govor stotnika Luke Djuraškovića je Prole prinesel iz Beograda. Ko je bil na hitrem šolanju v vojaški akademiji, je obiskal vojni muzej in ga opazil med razstavljenimi rečmi. Potem je, z vsemi partizanskimi kolajnami na prsih, prepričal direktorja muzeja, da mu je preskrbel kopijo. Dal jo je uokviriti in dobila je častno mesto v njegovi pisarni. Vsaj dvakrat letno je našel razlog, da je govor glasno prebral svojim podrejenim.

»Danes sem v tretjem vodu druge čete opazoval potek moralno politične ure. Katastrofa! In mislim, da ni v drugih enotah nič bolje! Boga vam vašega, kaj niste nič prinesli iz teh vaših silnih šol?! Moralno politični pouk ni zato, da s svojo učenostjo morite vojake. Postavi se praporščak Živković ... kje si Živković? ... postavi se pred vojake in deset minut bere stvari, ki jih niti sam ne razume! Je tako, tovariš praporščak? Seveda je, mamico ti tvojo! Vojakom je treba govoriti v jeziku, ki ga razumejo. Povej, lepo te prosim, iz katerega časopisa si prepisal tisto o razmerju sil Hruščev – Kennedy?«

»Iz Komunist.«

»Iz Komunist? Praporščak, bog te jebo, si pozabil, da sta v tvojem vodu dva nepismena, sedemnajst polpismenih ... da ne naštevam naprej! Lepo, da si prebral v Komunistu, samo najprej bi moral sam razumeti in potem povedati tako, da bi te še drugi. Po ljudsko! Jebenti, povej, prav zapisal sem si, kaj je to ksenofobična indoktrinacija ideološke programske platforme? No, povej, kako bi Jusufu Dizdareviću, polpismenemu kmetu, razložil, če bi te vprašal, kaj pomeni ksenofobična indoktrinacija ideološke programske platforme? No, kako? Poslal bi ga ribat sekret, naj tam razmišlja o svoji zabitosti! To bi mu odgovoril! In kaj bi odgovoril profesorju Hrovatu, ki stoji poleg njega v vrsti? Tudi njega bi poslal ribat sekret, ker bi takoj vedel, koliko si brihten, da te zajebava. Pa veš, zakaj te nista vprašala? Ker profesor ve, da bi ga poslal ribat. Polpismenega kmeta pa ksenofobična indoktrinacija ideološke programske platforme ne zanima! Zato sta bila oba tiho in si mislila: vse v rok službe!«

Potem je snel s stene uokvirjeni govor in ga porinil praporščaku.

»Če bi se stotnik Luka Djurašković 26. maja leta 1940 v vasici pri Domžalah na tak način pojavil pred vojaki, bi ga brez naglega sodišča na kraju samem počili, saj bi ga imeli za sovražnika. Kdor take klati, čeravno jih prepiše iz Komunist, je sovražnik ljudstva! Ksenofobična indoktrinacija ideološke programske platforme! Bog te jebo, nič manj kot to!«

Medtem ko je Prole zajemal sapo, je praporščak precej užaljeno vzdignil uokvirjeni govor, kot da mu ni jasno, kaj naj z njim počne.

»Beri in se uči, bog te jebo! kako izgleda prava učna ura moralno politične vzgoje!«

Ni bilo treba veliko pameti, da si opazil, kako zelo je bil stotnik Prole podoben stotniku Luki. Bili so celo prepričani, da je tudi on svoje podrejene za svoj rojstni dan povabil na pijačo, kot je to vsakokrat storil stotnik Prole. Ko so se dogovarjali, kaj bi mu poklonili za praznik, je zastavnik Živković, še vedno malo zamorjen, navrgel, da bi bil Prole najbolj vesel, če bi mu prvi vod prve čete zbornou odrecital Lukov govor.

»Vrag te odnesi, si se sedaj name spravil?«

»Vodnik, ti lahko Proletu tudi po glavi serješ, pa ti ne bo nič! Samo zato!«

»Pojdita malo v rit! Ideja je imenitna! Vodnik, pa še smisel imaš

za te stvari!«

Na malo prigovarjanja je res prevzel nalogo, da bo govor naštudiral s svojim vodom. Sebi je odredil vlogo stotnika Luke.

Skeč so stotniku Proletu podtaknili pri jutranjem apelu. Dežurni bataljona, ki bi mu moral predati raport, je preprosto zavil mimo njega, tedaj pa je on v vlogi stotnika že nagovoril moštvo:

»Posluh!

Mi živimo v resnih časih in vsak med nami ve, zakaj smo tu.«

Zadeva je imela velik odmev. Akademci so seveda omalovažujoče nergali, češ, Proletovi se spet nekaj gredo. Skeč ob jutranjem uradnem pregledu za rojstni dan komandanta bataljona! Dajte no mir! Le kje ste že to videli?! Kdaj bodo že razumeli, odsluženi in tisti, ki jim nekam lezejo, da JLA ni neka taborniška ali pa spomeniškovarstvena organizacija, še manj pa privatna vojska. Proletov bataljon, lepo vas prosim! JLA je moderno organizirana vojaška moč, ki funkcionira po strogo določenih pravilih! In v teh pravilih ni nikjer zaslediti, da bi ob obveznem jutranjem pregledu enote komandantu igrali skeče! O, jebenti tako vojsko!

Večini se je vse skupaj zdelo zabavno. Skeč so potem kar nekajkrat ponovili na kulturnozabavnih večerih. Nekega prijaznega večera je v komorni zasedbi zašel tudi v Proletovo stanovanje in se ustalil kot paradna točka hišnih zabav.

Zato se je zdaj stotnikovega govora razveselil kot otrok, ki se je tik pred vrati spomnil zvijače, s katero bo odvrnil pozornost od glavnega vprašanja. Njegov obisk pri Proletu in Rumenki se bo tako z lahko izognil dnevnim martram.

Mimogrede se je oglasil še v centru in se dogovoril (tudi tokrat ga ni nihče vprašal po imenu, ostal je Stotnik, čeprav se mu je v enem trenutku zazdelo, da bi bilo prav, če bi nekdo tudi uradno registriral, da je ta in ta v teh in teh dneh pomagal odstranjevati posledice naravne katastrofe), da bo v ponedeljek odpotoval, ker se bo moral spet spoprijeti s svojim lastnim življenjem. Zvečer, ob zaključku dela, bo z odločitvijo seznanil še skupino. Nihče ne bo kaj dosti presenečen ali žalosten. Usodni trenutek jih je pač ujel v eni izmed tisoč kavern skopske nesreče in jih na podlagi trenutnih potreb preživetja spontano in za vse sprejemljivo organiziral v organizem, dovolj žilav in okreten, da se je lahko uspešno spoprijemal s posledicami ujme. Za izkazovanje čustev v takem sobivanju navadno ni primerne prostora, saj so prej v napoto kot v korist. Čeprav se rojevajo, ostajajo nedonošena, v inkubatorju, kjer dozorevajo za sentimentalne čase: »Bil je neki Slovenec, niti imena mu nismo vedeli, za Stotnika smo ga klicali.«

Na Bit-pazaru, prastari skopski tržnici, ki je dihala, kot bi se mestu ničesar ne zgodilo, je kupil darilo. Precej se je namučil. Katerikoli predmet je z velikim veseljem izbral, mu je že v naslednjem trenutku pokazal svoj drugi obraz, ki je naravnost izzival misel na smrt. Zagledal se je v majhen kovan svečnik, ki ga postaviš na mizo za slavnostno večerjo in prižgeš svečo. Potem ugasneš električno razkošje in prostor v trenutku postane mehak, brez robov in kotov. Vse se združi v eno samo toplo misel – ali pa v napore drobnega plamena, ki ob mrtvaškem odru skuša vrniti sivemu obrazu videz življenja.

Tudi čudovita lončena vaza je takoj postala grozljiva karikatura namena. Razžarjeno makedonsko sonce v njenih bokih je žarelo ledeno – kot noge pokojnice, ob katerih je stražila.

»Ravno take sem si želela nositi na mrtvaškem odru,« bo rekla

Rumenka, če kupi ročno izdelane copatke. Raznih cekarjev in loncev ne moreš prinesiti kot darilo, smetišnice, prstana, škarij in cigaretnice tudi ne. Med lesenimi koraldami je smrt skoraj zapeljivo nastavljala svoj dolgi vrat in v elipsastem damskem ročnem ogledalu se je prav nesramno ogledovala z obrazom Rumenke.

Potem je v šopu rut, ki so kljub popolni strahovladi vročine ujele v lica toliko sapice, da so si pošepetavale, zagledal natančno tako, kot jo je pred leti kupil Simoni in jo je ta izsmejala, še preden je slišala, da ji je namenjena.

Ni več iskal. Rumenka je bo vesela in bil je zadovoljen s sabo. Z lahkotnim korakom je ubiral po izbrani smeri, ki jo je moral večkrat spreminjati in iskati obhode, saj je bilo le malo ulic brez ruševin ali brez gradbenih ekip in strojev. Mesto je kljub mednarodni pomoči le počasi prihajalo k sebi, pravzaprav se je na novo rojevalo. V časopisu je prebral oceno, da je blizu dvesto tisoč ljudi brez strehe. Živijo kar zunaj, na prostem, veliko njih še pod šotori ne. Nekateri, ki se imajo kam vrniti, si ne upajo vstopiti. Strah pred ponovnim sunkom je prehud. Hud strah je tudi pred epidemijo, ki kot stekla zver preži iz vseh lukenj in kupov ter podnevi in ponoči čaka na ugoden migljaj. Kdo ve, kaj jo še zadržuje tam? V Prilepu, ki ni prav daleč, že razsaja griža. Otroci umirajo kot črvički, bolnišnica pa premore le enega pediatra, menda je Slovenec. Z železniške postaje posebni vlaki razvažajo ljudi po vsej Jugoslaviji.

Ni vedel, kdaj je vstopil, kar tam je bil. Očitno ga je vodil Kuža. Opazil je, da ni preveč gotov v svoji smeri, zato mu je ponudil svojo, ki jo je poznal. Takoj je skočil k Smilji in jo polizal po vratu. V njenem naročju se je obrnil nazaj in se zmedel. Skoraj skesano se je vrnil k njegovim nogam, ki so brez vsake ideje obstale med vrati.

»Si mi prišel povedat, kje je Šiptarjev denar? Baraba!«

Nehote je pogledal v smer, kjer je takrat ležal njun pladenj, pod katerega je skril denar. Ni ga bilo. Tudi drugje v prostoru ga ni opazil. Verjetno ga je Smilja v navalu besa zdrobila v prah in ga skupaj s propadlimi sanjami vrgla v včeraj, v neponovljivost.

»Ne, prišel sem vprašat, koliko zdaj računaš.«

»Ni bilo pošteno od tebe!«

»Tudi od tebe ne!«

Ves čas je gledala nekam mimo njega, morda v Titovo sliko na steni, samo v steno, ali pa se je njen pogled kdo ve kam izgubil. Dajala je vtis, da pozira slikarju, ki noče ujeti njenih oči, ki hoče samo telo, nemarno zleknjeno na športni blazini in oblečeno v prozorno domačo haljo. Halja je bila nova.

Semena so začela potovati in vedel je, da ne bo dolgo zdržal.

»Si me prišel metat ven?« je še naprej gledala mimo njega.

Vse drugo prej kot to! Tako nizko njegova čud ni segla. V prostor se je res vselil pred njo, ni pa bil njegov. Tudi če bi bil, se ne bi nikoli vrnil s tem namenom. Sicer pa bodo, prej ko slej, lahko že jutri, prišli športniki in spet začeli igrati tenis. Morda jo bodo vpisali kot zatečeni inventar.

»Bi seksal?«

Mirno, profesionalno, brez vsake iluzije, posel je posel! Toliko ga je presenetilo, da mu je postalo nerodno, čeprav si je v zadnji minuti želel samo še to. Je kljub temu, da je ves čas gledala mimo njega, opazila, kako mu je nabrekli? Se mu pozna na očeh? Se mu nad zgornjo ustnico nabirajo znojne kapljice? Sta se mu razširili nosnici?

Ni vedel, kaj bi rekel. Upiralo se mu je, da bi priznal.

»Se ti gravžam?«

»Ne! Zakaj?«

»Zaradi Šiptarja.«

Spet je bil v zagati. Karkoli bi rekel, ne bi bilo res. Še najbolj bi se odkril, če bi zlezel v pozo užaljenega žrebca, pa tudi to bi bilo le napol res. Naravnost mu je takrat povedala, da natančno ve, kaj hoče, in da je v tem njenem življenjskem načrtu on le priložnostni morda. Seveda: žal!

»Pridi.«

Ubogal je. Niti toliko cene si ni postavil, da bi se prepričal, ali se je njen pogled vrnil, ali je ostal na Titovi sliki, na steni, ali kar tam nekje.

Zaspal je popolnoma prazen. Še misli ni premogel.

Naenkrat se je Kuža pri vratih razburil. Tisti, ki je z zunanje strani pritisnil kljuko, ni upal odriniti vrat, saj ni vedel, kakšno dobrodošlico ima pripravljeno pasji gobec.

»Odprite! Ljudska milica!«

Na njegovo prebujanje ni vse skupaj imelo nobenega posebnega učinka, ne pasji lajež, ne policijska zahteva. Zadovoljno se je pretegnil in s pogledom pretipal prostor. Ura je kazala natančno 5 in 17 minut, vendar popoldne. Smilja je na vrstico razobešala perilo, ki ga je oprala, medtem ko je on počival. Poleg njenih spodnjic so visele njegove, zraven njena prozorna halja, v rokah pa je držala njegovo majico in ta trenutek očitno ni vedela, kaj bi. Na sebi je imela veliko športno majico z napisom SK Vardar, ki ji je segala skoraj do kolen. Poklical je psa k sebi.

»Vstopi, saj vidiš, da ni zaklenjeno!«

Vrata so se previdno odprla. Priletna miličnika nista mogla skriti, da ju je prizor zmedel. Kdo ve, kaj sta pričakovala? Nezaklenjena vrata, moški, ki počiva, ob njem pes, ki ju skrbno opazuje, in ženska, ki obeša perilo, so tipični elementi družinske idile, pa čeprav v slačilnici športnega kluba.

»Kaj bo dobrega?« je prostodušno vprašal, se s hrbta prevalil na bok in z levo roko podprl glavo.

»To bomo še videli,« je ne preveč pomembno odgovoril prvi miličnik in se z očmi plazil po prostoru. Kazalo je, da ga primerja s sliko, ki jo je imel v glavi, preden je vstopil. Drugi je ostal med vrati in se pasel po Smilji.

»Rada bi videla dokumente.«

»Stegni roko in vzemi iz hlač. Saj bi vstal, pa nimam drugih gat.« Z roko je pokazal na vrstico s perilom. »Ne veš, kakšna jeba je, če imaš samo ene gate. Ampak bolje živ z enimi, kot mrtev s petimi.«

Samoumevno se je zdelo, da je napotek veljal Smilji, ki je najprej obesila mokro majico, nato si v tisto, ki jo je imela na sebi, obrisala roke. To je naredila tako spretno, da ni razkrila, ali ima kaj spodaj ali ne.

»Si ne moreš privoščiti še kakšnih?« je nekako pikro zanimalo miličnika, ki je z velikim naporom odpoklical pogled s Smilje. »Tudi bolj praktično je, kot pod brisačo skrivati svoje premoženje, dokler se gate ne posušijo.«

»Pet sem jih kupil, jebenti! Ene vidiš na štricku, štiri je pokopala Makedonija. Menda še vedno mislim, da jih bom dobil nazaj.«

Smilja je medtem našla njegovo legitimacijo in jo ponujala

miličniku, ki pa je svojo pozornost preusmeril drugam:

»O čem govoriš?«

Vprašanje, izrečeno v malo višjih legah, se mu je zdelo neumno. Potem se mu je le posvetilo, kaj bi miličnika lahko zbadlo.

»Nastanjen sem v hotelu Makedonija. Tu imam samo začasno bivališče.«

Nalašč je uporabil sedANJI čas. Pa tudi zlagal se ni. Rubrike v knjigi gostov, kjer je pod kdo ve katero zaporedno številko vpisan, še vedno niso zaključene. Tudi štiri spodnjice, nove, še nikoli uporabljene, so verjetno še vedno v njegovi potovalki. Spodnjicam, če niso na živem telesu, potres ne more do živega.

»Kako?«

»Preprosto!«

Začelo ga je zabavati, ko miličnik ni mogel sestaviti slikanice. Vseeno mu mora pomagati, zakaj bi ga spravil v voljo, ki ne bo nikomur koristila. Saj je prav zabaven v svoji prizadevnosti. In peklenko vroče mu mora biti v do vratu zapeti uniformi, opasanemu z jermeni in ovešenemu s pištolo, gumijevko ter usnjeno torbico. Za hip ga je zamikalo, da bi vstal in ga kot prašička počohal po bradi, češ, zakaj pa zjutraj ni videla britvice? Iskati napake v zunanjem videzu miličnikov je bila svoj čas prava modna poslastica v zabavnem sporedu mladih vojaških podčastnikov. Makedonski cajkani, kot so jih imenovali v žargonu, so med vojaškimi vrstami veljali za polpismene, zabite dvonožce, ki so se v nekem neponovljivem srečnem preblisku dokopali do tega, da v policiji ni treba delati. Zato se jih lahko zajejava oziroma je to kar dolžnost vojaških podčastnikov. Ampak če bi ga sedaj, ko je navaden civilist, pobaral, zakaj ni obrit po predpisih, bi mu cajkan z največjim užitkom nahrnil radovednost z gumištrudljem, da bi pomnil za vse čase. Zato je hitro odrinil poredno misel in razložil, da je na večer pred potresom dopotoval v Skopje in si najel sobo v hotelu Makedonija.

»Kako pa, da si živ?« se je iskreno začudil miličnik.

»Verjel ali ne, zaradi bosanske slivovke!«

»Me zajejavaš?«

»Stvar je zelo enostavna. Na korzu sem po dolgem času srečal prijatelja in nalila sva se do mrtvega. Sploh nisem prišel do hotela, zaspal sem v parku. Zasulo je samo gate. Poglej v seznam pogrešanih, gotovo ga imaš v torbi, našel me boš. Danes moram javiti, da sem še živ.«

»Uf, jebenti!«

Zgodba je na široko odprla vrata zaupanja. Vrtel je njegovo osebno izkaznico med prsti in ni vedel, kaj bi z njo. Očitno se mu je zdelo, da se po tej zgodbi ne spodobi pogledati vanjo, čeprav se mu nekaj še ni ujemalo.

»Jebeš gate!« se je zarežal in legitimacijo ponudil kolegu, ki je obstal med vrati. Tako se je rešil slabega občutka, da preverja človeka, ki je na tako srečen način ušel gotovi smrti, in slabi vesti, da ni ravnal po službeni dolžnosti.

»Zdaj sem prostovoljec v Stotnikovi grupi. Najprej smo delali v rajonu pri železniški postaji. Potem so nas prestavili, ker so se postaje lotili ljubljanski železničarji. Prišli so s posebnim vlakom, jebenti, veš, kakšne stroje so privlekli?! Da salutiraš!«

»Ne takih, kot jih imajo Avstrijci na hotelu Makedonija!«

Kaplja užaljenosti je kanila na koren razgovora in zagrenila slino

na konici jezika.

»Seveda ne takih. Boljše! Boljše za reševanje na železniški postaji. Oboji so specialisti, vsak za svoje področje. Tako kot rudarji iz Trepče, ki z obojimi sodelujejo.«

Mimo hotela Makedonija je šel vsaj dvakrat dnevno, čeprav je bil cilj njegove poti v drugi smeri, zato je skoraj do podrobnosti poznal dogajanje na delovišču. Nizozemko Susy Jacquemaert in njenega moža so izveli po treh dneh. S posteljama vred sta se z nadstropja pogreznila v bar in tam, v baru, za preživetje menda pila lastni urin. Ko so v torek, 30. julija, to si je posebej zapomnil, po petinsedemdestih urah iz grobnice izveli vratarja, je to doživel kot nekakšno svojo zmago. Ves čas je vedel, da je vratar živ. Še zameril mu je, ker se ni ravnal po njegovi misli, ki je vedela, da je že pred potresom zapustil hotel. Ampak to ne bi bilo pošteno od njega in prav je storil, da je ravnal po svoje. Ladijski častnik mora deliti usodo s potniki.

»Saj nisem mislil, da so Slovenci kaj slabši,« je popravljal miličnik, »preprosto še nisem videl takih strojev! Prvič sem tudi naletel na podjetje ... ?«

»Katastrophendienst.«

»... menda res! Ki se ukvarja samo z reševanjem.«

Seveda, seveda, saj je bilo neumno, da se je tako odzval. Na nek način bo treba to sceno zaključiti. Policaja sta verjetno prišla zaradi prostorov.

»Tukaj je bilo prazno, pa sva se vselila. Ni nič slabše kot v hotelu! Reci, če ni tako! Tekoča voda, blazine, Titova slika, obešalniki, ogledalo, omarice z brisačami in športnimi dresi, luč ... kaj še hočeš! Pa še občutek, da nisi pokopan pod tistimi gmotami betona. Seveda, dokler naju ne bodo vrgli ven. Menda nista za to prišla?«

»Ah, ne! Neka budala je prijavila, da si tu nekje neka pička ...« pogledal je Smiljo in ni vedel, ali bi se opravičil, ali kaj? »... no, saj razumete, tovarišica, da si neka kurba organizira kupleraj!«

»Pri vsem tem imajo čas še za to!« je s studom izpljunila Smilja, čeprav je bilo popolnoma nejasno, komu je stud namenjen, ali kurbi, ki v centru katastrofe organizira kupleraj, ali budali, kot je špiclja imenoval miličnik, ki mu gre to v nos.

»Ni tako iz trte zvito. Nabralo se je teh bab, kot muh na crkovino. Včeraj sem legitimiral eno Japonko. Mi je hotela nekaj dopovedati, kot da ni, kot da kaj vem kaj. Toda, boga ji svetega! Kaj naj drugega počne Japonka v nesrečnem mestu, kot to? In kdo je ne bi? Te vprašam, kdo je ne bi? Še jaz bi jo, brez zamere, pa sem oženjen in štiri otroke imam! Bi jo! Kdaj pa v življenju dobiš priložnost, da bi Japonko? Hudič je le, da ne veš, s kakšno kugo te bo obdarila. To je hudič! Samo zato je ne bi! In kurb se je nateplo v Skopje, kolikor hočeš. Še te naše trape, Makedonke, jebenti, so zavohale denar. Menda so vsaj toliko pametne, da ne dajo vsakomur. Samo Amerikancu. Ne Šiptarju, ne Srbijancu, še Makedoncu ne. Samo Amerikancu in to je vseeno drugače. Ameriški vojak je čist, tudi če je negro. On nima sifilisa, pa kaj vem kaj še. Je pa drugo. Pri negru je hudič, ker bo tudi pamž negro. Pravijo, da najraje brez gumice, čeprav jih nosijo s seboj. Menda jih kar dobijo, kot dnevni obrok. Mi naj pa vse to preganjamo! Jalov posel!«

Izgledalo je, da je prav čakal priložnost, ko se bo lahko razbremenil balasta, ki se je nabiral na njegovem majhnem horizontu in mu kvaril socialno ravnotežje.

»Sveta bogorodica,« je pri vratih vzkliknil drugi mož postave, »ta človek je res živ in mrtev!«

Kar pozabili so nanj od trenutka, ko mu je prvi vrinil legitimacijo. Vzel si je čas in v seznamu, ki so ga miličniki ob drugih vrednih informacijah nosili s seboj, ugotovil, da se podatki ujemajo. Človek iz osebne izkaznice je uradno pod ruševinami hotela Makedonija. Do danes ga še niso našli.

»Če ne bi videl, ne bi verjel! S tistim prijateljem, ki si ga srečal, se lahko še večkrat do nezvesti nalijeta!«

»Samo na gate čakam, da se do konca posušijo! Že prej sem bil namenjen k njemu, pa me je prepričala, da ne morem smrdeti kot prase. Vidita ruto na obešalniku? Daj, Smilja, razgrni jo! Danes sem jo kupil za Rumenko, prijateljevo ženo. Vem, da je bo vesela.«

Prostor je napolnila posebna svetloba. Tista prava, ki jo sonce ne premore, ki je topla, vendar ne žge, ki je svetla, vendar ne slepi, ki te očara, vendar ne začara. Zbal se je, da bi jo Smilja pomerila, kajti v tistem trenutku bi svetloba ugasnila in ruta bi bila samo še običajen kos blaga, s katerim si pokriješ glavo.

»Krasna je,« je rekel miličnik.

»Si rekel Rumenka?« je vprašal drugi. »Eno Rumenko sem poznal. Častnikova žena. Iz sosednjega bloka.«

Smilja je počasi zlagala ruto in svetloba je izginjala. V prostoru je bil spet običajen poletni predvečer. Vroč in težak je molil za dež. Na vrvi se je sušilo perilo: poleg njenih spodnjih hlačk, takih, ki ženski zadnjici dajo obliko narobe obrnjenih vaških orgel, so visele njegove, nato prozorna domača halja in njegova majica, malo raztrgana na trebušnem delu. Poleg vrat se je dolgočasilo ogledalo, maršal Tito je pokroviteljsko opazoval dogajanje pod seboj, drugi miličnik je prvemu ponujal legitimacijo, naj jo pač vrne, od kogar jo je dobil, on pa je božal psa, ki je vedno bolj vznemirjeno trepetal pod njegovo roko. Ali pa je bila njegova roka vedno bolj podobna veji trepetlike.

»Zakaj si rekel, da si jo poznal?«

»Njihov blok se je dobesedno sesedel.«

Vsi so takoj vedeli: ruta ne bo nikoli poljubila njenih las.

»In on?«

»Stotnik, torej major ...«

»Stotnik, stotnik!«

»Res ni hotel slišati na major. Stotnik Prole je potres preživel. Poškodovano je imel hrbtenico. Do konca življenja bi bil na vozičku.«

»In?«

»Nekdo mu je v bolnišnico prinesel pištolo.«

Ko je vstajal, mu je Kuža lizal roko. Nihče ni opazil, da je nag. Stopil je pod tuš in ga odprl na vse. Potem se je počasi obrnil, dvignil roko v vojaški pozdrav in sugestivno nagovoril:

Posluh!

Mi živimo v resnih časih in vsak med nami ve, zakaj smo tu.

Jožica Medle: MOČ OBLIKE V PODOBI, 2002/3, akril in kolaž na platnu, 120 x 100 cm

Marijan Dović

FRANCE PREŠEREN, BOEM IN VIZIONAR

Jožica Medle: FRANCE PREŠEREN, 2000, risba, svinčnik

Literarna in kulturna zgodovina Slovencev sta s Francetom Prešernom (1800–1849) močno zaznamovani: o njem je preteklo že toliko črnilo, da se nekaj desetini strani njegovih objavljenih ali neobjavljenih pesmi in drugih zapisov že dolgo ne more količinsko kosati z gorami literature, napisane o »mokrocvetečih rož'cah poezije« in njihovem avtorju. Pa vendar Prešeren tudi po letu 2000 ostaja kulturno-zgodovinsko intriganten. Ta prispevek, ki se izogiba najbolj prežvečenim temam, skuša vnesti v sodobno prešernoslovsko diskusijo nekaj svežih pogledov na Prešernovo daljnosežno utemeljitev tipa vzorčnega »slovenskega pesnika« in na zametke umetniškega boemstva pri njem ter osvetliti Prešernovo prekoračenje meja fikcije in vstop v politično sfero, ki ga je udeležil s svojo utopično vizijo slovenstva. Ravno ta izjemno trdoživa vizija je pomemben razlog, da se ob kulturnem prazniku vsako leto vračamo k avtorju besedil, ki so bolj kot vsa druga zakoličila slovenski nacionalni projekt.

Ko Josip Stritar komentira posmrtni izbor *Pesmi Franceta Preširna*, svoje razmišljanje sklene z znamenito izjavo: »Ko bi se sklicali narodi pred sodnji stol, naj se izkažejo, kako so gospodarili z izročeni talenti; kako se je vsak po svoje vdeležil vesoljne, človeške omike: smel bi se mali slovenski narod brez strahu pokazati med drugimi z drobnimi bukvicami, katerim se pravi: Preširnovae poezije« (Stritar 1866: 48). Literatura na Slovenskem s Prešernom postane ideološki medij, naveza nacionalno = literarno je v drugi polovici devetnajstega stoletja pognana v polni tek, kot je že zdavnaj odkrila novejša kulturna zgodovina. Njen pravi sociološki kontekst je v resnici zunajliterarni kontekst nacionalne emancipacije: projekt, ki se je začel že z razsvetljenstvom, je dobil krila. To je naš kulturni »tek za vozom«, in Prešeren je – seveda vse to dogajanje v resnici teče po njegovi smrti – dobil naziv prvaka in postal kanonična figura *par excellence*, absolutna kulturna referenčna točka in model za intertekstualna preigravanja vseh poznejših generacij in celo nacionalno-mitološka figura. V tem smislu ni zanimiv le kot v nekem obdobju delujoča literarna figura, temveč z vidika literarnega sistema (tj. celote literarnih procesov v družbenem okolju), učinki najrazličnejših reprodukcij njegovega dela, lika in vloge močno posegajo v današnji čas.

Razlogi za to so večplastni in le eden od njih ima prvotno literaren značaj (a je že takoj bistveno določen s širšim kulturnim in političnim kontekstom) – gre za *načrtno širitev literarnega repertoarja*. Repertoar (osrednji pojem t.i. polisistemske teorije Itamarja Even-Zoharja) je namreč eden ključnih elementov literarnega polisistema, saj mu omogoča nemoteno delovanje in razvoj. Nek literarni sistem posega po tujih vzorcih in modelih tedaj, ko te nujno potrebuje za

svojo ohranitev in razvoj oziroma vzdrževanje »sistemskega optimuma«. Nacional(istič)ne literarne vede se temu dejstvu sicer upirajo in ga prikrivajo s poudarjanjem samoniklosti posameznih avtorjev in njihovih proizvodov, a zgodovina jasno kaže, da se noben literarni sistem ni mogel razviti, ne da bi si vsaj v določeni fazi izposojal elemente repertoarja iz drugih polisistemov. Na ta način stopata v ospredje zgodovinska »globalnost« in sprepletenost umetniške besede, ki so ju že od odkritij o tematoloških »potovanjih« pravljčnih motivnih drobcev po evroazijskem prostoru doslej morda bolj kot drugi ozaveštili ravno nadnacionalno usmerjeni literarni komparativisti.

Vse to je mogoče ilustrirati ob primeru Prešerna, ki je v slovenski literarni sistem 19. stoletja, katerega repertoar je bil dotlej nizko razvit oziroma šibak, načrtno uvajal formalne in vsebinske vzorce iz klasične latinske, italijanske renesančne in sodobne evropske romantične poezije (npr. oblike, kot so sonet, stanca, tercina ali asonanca). Eden od rezultatov tega početja je bil – sploh glede na kasnejši pomen Prešernovega dela za razvoj slovenskega literarnega sistema – gotovo tudi zasidranje »pomenskih prostorov« drugih evropskih literatur v slovensko kulturo.

Klasične obravnave, prešernoslovski »mainstream«, iz kakršnega si kulturna, ob 8. februarju pa tudi politična sfera izposojata poenostavljene formule, močno poudarjajo to Prešernovo osvoboditev poezije in duha. Prešeren naj bi prebil meje provincialnega slovenskega pesništva, ujetega v poučnost, ter konstituiral poezijo kot avtonomno pesniško umetnost z merili razvitih literatur. Evoluiral naj bi tako literarni jezik kot duhovno vsebino, ta preboj pa utemeljil na obvladanju reprezentativnih žanrov poezije od antike prek renesanse in baroka do romantike. Na ta način so se v kulturni prostor gotovo »pritihotapili« tudi novi modeli sveta, filozofski nazori ipd. (Paternu 2002).

Vsekakor drži, da je Prešeren skupaj z razgledanim teoretikom Čopom hotel kultivirati slovenščino oz. dokazati njeno estetsko potenco skozi obvladanje najzahtevnejših oblik evropske poezije – posebej petrarkovski sonet – in to načrtno »kultiviranje« jezika in kulture je sovpadlo s kongenialno potentnim umetniškim ustvarjalcem. Ideja se opira na misel Friedricha Schlegla, da ima vsak narod pravico do lastne literature, brez katere tudi ni duhovne kulture – skratka narod brez kultiviranega jezika in književnosti ostaja barbarski, celo brez lastne duhovne samobitnosti. Schlegla sta priporočala zahtevne vzorce evropske poezije, predvsem italijanske in španske – sonet, stanca, tercino in kancono; prav petrarkovski sonet naj bi bil merilo za zmogljivost nacionalnih poezij. Prešerna pa je ta »strateški« vidik poezije zapolnil z resnično individualnostjo in v »formalne vaje« vlil »dramatične razpone mišljenja: od svobodoumnega razsvetljenstva mimo romantičnih idealitet pa tudi do razsutja obojega v krizna eksistenencialna stanja« (Paternu 2002: 189).

Ta vidik Prešernovega dela je pomemben tudi v razpravi Ivana Verča *A proposito di poeti nazionali*, ki se osredotoči na kanonizacijske procese v zvezi s Prešernom od prelomne točke leta 1866, ko je izšel že omenjeni Stritarjev oziroma Jurčičev izbor. Verč že postavlja vprašanje nacionalnega pesnika v kontekst konstituiranja nacionalne skupnosti, ki je pri različnih evropskih narodih potekala različno: ugotavlja, da je pri kulturah, ki so se politično udejanjile mimo kategorie nacionalne identifikacije, pojem nacionalnega poeta odsoten,

medtem ko je ta značilen za tiste kulture, ki so se politično in kulturno emancipirale hkrati, in tiste, ki so se najprej udeležile prek kulture in literature; sem seveda spada slovenska kultura. V promoviranju pesnika kot paradigme za nenormiranost ustvarjalne prakse in nacije kot paradigme za normo obstaja protislovje, ki se običajno razrešuje tako, da se oblikuje zavest o lastni kulturi kot lotmanovskem celovitem tekstu kulture: ta tendenca je vidna tudi v slovenski kulturi, ki s kanonizacijo Prešernovih del, posebej njegove *Zdravljice*, skuša opomenjati lastno preteklost kot enovit kulturni tekst, ki jamči za genetsko kompaktnost kulturnega modela (Verč 2003).

Ti problemi so vsekakor že bili predmet obsežnih literarnozgodovinskih diskusij. Manj je morda prisotna neka druga, ravno tako daljnosežna posledica Prešernovega življenja in dela, če ju motrimo z vidika sistema in avtorja v njem. Prešeren je namreč močno vplival na novo postavitev dojemanja avtorja, še bolj pa pesnika kot individualnega kreativca, hkrati pa je v liku pesnika–literata na Slovenskem uveljavil motive trpečega in po krivici iz družbe izrinjenega pesnika. Gre za mogočno »mitologijo«, ki se je ne diskurz o kulturi ne sam kulturni diskurz vse do danes nista sposobna otresti. Na ta problem se bomo ozrli z dveh plati: najprej z znotrajtekstovnimi analizami nekaterih programskih pesmi, nato pa še z analizo drobcev iz Prešernove biografije, ki nam bodo razkrili zanimive zametke lika pesnika, kakršen se je sočasno začel oblikovati v tipu francoskega romantičnega »boema«.

Politični in kulturni vpliv Prešerna je torej zamejen na eni strani z njegovo uspešno uveljavitvijo »visoke kulture«: ta projekt je že sam avtor, še bolj pa poznejša politika, postavil za oporno točko programa narodne emancipacije. Po drugi strani je ta vpliv tudi nujen produkt poznejših posvojitvenih in kanonizacijskih procesov, ki so Prešernove tekste in ideje vcepljali generacijam mladih slovenskih dijakov in študentov. Taka vsesplošna »prisotnost« je seveda ključ do razumevanja, zakaj je Prešeren tako močno vplival na podobo literarnega proizvajalca pri nas. Vse to ne bi bilo mogoče, če ne bi nekatere Prešernove zamisli nosile močnega političnega naboja, ki si ga je lahko prilaščal pohod zmagovite nacionalne ideologije. Ne gre le za to, da je Prešeren dvignil slovensko literaturo na evropsko raven: nacionalni poet, ki se je za življenja sicer držal proč od praktične politike, je aktivno vstopil v sfero političnega, ko je skozi fikcijo lansiral specifično mitsko nacionalistično sporočilo. Prešernovo implicitno sporočilo iz *Krsta pri Savici* in drugih pesmi o, recimo temu, »samostojnem Slovenstvu«, je z današnje perspektive smiselno brati kot vizionarsko.

Trpeči nerazumljeni pesnik in njegova misija

Kako je na podobo slovenskega pesnika vplival Prešeren, je mogoče sklepati iz nekaterih okoliščin njegovega življenja, še bolj pa iz nekaterih pesmi, ki se eksplicitno ukvarjajo s tematiko pesništva, ustvarjalnosti in družbenim položajem pesnika. Janko Kos v *Nezninem Prešernu* ugotavlja, da je zanj značilno tisto »skrajno nasprotje med pesniškim in stvarnim«, med ustvarjalno pesniško osebo in usodo realnega, empiričnega »jaza«, in da je potemtakem Prešeren »romantični pesnik v najčistejšem pomenu besede – ne le s poezijo, ampak tudi z življenjsko usodo« (Kos 1994: 7). Prešeren je res izrazil pesnik ljubezni, hkrati pa je njegova erotika zaznamovana s travmo in, kot meni Kos, je njegovo udeleženo erotično razmerje z Ano

Jelovškovo zanj ljubezenska in družbena katastrofa. Prešernovo dvorjenje Primicovi Juliji je treba razumeti v kontekstu težnje po socialnem vzponu iz polkmečkega stanu kot resno snubljenje, ponudbo za (meščanski) zakon; malo je verjetno, da je pesnik z romantičnim snubljenjem želel le jeziti Julijo in njene domače.

Vendar je bil Prešeren kot snubec pri Primčevih kar »donkihotska postava« (Kos 1994: 65). Posebej zanimiva je tu analiza specifične Prešernove socialno-kulturne fantazme, prek katere bo lažje razumeti njegovo postavitev problematike pesništva. V epizodi z Julijo se izkaže, da naj bi se ustrezna socialna distinkcija za uspeh takega snubljenja gradila iz kulturnega prestiža. Pesniška umetnost se kaže kot točka možnosti, s katere lahko pesniški subjekt kot empirična oseba terja zase priznanje lastne socialne vrednosti: ljubiti me moraš, ker sem prvi in najboljši med kranjskimi pesniki. Problem je bil, da Prešernov ugled v javnosti ni bil zadosten, da bi tako sklicevanje moglo biti verodostojno. Razloge za to je napak iskati le v tem, da je recimo umrl Čop ali da je *Kranjska Čbelica* prenehala izhajati, temveč je potrebno pomisliti na skromne naklade, neobstoje distribucije in seveda še neizoblikovano potencialno sprejemniško občestvo: skratka nerazvit literarni sistem. Šele polno razvit literarni sistem bi lahko inavguriral pesnika kot družbeno pomembno in ugledno bitje. Prešeren, v terminologiji francoskega sociologa Pierra Bourdieuja eden izmed *prvoborcev* za nastanek novih struktur v literarnem polju, je v tem smislu tragična figura, saj za življenja njegov ugled sploh ne bi mogel biti bistveno večji.

To »zamudo« so nadoknadili prihajajoči rodovi, potiskajoč Prešerna na sicer zasluženi piedestal z zastavo nacionalne emancipacije v roki. »Zmagovita« Prešernova pot se je v resnici začela ob kratkem sodelovanju z Bleiweisom v zadnjih letih njegovega življenja. *Novice* so pač premogle tisto, česar dotlej pri nas nismo poznali, namreč vse učinkovitejši distribucijski kanal, in šele tu je Prešeren stopil pred najširšo slovensko javnost (res je, da distribucija sredi štiridesetih let še ni bila obsežna, je pa zajemala gotovo vodilni kulturni sloj nastajajoče slovenske družbe; Prešernove *Poezije* so poprej realno krožile med bralstvom prej v desetinah kot stotinah izvodov, enako velja tudi za *Čbelico*) in obnovil svoj pesniški ugled: objavo *Zdravljice* leta 1848, leto dni pred pesnikovo smrtjo, je mogoče šteti za vstop Prešerna v »politiko« ali tudi začetek zgodovine ideoloških manipulacij, ki se razteza do današnjih dni.

Iz samih pesemskih besedil je očitno, da je Prešernova domišljija v obdelavi ideje pesnika in njegovega poslanstva izredno močna in sugestivna. Med pomembnejše obdelave te teme sodi *Glosa*: v njej lahko sledimo poetični imaginaciji in manipulaciji, ki pomagata graditi še dolgo veljavni mit o pesniku kot človeku nesrečne materialne eksistence in bolečih udarcev življenjske usode, gmotno prikrajšanemu ipd. Kos empirično spodbija temeljne »teze« lirskega subjekta iz *Glose* s primerjavo z velikimi evropskimi pesniki in ugotavlja, da je mnogo pesnikov živelo srečno in relativno udobno, pa celo Prešeren kot zaposlen izobraženec pri advokatu Crobathu menda ni zaslužil slabo (četudi je seveda res, da je za *Čbelico* pisal brez honorarjev, *Poezije* pa je celo sam financiral). Ni pa bil toliko naiven, da bi imel ambicije živeti od pesništva na Kranjskem, saj bi bilo kaj takega povsem nemogoče, in tudi njegovi romantični pesniški sodobniki po Evropi kljub mnogo večjim tržiščem in razvitejšim literarnim siste-

mom tedaj še niso mogli izvesti projekta profesionalizacije literature. Tako se zdi nujno pritegniti Kosu, da izjave v *Glosi* ne pomenijo drugega kot konstrukcijo fiktivnega mita pesnika, ki se je na Slovenskem temeljito zakoreninil kot priljubljena figura samoopisa literarnih ustvarjalcev in celo argument v bojih kasnejšega literarnega polja oziroma sistema.

V *Pevcu* je mitološka podoba takega pesnika prignana do skrajnosti: tu je pesnik tudi notranje uničen, razklan in obupan – prometejski mit je kompenziran kvečjemu na ravni brezpogojne predanosti umetnosti. Biti pesnik pomeni sprejemati bolečino in trpljenje. Dokončna podoba vprašanja usode in poslanstva pesnika, kakršno dobimo iz Prešernove poezije, se oblikuje iz podobe feniksa v pesmi *V spomin Valentina Vodnika*: pesnik se ob telesni smrti prerodi in z grmade vstane v novo življenje – to pa je posmrtna slava, kakršno je ravno Vodnik že začrtal kot »prvi kranjski pesnik« v *Mojem spominiku*.

Podoba trpečega pesnika, ki je slovensko literaturo in literarnega ustvarjalca v njej zaznamovala nenavadno močno, je prisotna tudi v baladah *Prekop* (nesrečna ljubezen in motiv pesnika, ki kljub temu, da je deklici posvetil najlepše poezije, ni bil uslišan, zato si sam vzame življenje) in *Neiztrohnjeno srce* (o skrivnostni usodi pevčevega srca, ki nosi v sebi nadnaravne zaklade). Drobce mozaika, iz katerega se sestavlja značilna podoba »slovenskega pesnika in njegovega poslanstva«, lahko iščemo še v drugih pesmih: nemški sonet *Nichts trägt an ihm des Dichtergeists Gepräge* (Duha poetov nič na njem ne izdaja; prevod J. Moder 1995) opisuje razkorak med pesnikovo neugledno zunanostjo in bogato notranostjo, *An eine Junge Dichterin* (Mladi pesnici) pa značilno opisuje notranjo nujno, imperativ pesnjenja: »Če čutiš, da kipi ti ogenj v žilah / in peti Bog ti notranji veleva / se ti usoda jasna razodeva: / med Saffino družino boš stopila ...« (Moder 1995: 15).

Prešeren – prvi slovenski boem?

Ne le v pesmih, tudi v Prešernovi biografiji lahko opazujemo nekatere pomenljive znake, iz katerih je mogoče sklepati na nove socialne poteze modela »pesnika« – kar sama se ponuja zanimiva teza, da je Prešeren v svoji družbeni eksistenci vpeljal v slovensko kulturo nekatere vzorce sočasno nastajajočega *boemstva*. Gero von Wilpert v leksikonskem zapisu opredeli boemstvo kot protimeščanski, nefilistrski življenjski slog umetnikov in pesnikov, ki ga zaznamujejo individualnost, asocialnost in ekstravagantni protest proti konvencionalnemu meščanskemu redu in njegovemu etičnemu kodeksu – slednjega boem provokativno prelamlja. Prostovoljno boemstvo izhaja iz prepričanja o nezdružljivosti intenzivnega umetniškega in meščanskega življenja. Ta življenjski slog naj bi se najprej pojavil v pariški Latinski četrti in Montmartru v tridesetih letih 19. stoletja najprej pri Nervalu, Gautieru, v Angliji pri Wildu, v Nemčiji pri viharikih ter dalje pri impresionistih, ekspresionistih, avantgardistih, bitnikih ipd., v vseh umetniških vejah.

Tudi sodobni francoski sociolog Pierre Bourdieu v temeljnem delu *The Rules of Art* natančneje razlaga pojav tega življenjskega sloga in ga interpretira kot posledico novih družbenoekonomskih okoliščin, v katere so umetniki pahnjeni ob nastanku umetniških sistemov in hkratnem razmahu kapitalističnih produkcijskih odnosov (Bourdieu 2000). Seveda Prešeren in Ljubljana v tridesetih ne moreta biti

primerljiva z megalopolisi, kot sta Pariz ali London; pa vendar je mogoče nekatere poteze iz Prešernove »materialne« zgodovine razumeti kot začetek uveljavljanja novega (stereo)tipa pesnika in njegove materialne eksistence, kakršno so pozneje nadgrajevali ustvarjalci moderne in še bolj avantgardisti, na primer Novomeščan Anton Podbevšek v svoji kratki ustvarjalno-aktivistični fazi.

O tem je mogoče razmišljati ob podatkih, ki jih prinaša razprava Angelosa Baša *Kako se je nosil Prešeren*. Iz skrbno zbranih podatkov o Prešernovih oblačilnih in tudi siceršnjih fizičnih navadah (britje, frizura) je mogoče sklepati, da je njegova sicer kolikor toliko modno-trendovska in »doktorskemu« stanu primerna, četudi za odtенок znamenarjena zunanja podoba v skladu s poznejšo idejo o tem, kako naj bi izgledal »pesnik«; oziroma je njegov življenjski slog nasploh odražal določene elemente, ki kažejo na boemstvo. Od zunanjih znakov je tu potrebno omeniti predvsem ne ravno vzorno vzdrževane dolge lase, ki so bili tedaj v Ljubljani (v Kranju pač še toliko bolj) kot znamenje svobodnjaštva izrazito redki: da je nosil dolge lase name-noma, je skoraj gotovo, saj je k brivcu sicer redno zahajal, v Kranju celo vsak dan (Baš 2000).

Še en vidik, ki nakazuje Prešernovo boemstvo, je povezan z njegovimi »apokrifnimi«, nekanoniziranimi poezijami, ki jih razgrinja Miran Hladnik v razpravi *Apokrifni Prešeren*. Na podlagi teh zapisov je mogoče oblikovati podobo pesnika, ki živi dvojno življenje: na eni strani (spodletela) meščanska kariera, kjer resignirano služi zlatnike s pravdami, in pa druga, veseljaška plat, ko »prazni bokale« in popiva s prijatelji ... Prešeren gotovo še ne more biti boem v popolnem smislu besede, saj družbenoekonomske okoliščine česa takega niti ne omogočajo. Pač pa ima družabna plat njegovega življenja gotovo nekatere tipične poteze boemske eksistence: popivanje, kosmate šale, priložnostne opolzosti in prigodne verzifikacije, ponočevanje, diskusije, orgiastično veseljačenje ...

Janez Trdina v *Izprehodu v Belo krajino* o Prešernovem obisku pri prijatelju Andreju Smoletu na gradu Prežek leta 1839, ki naj bi trajal tri tedne, poroča (po pripovedovanju grajskega oskrbnika) takole: »Imela sta dirindaj, da še nikoli takega. Šampanjec je tekel curkoma. Kaj sta se menila in čemu sta se tako neusmiljeno krohotala, ni mogel malo izobraženi oskrbnik razumeti. V posteljo sta hodila ob dveh ali treh, potem pa spala kakor klade in smrčala strahovito, da se je po vsem gradu čulo, do enajstih in tudi do poldne.« Ko se jima je za tri dni pridružil še grof Anastazij Grün, pa se je »začela prava črna vojska. Hrum in šum razposajenih gospodov se je razlegal cele dni in noči, vsa družina je govorila: Takih norcev še grad ni videl« (Trdina 1912: 6).

Na nove tipe socialnega vedenja ravno tako opozarjajo poročila o burkah, ki jih je Prešeren s prijatelji uganjal po plesiščih in v gledališču, običajno pred pustom: predvsem gre za trosenje zabavljivih verzifikacij v obliki listkov – cedulj, s katerimi je v slovenščini, nemščini ali italijanščini zbadal ljubljansko družbeno elito, predvsem napihnjene lepotice, stare device in opravljivke (Hladnik 2000). Prešernova nagajivost in uvajanje »škandala« kot sredstva pesniške in družbene afirmacije, seveda pa tudi nečimrne in neškodljive zabave, izkazujejo tudi njegovi poskusi apokrifnih norčevanj iz vrha slovenskega duhovništva in kulturnih avtoritet ter razni epigrami, ki se večinoma poslužujejo »nizkega« sloga in seksualnih aluzij. Seveda

LITERATURA

Baš, Angelos: Kako se je nosil Prešeren. V: *Simpozij Prešernovi dnevi v Kranju. Ob 150-letnici smrti dr. Franceta Prešerna*. Kranj: Mestna občina, 2000.

Bourdieu, Pierre: *The Rules of Art. Genesis and Structure of the Literary Field*. Stanford: Stanford UP, 2000.

Čop, Matija: *Pisma in spisi*. Ur. Janko Kos. Ljubljana, Mladinska knjiga, 1983 (Kondor 206.).

Even Zohar, Itamar: Polysystem studies. *Poetics* 11, št. 1, 1990.

Hladnik, Miran: Apokrifni Prešeren. V: *Simpozij Prešernovi dnevi v Kranju. Ob 150-letnici smrti dr. Franceta Prešerna*. Kranj: Mestna občina, 2000.

Kos, Janko: *Neznani Prešeren*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1994.

Kos, Janko: *Primerjalna zgodovina slovenske literature*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2001.

Krajnska Zibeliza I-V. Faksimile prve izdaje. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1969 (Monumenta litterarum Slovenicarum 6.).

Moder, Janko: *Prešernove nemške*. Ljubljana: Karantanija, 1994.

Paternu, Boris: Prešernova osvoboditev poezije in duha na Slovenskem. V: *France Prešeren – kultura – Evropa*. Ljubljana: Založba ZRC, 2002, str. 185–192.

Prešeren, France: *Zbrano delo I-II*. Ljubljana: DZS, 1965, 1966.

Stritar, Josip: Prešernove poezije. V: *Pesmi Franceta Prešerna*. Izdala Jož. Jurčič in Jož. Stritar. Ljubljana: Oton Wagner, 1866.

Trdina, Janez: *Izprehod v Belo krajino*. Zbrani spisi X. Ljubljana: L. Schwenntner, 1912.

Verč, Ivan: A proposito di poeti nazionali. V: *Prešerniana. Ricerche slavistiche* št. 1, 2003, str. 81–95.

Wilpert, Gero von: *Sachwörterbuch der Literatur*. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag, 1989.

je bila ta druga plat Prešernovega verzificiranja od njegove smrti dalje potisnjena na stran, a se danes manj obremenjeno vrača v obravnavo in omogoča celovitejši pogled na pesnika.

Nacionalna politična vizija: fikcija, ki piše zgodovino

Pomembnejši od v resnici precej banalnega sociološkega vprašanja, ali je mogoče Prešerna krstiti še za prvaka ali vsaj predhodnika slovenskih umetniških boemov, se zdi Prešernov zaris nacionalno-politične ideologije, kakršen je iz literature prerasel v stereotip. V *Krstu pri Savici* Prešeren suvereno in posrečeno upesni zgodovinsko pomanjkljivo dokumentiran mit o prvobitni samostojnosti Slovencev, ki so živeli pod lastnimi knezi v sreči in slavi. Ta ideološki zaris je odličen temelj za program, prek katerega se slovenski kulturnopolitični diskurz lahko upre tujcu-tlačitelju: v tej optiki naloga nacionalistov ni več ustvariti slovenstvo kot nekaj novega, *ex nihilo*, temveč morajo le rekonstruirati to, kar je nekoč že bilo, pa je po krivici odvzeto: oblast, čast in slavo nekdanjih dni. Projekt, ki so mu temelje polagali že razsvetljenci, predvsem Linhart v svoji zgodovini, je tu dopolnjen z živo imaginativno podobo junaških bojev, ki so zaznamovali konec tega srečnega obdobja. Fikcionalizacija, polna zgodovinskih napak in prikritij, je silovito presegla stvarnost in vnesla novo politično dimenzijo, iz katere je možno projekt slovenske emancipacije, zaključen komaj pred kratkim s samostojno državo, videti kot uresničitev neke utopije, fantazme. V resnici je, kot meni tudi Kos, v tej predstavi slovenske zgodovine skrita izjemna realna manipulativna moč, ki ni le fikcijska.

Kot vizionarski se seveda lahko berejo Prešernovi nacionalni poudarki v poeziji nasploh, saj se pesnik nikdar ni vključeval v sočasne modne trende panslavizma ali ilirizma ter je dosledno zagovarjal zamisel samostojnega slovenstva, ki je bila tedaj videti precej utopična. Toliko bolj je pomembno, da je za razliko od nastajajočega konservativnega tabora staroslovencev Prešeren radikalno osvobodil mišljenje slovenske prihodnosti v navezi s habsburškim: različnim stopnjam avstroslavizma se prihajajoči slovenski nacionalizem še dolgo ni mogel odpovedati, razlog za to pa je gotovo tudi v učinkovitih ideoloških in vladarskih prijemih sicer vse manj koherentne multi-kulturne monarhije.

Morda je ravno v tem vizionarstvu, ki ga je kasnejša zgodovina potrjevala in leta 1991 z osamosvojitvijo Slovenije dokončno potrdila, mogoče najti dober razlog, da se k Prešernu še danes vračamo. Iz vsega tega je mogoče skleniti, da zanimanje za Prešerna vse do danes ni nekaj neupravičenega in da slovenski kulturni praznik ni po naključju povezan z njim. Vsekakor pa nam ta zgodba ponuja, če nič drugega, zanimive vpoglede v sprepletenost literarnih in družbenih procesov ter v hibridno naravo literarne fikcije. Na čisto specifičen način pa na novo osvetljuje na videz paradoksalno, a vendar v zgodovini evropske misli odmevno Aristotelovo trditev: da je namreč poezija včasih resničnejša od zgodovinopisja. Ali še točneje: da poezija piše zgodovino.

BESEDILA SLOVENSKE POPULARNE GLASBE

Siddharta

1 Vlado Kreslin: *Vriskanje in jok*.
Novo mesto: Založba Goga, 2002.

2 Pojmov »dobro« in »slabo« v zvezi
z besedili popevk seveda ne uporab-
ljamo v zgolj etičnem smislu, pač pa
kot vtis o celoti najrazličnejših bese-
dilih prvin.

3 Avtor besedila je Igor Pirkovič.

4 Robert Alain de Beaugrande, Wolf-
gang Ulrich Dressler: *Uvod v bese-
diloslovje*. Ljubljana: Park, 1992.
Delo je v angleškem oziroma nem-
škem originalu izšlo v Veliki Brita-
niji in Nemčiji leta 1981.

V oktobrski številki Rasti smo se že dotaknili fenomena besedil v slovenski popularni glasbi ter zarisali nekaj vprašanj, ki se zastavljajo s tem v zvezi. Zlasti na primeru besedil skladb Vlada Kreslina iz nje-
gove zbirke *Vriskanje in jok*¹ smo razmišljali o trivialnosti oziroma
umetniškosti tovrstnih del in se spraševali o merilih za »dobra« in
»slaba« besedila.² Kot eden od ključnih pogojev dobrega besedila se
nam je pokazala slogovna enotnost, ki je značilna za večino Kre-
slinovih tekstov in jim na ta način omogoča, da obstojijo in funk-
cionirajo tudi kot zgolj-besedila, se pravi brez glasbene kulise. Zgornja
trditev se zdi v splošnem sprejemljiva, vendar obenem premalo
konkretna in razdelana. Slogovno enotna je v svoji naivni preprostosti,
idejni nezahtevnosti, shematičnosti, predvidljivosti in revnosti bes-
ednega zaklada konec koncev lahko tudi skladba kakega Zlatka
Dobriča, pa nam zdrava pamet narekuje, da npr. verzi iz Dobričeve
popevke *Ti boš moja ribica*³ – *Ri-ri-bi-ca, o, o, o, / vzal bi te, je, je,
je, / ri-ri-bi-ca, o, o, o, / ti boš moja ribica, / skupaj bova plavala.* –
ne sodijo niti v območje trivialnega, temveč jih lahko z mirno vestjo
označimo kot kič. Za jasnejšo razmejitev med »dobrim« in »slabim«
besedilom bo tako potrebno določiti natančnejša merila.

Eno izmed možnosti ponujata ugledna lingvista Robert Alain de
Beaugrande in Wolfgang Ulrich Dressler v svojem znamenitem delu
Uvod v besediloslovje.⁴ Besedilo najprej definirata kot komuni-
kacijsko pojavitev, ki izpolnjuje sedem kriterijev besedilnosti. To so
kohezija, koherenca, namernost, sprejemljivost, informativnost,
situacijskost in medbesedilnost. Če nam uspe pokazati, pravita avtorja,
da vsaj enemu izmed teh kriterijev ni bilo zadoščeno, upoštevajoč
seveda tudi žanrske zakonitosti ter posebnosti besedila, to ne more
obveljati kot komunikativno, se pravi, da gre za ne-besedilo. V
takšnem primeru bi se nam, tako domnevamo, besedilo neke skladbe
zdelo »slabo«. Da bi lahko v praksi uporabili Beaugrandov in Dres-
slerjev terminološki aparat, si moramo najprej vsaj v obrisih predočiti,
kako naj si omenjenih sedem kriterijev besedilnosti pravzaprav pred-
stavljamo. Gre za pojme, ki so nepogrešljivi v sodobnem jezikoslovju.

Kohezija pomeni način, kako so med seboj povezane sestavine
površinskega besedila, s čimer mislimo predvsem na besede v sin-
taksični strukturi, kot jih dejansko slišimo ali vidimo. Če hočemo oh-
raniti željeni pomen sporočila, izbranega besedja ne moremo poljubno
kombinirati, ampak moramo upoštevati slovnične odvisnosti in
razmerja. Slovnične odvisnosti so namreč prvi znak, ki ga moramo
dekodirati, da bi razumeli besedilo. Poziv *Pridi na kosilo!* bi tako
postal nerazumljiv, če bi se glasil *Kosilo pridi na*. Po drugi strani je
zanimivo, da bi v določenem kontekstu jezikovni uporabniki brez
težav razvozlati tudi drugo, slovnično neustrezno različico in je ne bi
razumeli, kot da nekdo personificira in nagovarja kosilo, naj (že) pride.
Takšno večpomenskost večina ljudi brez težav izključi, kar je dokaz,
da kohezija sama po sebi še ne odloča dokončno o smiselnosti
besedila.

Naslednjega kriterija besedilnosti, *koherence*, še v ne tako daljni

preteklosti večkrat niso ločevali od kohezije, vendar gre za dvojne različnih stvari. Če kohezija pomeni povezanost površinskih, slovničnih elementov besedila, je koherenca povezanost na ravni vsebine. Beaugrande in Dressler ponazarjata koherenco s pomočjo skupine relacij, ki jih zajema nadredni termin *vzročnost*. Dva dogodka sta med seboj resda lahko v odnosu vzrok – posledica, možni pa so še različni drugi odtenki vzročnosti. V vseh primerih gre za neke vrste pojmovne relacije, kot so npr. *omogočenje* (nekaj lahko le omogoči, ne pa nujno izzove kaj drugega), *razlog* (človeško dejanje sledi kot smiselna reakcija na poprejšnji dogodek), *načrt*, *namen*, *časovna bližina* ipd. Pogosto pa sporočilo dojemamo še v kombinaciji z lastnimi predstavami in znanjem na način *inferiranja*. Pomembno spoznanje, ki se razpira ob tako razumljenem pojmu koherence, je, da smisel besedila še ne izhaja iz teksta samega, ampak iz medsebojnega učinkovanja med védenjem, predstavljenim v besedilu, in védenjem o svetu vsakega posameznega jezikovnega uporabnika.

Potem ko smo se v obrisih dotaknili kohezije in koherence kot izrazito na besedilo naravnanih pojmov, je čas, da se usmerimo še k tvorcu in sprejemniku besedila. Kot tretji kriterij besedilnosti se tako kaže *namernost* oz. *intencionalnost*. Gre za hotenje tvorca, avtorja besedila, da z njim pri sprejemniku, se pravi bralcu ali poslušalcu, doseže načrtovani cilj, učinek. V določenih okoliščinah je slednji voljan prezreti tudi kohezivne ali koherentne motnje, a to seveda ne gre v nedogled. Po drugi strani je nujen pogoj za komunikativnost sporočila tudi pripravljenost poslušalca ali bralca, da v nekem naboru besed in znakov vidi in prepozna kohezivno in koherentno besedilo. Do tega pride le, če je sporočilo za sprejemnika relevantno ali koristno. Temu kriteriju Beaugrande in Dressler pravita *sprejemljivost*.

Vsako besedilo vsebuje določeno količino pričakovanih in nepričakovanih, znanih in še neznanih elementov – informacij. Kot peti kriterij besedilnosti se nam torej ponuja *informativnost*. Visoko informativna sporočila so sicer težja za »obdelavo«, obenem pa mnogo bolj zanimiva od tistih z nizko stopnjo informativnosti. Obe skrajnosti (vse že znano oziroma po drugi strani vse novo, nepoznano) pa ne pripomoreta h komunikaciji med tvorcem in sprejemnikom besedila.

V zvezi z besedili nasploh je potrebno upoštevati tudi dejavnike, ki napravijo besedilo relevantno glede na specifično komunikacijsko situacijo. Kjer situacija zahteva hitro reakcijo (npr. v prometu), so smiselna kratka besedila, četudi na škodo kohezije, saj bi natančna pojasnitev zahtevala preveč prostora in predvsem časa. Zlasti slednjega voznik, ki mora včasih odreagirati v delčku sekunde, nima na razpolago. Ob napisu *USTAVI DELO NA CESTI* tako vemo, da smo dolžni ustaviti vozilo, ne pa izvajanja cestnih del. Če se vrnemo k naši osrednji temi, k besedilom v popularni glasbi, moramo priznati, da celo najslabši teksti dosegajo mnogo večjo relevantnost že ob preprosti glasbeni spremljavi, se pravi v posebni situaciji; kaj šele, če je vse skupaj podprto še z ustreznim družabnim dogodkom, kjer celo besedila Dobričevega tipa lahko zaživijo npr. v vlogi inhibitorja človekovega superega. Smisel in rabo besedila torej določa tudi situacija, zato lahko govorimo o kriteriju *situacijskosti*.

Zadnji, sedmi kriterij je *medbesedilnost*. Gre za to, da so razumevanje, uporaba in smiselnost nekega besedila odvisni od poznavanja enega ali več drugih, že spoznanih besedil. Najlažje si medbesedilnost predstavljamo na primeru pisanja kritike ali ocene nekega

dela. Avtor mora imeti nenehno pred očmi neko drugo besedilo, na katerega se nanaša, ki ga ocenjuje. Podobno se besedilo neke skladbe navezuje na določen diskurz ter z njim vzpostavlja bodisi polemičen bodisi konformističen odnos.

Poleg omenjenih sedmih kriterijev, ki ob predpostavki, da so upoštevani, Beaugrandeu ter Dresslerju predstavljajo zagotovilo za smiselnost in relevantnost besedila, obstajajo še urejevalna načela besedilne komunikacije. Besedilo naj bi bilo po možnosti *učinkovito*, *efektivno* in *ustrezno*. Izrazi so dovolj povedni sami zase, tako da se bomo zaradi pomanjkanja prostora zadovoljili le z njihovo omembo.

Potem ko smo le navrgli gornje definicije kriterijev besedilnosti ter zgolj naštel urejevalna načela besedilne komunikacije, je čas, da se lotimo njihove praktične aplikacije. Kot primer bomo pregledali besedila skladb z zadnjega albuma v tem trenutku daleč najuspešnejše slovenske rock skupine Siddharta. Gre za album *Rh-* in petnajst posnetih skladb, za katere je besedila (in glasbo) napisal vokalist ter kitarist skupine Tomi Meglič. Dve izmed njih sta v angleščini, ena pa je zgolj instrumentalna, zato jih bomo izpustili iz obravnave.⁵ Plošča je še sveža, saj je izšla avgusta lani pri založbi Kif-kif, obenem pa ruši vse rekorde po številu prodanih izvodov, kar govori o izjemni popularnosti skupine. Se ključ za Siddhartin uspeh skriva morda prav v besedilih, ki so med ljubitelji tovrstne glasbe, pa tudi širše, obveljala za kulturna?

Ob pregledovanju raznih internetnih forumov, kjer udeleženci spletnih debat anonimno (večkrat žal tudi povsem nekultivirano, neokusno) komentirajo Siddhartin zadnji album, lahko zasledimo dvojje povsem nasprotujočih si stališč. Po eni strani povzdigovanje besedil, ki se marsikomu zdijo mistična, filozofska, zapleteno metaforična, marsikomu nerazumljiva, skoraj mitska, po drugi strani pa tudi mnenja, da gre za naivno, srednješolsko tematiko ter filozofijo za začetnike. Tovrstni odmevi so seveda impulzivni, zvečine nepretehtani ter kot nepodpisani povsem brez teže, kljub temu pa opozarjajo v prvi vrsti na vprašanje recepcije: kako je možno, da se ob Siddhartinih besedilih pojavljajo vrednostno tako različne sodbe. Morda bo odgovor ponudila naša besedilna analiza.

Že ob začetnem poslušanju plošče se izkaže, da situacija na ravni površinske besedilne strukture, se pravi glede besednih in slovničnih razmerij, ni enostavna. Podrobnejši pregled pokaže na tem področju precej neenotno podobo. Izbira besedja niha med pogostim pogovornim izpuščanjem samoglasnikov (npr. *če bi mel ves dnar* – Ring; *a noben ne skrbi, da bolje bi blo*; *sami seb smo odveč* – Napoj; *nema k stroj*; *nobenmu se ne pustim zatret* – Sim hae; *od tod se vid najlepši del neba* – Ciklon orka itd.), občasnimi slengovskimi besedami (in zato refren le ponazarja filinge v men – Kloner), vulgarizmi (*a žal ne gre brez zajebancije* – Venom E) in knjižnimi, večkrat celo leposlovnimi izrazi (*ji ponudim rokó* – Rooskie; *oblaki so poskriti za goró* – Kloner). Kohezijske motnje so prisotne še na drugih jezikovnih ravninah. Tako v skladbah srečamo npr. neustrezno rabo nedoločnega namesto vprašalnega zaimka (*Ali je nekje odgovor, ali je nekdo, ki ve?* – Rave), nedoločni pridevnik namesto določne oblike (*Ta naiven zadn ples* – Naiven ples) ipd. Ko besedilo oddvojimo od glasbe, enostavno ne steče, deluje težko in okorno. Zdi pa se, da omenjene pomanjkljivosti dejansko ne predstavljajo prehude motnje. V ospredju je namreč dvojje: posebna interpretacija besedila, poudarjanje in po-

5 Po vrsti si skladbe na plošči sledijo tako: *Rh-* (instr.), Japan, Ring, Napoj, Sim hae, Kloner, Rooskie, Rave, Naiven ples, Ciklon orka, T. H. O. R., Et tu, Venom E, Marslander (ang.) in Etna (ang.).

daljševanje (vlečenje) samoglasnikov in svojevrstna artikulacija glasov (ob poslušanju besedil imamo večkrat občutek nekakšnega slušnega enjambementa, verznega prestopa) ter na ustvarjalni ravni samosvoje, neobičajno, inovativno in drzno tvorjenje besednih zvez, asociativne metaforike (*Ta naiven zadn ples, ne bo nam dal peres, le grozljive slike pred ime. In nazaj korakov ni, le kraj, koder tema je kraljica saj.* – Naiven ples). Dodali bi lahko še občasno izpuščanje stavčnih členov ali njihovih delov (eliptičnost), kar je prav tako eden od konstitutivnih elementov poetike Tomija Megliča (*ne bomo pili le vode, ne jedli same soli, izbrisane vse tegobe* – T. H. O. R.; *v večeru svetlih zvezd, ob tihem jezeru nekje, v objemu polne lune, samo povabljeni na ples* – Rave).

Velika večina besedil je takšnih, da je v ospredju avtorjev jaz, njegova izpoved, njegovo doživljanje sveta, le v skladbah T. H. O. R. in Naiven ples izstopi bodisi v kolektivni subjekt (mi) bodisi opazuje pesemsko dogajanje na videz nevtrarno, v tretji osebi, kot velja v slednjem primeru. V tem pogledu torej avtor zavzema za najbolj klasično lirsko izpovedno pozicijo, kjer je močni subjekt vseskozi v središču pozornosti ter razkriva svojo v bistvu romantično dušo. V povezavi z vsebino in koherenco moramo tako razmisliti o še enem pogledu na Siddhartino ustvarjanje. Mislimo na dvojnost, skoraj protislovnost avtorjeve nežne, lirične duše in agresivno, gotsko, pompozno glasbo, ki spremlja besedila.

Teme, o katerih govorijo besedila, so sicer izmuzljive, a se zdi, da se v nobenem primeru ne dotikajo nekih bistveno novih izkušenj. Povedali smo že, da so ubesedene na izrazito samosvoj način in ta očitno prepriča. Siddharta poje o sodobnem svetu izpraznjenosti, naglice, naveličanosti, deviacij v razne oblike odvisnosti – kar jasno kritizira, dalje celo suicidnosti, o smislu in končnosti bivanja, minevanju in samopotrjevanju. Ne ogne se niti problematiki odnosov med ljudmi, pa tudi ne večni ljubezenski temi, a v ospredju postavlja neuspešnost in razočaranje v teh odnosih. Posebej gorak je Meglič v svojih tekstih do iluzij romantične ljubezni, ki se je loteva na način parodije ali tudi z veliko mero cinizma in sarkazma. Vse naštetu potrjuje občutek, ki ga povprečni poslušalec dobi že ob prvem poslušanju: besedila delujejo pesimistično, mračno, na trenutke celo hladno. A kljub temu zasvojijo poslušalca ...

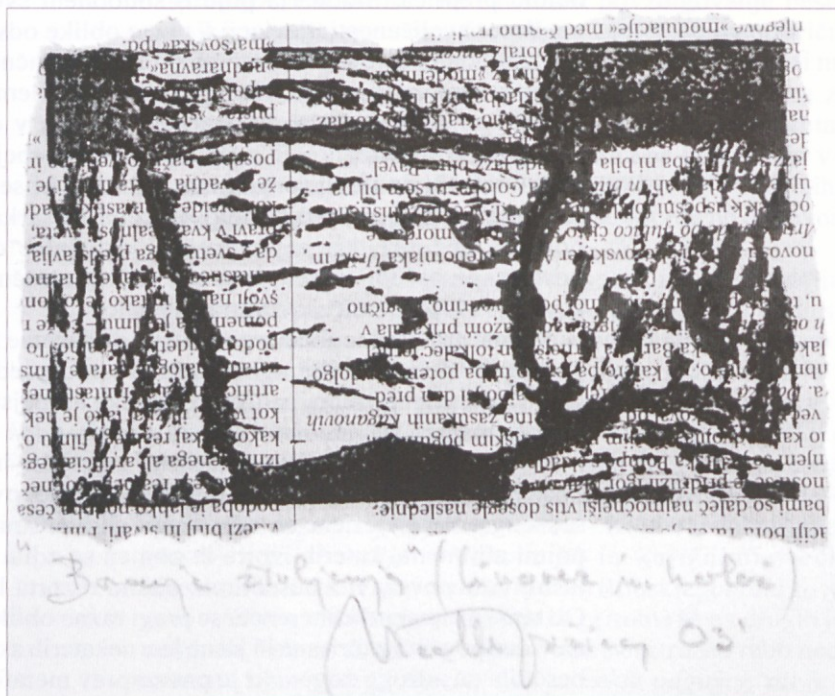
Pogost princip Megličeve poetike je, da začetne kitice in (ali) refren v drugem delu skladbe zgolj malenkostno predrugači – zamenja glagol, spremeni osebo, zaobrne dogodke ali dejstva (prim. Ring: *še nedolžen smeh spremenim v jok; še nedolžen jok spremeniš v smeh*) – to pa povzroči zanimive pomenske preskoke in da pesmim novo razsežnost. Posebno poglavje je poetika naslovov. Včasih so to besedne igre ali tujejezične besede, drugič skrivnostni zlogi, zopet drugič pojmi ali imena, katerih izbira in pomen se zdita nerazvidna, nepojasnljiva v povezavi z besedilom, očitno razprta le samemu avtorju. Ob tem so elementi koherence, se pravi razne oblike kavzalnosti, vsaj na videz pogosto zabrisane in jasne le v nekaterih skladbah. Lep primer besedila na »drugo žogo«, ki je pravzaprav metaforiziran, predvsem pa metonimiziran opis dogajanja na rave partyju, je skladba Rave, pri kateri je ključ razumevanja skrit prav v naslovu. Seveda se besedilo ne ustavi pri opisu plesa, ampak se razvije v razmišljanje o filozofsko-eksistencialnih vprašanjih ter občutenju sveta sodobne generacije.

Za Megličeva besedila je tako v splošnem značilna visoka infor-

mativnost v tem smislu, da sicer govorijo o temah, ki so lahko blizu slehernemu človeku, vendar na način, ki od poslušalca zahteva precejšnjo mero intelektualnega navora, da se dokoplje do njihovega pomena. Obenem pa puščajo odprto tudi drugo, prav tako pomembno možnost, da jih poslušalec dojame zgolj intuitivno, prvinsko. Glede na velik uspeh Siddharte so besedila nedvomno sprejemljiva, dosegajo celo kultno vrednost, saj med mladino, denimo, že veljajo za merilo presoje tudi druge in drugačne glasbeno-besedilne produkcije. Ali povedano še drugače – kdor posluša Siddharto, je vsaj intelektualno na višji družbeni stopnički kot tisti, ki prisega na Bepop ali Game over. Ob tem pa so poslušalci pripravljeni povsem spregledati zgoraj omenjene jezikovne pomanjkljivosti Siddhartinih besedil.

Kljub vsemu pa besedila albuma Rh- ne zdržijo presoje z literarnimi merili. Za razliko od Kreslinovih besedil, ki jim precej pogosto uspeva preboj v območje literarnega, se zdi skoraj nepredstavljivo, da bi Siddhartini teksti mogli obstajati ločeno od glasbe. V tem smislu so torej preveč odvisni od specifične situacije, od posebne glasbene interpretacije, ki poslušalčevo pozornost usmeri v smer avtorjeve intence. Brez glasbene kulise v ospredje pridejo kohezijske okornosti in prej odlična besedila postanejo podobna Baudelairevemu albatrosu, ki nerodno caplja po krovu barke. Šele glasba jim razpre krila.

Jožica Medle: BRANJE ŽIVLJENJA, 2003, linorez in kolaž

Dušan
Štepec Dobernik
Mitja Simič

RAZVREDNOTENA TRŠKA GORA

Nekoč v ponos, danes razvrednotena vinogradniška krajina

¹ Po Regionalni razmestitvi krajinskih tipov v Sloveniji (MOP, 1998) predstavlja Dolenjska stik krajin subpanonskih regij in krajin kraških regij notranje Slovenije, ki se nato delijo še na posamezne podrobnejše krajinske tipe. Več o tem glej v: Ivan Marušič, Krajine subpanonske regije, v: Regionalna razdelitev krajinskih tipov v Sloveniji 3, Ljubljana 1998; Isti, Kraške krajine notranje Slovenije, v: Regionalna razdelitev krajinskih tipov v Sloveniji 4, Ljubljana 1998.

Osrednja Dolenjska, ki gravitira proti Novemu mestu, je v slovenskem prostoru splošno prepoznana po svoji mehki razgibani krajini. Zaznamujejo jo vinorodni griči in številne cerkvice na njihovih vrhovih. Takšna podoba je postala že skoraj stereotipna, kljub temu pa vinogradi na Dolenjskem niso prevladujoč krajinski vzorec, temveč so to gozdovi, ki poraščajo preko polovice dolenjske pokrajine. Tudi njivskih in travniških površin je na Dolenjskem več kot vinogradniških. Vendar so vinogradniške gorice s svojo izpostavljeno lego značilen krajinski vzorec, ki razlikuje Dolenjsko od nekaterih drugih slovenskih pokrajin.¹ Govorimo lahko o vzorcu vinogradov na gričevju z različnimi pojavnimi oblikami: na razgibanem reliefu s slemensko pozidavo zidanic in z vinogradi na prisojnih pobočjih (npr. Gadova peč); ob vznožju večjih z gozdom poraščenih vzpetin, kjer se zidanice pojavljajo ob ravnih vzdolžnih komunikacijah na pobočju (npr. Dvorska gora); širša območja večjih gričev z razpršeno pozidavo po vsem prostoru (npr. Trška gora).

V kulturni krajini, ki velja za nekakšen indikator družbenih razmer, se odlikavajo tako sistemi vrednot v neki družbi kakor tudi gospodarske in družbeno-socialne razmere nasploh. Podobno lahko ugotavljamo tudi za Trško goro, ki sodi med najstarejše in najbolj znane vinogradniške gorice na Dolenjskem. Od drugih dolenjskih vinogradniških goric se razlikuje predvsem po velikih zidanicah, ki jih domačini imenujejo »meščanske zidanice, hiše ali vile«, katerih lastniki so bili do začetka druge svetovne vojne meščani, plemstvo in Cerkev. Te zidanice dajejo Trški gori poseben značaj še danes. Zaradi naraščanja vikendaštva od sredine šestdesetih let 20. stoletja dalje in s tem povezanega spreminjanja njene tradicionalne podobe je Trška gora v drugi polovici šestdesetih let 20. stoletja postala predmet zanimanja takratnega Zavoda za spomeniško varstvo Ljubljana. Žal so bila kar tri desetletja trajajoča prizadevanja spomeniškovarstvene službe za njeno ohranitev in varovanje zaman. Na prehodu v novo tisočletje se je podoba Trške gore spremenila do takšne mere, da v njej ne moremo več prepoznati kvalitetne dolenjske vinogradniške krajine. V prispevku želiva strniti pglavitne razloge, ki so privedli do današnjega stanja in avtorefleksivno predstaviti nekatere strokovne pomanjkljivosti, ki so bile posledica nepravilnega pristopa k varovanju in ohranjanju Trške gore kot značilne vinogradniške kulturne krajine. Namen in želja najinega prispevka je, da bi bili na podlagi izkušenj s Trško goro pri varovanju in ohranjanju podobnih širših varovanih območij v prihodnosti uspešnejši.

Kratka geografska in zgodovinska predstavitev Trške gore

Trška gora je vinogradniška gorica, ki se dviguje nad levim bregom Krke približno tri kilometre severovzhodno od Novega mesta. Za njo je značilno zelo razgibano površje z nizkimi, vendar strmimi griči, z vinogradi na njihovih prisojnih legah in gozdovi na severnih straneh. Med njimi pa so manjše in ozke zakrasele doline. Tla so podobna kot

² Vladimir Kokole, Prirodne osnove in agrarna izraba novomeške pokrajine, v: Dolenjska zemlja in ljudje, Novo mesto 1962, str. 132–135.

³ Jože Mlinarič, Stiški Bajnof do konca XVI. stoletja, v: Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino 27, Ljubljana 1979, str. 8–10.

⁴ Ivan Stopar, Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. Dolenjska, 2. Porečje Krke, Prva knjiga, Ljubljana 2000, str. 11–12.

⁵ Jože Mlinarič, n.d., str. 10.

⁶ Ivica Anžič, Vinogradništvo in vikendarstvo na Trški gori, diplomska naloga, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Ljubljana 1980, str. 3.

⁷ Janez Vajkard Valvasor, Slava vojvodine Kranjske. Izbrana poglavja, Ljubljana 1994, str. 33.

v krškem hribovju, kamor po geografskih opredelitvah² Trška gora sodi, torej apnenčasta, ponekod tudi skrilasta in lapornata.

Začetki vinogradništva na Trški gori segajo v srednji vek in so v začetnem obdobju tesno povezani s stiškimi menihi.³ Ti so na Bajnofu do sredine 18. stoletja razvili izjemno močno gospodarsko postojanko, ki je bila v njihovi lasti do konca 18. stoletja.⁴ Območje današnje Trške gore se v najstarejših arhivskih dokumentih omenja kot »Weinperg«, kot Trška gora pa od 1461 dalje.⁵ Ivica Anžič v svoji diplomski nalogi⁶ omenja dve teoriji o izvoru imena Trške gore. Po prvi je Trška gora dobila ime zaradi meščanskih vinogradov na njej, po drugi pa izhaja njeno ime iz trsja. V času Janeza Vajkarda Valvasorja je Trška gora veljala za znano dolenjsko vinogradniško gorico. V svoji Slavi vojvodine Kranjske iz leta 1689 je o njej zapisal, da »prav velika vinska gorica, ki leži blizu Vajnofa, osrečuje svoje posestnike z dobrim, odličnim sladkim in močnim vinom«. ⁷ Jožefinski vojaški zemljevid, franciscejski kataster in kasnejši katastrski načrti nam povedo, da so vinogradniške površine na Trški gori od sredine 18. stoletja do danes ostale v skoraj enakem obsegu.

Podoba Bajnofa v 17. stoletju, kot je ohranjena v Valvasorjevi Topografiji sodobne vojvodine Kranjske iz leta 1679

Po izgradnji romarske cerkve Marijinega rojstva 1620. leta na njenem vrhu je Trška gora kmalu postala znana kot dolenjska božja pot. Po legendi, ki jo je zapisal Ivan Šašel⁸ in po njem povzela Helena Ložar-Podlogar⁹, naj bi bila Trška gora »v davnih časih poraščena z grmičevjem in gostim gozdom. V njem so našli svoja varna skrivališča in zavetišča fantje, ki so se hoteli izogniti vojaški suknji, orožju in bojem. Turki so večkrat oblegali (Novo, op. a.) mesto in zelo prizadeli njegovo okolico, samega mesta pa niso mogli nikdar zajeti. Iz zaobljube in v zahvalo za srečno rešitev so ljudje na vrhu griča postavili Marijino znamenje, pozneje pa na tem mestu sezidali cerkvico, ki jo je 1620 nadomestila nova«. Zaradi svoje izjemne in slikovite lege je bila od druge polovice 19. stoletja do začetka druge svetovne vojne znana tudi kot izletniška točka, o čemer je pisal Janez Trdina,¹⁰ med drugim pa o tem pričajo številne stare razglednice. Novomeščani so imeli navado, da so se ob nedeljah po kosilu odpeljali z vozom ali taksijem na izlet na Trško goro. V poletnih mesecih pa so ob koncu tedna ali za več dni na izlet ali počitnice prihajali tudi Ljubljančani.¹¹

⁸ Ivan Šašel, Zgodovina Šempetrske fare na Dolenjskem, v: Zgodovina farā ljubljanske škofije, Ljubljana 1886, str. 21–27; Isti, Trška gora, Novo mesto 1932.

⁹ Helena Ložar-Podlogar, Na Trški gorici že dan zvoni ..., v: Traditiones 28/2, Ljubljana 1999, str. 177–178.

¹⁰ Podobe prednikov. Zapiski Janeza Trdine iz obdobja 1870–1879, Ljubljana 1987.

¹¹ Ivica Anžič, n.d., str. 14.

Trška gora na razglednici iz obdobja
pred 2. svetovno vojno

¹² Leta 1966 je Skupščina občine Novo mesto naročila pri tedanjem Zavodu za spomeniško varstvo Ljubljana elaborat o varstvenem režimu v dolini Krke, s katerim je poskušala pridobiti osnovo za dolgoročno varovanje njenih krajinskih in kulturnih vrednot pred nenačrtno gradnjo novih počitniških hišic – vikendov.

¹³ Spomeniškovarstveni in naravovarstveni režim v dolini Krke na območju novomeške občine, Zavod za spomeniško varstvo Ljubljana, Ljubljana 1969, str. 1–2. Arhiv ZVKDS, OE Novo mesto.

¹⁴ Istotam, str. 32 in 38.

¹⁵ Odlok o razglasitvi posameznih območij za varovana območja, Skupščinski Dolenjski list št. 21–262/1969.

¹⁶ Odlok o razglasitvi naravnih znamenitosti in nepremičnih kulturnih in zgodovinskih spomenikov v občini Novo mesto, Uradni list RS, številka 38/1992. Istočasno je pristojni Zavod pripravil tudi posebne splošne usmeritvene pogoje za gradnjo novih zidanic na Trški gori.

¹⁷ Varstvo kulturne dediščine. Strokovne podlage za spremembe in dopolnitve prostorskih sestavin dolgoročnega in srednjeročnega družbenega plana občine Novo mesto za območje Mestne občine Novo mesto (razen KS Dolž in Stopiče ter UZ NM), Novo mesto 2000. Arhiv ZVKDS OE Novo mesto.

Po drugi svetovni vojni se je po podatkih iz diplomske naloge Ivice Anžič zaradi procesa spreminjanja družbeno-ekonomskih in političnih razmer začela spreminjati socialna podoba lastnikov na Trški gori. Mnogi nekmečki lastniki so bili razlašeni, njihovi vinogradi pa nacionalizirani ter dani v upravljanje Kmetijski zadrugi Krka. Zaradi velikih stroškov obnove ter pomanjkanja delovne sile, ki je raje iskala delo v takrat razvijajoči se industriji v Novem mestu, se je sredi šestdesetih let prejšnjega stoletja Kmetijska zadruga Krka odločila za razparceliranje in razprodajo vinogradov. To je bil po mnenju Anžičeve povod za razvoj vikendaštva, ki je temeljito spremenilo podobo Trške gore z neustreznimi posegi v prostor in z gradnjo neprimernih novih stavb – vikendov in stanovanjskih hiš ter prometnega omrežja. V zadnjih dvajsetih letih se je spreminjanje načina življenja in uveljavljanje drugačnih vrednot novih lastnikov odražalo v njihovem negativnem odnosu do vinogradniške krajine in stavb.

Spomeniškovarstvena prizadevanja pri ohranjanju in varovanju Trške gore

Prizadevanja za ohranjanje in varovanje Trške gore segajo v šestdeseta leta 20. stoletja.¹² Takratni Zavod je v svojem elaboratu¹³ naselje zidanic na Trški gori zaradi njene eksponirane lege zavaroval s spomeniškovarstvenim režimom III. stopnje, ki je določal varovanje stavbnih mas, gabaritov in strešnega naklona, za novogradnje pa je določal prilagoditev obstoječemu ambientu.¹⁴ S pravnoformalnega vidika je bila Trška gora zavarovana z novomeškim odlokom leta 1969.¹⁵ Kljub sprejetemu odloku se je nenadzorovana gradnja vikendov na Trški gori nadaljevala in je svoj vrh dosegla v osemdesetih letih 20. stoletja, o čemer priča obsežen dosje o posegih na Trški gori, ki ga hrani spomeniškovarstvena služba v Novem mestu. Občina Novo mesto je zaradi tega leta 1992 še posebej z Odlokom o razglasitvi naravnih znamenitosti in nepremičnih kulturnih in zgodovinskih spomenikov v občini Novo mesto¹⁶ zavarovala Trško goro kot značilno kulturno krajino. Žal v praksi ta odlok ni nikoli zaživel, degradacija Trške gore se je iz leta v leto nadaljevala. Pristojni Zavod je ob njenem ponovnem vrednotenju v letu 2000 ugotovil, da je razvrednotena do takšne mere, da je ni več smiselno ohranjati in varovati kot značilno vinogradniško kulturno krajino, temveč le posamezne stavbe na njej.¹⁷

¹⁸ Osnovna značilnost dediščinske kulturne krajine je njena skladna prostorska podoba s prepletom naravnih in kulturnih prvin. Poleg ekološkega in gospodarskega pomena je v dediščinski kulturni krajini poudarjen predvsem njen kulturni pomen.

Zakaj Trška gora ni več dediščinska kulturna krajina?

Trške gore ne moremo več obravnavati kot dediščinsko kulturno krajino,¹⁸ ampak prej kot njeno groteskno nasprotje. Z analizo stanja in večletnega spremljanja spreminjanja Trške gore ugotavlja več različnih razlogov za današnje stanje:

Širši družbeni razlogi. Krajina je veren odsev družbenih dogajanj in produkcijskega načina, zato pri njej ne moremo upoštevati le estetske kategorije, ampak jo moramo obravnavati predvsem glede njenega vključevanja v najširši družbeni okvir. V primeru Trške gore so v ospredju nekateri socialni razlogi, ki izhajajo iz spremenjenih družbenih razmer po drugi svetovni vojni. Nekateri kmetje so po vojni postali prebivalci mest, nikakor pa ne meščani. Ker jim je bilo življenje v mestih tuje, so iskali stik s podeželjem. Tega pa so najenostavneje našli tako, da so si množično kupili vinograde, ki so jim obenem dajali tudi občutek večje gospodarske neodvisnosti in svobode. Poleg tega so si mnogi z izgradnjo vikenda reševali stanovanjski problem. Ne smemo pa pozabiti tudi na spremenjene vrednote naše družbe, ki zaradi doseganja statusnih simbolov in družbene verifikacije silijo ljudi v predimenzioniranost in uporabo vedno novih materialov, oblik in vsebin.

Politični razlogi. V šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja si je družbeni standard toliko opomogel, da so ljudje lahko vlagali še v kaj, ne le v golo preživetje, vendar pa niso imeli kam, razen v nepremičnine. Takratna oblast je divjo in po večini tudi nelegalno pozidavo vinogradniških goric tolerirala, saj je s tem na določen način vzdrževala socialni mir.

Politika poselitve. V preteklosti je bila na Trški gori značilna zgrešena prostorska politika, ki je med drugim omogočila, da so na črno zgrajene zidanice in vikendi dobili hišne številke. S tem so njihovim lastnikom dali osnovo, da so v teh objektih lahko prijaviли svoje stalno prebivališče. Na ta način so bili dani pogoji za nenadzorovano razpršeno gradnjo, saj za zidanico velja, da lahko ta stoji na kmetijskem zemljišču.

Normativno administrativni razlogi. Za urejanje posegov v prostor in gradnjo objektov na območju Trške gore je še do pred kratkim veljal zastarel Urbanistični red za Novo mesto iz 1972. leta z ohlapnimi določili, ki niso v ničemer bistveno pripomogle k preprečevanju njenega nadaljnega degradiranja, da neučinkovitosti inšpekcijskih služb niti ne omenjamo. Poleg tega Mestna občina Novo mesto lastnikom nepremičnin na Trški gori ni nikoli izdala odločb o varstvu spomenika ali jih na kakršen koli drugi način uradno obvestila, da ima ta prostor status kulturnega spomenika, niti ni podala predlogov za vpis v zemljiško knjigo, kot to predpisujeta 13. in 16. člen Zakona o varstvu kulturne dediščine.¹⁹ Na Trški gori ne prinaša bistvenih sprememb tudi nova zakonodaja,²⁰ saj je urejanje prostora na lokalni ravni prepuščeno občinam in njihovi politiki, ki pa v varstvu kulturne krajine ne vidi perspektive.

Pomanjkljivosti v delovanju spomeniškovarstvene službe. Spomeniškovarstvena služba zaradi načina svojega delovanja, ki temelji na »gašenju požarov« oz. sprotnem odgovarjanju na dane situacije, ni nikoli uspela izdelati celovitih strokovnih zasnov za varstvo in ohranjanje Trške gore. Zaradi tega v praksi ni mogla odgovarjati na vsakokratna aktualna in nekatera bolj kompleksna vprašanja, kot npr.

¹⁹ Zakon o varstvu kulturne dediščine, Uradni list RS, št. 7/1999. Enako določbo vsebuje tudi stari zakon iz leta 1981.

²⁰ Nova prostorska zakonodaja sicer načeloma temelji na vzdržnem prostorskem razvoju in deklarativno daje večji poudarek varstvu krajine, vendar pa po vsej verjetnosti na Trški gori ne bo prinesla bistvenih sprememb.

Pogled na Trško goro danes

Meščanska zidanica na Trški gori

Izjemno redka obnova stare zidanice

menjava lastniške strukture, socialna diferenciranost lastniške strukture, možnost različnih modelov prenove, predlogi za novogradnje itd. Zato so bili mogoče pogoji za novogradnje, ki jih je izdajala spomeniškovarstvena služba, včasih preveč togi in strokovno ne dovolj utemeljeni v pretirani želji ohranjati obstoječe stanje nedotaknjeno, brez določitev jasnih in več nivojskih varstvenih režimov.

Sklepne ugotovitve

Ugotavlja, da obstoječa in veljavna zakonodaja v primeru Trške gore razen redkih izjem ni omogočala aktivnega in uspešnega varstva in ohranjanja kulturne krajine. Za njeno večjo učinkovitost bi bila potrebna aktivnejša vloga inšpekcijskih služb. Meniva, da je varstvo kulturne krajine lahko uspešno le v sklopu celostnega varstva kulturne dediščine. Zato bo v prihodnosti potrebno, da se v varstvena prizadevanja aktivnejše vključijo tudi kmetijska in prostorska politika ter lokalne skupnosti in lastniki nepremičnin. Kot najbolj učinkovit ukrep za doseg varstvenih ciljev vidiva finančno prisilo davčne politike. Seveda pa bi morala takšna politika temeljiti na skrbno pretehtanih strokovnih izhodiščih, katerih cilj bi bila smotrnejša raba prostora in s tem njegova višja kakovost, ne pa zgolj polnjenje državnega ali občinskega proračuna. Po drugi strani pa bi ustrežnejša davčna politika z določenimi davčnimi olajšavami lahko stimulirala lastnike nepremičnin za ohranjanje in varstvo na varovanih območjih. Meniva, da je zgolj 3-odstotna davčna olajšava pri napovedi dohodnine nestimulativna in kaže na nepripravljenost Ministrstva za finance za reševanje problema varstva ne le kulturne krajine, temveč tudi druge kulturne dediščine.

Kaj lahko pri tem prispevamo konservatorji? Najprej se moramo zavedati, da so pristojnosti konservatorjev zelo omejene in ne morejo vplivati na širše družbene procese. V svojih omejenih možnostih pa bi spomeniškovarstvena služba na Trški gori vendarle lahko imela aktivnejšo vlogo usmerjevalca njenega razvoja. Lahko bi si prizadevala za večjo odmevnost službe v javnosti in spodbudila postavitev označevalnih tabel ter prirejala razstave, okrogle mize in druge predstavitve. Več bi lahko storila na področju informiranja lastnikov nepremičnin in zemljišč na varovanem območju in lokalnih skupnosti.

Dušan Štepec Dobernik, Mitja Simič
RAZCREDNOTENA TRŠKA GORA

Vse fotografije last Zavoda za varstvo
kulturne dediščine Slovenije, Območ-
na enota Novo mesto.

Hkrati bi bilo potrebno s sistematičnim interdisciplinarnim delom
neprestano strokovno preverjati in analizirati spomeniškovarstvene
ukrepe ter jih predstavljati zainteresirani strokovni in laični javnosti
s topografijami ter strokovnimi in znanstvenimi prispevki.

VIRI IN LITERATURA:

Ivica Anžič, Vinogradništvo in vikendarstvo na Trški gori, diplomatska naloga, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Ljubljana 1980.

Janez Bogataj, Sto srečanj z dediščino, Ljubljana 1992.

Franciscejski kataster, Mapa in protokol k.o. Ždinja vas, 1825, Arhiv Republike Slovenije.

Jasna Dokl, Turistični pomen reke Krke z okolico, diplomatska naloga, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Novo mesto 1989.

Andrej Dular, Vinogradništvo na Slovenskem v 19. stoletju, v: Slovenski etnograf XXXIII - XXXIV, Ljubljana 1990, str. 61–80.

Enciklopedija Slovenije 13, Ljubljana 1999.

Evropska konvencija o krajini, Uradni list RS, št. 19/2003.

Peter Gabrijelčič, Urejanje in varstvo kulturne krajine, Ljubljana 1985.

Peter Gabrijelčič, Alenka Fikfak, Rurizem in ruralna arhitektura, Ljubljana 2002.

Anton Gosar, Počitniška bivališča na Dolenjskem s posebnim ozirom na razvoj v novomeški pokrajini, v: Zbornik Dolenjska in Bela krajina, Ljubljana 1984.

Vladimir Kokole, Prirodne osnove in agrarna izraba novomeške pokrajine, v: Dolenjska zemlja in ljudje, Novo mesto 1962, str. 132–135.

Vlasta Koren, Vinogradništvo, v: Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja. Vprašalnice I, Ljubljana 1976, str. 111 – 128.

Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937.

Krajevni leksikon Slovenije II, Ljubljana 1971.

Ivo Kuljaj, Zidanice, vinske kleti in hrami na Slovenskem, Ljubljana 2003.

Helena Ložar-Podlogar, Na Trški gorici že dan zvonijo..., v: Traditiones 28/II, Ljubljana 1999, str. 175 – 185.

Ivan Marušič, Krajine subpanonske regije, v: Regionalna razdelitev krajinskih tipov v Sloveniji 3, Ljubljana 1998.

Ivan Marušič, Kraške krajine notranje Slovenije, v: Regionalna razdelitev krajinskih tipov v Sloveniji 4, Ljubljana 1998.

Jože Mlinarič, Stiški Bajnof do konca XVI. stoletja, v: Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino 27, Ljubljana 1979, str. 8–17.

Dušan Ogrin, Slovenske krajine, Ljubljana 1989.

Judita Podgornik, Dunja Gerič, Bojana Papež, Konservatorske smernice za obnovo kulturnega spomenika Trška gora – Zidanica Marjana Kozine EŠD 8738, ZVKDS, OE Novo mesto, januar 2002. Elaborat hrani arhiv ZVKDS OE Novo mesto.

Marjan Ravbar, Vprašanje razvoja podeželskih naselij v občini Novo mesto, v: Geographica Slovenica 13, Ljubljana 1982, str. 139–147.

Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787, Ljubljana 1995.

Mitja Simič, Dolenjske zidanice: prevarana pristnost, v: Park 7, maj 2003, str. 6.

Ivan Stopar, Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. Dolenjska 2. Porečje Krke, Prva knjiga, Ljubljana 2000.

Dušan Štepec Dobernik, Poletni raziskovalni tabor »Sevno 2003«. Gradivo etnološke skupine, Novo mesto, september 2003. Hrani arhiv ZVKDS OE Novo mesto.

Vlado Valenčič, 14. Vinogradništvo, v: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog I, Ljubljana 1970, str. 279–308.

Sergij Vilfan, Od vinskega hrama do bajte, v: Slovenski etnograf X, Ljubljana 1952, str. 107–142.

Jožica Medle: ŠENTJERNEJSKA ZEMLJA, 1994, mešana tehnika, zemlja, glina, keramika na lesu, 100 x 70 cm

“JO NI HIŠE, DA NE BI BILI V AMERIKI”¹

Izseljevanje v Ameriko iz Ribniške doline (1. del)

Raziskovanja izseljevanja naših prednikov v Ameriko se lahko lotimo z različnih vidikov. Lahko brskamo po različnih arhivih ali pa poizkušamo najti ljudi, ki morebiti še vedo kaj povedati o svojih sorodnikih in znancih, ki so šli pred drugo svetovno vojno iskat srečo preko velike luže. Meni so kot temelj za raziskavo izseljevanja iz Ribniške doline služili Status animarum (popis duš) Župnije Ribnica in pa pogovori s sorodniki izseljencev. Pregledala sem tudi vse letnike Dolenjskih novic (1885–1941), v katerih sem našla marsikatero zanimivo in povedno vest o deželi, »kjer se cedi med in mleko, pa tudi grenke solze, zasledovane od ubogega delavca – tlačana.«²

Lepa Vida je v nas zakoreninjena kot simbol hrepenenja po nečem novem, neznanem, tujem. Tudi po Ameriki je hrepenelo nešteto izseljencev – evropskih, slovenskih, dolenjskih, ribniških. Pesem Lepa Vida ima korenine prav v Ribnici. Sicer je splošno znano, da je Lepa Vida Prešernova, ampak pred njim jo je zapisal ribniški graščak, mecen in zbiralec narodnega blaga Jožef Rudež, za njim pa neznana roka za Emila Korytko.³ Po tem besedilu je Prešeren spesnil svojo Lepo Vido. Za neštetimi lepimi Vidami, moškimi, ženskami in otroki, ni ostalo veliko oprijemljivega; nekaj fotografij, sem ter tja kakšno porumenelo pismo in kovček, s katerim so se tisti redki vrnili domov. Ostali pa so globoki spomini nanje. Ljudje vedo še veliko zanimivega povedati o njih in marsikatera zgodba je orosila oči tako pripovedovalcu kot meni, zapisovalki.

V stik sem prišla z 21 ljudmi iz Ribniške doline, z dvema informatorkama iz ZDA pa sem se povezala preko interneta, ko sta iskali svoje slovenske (ribniške) korenine. Najstarejši pripovedovalec je bil rojen leta 1908, najmlajša 1950. Trije so v času od pogovorov do danes žal že umrli. To nas opominja, da nam čas, ko bodo ljudje še kaj vedeli povedati o izseljencih izpred druge svetovne vojne, polzi iz rok.

Pred marčno revolucijo leta 1848 so se Slovenci izseljevali v inozemstvo zelo redko. Odhodi so bili povečini rezervirani za duhovnike, ki so šli širiti vero med ameriške »brezbožce«. Med njimi je bil tudi Andrej Andoljšek (roj. 1827) z Velikih Poljan, ki ga lahko prištevamo med prve izseljence iz Ribniške doline v Ameriko. »Stari stric Andrej je bil misijonar. Bil je pri škofu Baragi. Od starega očeta brat je bil. Iz Poljan.«⁴ Andoljšek je prišel k škofu Baragi leta 1860 in tri leta misijonaril v njegovi škofiji. V Ameriko je prispela tudi Andoljškova sestra, ki je kuhala Baragi. Baraga je rekel, da ima kuharico iz tistih krajev, kjer pravijo, da je »lajpa rajpa«. Ker tedaj še ni bilo železnice, se je Andoljšek leta 1863 odpravil s parnikom iz New Yorka v San Francisco, v Kalifornijo. Tako je postal prvi slovenski duhovnik, ki je deloval na Pacifiški obali. Med tamkajšnje prve naseljence in rudarje je odšel zato, ker je dobro obvladal nemški jezik. Ko je bila 1869 dograjena prva železnica, ki je povezala San Francisco z vzhodom, je Andoljšek zapustil Kalifornijo.⁵

Zaradi poslabšanja gospodarskega položaja in naraščanja prebivalstva v drugi polovici 19. stoletja je tujina postajala čedalje

¹ Informator Ivana Oražem, roj. 1915. Sušje, zapisano 4. 4. 2000.

² Dolenjske novice. Novo mesto 19. 2. 1909, št. 8, str. 65.

³ Zapis hrani NUK, Ljubljana.

⁴ Informator Alojzij Andoljšek, roj. 1915. Breže, zapisano 18. 5. 2000.

⁵ Monografija Ribnica skozi stoletja. Ribnica, 1982, str. 11.

Viktorija Kante

“JO NI HIŠE, DA NE BI BILI
V AMERIKI”

vabljivejša. Pred prvo svetovno vojno je slovenske izseljence od evropskih držav vabila samo Nemčija. Za Primorsko, zlasti za dekleta, je bilo pomembno izseljevanje v Egipt. Cilj večine izseljencev je bila Amerika. Množični odhodi t. i. ekonomskih izseljencev, ki so šli v Ameriko zaradi svojega in zaradi preživetja svojih družin, so se pričeli po razpadu monarhije leta 1867. Do tedaj je bilo namreč potrebno pridobiti posebno dovoljenje države, v nasprotnem primeru se je izseljencu zaplenilo vse premoženje, pa tudi njegova morebitna oporoka je postala neveljavna. Po ustavnem zakonu iz leta 1867 je oviro predstavljala le še neizpolnjena vojaška dolžnost do države. In tako ni naključje, da je potni list postal obvezen za vsakega moškega, ki je prestopil državno mejo.

Avstrijski potni listi niso imeli fotografije, zato so bile možne takšne in drugačne goljufije. Z izdanim potnim listom je lahko potoval nekdo drug, saj je nemalo oseb srednje postave, rjavih las in oči, tako da je opisu (ime in priimek lastnika, naslov, rojstna letnica, vera ter osebni

Potni list iz leta 1858 za nekega Ribničana Pogorelca, roj. 1813. (Državni arhiv Slovenije, deželno predsedstvo, 413 / 1859)

Oesterreichisch-kaiserl. königl. REISEPASS.

Geburtsjahr 1813 für *Viktorija Kante*
Religionsbekenntnis *Römisch-katholisch*
Stand *unverheiratet*
Gewicht *120 Pfund*
Haar *schwarz*
Augen *blau*
Mund *gerade*
Nase *gerade*
Besondere Zeichen *keine*
Charakter *gut*
Geschäft *Handel*
Dass er seine reist von *30kr.*
Dieser Pass ist gültig

Im Namen Seiner Oesterreichisch-kaiserlichen zu Ungarn und Böhmen königlichen und apostolischen Majestät etc. etc.

werden alle Civil- und Militär-Behörden geziemend ersucht, Vorzeiger dieses Passes aller Orten frey und ungehindert passieren, auch dergleichen nöthigen Falls allen Vorschub angedeihen zu lassen, wober man sich zu aller Gegenwärtigkeit ertheilt.

Gegeben am 24. Februar 1858 in Wien
Kaiserliche Majestät
Kaiserliche Majestät

KULTURA

Rast 1 / 2004

⁶ Dolenjske novice. Novo mesto, 15. 10. 1907, št. 20, str. 205.

opis, ki je vseboval opis postave, obraza, oči, nosu, ust, las ter posebnih znamenj) v potnem listu lahko ustrežal marsikdo. Kranjska deželna vlada se je zavedala tega problema, da jo mladeniči v vojaški službi skušajo popihati s tujimi potnimi listi čez mejo, in je skušala tudi s tem zajezi izdajo potnih listov, da je moral vsak dokazati, da ima dovolj denarja za vožnjo nazaj, »če bi ga ameriška gosposka pri izkrcanju slučajno zavrnila«.⁶

Informatorji v večini primerov niso vedeli, ali so njihovi »Amerikanci« potovali z urejenimi potnimi listinami ali ne. Odgovori so bili v smislu »ja, šli so z ostalimi, verjetno so si morali kaj urediti preden so šli na pot«. Z odgovorom me je presenetil le Polde Trdan, katerega oče je šel »prvič na šverc, drugič pa s posom«. Presenetilo me je zlasti to, da je ljudski izraz za potni list »pos« (izraz izhaja iz nemškega »der Pass«) še vedno v uporabi med ljudmi.

Prebežniki, ki jih je ujela policija, so bili ob denar, ki so ga plačali posrednikom za potovanje, čakala pa sta jih tudi denarna in zaporna kazen. Pri pregledovanju Statusov animarum Župnije Ribnica sem našel samo en primer zapisa zaporne kazni zaradi poizkusa bega v Ameriko. Ob Frančišku Ksaveriju Lovšinu iz vasi Sušje št. 17, je opomba, da je bil 24. 6. 1900 zaprt zaradi nameravanega bega v Ameriko. Z drugo pisavo pa je pripisano »Amerika«, torej je omenjeni osebi kasneje uspelo priti v Ameriko. Podobnih primerov je bilo prav gotovo še več, vendar v Status animarum niso vpisani.

V Dolenjskih novicah se je prvi reklamni oglas za potovanje v Ameriko pojavil 1. 9. 1888. Objavil ga je Jos Paulin, ki je leta 1887 dobil koncesijo za ustanovitev potovalne agencije v Ljubljani. Zastopal je Hamburg – Amerika Linie. Paulin se je seveda oglaševal kot najcenejši in najbolj zanesljiv koncesionar. V reklami je tudi svaril pred tujimi agenti in se pohvalil, da pot od Ljubljane do Amerike traja le 13 dni in da so njegovi potniki še vsi srečno dosegli svoj cilj. Paulin je ponavljal oglas skoraj v vsaki naslednji številki. V juliju 1893 se je Paulinu pri oglaševanju poti v Ameriko pridružil Zwischenbart iz Basla v Švici, ki je oglaševal 12-dnevno pot iz Ljubljane v New York skozi Basel, Pariz in Le Havre za 106 gld. S pojavom slednje reklame je Paulin izginil iz oglaševalskega prostora novic. Leto dni za Zwischenbartom je pričel za francosko prekmorsko družbo Compagnie Generale Transatlantique oglaševati Ed Schmarda. Obljubljal je samo šest dni morske poti brez presedanja, direktno iz Le Havra v New York. Maja 1902 se je zopet pojavila reklama za Hamburg – Amerika Linie. Iz Hamburga so parniki vozili trikrat na teden in potrebovali do Amerike šest dni.

Železniške in ladijske družbe so z izseljenci sklenile enega največjih poslov stoletja. Vlaki in parniki so bili polno zasedeni. »Vsled tega imajo vsi med Ameriko in Evropo v prometu stoječi parniki za prihodnje mesece vže oddane medkrovne prostore in zmorejo transportnim zahtevam komaj zadostiti.«⁷ Vendar se je januarja 1908 na Reki »doigral historični dogodek«.⁸ Slavonija, ladja družbe Cunard Linie, je odšla v Ameriko popolnoma prazna, ker se ni niti en izseljenec prijavil za pot v Ameriko.

Železna cesta je povezala Ribniško dolino z ostalim svetom šele leta 1893. Ko je prišla železnica v te kraje, je tudi potovanje postalo nekoliko lažje. Do tedaj pa so jo mnogi mahnili proti Ljubljani kar peš ali pa zaprosili koga izmed znancev, da jih je peljal z vozom. »Moj brat Jože je šel marca 1928. Imam še živo v spominu. Sem se

⁷ Dolenjske novice. Novo mesto, 1. 2. 1904, št. 3, str. 24.

⁸ Dolenjske novice. Novo mesto, 15. 1. 1908, št. 2, str. 16.

Viktorija Kante
"JO NI HIŠE, DA NE BI BILI
V AMERIKI"

⁹ Informator Ivana Oražem, roj. 1915.
Sušje, zapisano 4. 4. 2000.

¹⁰ Informator Alojz Pugelj, roj. 1948.
Goriča vas, zapisano 25. 4. 2000.

¹¹ Dolenjske novice. Novo mesto,
1.12.1891, št. 23, str. 182 – 183.

¹² Dolenjske novice. Novo mesto, 1.
8. 1891, št. 15, str. 115.

¹³ Dolenjske novice. Novo mesto, 1.
8. 1891, št. 15, str. 115.

¹⁴ Dolenjske novice. Novo mesto, 1.
4. 1904, št. 7, str. 64.

KULTURA
Rast 1 / 2004

šla rokovat v Žlebič. Šlo je pet fantov iz vasi. Vlak je šel ob pol poldne. Do Ljubljane z vlakom, iz Francije so šli na šif, so bli 10 dni al pa še več gor. Noben ni več živ, so že vsi pomrli. Jože je bil tam 44 let, je prišel domov umret.«⁹

Tri dekleta iz Loškega Potoka, med njimi tudi Marija Bartol s Hriba, so se usedla na voz in se pripeljala v Žlebič do železniške postaje. »Teta, od moje mame sestra, je šla v Ameriko stara 17 let. Rojena je 5. maja 1903. Šla je leta 1920. Bila je Kovačeva iz Hriba – Loški potok. Šla je še s tremi puncami iz Loškega potoka. Do Žlebiča so šle z vozom, potem naprej z vlakom do Ljubljane, od tam pa z vlakom v Trst na ladjo. Na ladji so bili vsi ušivi, lačni, bosí. Na sredo so jim postavili eno skledo, vsi so jedli skupaj. Enih deset jih je zajemalo. Prvič je prišla na obisk v Slovenijo leta 1965. Vsi so jo klicali Mica. Ona pa je rekla, da ona ni nobena Mica, da je Mary. Na vse konce smo jo morali prepeljavati. Enkrat je rekla, da ni ona sem prišla, da bi v kuhinji sedela. Jaz sem bil v Ameriki leta 1984. Šel sem tudi k neki ženski, ki je bila doma iz Novega mesta. Je začela kar jokati, ko je lahko spet slovensko govorila.«¹⁰

V začetku, ko izseljevanje še ni bilo množično, je bilo v pristaniškem mestu (Bremen, Hamburg, Le Havre, Trst ...) potrebno za nadaljnje potovanje počakati kak dan ali dva. Mnogi so se utrujeni od poti in v strahu, da se ne bi zgubili v velemestnem vrvežu, zadrževali v bližiničasne namestitve, nekateri pa so ta čas izkoristili za ogled mesta. »29. septembra zvečer sem prišel v Bremen. Tu sem čakal tri dni, imel sem čas si mesto nekoliko ogledovati. V Bremnu je od policije urejena postava in v vsaki krčmi na steni pribita tabla, da mora vsak izseljenec plačati na dan dve in pol marke, tj. avstrijskega denarja okoli 1 gld 40 kr. Za to ima zjutraj kavo, kruh s surovim maslom; opoldne juho, meso in kruh; zvečer kavo ali čaj, kruh z maslom in potem posteljo; seveda vsega le toliko dobe, da ga želodec ne tišči. To je v vsaki krčmi enako ... Mesto je zelo veliko, ali videl sem samo tri cerkve, zvoniti sem slišal samo enkrat v treh dneh, to je bilo o poludne. Mislim, da Bremenčanom ne zvoni, da bi molili, ampak da vedo, kdaj jesti, ker v treh dneh nisem videl nikogar moliti.«¹¹

Z večanjem števila izseljencev je tudi sam transport potekal bistveno hitreje. Izseljenci so izstopili iz vlaka praktično na pomolu, vzeli svojo prtljago in se po nekaj korakih že vkrcali na ladjo. Tako je marsikdo lahko čutil morje le v zraku in ga pred plovbo sploh ni videl. »A predno smo smeli na ladjo, preišče in pregleda nas zdravnik ter vsakemu pritisne pečat na karto ... Zdaj nas vredijo, možke posebe, ženske posebe; hlaпон zatuli, godci veselo zaigrajo, meni pa zalijo solze oči; in kaka bridkost me je prešinila, to mi ni mogoče popisati ... rad bi šel nazaj, pa mi ni mogoče. Zdaj se prične premikati ladja. Z Bogom Evropa!«¹²

Nekaterim je bilo na ladji zelo dolgočasno in so poročali o vožnji v stilu »ni videti drugega kot le samo vodovje. Solnce mi zjutraj iz morja vzhaja in zvečer v morje zahaja.«¹³ Popolnoma drugačno »življenje« na ladji se je pričelo, če je ladjo zajel vihar. Nasploh so izseljenci radi živo opisovali viharje, ki so jih zajeli. »Velikanski valovi so padali na krov. Med popotniki je zavladala strašna panika. Mnogo popotnikov je hotelo skočiti v morje. Ljudje so bili kakor brez pameti. Pomirjevanje od strani mornarjev ni nič izboljšalo. Naenkrat je pokleknil neki duhovnik in pričel glasno moliti. Kmalu se je vzburjenje ljudi poleglo in množica je pričela moliti.«¹⁴

Viktorija Kante

“JO NI HIŠE, DA NE BI BILI
V AMERIKI!”

¹⁵ Rudi in oče sta bila vrsto let kroš-njarja po nižji Avstriji, Gorskem Kotarju, Primorski, Škofjeloških hribih, Tolminskem in Vipavski dolini.

¹⁶ Informator Rudi Zajc, roj. 1920. Kot, zapisano 30. 3. 2000.

Jožetu Zajcu (roj. 1880) je zelo ugajalo potovati, saj je šel v Ameriko dvakrat in »vsakič je šel drugje, ker ga je firbec matral, da je več videl. Enkrat ga je zajel vihar, eni so kleli, eni molili, cel direndaj je bil. Enkrat so se po šifu sprehajali. En Poljak je bil bolj švoh, se je en stalno v njega zaletaval. Oče je nalomil unga ta družga. Od takrat je Poljak stalno za očetom hodil in se ga držal ... Bil je v Baragovem društvu. Delal je v rudnikih. Sva zdomala po Avstriji,¹⁵ pa mi je pripovedoval, kako je bilo v Ameriki. Ko se je začela vojska, so bili rudarji v salonu. Je eden od Italijanov provociral, kdo si upa od Avstrijcev tepsti z njim, pa je šel oče, ga je dvakrat zabrisal. Italijani so bili bojeviti. Drugi dan je šel oče na šiht, pa ga je gledal Italijan čez okno. Je rekel, da je preveč plav, da bi šel delat. Očetu ni zameril.«¹⁶

Frances Barich se v časopisu Ave Maria spominja potovanja in ponovnega srečanja z Ivano Lesar, poročeno Perkovič: »Po 46 letih sem se sestala s prijateljico, ki sva leta 1921 skupaj potovale v Ameriko. Ona je doma nekje od Ribnice, jaz pa tudi z Dolenjskega; tako sva se sestale v Ljubljani in potovale skupaj vse do Dulutha. Ko smo se pripeljali v Duluth, smo bili samo še štirje: dva Jožeta Gačnika, oče in sin, jaz popisana in Johana Lesar. Ona je šla na Chisholm, mi trije pa na Ely. Takoj ko smo v Duluthu stopili z vlaka, je neka ženska prišla Johano in mene za roke in kazala, naj greva ž njo. Me sva se branile, zakaj nisva vedele, kdo je, pa nama oče Gačnik reče: "Le kar pojdite! Ona je policajka. Se ni treba bati." Peljala naju je na postajo v neko stransko sobo, da smo bile same. Tam naju je držala celo popoldne, pa ni pustila nobenega noter, še Gačnika ne, samo na vratih je lahko par besed z nama spregovoril. Tako mislim, da ob 4. uri je mene odpeljala na vlak. Takrat sva se začele jokati, jaz in Johana, ko sva se morale ločiti. Ona se mi je tako smilila, ko je sama ostala tam. Od takrat je nisem več videla ne vedela, kdo je in kje. Tako je prilika nanesla, da sem se razgovarjala z mladim Gačnikom, in sem ga vprašala, če on kaj ve, kje je tista Johana, ki smo se vkup vozili. Pa pravi: Kaj ne veš? Ona je na Chisholmu in je mama Father Perkovicha. Začudila sem se in rekla: "Kako to, da mi nisi nobenkrat povedal!" Ob prvi priložnosti sem jo obiskala. Ko sem prišla v njeno hišo, sem rekla: "Johana", kar po domače, "ali me kaj poznaš?" "Nak. Nič!" Pa ji rečem: "Letos 3. marca je bilo 46 let, odkar sva se nazadnje videle, seveda me poznaš!" Pa pravi: "Kje? O, ja, skup sva prišle v Ameriko!". Veliko sva si imele povedati. Tako me je tudi ona že prišla obiskat.«

Na zgodnejša potovanja je moral vsak prinesiti hrano s seboj, kasneje je bila hrana vključena v ceno karte. Kvaliteta in količina hrane sta bili seveda odvisni predvsem od družbe, ki je imela v lasti ladjo. »Vsako jutro dobiš kave toliko, da ti jo ostane, in sicer skoraj brez sladkorja, tako slabe, da jo komaj uživaš. Za opoldan dobiš meso in juho, včasih svinjine, večkrat pa govedine; na juhi je pa rajž ali fižol ali grah in tudi krompir zmečkan; nudeljni so le redko kedaj. Za večerjo dobiš pa neko pijačo, ki jo imenujejo čaj. Pri mesu dobiš tudi kisline, včasih pa krompirja v oblicah, tudi suhih češpelj. Presnega masla in kruha dobiš dosti; a nima dobrega okusa. Kruh je troje vrst, jednega smo dobili kolikor smo hoteli, in ta je črn, vojaškemu komisu podoben, ker je ravno tako neslan; za v kavo dobiš pa belega dvoje vrste, vsak pot za kakih 6 kr. vrednosti; ta je še nekako okusen. Tudi slanikov dobiš in neke vrste klobas, ki pa tako smrde, kot bi bile s kolomazom namazane, in ni jih moč uživati. To ti je hrana na ladiji Kolumbiji.«¹⁷

¹⁷ Dolenjske novice. Novo mesto, 1. 8. 1891, št. 15, str. 115.

Viktorija Kante
"JO NI HIŠE, DA NE BI BILI
V AMERIKI"

V času pred prvo svetovno vojno so parniki zelo hitro pluli, tako da so izseljenci zagledali obrise ameriških tal že v pičlih desetih dneh. Od leta 1886 je prihajajoče v newyorško pristanišče pozdravil Lady Liberty – Kip svobode, simbol svobode in enakih možnosti za vse. V podstavek kipa so graditelji vklesali sklepne verze soneta The new Colossus Emme Lazarus, ki je Kipu svobode nadela ime Mother of Exiles – Mati izseljencev:

*Starodavne dežele, ohranite zase svoj zgodovinski hrup,
dajte mi svoje po svobodi koprneče množice,
ta nagrmadeni odpad svojih obal.
Pošljite brezdomce k meni,
ki dvigam baklo pred zlatimi vrati!*

¹⁸ Za podrobnejše podatke glej Rast, april 2002, št. 2.

¹⁹ Informator Rudi Zajc, roj. 1920. Kot, zapisano 30. 3. 2000.

²⁰ Informator Frančiška Ambrožič, roj. 1928. Sušje, zapisano 11. 4. 2000.

²¹ Informator Rudi Zajc, roj. 1920. Kot, zapisano 30. 3. 2000.

²² Informator Jože Ilc, roj. 1926. Slatnik, zapisano 4. 4. 2000.

²³ Informator Valerie Patnaude (rojena Pucelj), roj. 1950. Merimmack, New Hampshire, ZDA, zapisano 25. 4. 2000.

Poročna fotografija Terezije Francelj in Jožeta Pucelja iz leta 1905. (fotografija last Valerie Patnaude, Merimmack, New Hampshire, ZDA.)

V Ameriko so se izseljevali vsi – samski fantje in ženske, družinski očetje, v nekaterih, čeprav redkih primerih, cele družine. V primeru izselitve cele družine je šel v Ameriko ponavadi naprej oče, čez nekaj časa, ko je le-ta ustvaril pogoje bivanja, so mu sledili še žena in otroci. Sodeč po zapisih v Status animarum se je iz celotne župnije Ribnica izselilo 1160 ljudi, 816 (70,3 %) moških in 344 (28,7 %) žensk, od tega 775 (71,3 %) odraslih moških in 311 (28,7 %) odraslih žensk. Izselilo se je 25 družin, tako tudi 75 otrok - dečkov (41) in deklic (33). V teh številkah se skrivajo izseljenci, rojeni do leta 1910, za katere lahko zagotovo trdim, da so se izselili. Točnih števil izseljenih ne bomo poznali nikoli.¹⁸

Dejstvo je, da so si stotine, tisoči, milijoni Evropejcev želeli in tudi prišli preko velike luže. Kaj jih je vleklo? Pripovedovalcem na terenu nisem vnaprej ponujala vprašanj, ampak sem jim pustila prost tok misli. Vprašanja sem postavljala, če je to bilo potrebno, če me je kakšna stvar še podrobneje zanimala, ali pa v primeru, ko informator »ni imel kaj povedati« ali pa ni vedel, kako bi se stvari lotil. Vsi sogovorniki so ponavadi začeli opisovati, kaj so izseljenci delali v Ameriki, kam so šli in kdaj. Dokler jim nisem ponudila vprašanja, so o vzrokih odhoda redko razmišljali. Mogoče ravno to vprašanje informatorju ponuja največ svobode vpletanja lastnega razmišljanja. Sam ni izkusil odhoda, zato lahko samo domneva, kaj je bil pravi vzrok zanj. Amerika je pri ljudeh v prvem trenutku še vedno prisotna kot mit, kot dežela, kjer sta se za izseljence res cedila med in mleko, po malo daljšem razmišljanju pa je prišla na dan tudi temna stran brezposelne in domotožja polne Amerike, saj je tudi »v Ameriki bila taka bovščija«¹⁹ in »od kraja je bilo jako hudo, tudi tam ni bilo dela«.²⁰ Ampak tudi doma je bilo slabo, »kraljevina Jugoslavija je bila revna, je bila mizerija«, ²¹ potrebno je bilo nahraniti družino. »Oče je šel leta 1929, skupaj z vaščani, deset jih je šlo skupaj. Vsi stari okrog 25 let. Šli so za preživetje svojih družin.«²²

Nemalo primerov odhoda deklet je bilo zaradi poroke na slepo, ki so jo uredili sorodniki in prijatelji v Ameriki. Terezija Francelj iz Kota si je zelo želela v Ameriko, vendar za potovanje ni imela denarja. Teta jo je preko pisem seznanila z Jožetom Puceljem, ki je kot 19-leten leta 1900 prišel delat v rudnik v Ely, Minnesota. Po nekaj letih, ko si je opomogel, je poslal Tereziji denar za pot. Kmalu po njenem prihodu, leta 1905, sta se poročila in imela sedem otrok. Terezija je v Ameriki rada kuhala domače slovenske jedi in pela slovenske pesmi.²³

Tudi Francki Ambrožič iz Sušij so v Kirkland Lakeu v Kanadi

Viktorija Kante
"JO NI HIŠE, DA NE BI BILI
V AMERIKI"

²⁴ Informator Frančiška Ambrožič, roj. 1928. Sušje, zapisano 11. 4. 2000.

²⁵ Informator Ivanka Orel, roj. 1945. Ljubljana, zapisano 28. 3. 2000.

našli snubca. »Zrihtala ji je žena od njenega brata Janeza enega Bločana, da se je v Ameriki poročila. Njen mož je bil rudar, pa je še ona rudarjem kuhala.«²⁴

16-letna Agnes Prelesnik iz Hrovače je šla v Ameriko zato, da bi si prislužila doto. Mati ji je umrla ob porodu, oče je moral vzdrževati vse otroke. V Ameriko sta Agnes zvabila brata, ki sta že nekaj časa bila tam. Agnes ni ostala v Ameriki samo toliko časa, da bi si zaslužila za doto, ampak se je tam tudi poročila in nikoli več ni obiskala domovine.²⁵

Frančiška Merhar iz Rakitnice, stara okrog 17 let, je odšla leta 1909. Po besedah njenega brata Jožeta kar tako, starši so jih kar pustili, ni bilo ne dela, ne hrane za številno družino. V Kibringu v Minnesoti je kuhala rudarjem, se poročila in povlekla še drugi dve sestri za seboj. Za eno se Jože spominja, da je šla iz Francije, iz Le Havra. Denarja za pot jim ni poslala sestra, ampak so ga same zbrale. Čez tri leta je Frančiška sledila tudi sestra Micka, ki je bila šivilja. Jože je bil takrat star štiri leta in se je le medlo spominja. Dobro pa se spominja odhoda sestre Johane (roj. 1902). »Odšla je 1. 4. 1921. Frančiška je pisala Micki, naj v Ameriko prinese tudi korenino ta tupelšne fuksije, ker tam takih rož ne poznajo. Ata je rožo vsadil in nekako zavil, da se ni stresla. Micka je fuksijo spravila v kovček, s katerim je odpotovala. Ata ji je naročil, naj jo vsak drugi dan zaliva. Johana je umrla pred petnajstimi leti, druge dve že prej, pa ne vem kdaj. Malo so pisale, malo denarja so poslale. Po vojni sem dobil paket. V njem je bila suknja in obleka ponošena. Čigumi smo pa pojedli, namesto da bi ga čakali. Johana je samo enkrat prišla domov, po smrti svojega moža, leta 1974 za tri tedne. Prej ji ni pustil. Šla je nazaj in ni prišla nikoli več. Ostali dve sploh nista bili nikoli več doma.«²⁶

»Brat je šel zato, da bi zaslužil denar za balo za sestre, drugače so ostale tete ali pa nune. Doma je bilo za jest, za obleke in druge stvari pa ne. Oče je namreč leta 1916 umrl na fronti. Tudi oče je bil v Ameriki, tri leta. Ko je prišel domov, je dobil pa poziv za v vojsko ... Brat je šel trikrat v Ameriko. Prvič je šel leta 1926. Šel je po nemški liniji. Znal je nemško, pa se je prešvercal. En čas je bil gor brez posla. Po dveh mesecih je že hodil za tolmača. Je imel izreden talent za jezike. Šel je v Kirkland Lake, Ontario. V glavnem je delal po rudnikih. Enkrat je doživel nesrečo. V rudniku je bilo delo dobro plačano, več kot učitelj. Brat je pripovedoval, da je učitelj prišel v rudnik delat, ko se je poročil, da je odslužil. France je vse vzdrževal, tudi mene, da sem lahko v šole hodil.«²⁷

Zlata vrata Amerike so bila do srede sedemdesetih let 19. stoletja odprta praktično za vsakogar, vendar so se začela kmalu zapirati. Odhoda na tuje niso ovirale samo domače oblasti, ampak tudi Amerika, ki ni mogla več goltati nepregledne množice ljudi, ki se je valila proti njej. Tudi odnos »starih« priseljencev do novih prišlekov je bil čedalje slabši. Sovražno nastrojeni so bili zlasti do priseljencev iz vzhoda in Judov. ZDA so skušale val prišlekov kvalitativno in kvantitativno zaježiti.

Zakone so skoraj vsako leto obnavljali in jih še zaostrovali. Dolenjske novice so redno obveščale bralce o novih zakonih, ki jih je glede priseljavanja pripravljala Amerika. Te novice so bile seveda tudi nekakšna antipropaganda izseljevanju. Tako so 1886 pisale: »Lansko leto je kongres zedinjenih držav storil sklep, ki tujcem naravnost pravi: Mi imamo dosti delavcev in obrtnikov – mi ne potrebujemo

²⁶ Informator Jože Merhar, roj. 1908. Rakitnica, zapisano 4. 10. 1999.

²⁷ Informator Alojzij Andoljšek, roj. 1915. Breže, zapisano 18. 5. 2000.

²⁸ Dolenjske novice. Novo mesto, 1. 7. 1886, št. 13, str. 105.

²⁹ Dolenjske novice. Novo mesto, 1. 2. 1889, št. 3, str. 21.

³⁰ Dolenjske novice. Novo mesto, 15. 10. 1901, št. 20, str. 214.

tujcev. Naseljevanje nam je nadležno, nehajte s tem. Nadalje se imajo po sklepu kaznovati tisti, ki naseljevanje pospešujejo in tujce vabijo v Ameriko, da bi opravljali dela, katera lahko opravijo Amerikanci sami.«²⁸ Tri leta kasneje pa: »Severni Američani v Zedinjenih državah so še lani sklenili, da se bodo novih priseljencev branili. Letos bodo še ostrejši postavo skovali, tako, da bode revežem, hudodelnikom in rovarjem kar prepovedan vstop v njih državo.«²⁹ Leta 1901³⁰ so Novice opozorile, da vlada Združenih držav prepoveduje vstop osebam, ki imajo kakšno nalezljivo bolezen, in da po najnovejšem odloku med te bolezni spada tudi jetika. Nadalje so poročale, da je »ameriški komisar na Ellis Islandu odredil, da se izseljencem, ki nimajo potrebne denarja, ali ni znano, kam potujejo, ne dovoli izkrcanja na ameriška tla in da se takoj odpošljejo nazaj v domovino.«³¹

1. 9. 1907 so v Dolenjskih novicah objavili zakon, ki je bil v veljavi od 1. 7. 1907. »Nedopuščeno izseljevati se je umobolnim, slaboumnim, blaznim in epileptičnim (na padavici in božjasti bolnim) osebam, kakor tudi onim, katere so v zadnjih 5 letih enkrat ali sploh kedaj, dvakrat ali večkrat zblaznele, nadalje tuberkuloznim, osebam, ki imajo ostudne in nalezljive bolezni, siromakom in navadnim beračem, kakor tudi onim, o katerih je pričakovati, da postanejo javna nadloga; nadalje onim, kateri imajo kako pozitivno telesno hibo, in onim, o katerih se izreče zdravstvena komisija, da so nezmožni opravljati katerokoli delo, potem onim, ki so bili kaznovani zaradi kekega hudodelstva ali ako so to sploh pregrešili, osebam, ki živijo v poligamiji (mnogoženstvu), in tudi onim, ki se za to sploh izrečejo; anarhistom in osebam, ki so za nasilen prevrat vlade v Združenih državah ali one kake druge države, sploh kekega vsacega družega zakonitega stanja, osebam, ki so umorile kekega javnega funkcionarja, kakor tudi onim, ki tak umor zagovarjajo. Nadalje ni dopuščeno vsiljevati se prostitutkam in ženskam, ki bi se hotele sploh na kakršni koli način pečati z nenravnostjo, kakor tudi osebam, ki bi dovajale tja ženske v svrhu prostitucije ali v kako drugo nenravnost sploh. Delavcem, ki imajo za tja že kako ustmeno ali pismeno pogodbo za kakršnokoli delo, ali pa naj si bodo izučeni ali navadni delavci (obrtniki in dninarji), kakor tudi takim delavcem, ki so bili v teku enega leta že zaradi enakih pogodb zavrtnjeni, tudi ni dopuščeno se vsiljevati onim osebam, za katere je plačal prevoz kdo drugi in če te tudi nimajo že preje navadnih zadržkov in naj posredno ali neposredno še za nje plača kaka korporacija, društvo, družba, občina ali država. Otrokom do 16. leta, kateri niso v spremstvu matere in očeta, je vseljevanje načelno prepovedano in le v izjemnih slučajih more to dovoliti državni tajnik za trgovino in delo. Izučenim delavcem (obrtnikom) je vseliti se le takrat dovoljeno, kadar v deželi takih delavcev še ni brez dela. Ta zakon pa ne zadene, v kolikor se tiče pogodb gledaliških igralcev, umetnikov, predavateljev, pevcev, duhovnikov vseh ver, profesorjev za višje šole in seminarje, kakor tudi oseb, ki se hočejo sploh pečati s kako priznano znanstveno stroko, in tudi osebe, ki bi imele nastopiti službo v kaki zasebni hiši, se smejo vseliti, tudi če imajo že ustmeno ali pismeno pogodbo. Vsak vseljenec plača 4 dolarje, to je 20 K takse.«³²

Leta 1909 je dobil Ellis Island novega komisarja. W. Williams je zamenjal Roberta Watchmana. Novi komisar je strogo izpolnjeval stara pravila in dodal tudi nova. Zlasti strog je bil glede slabotnih, nad 45 let starih in pohabljenih. Takim so Novice »prav resno odsvetovale sem priti, ker je zelo dvomljivo, če bodo sploh pripuščeni.«³³

³¹ Dolenjske novice. Novo mesto, 1. 5. 1905, št. 9, str. 93.

³² Dolenjske novice. Novo mesto, 1. 9. 1907, št. 17, str. 174.

Viktorija Kante
"JO NI HIŠE, DA NE BI BILI
V AMERIKI!"

³³ Dolenjske novice. Novo mesto, 13. 8. 1909, št. 33, str. 264.

³⁴ Informator Ivanka Merhar, roj. 1943. Kot, zapisano 4. 4. 2000.

³⁵ Informator Rudi Zajc, roj. 1920. Kot, zapisano 30. 3. 2000.

³⁶ Dolenjske novice. Novo mesto, 10. 4. 1914, št. 1, str. 3.

³⁷ Informator Janez Lovšin, roj. 1929. Slatnik, zapisano 30. 3. 2000.

³⁸ Informator Frančiška Henigman, roj. 1928. Rakitnica, zapisano 4. 10. 1999.

³⁹ Informator Drago Košir, roj. 1921. Jelovec, zapisano 22. 5. 2000.

⁴⁰ Dolenjske novice. Novo mesto, 15. 1. 1891, št. 2, str. 16.

⁴¹ Kubelka J., Viktor. Slovensko – angleški razgovori. New York, 1912, str. 10.

»Gačnikov Jože je bil mladoleten. V resnici je bil 16 let star, pa je rekel, da jih ima 19 let. Je imel srečo, da so ga čez komisijo spustili.«³⁴

Prva svetovna vojna je vrata v Ameriko za mnoge dokončno zaprla. »Pred vojno se ni dalo it, je bila Amerika zaprta. Sem hotel za očetom it, pa nisem dobil vize.«³⁵ ZDA so omejile priseljevanje do skrajnosti. »Komisija na Ellis Islandu brez vsakega razloga izseljence zavrača, češ, da je Amerika že prenapolnjena z ljudmi, ter se boje, da še domačinom kmalu ne bo dosti kruha.«³⁶ Novice so ljudem svetovale, da naj se raje, namesto da rinejo v Ameriko, naselijo v Bosno, ki je blizu doma.

Za vojaške obveznike skorajda ni bilo izbire – ali Amerika ali pa fronta. »Sosedovi so se menili, da bi šli v Ameriko. So imeli dosti otrok in niso šli. Oče je šel v Ameriko, sosedovi so dobili pa poziv za v vojsko. Oče je prišel domov enkrat 1919. Sosedov je bil pa v Sibiriji. Teta je rekla: Ulčar je denar prinesel, naš pa uši.«³⁷ Fredu Oberstarju iz Rakitnice pa je uspelo priti v ZDA tik pred prvo vojno. »Je slišal, da so se v Kočevju menili, da bo vojna, je rekel še prijatelju, naj gre z njim, vendar ni hotel iti, pa je smrt dočakal v ujetništvu, v Rusiji. Fred si je pa družino gor ustvaril.«³⁸

11. maja 1922 so ZDA s zakonom določile kvote za posamezne države. Za SHS oziroma Jugoslavijo je ta znašala 6.426 izseljencev na finančno leto, tako da je bilo izredno težko priti v obljubljeno deželo. »Oče Karel je šel leta 1921 v Cleveland. Šel je k maminim sestram, so ga gor potegnile. Ekonomski izseljenci so imeli zveze, so se ponavadi držali skupaj. Polovica se je združevala v Narodnem domu, druga polovica pa v Prosveti. Oče je bil zidar, večinoma se je držal posla. V Ameriki so bile ekonomske krize, prohibicije. Leta 1935, 36 naj bi šli še mi gor, ampak amerikanski režim je določil kvote, tako da nismo mogli it. Mama je šla po drugi vojni za njim.«³⁹

Razen redkih prišlekov ni skoraj nihče znal angleškega jezika. Njim v pomoč so izhajali razni priročniki, ki so vsebovali angleške fraze, ki so bile uporabne na samem potovanju, ob iskanju dela, na pošti, pri najemanju stanovanja, pri naročanju hrane ipd. Poleg samega prevoda v angleški jezik si je izseljenec pomagal tudi s fonetičnim zapisom izgovarjave. Jos Paulin, ki je imel v Ljubljani potovalno agencijo, je 15. 1. 1891 v Dolenjskih novicah pričel oglaševati »jako pripravne, lahko zapopadljive in koristne knjižice za poduk v angleškem jeziku.«⁴⁰ Tudi Viktor J. Kubelka je sestavil priročnik za pomoč izseljencem. Kot zanimivost navajam delček pogovora, ki naj bi pomagal izseljencem pri opravljanju formalnosti na Ellis Islandu:⁴¹

Katere narodnosti ste vi?	What is your nationality?
Jaz sem Slovenec.	Vot is jur nešjoneliti?
Kje ste bili rojeni?	Aj em e slovinjen
Tedaj ste Avstrijec?	Where were you born?
Da, gospod, Kranjsko spada k Avstriji.	Ver ver ju born?
Od kje prihajate vi?	Then you are an Austrian?
Iz Ribnice na Kranjskem.	Den ju ar en ostrijen?
	Yes, Sir, Carniola belongs to Austria.
	Jes, ser, karnjole bilongs tu ostrije.
	Where do you come from?
	Ver du ju kom from?
	From Ribnica, Carniola.
	From ribnice, karnjole.

Viktorija Kante
"JO NI HIŠE, DA NE BI BILI
V AMERIKI"

Kam nameravate iti?
V Pittsburg.

Where do you intend to go?
Ver du ju intend tu go?
To Pittsburg.
Tu pitsburg.

⁴² Informator Alojzij Andoljšek, roj. 1915. Breže, zapisano 18. 5. 2000.

⁴³ Informator Ivana Oražem, roj. 1915. Sušje, zapisano 4. 4. 2000

⁴⁴ Informator Jože Merhar, 1908. Rakitnica, zapisano 4. 10. 1999.

Nepoznavanje jezika je bila velika ovira zlasti pri iskanju dela. »Če je bil kdo Anglež, je imel prednost. Kdor je imel bolj svetle lase, je imel prednost. Zamerim duhovnikom, da niso naučili fantov par besed. Ne pa da so tam stali kot konjički na sejmi.«⁴²

Kdor je srečno zapustil Ellis Island, ga je ločilo le še malo od trdnih tal dežele sanj. Z majhnim parnikom se je zapeljal do obale Manhattna, kjer je postal delček nepregledne množice. Nekateri so se znašli boljše – »stric Lojz je bil bogataš v Ameriki, je imel svojo tovarno«⁴³, drugi slabše – »Poznam enga, ki je rekel, da bo pisal, če bo dobro, pa je hudičevo malo pisal.«⁴⁴

Jožica Medle: ŠTUDIJA ZA SLIKO, tuš na papirju

KULTURA

Rast 1 / 2004

DOLENJSKA NAJDIŠČA V NOVEM ARHEOLOŠKEM VODNIKU

Ob izidu tudi za Dolenjsko pomembne publikacije *Zemlja pod našimi nogami* *Arheologija na avtocestah Slovenije*

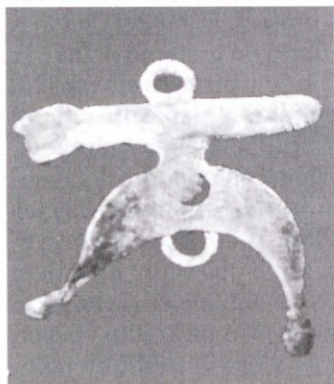
Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije je v letošnjem zvezku zbirke *Dnevi evropske kulturne dediščine* izdal zanimivo, lično in pregledno vodniško malo monografijo po novoraziskanih arheoloških najdiščih na trasi omrežja avtomobilskih cest v Republiki Sloveniji, in sicer na kar 101 posameznem odseku – delovišču oziroma prizorišču raziskovanja. Uredila jo je **Damijana Prešeren**. Delo obsega 287 strani in je natisnjeno v popotniško-priročnem pokončnem formatu, bogatijo ga številne tonirane fotografije iz zraka, z vrisanimi prostori izkopavanja oziroma raziskovanja, pridane so tudi idealne rekonstrukcije nekaterih izbranih lokalitet, v ostalem pa so najdišča in značilni odkriti predmeti predstavljeni v kvalitetni barvni fotografiji. Posebej moram pohvaliti topografsko eksaktnost prikazanih lokalitet, saj so v glavi slehernega kraja navedeni ime, odsek avtomobilske ceste, zemljepisne koordinate, temeljna topografska karta, kataster, vrsta najdišča, datacija, način odkritja, termin izkopavanja, vodja raziskovanja, obseg izkopanega prostora in hramba dokumentacije, t. i. »arhiv najdišča«. Dolenjskih najdišč je prikazanih skupno 37.

Zaščitni raziskovalni projekt naravnost mastodontskih razsežnosti je v dobrem desetletju zmogla opraviti množica domačih in tudi tujih arheologov različnih generacij in izsledki v marsičem že zdaj spreminjajo podobo kontinuirane naselitve slovenskega prostora od starejše kamene dobe do modernega časa. Model zaščitnega arheološkega projekta in njegovo izvajanje po posameznih fazah je po zgledu tujih podobnih posegov v zvezi z gradnjami velikih infrastrukturnih gradenj v državah Evropske unije izdelal **Bojan Djurić**, in sicer v okviru Skupine za arheologijo na avtocestah Slovenije – SAAS (v vodniku je prispeval uvodno metodološko-teoretično-analitično študijo).

Poglobljeni študij in objava izkopanega gradiva bosta, vključno z interdisciplinarnimi postopki raziskav, naše znanje o preteklosti slovenskega prostora, ki ga zajema in obravnava arheološka veda, le še razširila in hkrati nakazala, kako zelo so bila etnična tla slovenskega naroda pomembna za najrazličnejše civilizacijske in kulturne tokove vzdolž vitalnih trgovinskih poti, ki so se bile spletale in prepletale med raznorodnimi rodovi, plemeni, ljudstvi in narodi, od vseh strani neba, v to in ono smer ter obratno. Vendar življenjsko pomembni prehodni slovenski prostor vedno znova izkazuje, da je bila prevladujoča smer velikih civilizacijsko-kulturnih stikov vedno znova tista, ki je potekala iz evropskega (sredozemsko-levantinskega) jugovzhoda proti evropskemu (atlantiško-nordijskemu) severozahodu, z izmenjavo severnih dobrin nazaj proti južnim trgovskim izhodiščem. Seveda so velike klimatske perturbacije sprožale naravnost kolosalne premike ljudi tudi iz severovzhodne smeri proti jugozahodu in v naših krajih se je takšen tok vedno znova cepil na dva podtokova, na tistega, ki se je nato izjemno državotvorno uveljavil na Apeninskem polotoku, in na onega drugega, ki je z ustalitvijo na Balkansko-Grškem polotoku

pognal človekovo svobodno, s filozofsko-duhovnimi, estetsko-umetniškimi in demokratično-političnimi prvinami oplojeno misel do domala božanskih višav. Dodobra oplemeniteni in prefinjeni civilizacijski vplivi so se nato vedno znova vračali v vzhodna prostranstva, dokler niso dosegli enkratnega vrhunca prav z nastankom rimske vesoljne države – *rei publicae Romanae*. S propadom modela nadnacionalne multietične in vendar jezikovno-upravno unitarne države je spet prevladal severovzhodni selitveni tok in se v primeru slovenskih staroslovanskih prednikov dokončno uveljavil v današnji etnični podobi prostora med jugovzhodnimi Alpami, severnim Jadranom, zahodno Panonijo in severozahodnim Balkanom. Germanska državno-politična os, ki je zaznamovala vso usodo in zgodovino Slovencev, se je z nastopom dinastije Otonov, okoli leta 1000, dokončno uveljavila in obdržala praktično vse do danes, kljub občasnim nihanjem in odklonom, v smeri sever-jug, za razliko od antičnega sveta, ki je bil večno razpet med Orientom in Okcidentom. Ves na kratko opisani razvoj se dovolj dobro in poučno zrcali prav v novih zaščitnih izkopavanjih in arheoloških najdbah na trasi omrežja avtomobilskih cest Slovenije, z zanimivimi odkritji in posameznimi detajli, ki nakazujejo, da gre morda resnično za prve sledove naselitve in ekspanzije staroslovanskih naselitvenih valov od severovzhodne in jugovzhodne smeri: seveda nekoliko previdnosti pri takšnih novih, doslej pri nas neznanih najdbah nikakor ni odveč, saj tudi sicer odstopajo od vsega tistega, kar smo doslej vedeli o našem zgodnjem srednjem veku v luči prihajanja Slovanov in njihovega stapljanja s staroselci (ali morda obratno). Vsekakor je nenavadno, da takšne zgodnje (recimo jim pogojno staroslovanske) najdbe niso doslej nikoli prišle na dan, raziskovalo pa se je bilo na mnogih krajih Slovenije in zlasti na ruševinah antičnih mest ter naselbin, in to več kot dovolj. Pri novih najdiščih na avtomobilskih cestah prav tako preseneča, da je tako zelo malo arheološkega gradiva iz časa velikega preseljevanja narodov. Kako razložiti uganko, da je zgodovinsko jasno razpoznavna doba, ko so si mladi evropski »barbarski« narodi ustvarili nacionalne države tudi na sedanjih slovenskih etničnih tleh, tako zelo neprepoznavna v najnovejših odkritjih slovenskih arheologov. Prav tako bi lahko jemali sleherno ne preveč običajno notico o najdbah iz drugih arheoloških obdobjih s kančkom skepse, saj je takšnih novitet v priročnem vodniku kar precej. Treba jih bo pojasniti, razložiti, dokazati s prepričljivimi argumenti in zlasti tehtnimi primerjavami! Kot sem že povedal, se bo prava civilizacijsko-kulturna vrednost in izpovednost novoodkritnega gradiva in okoliščin, ki je bilo v njih zakopano (odloženo, zasuto, izgubljeno, žrtvovano itd.) in zdaj trudapolno rešeno, pokazala in izkazala šele po temeljitem študiju, zlasti ob primerjavi gradiva z doslej znanih najdišč v bližnji ali daljni soseščini »avtocestnih« nahajališč, pridobljenega tako z raziskovalnimi in zaščitnimi kot tudi naključnimi posegi.

Stara kulturno-civilizacijska podoba Slovenije je v luči odkritij, ki nas z njimi lapidarno in vendar dovolj zgovorno seznanja sedanji zvezek zbirke, posvečene popularizaciji evropske kulturne dediščine, vsekakor bistveno dopolnjena. Če le prelistamo seznam raziskanih, z novimi avtomobilskimi cestami ogroženih najdišč, ki so v vodniku takoj ločeno barvno razpoznavna po treh temeljnih sestavah arheoloških obdobjih – srednjem veku kot modrem, antiki kot rdeči in prazgodovini kot zeleni, takoj opazimo, kako velik delež pri zaščitnem raziskovalnem projektu je odpadel na Dolenjsko (vedeti moramo, da

Bronast obešek, del konjske opreme, konec 1. stoletja pr. n. š. – začetek 1. stoletja n.š., najdišče Obrežje

izkopavanja na dolenski avtomobilski cesti še potekajo in da so tu še posebej pomembna prav odkritja na območju municipija *Neviodunum* / Drnovo pri Krškem).

Prvo, v vodniku na str. 42–47 predstavljeno dolensko najdišče (sicer objavljeno v razdelku vodnika po izbranih najdiščih), ki ga je raziskala Milena Horvat, so **Loke** pri Ruhnji vasi: gre za naselbino iz zgodnje bronaste dobe, odkriti odlomki keramike so okrašeni z značilnim pramenastim vzorcem, narejenim s pomočjo vrvice; datacija takšne keramike kot tudi najdenega ročaja bronastega srpa pomeni čas med letoma 1700–1500 stare ere, stopnja poselitve je primerljiva z najmlajšimi keramičnimi najdbami izžanskih Dežmanovih kolišč I–III na Ljubljanskem barju.

Druugo veliko dolensko najdišče je **Obrežje** (str. 66–71), kjer je Phil Mason raziskal dele rimskega vojaškega tabora iz zgodnjeavgustovskega časa, v zvezi z osvajanjem dežele Panonije; izkopavalec utrdbo datira v leto 14 ali 13 stare ere (vendar ne bi smeli zanemariti možnosti njenega nastanka že v zvezi z znamenitim Oktavijanovim pohodom proti Dalmatom, Liburnom in Japodom ter Sisciji v letih 36–33 stare ere), v uporabi pa naj bi bila do zatrtja panonsko-ilirskega upora v letih 6 do 9 nove ere. Delno raziskana vojaška lokacija iz tako zgodnjega časa pri nas omogoča vpogled v strukturo in sistem delovanja rimske legije; ali je šlo resnično za eno šestino legije, torej za enoto (pohodno, etapno, garnizijsko), ki je štela samo tisoč mož – *millaria*, ali pa niso bili morda na delu celo *vexillationes* – mešani oddelki tako iz vrst legionarjev kot pomožnih konjenikov, je vprašanje, saj pisni viri o rimski konkvisti in rekonkvisti Panoncev niti približno ne daje dovolj snovi za razmislek. Vsekakor kaže omeniti nove detajle, povezane z zvrstjo *militaria*: obrambni jarek z ostanki palisad, železarski obrat, krušna peč, lepo izdelan bronasti razdelilec jermenja pri konjski opravi, železen klin, nedvomno del opreme, neizogibno potrebne pri napenjanju vrvic vojaškega šotora itd. Na isti lokaciji je bilo raziskano še naselje iz pozne bronaste dobe s pripadajočim žarnim grobiščem, izkopani pa so bili tudi sledovi kmetije iz poznega srednjega veka, iz 15. stoletja.

V **Zagorici** pri Biču (str. 72–76) sta Boris Vičič in Božidar Slapšak raziskala tretje dolensko najdišče, in sicer območje, ki je bilo kontinuirano poseljeno od prazgodovine do zgodnjega srednjega veka; poudarek je zlasti na rimski podeželski poselitvi s kar štirimi ugotovljenimi zidanimi objekti (morda gre celo za lokacijo doslej neznane *villae rusticae*) s pripadajočim majhnim grobiščem (*coemeterio*) z žganimi pokopi; med temi izstopa reprezentančna najdba kamnite kupolaste grobnice iz 2. do 3. stoletja nove ere, kar nedvomno kaže na staro prazgodovinsko tradicijo, morda kar na prastari mediteranski, levantinski vpliv, ki se je skozi Istro in severni Jadran nadaljeval tudi v kraško-dolenski prostor.

Četrto dolensko najdišče, objavljeno v razdelku kataloga, predstavlja lokacija **Pod Vovkom** v Beli Cerkvi (str. 93–94); raziskal jo je Borut Križ in odkril stavbo iz starejše železne dobe; dolgo kontinuiteto naselitve prostora dokazujejo prav najdbe kremenovih orodij in odbitkov, kar ni nujno zgolj eneolitско, ampak je prav lahko že mezolitско. Takšen anonimni fundus kremencev se lepo navezujejo na sočasna množična najdišča drobnih kremenovih izdelkov – mikrolitov in siceršnje kamnite industrije na trdinskih legah v kotlini Ljubljanskega barja.

Šesto dolensko najdišče, **Col** pri Podgračnem (str. 108–109), je pred uničenjem rešila Milena Horvat; gre za neolitsko naselbino z zanimivo kamnito industrijo, prepoznavno ornamentirano keramiko in celo sledovi arhitekture, kar je za dolenski prostor veliko *novum*: koče so bile namenjene tako bivanju kot gospodarskim dejavnostim; na istem prostoru se je mnogo kasneje nadaljevala še poznobronastodobna naselitev, ki jo dokazuje prav primer značilno turbanasto oblikovanega ustja skodelice; naključne najdbe iz orne plasti pa kažejo, da je bilo območje obljudeno tudi še v latenski in rimski dobi.

Sedmo dolensko najdišče, **Čateški grič** (str. 110–112), so raziskali Alenka Jovanović, Mitja Guštin in Uroš Bavec ter dokumentirali sledove naselitve od bakrene dobe do srednjega veka; med najdbami izstopa primer eneolitske kupe na (križni) nogi, z značilnim geometričnim motivom visečih trikotnikov in rombov, v tehniki inkrustiranih vbodov, celo z dvojje »očes« v obeh ohranjenih praznih rombastih poljih; tako oblikovano in okrašeno reprezentančno posodje kulturno povezuje vzhodnodolenski prostor s podobno okrašeno izžansko keramiko iz prvih treh klasičnih Dežmanovih kolišč. Kot nenavadnost naj omenim še skeletni latenski grob na lokaliteti; mrliča so pokopali v skrčeni legi in ga obdali z lomljenci, na hrbtni strani celo z veliko skalo.

Čateški grič – jug (str. 113) sta kot osmo dolensko najdišče izkopala Uroš Bavec in Primož Predan ter s sondami presekala rimsko glavno cesto – *viam itinerariam seu publicam* proti Sisciji, ki se je nato v novem veku nanjo naslonila avstrijska in kasnejša državna cesta proti hrvaški meji.

Lokaliteto **Čatež – Na vrtilih** (str. 116) je kot deseto dolensko najdišče prav tako izkopal Uroš Bavec in dokumentiral kamnito nasutje novoveške ceste v smeri savskega broda.

Enajsto dolenjsko najdišče, **Dolenje Karteljevo** (str. 117), je s topografskim pregledom lociral in ga kot lokaliteto prazgodovinske dobe opredelil Bojan Djurić.

Dolgim njivam pri Beli Cerkvi (str. 119–121), kot trinajstemu dolenjskemu najdišču, se je posvetil Phil Mason in odkril ostanke obredne ploščadi, gomilno grobišče, naselbino in cesto, v razponu kontinuirane poselitve od bronaste dobe in starejše železne dobe, skozi rimsko dobo, vse do srednjega veka; kot drobni arheološki najdbi izstopata bronasti čolničasti fibuli, medsebojno prepleteni (kot del halštatske nože, morda po osebni okusu prav lastnice same) s prav tako bronastima, okrasno narebrenima narokvicama (grobni pridatek iz raziskane zahodne gomile, ženski skeletni grob št. 2).

Rast 1 / 2004

67 V **Dragi pri Beli Cerkvi** (str. 124–125), kot štirinajstem doljenjskem najdišču, so izkopavali Borut Križ, Primož Predan in Phil Mason ter odkrili ostaline naselbine s pripadajočim grobiščem, z dokazano

Hišasta žara, 2. stoletje n.š., najdišče
Draga pri Beli Cerkvi

naselitvijo prostora v eneolitiku, nato skozi rimsko dobo, vse v srednji in novi vek; med najdbami vsekakor izstopata izredno realistično upodobljena glavica male bronaste plastike, v kateri prepoznamo hudomušnega rimskega boga trgovine (in hkrati božjega glasnika), Merkurja (*Mercuria*), in cela, dobro ohranjena hišasta žara (*urna*), v obliki okrogle kolibe z visokim, ozkim vhodom ter s petelinčkom na vrhu koničnega slemena, sicer značilna za materialno kulturo močno romaniziranega dolenjskega keltskega plemena Latobikov – *Latobicorum*, naseljenih med Trebnjim in Drnovim.

Drnovo (str. 129) nastopa kot petnajsto dolenjsko najdišče, na trasi avtomobilske ceste pa ga je preciziral Bojan Djurić in izkopavanja letos, poleti in jeseni, so resnično prinesla osupljive izsledke, tako prazgodovinske kot rimske, zlasti primere zidanih rimskih grobnic.

Gošča – Dule (str. 137–138) je šestnajsto predstavljeno dolenjsko najdišče v vodniku, izkopal ga je Ivan Žižek in odkril sledove noveveške opekarne.

Grofove njive pri Veliki vasi (str. 143), kot sedemnajsto dolenjsko najdišče, je topografsko lociral Bojan Djurić in odkril ostaline iz prazgodovinske ter rimske dobe.

Osemnajsto dolenjsko najdišče v vodniku je **Ivančna Gorica** (str. 155–156), ki sta ga raziskala Drago Svoljšak in Janka Istenič ter odkrila ostanke rimske glavne ceste *Emona – praetorium Latobicorum* s pripadajočim uničenim grobiščem, iz srednje in pozne antike; kot najdbe naj, poleg z lomljenci tlakovanega cestišča (kar je enkratno ohranjeni dokaz o solidni gradnji rimskih javnih cest v notranjosti Slovenije – po mediteranskem vzoru) in novcev iz druge polovice 3. in 4. stoletja, omenim zlasti rimsko železno sekiro, bronast ključ in bronasto zaponko – fibulo.

Jaušina pri Ribnici na Dolenjskem (str. 157–158), devetnajsto dolenjsko najdišče (z arheološkim topografskim pregledom ga je raziskala Ildikó Pintér), je dokazalo kontinuiteto bivanja od mlajšega neolitika, skozi bakreno dobo, v rimsko dobo; keramične najdbe ornamentirane poznoneolitsko-zgodnjeeneolitske keramike in žigosane rimske keramike – *terrae sigillatae* opozarjajo, da so na območju kvalitetni dokazi človekove tisočletne ustvarjalnosti oziroma zavestno uvoženih luksuznih dobrin.

Loko pri Ruhnji vasi (str. 177–178) je kot dvajseto dolenjsko najdišče izkopala Milena Horvat in odkrila zgodnjebronastodobno naselbino ter rimskodobne drenažne jarke.

Loke pri Družinski vasi (str. 179–180) je kot enaindvajseto dolenjsko najdišče raziskala v obliki nadzora Ana Ruh in potrdila obstoj zgodnjebronastodobne naselbine.

Medvedjek pri Velikem Gabru (str. 188–189) je kot dvaindvajseto dolenjsko najdišče raziskal Primož Predan in izkopal rimsko žgano grobišče iz sredine 1. do konca 2. stoletja; med izkopaninami izstopa antična oljenka s plitvoreliefnim upodobitvijo tragične gledališčne maske, kar je hkrati posreden dokaz, da so tudi na rimskem provincialnem podeželju ljudje vedeli za antični teater in ga zelo verjetno doživljali tudi v živo, če ne drugače pa ob gostovanjih popotnih skupin igralcev.

Mrzlo polje pri Ivančni Gorici (str. 190–192) je kot triindvajseto dolenjsko najdišče (raziskal ga je Drago Svoljšak) postreglo z najdbo nenavadno dobro ohranjenega cestišča iz 18. stoletja, morda iz časa obnove cestnega omrežja avstrijskih dežel za Karla VI., z vrsto velikih

Tlakovana prazgodovinska cesta in ostanki rimskega podeželskega posestva, najdišče Požarnice pri Družinski vasi

lomljencev kot robnikov na eni strani; registrirane so bile tudi posamične prazgodovinske najdbe (ostanki grobnih pridatkov iz gomile) in rimski predmeti iz močno poškodovanega žganega grobišča. Med njimi naj navedem primer odlomka izredno kvalitetnega uvoženega sililatnega krožnika, novc cesarja Marka Avrelija (161–180 nove ere) in poškodovani zgodnjerimski provincialni rimski bronasti fibuli.

Lokacijo **Na Lokah pri Grosupljem** (str. 194) je kot štiriindvajseto dolensko najdišče med terenskim pregledom odkril Gojko Tica in dokazal ostaline prazgodovinske naselbine in antičnih struktur verjetno naselbinske narave.

Obrežje – Drago – Goričko (str. 204) je kot petindvajseto dolensko najdišče topografsko raziskal Bojan Djurić in odkril poznobronastodobno in rimsko poselitev.

Isti avtor je s terenskim pregledom raziskal tudi **Pečino pri Gorenjih Skopicah** (str. 205), kot šestindvajseto dolensko najdišče, in odkril ostaline iz rimske dobe; izstopa dobro ohranjena zgodnjerimska bronasta fibula, provincialnega modela.

Podsmreko pri Višnji Gori 1 (str. 221) sta kot sedemindvajseto dolensko najdišče raziskala Jože Oman in Draško Josipovič ter odkrila metalurški obrat iz starejše železne dobe.

Bližnje najdišče, in sicer osemindvajseto dolensko najdišče, **Podsmreko pri Višnji Gori 2** (str. 222–223), je raziskal Drago Svolfšak in odkril rudarsko naselje iz srednje in pozne bronaste dobe; med keramičnimi najdbami posebej izstopa enoročajna kupa na nogi, iz prehoda srednje bronaste dobe v pozno bronasto dobo, z okrasom izbočenega vodoravnega rebra z vdolbinicami.

Isti avtor se je posvetil tudi najdišču **Podsmreka pri Višnji Gori 3** (str. 224), kot osemindvajsetemu dolenskem najdišču, in odkril naselbinske ostanke iz bronaste in rimske dobe; omembe vredna je uvožena zgodnjerimska bronasta fibula modela *Auccissa* iz 1. stoletja nove ere.

V **Požarnicah pri Družinski vasi** (str. 226–228), kot devetindvajsetem dolenskem najdišču (raziskal ga je Gojko Tica), je bila kot izjemna najdba odkrita z lomljenci tlakovana prazgodovinska cesta, na dan pa so prišli tudi ostanki rimskega podeželskega posestva – *villae rusticae*. Med drobnimi najdbami naj opozorim na dobro ohranjeno rimsko bronasto sidrasto fibulo.

V **Ribnici na Dolenskem**, antični Romuli (str. 231–232), kot tridesetem dolenskem najdišču (raziskal ga je Danilo Breščak), so prišle na svetlo naselbinske ostaline bronaste in rimske dobe; posebej izstopa enkratna bronasta mala plastika plesočega Lara, zaščitnika domačega ognjišča in doma nasploh, ki se uvršča med kvalitetnejše primere rimske upodablajoče umetnosti pri nas; na najdišču sta bila izkopana tudi dva drobna napisa, z jasno izpisanim krajevnim imenom – toponimom *ROMVLA*, s katerima je identifikacija rimske občestne postaje dodatno potrjena.

V **Selih pri Dobu** (str. 235–236) je izkopavala Milena Horvat in odkrila naselbinske ostaline iz pozne bronate in rimske dobe (kot enaintrideseto dolensko najdišče).

V **Srednjem polju pri Čatežu** (str. 247–248) je raziskoval Mitja Guštin in odkril naselbinske ostanke iz poznega neolitika; ornamentirana keramika ima značilnosti srednjevropske *lengyelske kulture* in je primerljiva s keramiko iz kolišča Resnik na Igu oziroma iz

Sivo žgan lonec, latensko grobišče,
najdišče Zagorica

naselbine Drulovka pri Kranju; najdene so bile tudi rimske ostaline, med drugim popolnoma ohranjena konica legionarske sulice – *hastae* (morda je s tem potrjena prav prisotnost oziroma trajna naselitve odsluženih vojakov – veteranov, sicer nosilcev statusa rimskih državljanov – *civium Romanorum*).

Studeneec pri Stični (str. 251–252), kot triintrideseto dolensko najdišče, je raziskal Drago Svoljšak in odkril sledove dveh prazgodovinskih stavb, konkretno iz časa, ki ga je mogoče povezati z obstojem halštatske metropole na stiškem Cvingerju; zanimivo je opozoriti, da ima en izkopen objekt kamnite temelje, nedvomno gospodarsko namembnost pa med drugim nakazujejo najdene kamnite žrmlje.

Veliki dol pri Veliki vasi (str. 271) sta s terenskim pregledom locirala Ildikó Pintér in Bojan Djurić; rahlo dvignjena lega in številni odlomki kvalitetno žganih rimskih strešnikov – *tegularum*, votlakov – *tubulorum* in korcev – *imbricium* kažejo, da gre za naselbinski skupek, morda podeželsko posestvo.

Velike njive pri Veliki vasi (str. 272–273), kot petintrideseto dolensko najdišče, sta med topografskim pregledom odkrila ista avtorja. Videti je, da gre za velik skupek kontinuirane prazgodovinske in rimske naselitve. Med dosedanjimi najdbami kaže omeniti odlomek ustja značilno »pompejanskordeče« žgane velike posode za shrambo živil (v helenskem duhu bi jo lahko poimenovali kot *pithos*), iz srednje bronaste dobe oziroma iz časa okoli leta 1200 stare ere – iz časa zadnje velike selitve Indoevropejcev proti evropskemu jugovzhodu in jugu torej; podobno kvalitetno keramiko najdemo npr. na novo odkritih trdinskih najdiščih Ljubljanskega barja, ki pomenijo naselitveno zaporedje prostora po zatonu koliščarskih naselbin.

Zadnje veliko presenečenje med novimi dolenskimi najdišči nedvomno pomeni **Zagorica pri Biču** (str. 276–277). Lokaliteto je izkopal Boris Vičič in znova dokazal, kako pomembna je v arheologiji problematika kontinuitete, še zlasti če sega celo v staroslovanski zgodnji srednji vek. Prva naselitev območja, in sicer eneolitika, se je verjetno naslonila ob bližnje kraške požiralnike in bruhalnike. Na Rebri so bili ugotovljeni sledovi keltske naselbine, v ravnici spodaj pa pripadajoče grobišče z 20 žganimi grobovi iz 2. in začetka 1. stoletja stare ere; če pogledamo objavljeni primer velike, steklenice podobne posode, izdelane na hitrem lončarskem kolesu, z okrasom vodoravnih plastičnih reber in s finim temnosivim premazom (najdba je iz enega izmed navedenih latenskih grobov), v njej takoj prepoznamo značilnosti fundusa, tako značilnega za zadnjo stopnjo velike latenske nekropole na Rojah pri Moravčah (1. stoletje stare ere) oziroma poznokeltsko-zgodnjerimsko nekropolo Beletov vrt v Novem mestu (sega vključno v klavdijski čas, to je v sredino 1. stoletja nove ere). Na lokaliteti Zagorica so bili odkriti tudi sledovi štirih zidanih objektov verjetne *villae rusticae*, z manjšim grobiščem, ki delno prekrivajo latensko grobišče. Ker je bilo v stavbah le malo gradiva, razen dveh fibul (primer lepe provincialno rimske zaponke za obleko je prikazan v vodniku) in novca, je datacija posestva zgolj okvirna, to je pozno 1. do zgodnje 3. stoletje. V majhnem rimskem grobišču znova izstopa kupolasta grobnica (prežitek davnih kulturnih prepletanj), poleg standardnih provincialnih žganih grobov; pridatki dokazujejo sočasnost posestva in nekropole. Kontinuiteta Zagorice se nato nadaljuje v pozno antiko, vendar so ostaline komaj prepoznavne: gospodarske

jame in jame za navpične kole. Kot *novum* lahko označimo dve zaporedni zgodnj srednjeveški stopnji naselitve: prva ima osrednji prostor, verjetno ograjen, z nekaj objekti, druga ima tri večje objekte, ki pa niso ograjeni. Kot ugotavlja Vičič, je najmlajše arheološko obdobje v Zagorici zastopano severno in zahodno od osrednje depresije in glede na skromne najdbe sodi na konec zgodnjega srednjega veka. V vodniku objavljeni lonec s štirimi nizi valovnic na trebuhu, prostoročne izdelave, naj bi bil zgodnj slovenski, vendar je za to, po mojem mnenju, še vse premalo vzporednic (dobra bi bila natančna primerjava s številnimi keramičnimi najdbami v *skupini grobov s keramiko* na Rojah pri Moravčah, sredina 8. stoletja do prva polovica 9. stoletja, ki je nedvomno staroslovanska in je v zvezi z vdorom Avaro-Slovanov, novega slovanskega sunka v zahodno Panonijo in predalpsko-alpski prostor). Lonček iz Zagorice je prav lahko ostanek staroselskega etnosa!

Kot sedemintrideseto dolensko najdišče v vodniku je predstavljeno **Zasavje pri Krški vasi** (str. 278); odkrila sta ga s topografijo Ildikó Pintér in Bojan Djurić ter dokazala sledove poselitve v srednjem in novem veku.

Naj torej ob tem kratkem pregledu najdišč in problematike, ki se nanaša predvsem na dolensko tla, znova poudarim, da je nova vodniška publikacija, ki je nasledek mnogoletnih raziskovalnih prizadevanj na trasi omrežja avtomobilskih cest, povsem opravičila pričakovanja. Je pa za zdaj tudi edina izčrpnjša informacija ne le strokovni, ampak tudi ozaveščeni ljubiteljski strokovni javnosti, kaj vse se je pravzaprav iztrgalo iz objema zemlje in hkrati rešilo pred uničenjem. Žal sleherni napredek človeštva prinaša s seboj tudi odstranjevanje marsičesa kvalitetnega starega. Z rešitvijo drobnih arheoloških najdb in dokumentiranjem najdišč, ki so ali pa še bodo izginila kot *óbolos* našega nenehnega stremljenja k napredku, bo zanamcem ostalo v trajno varstvo vsaj nekaj. In to nekaj je veliko, ogromno, izjemno!

Izkopavanja na trasi dolenskega kra-
ka avtoceste pred odcepom za Krško

Vse fotografije: Milan Markelj

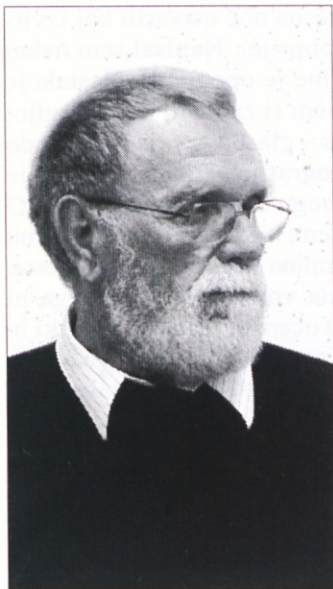

Jožica Medle: FORMULA ZA KLONIRANJE OBLIK, 2002/3, akril in kolaž na platnu, 60 x 70 cm

Ivan Gregorčič

LJUBITELJ, KI PRIPOVEDUJE ZGODBE

Pogovor s Stanetom Pečkom, kulturnikom – animatorjem in ustvarjalcem

Stanet Peček

Stane Peček je mnogostranski kulturni delavec, pa naj gre za področje spodbujanja kulturnega življenja, kar mu je bilo dolga leta tudi poklicna naloga, in to v vlogi tajnika Kulturne skupnosti in Zveze kulturnih organizacij v občini Trebnje, ali za njegovo poustvarjalno in ustvarjalno delo. To obsega v prvi vrsti zborovodstvo: na Mirni, v Mokronogu, Šentlovrencu in Sevnici je uspešno vodil ali otroške, mladinske, odrasle moške ali mešane zборе; več kot dvajset let je že član upravnega odbora Tabora slovenskih pevskih zborov v Šentvidu pri Stični, deset let tudi vodja umetniškega sveta Tabora; za to in za mnoge druge prireditve je pisal scenarije in jih tudi režiral. Pripravljaj in režiral je tudi zborovske spevoigre (Fantje po polj gredo, Dekle poglej me prav, Veselje je pri nas, Godovanje, Oče nebeški, glej), za katere je izbiral gradivo iz ljudske zakladnice in ga spletal v venčke okrog ljudskih običajev, ki tonejo v pozabo. Glasbeno-gledališke predstave je pripravljaj tudi z otroki na OŠ Mirna (Rdeča kapica, Štirje fantje muzikantje, Janko in Metka). Bil je član več uredništev, različnih kulturnih odborov in zvez tudi na ravni republike in države, pisal je na primer brošure ob obletnicah gasilskih društev, napisal poljudno zgodovino Mokronoga z naslovom Zgodbe mokronoge. Kot skupni imenovallec vsega njegovega dela, za katerega je med številnimi priznanji prejel tudi častni znak svobode Republike Slovenije in srebrno plaketo Javnega sklada Republike Slovenije za kulturne dejavnosti, bi lahko zapisali: neposrednost in ljudskost. Oboje, se zdi, je Stanetu v krvi, tako kot tudi pripovedovanje zgodb, kar je čutiti tudi ob vsakdanjem pogovoru z njim. Doslej so izšle tri njegove pripovedne knjige, leta 1993 Mokronožci, leta 1995 Dobri vojak Janzej, zadnja z naslovom Šuštarček, Krojaček in Mokronožci lanskega decembra. Odlomka iz še neobjavljenega romana Netopir pa prinašata prejšnja in današnja Rast.

- Po katerem žarku katerega prebliska so prišli vate in potem v besede na papir mokronogi škratje?

Hvala za prijaznico, prav zanesljivega odgovora pa ne vem. Imajo pa Mokronožci dolgo brado in prav lahko, da je bilo takole. Leta 1973 smo z mirnskim osnovnošolskim zborom, ki sem ga vodil, gostili mladinski pevski zbor Severaček iz Liberca (takrat še ČSSR), ki je sicer tekmoval na mednarodnem pevskem festivalu v Celju. Zboru smo organizirali nekaj nastopov po občini, med drugim v Mokronogu. Učitelj, ki bi moral otrokom razkazati kraj, je ravno tisti dan zbolel in kot bivši krajan – takrat sem stanoval na Mirni – sem sam prevzel

to nalogo. Z razvalin mokronoškega gradu, kamor sem zbor popeljal, se nam je kraj ravno odpiral iz dopoldanskih meglic. Moje nakladanje otrok ni kaj dosti zanimalo, se jim je pa zdelo zanimivo ime kraja in začeli so spraševati v tej smeri. Najprej sem sam zase ugotovil, da sem popoln nevednež. Toda otrok zaradi tega ne moreš razočarati! Srečno sem se skrtil za »nekoč, v davnih časih« in potem, če iskreno pomislim, niti nisem mogel drugam kot med škrate, ki od nekdaj živijo v Loščah, močvirni mokronoški gmajni – ne po naključju, tam so se v mojem času igrale otroške igre – in od tam prihajajo s svojimi mokrimi podplati Mokronožanom v goste. Na ta »izhod v sili« sem se spomnil, ko sem po skoraj dveh desetletjih Janezu Mejaču predlagal, da bi za mokronoško prireditev Kresna noč ustvarili kaj izvirnega. Takrat sem se s škrti bolj resno spoprijel. Napisal sem nekaj zgodbic, jih pokazal Severinu Šaliju, ki me je opogumil. Nastala je tudi literarna predloga za balet. Zadevo sem si zamislil kot trilogijo: Vidov ples, Sejem in Nenadej; Vidov ples – glasbo je prispeval Lado Jakša, koreografijo Janez Mejač, kostumografijo Milena Kumer – je krstno uprizoril 24. junija 1989 v Mokronogu baletni ansambel SNG Ljubljana. Naslednje leto je bil krščen Sejem, kjer se je ljubljanskemu baletnemu zboru pridružila še folklorna skupina Kres iz Novega mesta. Nenadeja pa sta odnesla osamosvojitvena vojna in denar, ki ga ni bilo, čeprav je kritika prva dva dela dobro ocenila. V knjižni obliki in v likovni podobi Jelke Godec Schmidt pa so škratje prišli na plan leta 1993 pri Dolenjski založbi. Recenziji za knjigo sta napisala Tone Pavček in Jože Dular. Knjiga Šuštarček, Krojaček in Mokronožci je bila napisana kmalu po izidu prve. Nekaj časa se je starala pri Dolenjski založbi, potem jo je v svoj program in na čakalno listo vzela založba Obzorja, ki pa je v letu, ko bi morala knjiga iziti, doživela infarkt. Nato jo je vzel v roke Studio 5 Marka Kapusa in zadnje dni lanskega decembra je končno dočakala jutro. Likovno je pravljiici oživila ista slikarka, in to imenitno. Predvsem je prepričljivo rešila problem, kako nevidne škrate predstaviti vidno. In če sva že pri knjigah, naj povem, da sem do danes spravil na dan štiri, eno – o našem rojaku, ki je kot vojak pustil življenje na meji – pa prevedel iz makedonščine. V knjižni izdaji je izšlo tudi nekaj venčkov ljudskih pesmi za potrebe pevskega Tabora, v posebno luksuzni izdaji pa je izšel venček za moški in ženski zbor, ki sva ga pripravila skupaj z Radovanom Gobcem.

- Zdi se, da so te zgodbe neke vrste koncentrat daljših opazovanj in razmišljanj o človeških odnosih in življenju, morda tudi nostalgije.

Gotovo res. Če bi zadevo odvrtil nazaj, bi verjetno pristal v otroških igrah na močvirnih Loščah ob reki Mirni, ki je takrat še svobodno vijugala po neregulirani strugi, in v dogodivščinah, ki so se včasih zavrtele tudi v takih piruetah, da si jih otroci nismo znali razložiti. Na primer: ko se pred poletno nevihto cela jata otrok zateče pod kozolec, da se ne bi zmočila, čez čas pa iz neznanih vzrokov skozi največji naliv prhne naprej in se še ne oddalji za lučaj, ko strela spremeni kozolec v baklo. Taki in drugačni pripetljaji, srečni in nesrečni, ostanejo za vedno, se medijo in čakajo na svojo priložnost. Sploh se mi zdi, da se stvari dogajajo nekako tako kot v ekonom loncu, ki začne nad ognjem piskati, kadar se nabere preveč pare ali pa kadar hote ali ne dregneš v ventil. Seveda to piskanje potem uravnavaš po svojem trenutnem okusu in spretnosti, špekuliraš, namenjaš ciljni publiki,

siromašiš, ko misliš, da bogatiš (ali obratno) in tako naprej, čeprav v samem bistvu početja le osvobajaš sebe, ker tega ne moreš obdržati samo zase.

- Si v letih, ko se v človeka nateče veliko izkušenj in na tem temelječih modrosti. Do katere mere lahko človek usmerja svoje življenje, koliko pa je prepuščen – po tvojih izkušnjah – toku t. i. usode?

Tu bi morala najprej razčistiti vsaj dve stvari: kaj je t. i. usoda in s kakšne razdalje nanjo gledaš. Ne glede na rezultat pa drži, da na neka- tera dogajanja ne moreš vplivati. Na tem svetu pač nisi sam. Vsi smo pravzaprav v istem toku. Lahko pa do neke mere izbiramo način sobi- vanja. Lahko bolj ali manj udobno sedimo na galeji in veslamo v ritmu, ki nam ga odredjajo bobnar, krmar, navigator in kdo ve, kdo še, ki to počenjajo že zaradi same narave stvari ali pa, ker smo jih »de- demokratično ali nedemokratično« izbrali in jim zaupali, da to počnejo za nas in nas držijo v smeri. Lahko si tudi izdolbemo svoj čoln ali skočimo v tok in plavamo po svoje. Tok nas sicer vseeno nosi v določeno smer, je pa morda boljši občutek zaradi domišljavega domišljanja, da morda nekaj svojega prispevaš, da ob zavesljaju odskoči kapljica, ki v letu posrka vase vsaj molekulo kisika, preden pade nazaj in izgine v toku. Čim bolj od blizu gledaš na to, bolj pomembno se ti zdi.

- No, nekaj, na kar človek nima vpliva, je njegovo rojstvo. Če bi lahko izbiral, bi izbral leto 1937 in Rovte pri Logatcu?

Mislim, da je vseeno, kdaj se rodiš. Vsak čas ima svoje svetle in temne dneve. Kamorkoli na časovni trak bi poizkušal umestiti svoja doživeta leta, bi ne ušel vsaj eni vojni. Če bi se rodil nekaj let kasneje, bi mi bila prizanešena druga svetovna morija, morda pa bi zato še težje doživljal njene posledice. Še težje bi jih razumel. Tako sem lahko vesel, da sem iz okrutnih časov vendarle odraščal v vedno boljšo prihodnost. Tudi Rovte pri Logatcu so zgolj naključje. Oče je bil pač takrat tam v službi. Na kraj me veže samo zapis v matični knjigi. V bradatih letih sem se nekajkrat sicer zapeljal skozenj, popil kavo v gostilni – in to je vse. Hja, drobna anekdotica pa me vseeno veže. V mojih vojaških letih sem na dopustu zbolel. Zdravnik mi je odredil deset dni ležanja. Po predpisih bi moral o tem takoj obvestiti svojo komando. Pa nisem. Tudi ležal nisem kaj dosti. In ko sem se pojavil v službi, so se vsi čudili, da sem prišel sam, kajti iskala naj bi me, dezerterja, vsa jugoslovanska policija. Seveda sem moral pred vojaško sodišče. Zadevo sem po svojem najboljšem prepričanju razložil ne- kako v tem smislu: če si bolan, si bolan tudi za vojsko. Sodnik, pod- polkovnik, me je nekaj časa opazoval kot nekaj, v kar ne želi verjeti, potem mi je v lepi slovenščini zaupal: »Zdaj vem, zakaj na Notranj- skem pravijo, da je bog po Rovtah s praznim žakljem mahal, ko je pamet delil!« Dobil sem samo pogojno kazen.

- Do kod v najzgodnejšo mladost seže tvoj spomin? Kaj se je najbolj vtisnilo v otroško dušo?

Vojna in še enkrat vojna. Ujela nas je v Dobropolju. Očeta so že pred tem zaprli, ga spustili za toliko, da sta z mambo spočela novo življenje, nato je nastopil svojo koncentracijsko kalvarijo od Gonarsa in Raba do Dachaua in »nebeškega odreda«, ki je iz porušenih nemških mest odstranjeval neeksplozirane letalske bombe. Dva meseca pred Hitlerjevim koncem je med letalskim napadom pobegnil in se z nekaj

V Dobropolju, Stane Peček, brat Jože, Peter in Metka

Rusi pregrizel do Slovenije. Mati, mlajši brat in jaz smo nekako ostajali živi v Dobropolju, dokler nas niso 18. julija 1942 okupatorski vojaki s še nekaj nezaželenimi družinami naložili na tovornjak. Kdo ve, kje bi se končala naša pot, če mati ne bi začela rojevati sadu zadnjega očetovega obiska. V Zdenski vasi so jo vrgli s kamiona, dobri ljudje so porinili še naju z bratom, da smo malo manj kot za cesto skupaj pričakali novo rojstvo. (Dogodek sem razkril v črtici On, ki je bila objavljena v Rasti.) Mamo z bratom in komaj rojeno sestro so potem po kanalih Osvobodilne fronte spravili v neko ljubljansko bolnišnico, mene pa so odložili v nekem ljubljanskem sirotišču, morda prevzgjališču. Nikoli se nisem opogumil, da bi to travmo raziskal. Spomnim se samo, da so za nas skrbele nune z ogromnimi belimi klobuki, da se je govorilo samo nemško, da smo bili vsakodnevno pretepani in da nisem prepoznal očeta, ko me je nekaj dni po osvoboditvi našel.

- Kakšen si bil kot otrok? Prepoznavš že v njem poznejšega in današnjega Staneta?

Prezgodaj odrasel. Po drugi strani pa je vse neizživeto prihajalo za mano in bruhalo na dan takrat, ko po mnenju zares odraslih ne bi smelo. Zato problematičen. Svoje glav. Pretirano občutljiv za socialne razlike. V četrtem razredu sem prebunkal sošolko, ki je prinesla od doma za malico velik kos kruha, nesramno namazanega z maslom. Potem nisem hotel več jesti »rdečekrižarske« malice v šolski kuhinji: z rastlinsko mastjo namazanega kosa kruha in iz mlečnega prahu narejenega mleka. K razdražljivim senzorjem so svoje gotovo pripsevale tudi selitve: iz Ljubljane v Dobropolje, od tu v Mokronog – in iz ene hiše v drugo, tretjo in četrto in s tem vedno novo dokazovanje v novi sredini. Poseben pečat je dala smrt očeta leta 1947, ki ga pravzaprav niti nisem imel čas spoznati. Edina pesmica, ki so mi jo kdajkoli objavili (v Pionirskem listu), je prišla tako iz srca, da me še danes gane. Takole gre:

*Z jesenskim cvetjem, oče, si odšel
in mi sedaj smo čisto sami,
le duh tvoj še živi med nami
in upanje, da boš nazaj prišel.*

*Ne veš, kako zdaj hiša pusta je in prazna,
povsod le molk teman visi,
in mucka, prej tako prijazna,
še ona čuti, da te ni.*

*In veš, čuvaj ponosni več ne laja,
še skromna jed mu ne diši,
le v smer, kjer zemlja te ohlaja,
tja venomer molče strmi.*

*In materi so lica pobledele,
nič več ne smeje se kot prej,
odkar te ni, le dela, dela
in v delu ne pozna nobenih mej.*

*Oh, vrni, vrni, oče, se nazaj,
tako pusto je, kar smo sami,
le žalost črna vlačí se med nami,
daj, vrni, vrni iz groba se nazaj!*

- *Torej čas brez prave otroške igrivosti?*

Tisti čas ni bil naklonjen otrokom. Odrasli so imeli preveč drugih skrbi. In naše otroške igre so bile pravzaprav samo nadaljevanje vojne z otroškimi zapeklinami, oteklinami, usedlinami in s pravim orožjem. Prvi razred nižje gimnazije sem obiskoval v Novem mestu. Stanoval sem v internatu v Šmihelu. Spomnim se, kako nas je skupino fantov upravitelj Jurčec zgrožen zalotil sredi spalnice pri razdiranju granat. Imeli smo jih več kot barvic za risanje. Prav neverjetno je, da sem preživel. Spomnim se, kako smo našli neeksplozirano letalsko bombo. Tako nesramno je izzivala, da smo jo začeli najprej od daleč, potem že od blizu obmetavati s kamenjem. Pa se ni zmenila, zato smo se domislili, da bi jo razbesneli z ognjem. Nanosili smo nanjo dračja, zakurili in skriti za mejo čakali. Kres je pogorel, bomba pa še vedno nič. Še enkrat nanesimo dračja, smo si rekli; tedaj je počilo. Če bi malo kasneje ... pa sva spet pri usodi, naključju, Bogu ali pri škrtih!

- *V osnovno šolo nisi hodil v Mokronogu?*

Mokronoški otroci s šolo nekako nismo imeli sreče. Eno leto smo bili vezani na Novo mesto, drugo leto smo postali sevniški vlakarji, naslednje smo se spet vrnili v domačo šolo. Še dobro, da smo kaj odnesli! Res pa je, da je večji del pedagoškega kadra kljub pomanjkljivi izobrazbi in trdemu času vedel za svoje poslanstvo. Bil sem na primer ure in ure po pouku »zaprt« pri Perkočki, ki je sedela zraven – tudi ona zaradi nas »zaprta« – in jedkala v naše komajda prisotne možgančke spev jezika. Dobesedno: »Zapoj stavek. Pravilo boš pozabil, melodije nikoli!« Joj, kako sem jo zaradi tega »sovražil« (čeprav beseda sploh ni prava!) in kako se je kasneje vse to spremenilo v mojo prid. Melodijo sem ohranil skozi vsa leta, ko sem se izražal in mislil v srbohrvaščini ali makedonščini. Že za to bi Minko Perko, najboljšo med najboljšimi učiteljicami, posvetil v svetnico. Poučeval me je tudi Zdravko Slamnik, bolj znan kot pisatelj Pavle Zidar, v katerem sem imel več kot prijatelja. Na pamet mi pada imenitna vzgojna lekcija. Dal nam je štirinajst dni časa, da se naučimo Uvod h Krstu pri Savici. Najbolj pridni so se javili že po enem tednu, nekaj se nas ni javilo niti po enem mesecu. Ko sem bil postavljen pred dejstvo, se mi je zataknilo že po nekaj stihih in Zdravko je mirno nadaljeval do konca, ko sem ga domišljavo nagradil z: »Odlično, pet!« Priletela mi je taka zaušnica, da me je skoraj podrla. »Tega se prijatelju ne naredi!« je siknil vmes. O tem potem nisva spregovorila več besede, mene pa je težilo. Vedel sem, da moram zadevo spraviti na čisto v isti areni. Dolgo tednov sem pri njegovih urah zaman dvigoval roko, da bi odrecital svoj dolg. Omehčal se je šele, ko sem povedal, da znam na pamet že cel Krst in Sonetni venec. Nekaj najinih storij je Zidar zapisal v Dolenjskem Hamletu. Sicer pa smo se otročaji podili po Maričkinem hribu (ki ga ni več, saj so ga speljali v cesto in pokrili z asfaltom), obračali živino po Loščah (ki so jo razparcelirali z mejniki), z bombami lovili ribe po vijugasti reki Mirni (ki so jo zravnali in zadušili z odplakami), se do smrti in čez zaljubljali in odljubljali ter med razvalinami mokronoškega gradu iskali skrite zaklade, ki so še vedno skriti in čakajo na nove raziskovalce. Sedanji, se mi zdi, so okupirani z drugačnimi igrami in iščejo zaklade drugje.

- *Kot 15-letnik pa si prišel v glasbeno šolo z vojaškim redom ...*

Moram reči, da je bila to velika razbremenitev za vdovo mamo s

Gojenec vojaške glasbene šole na Trsatu, 1953

štirimi otroki in brez vsakega premoženja. Ni pa bilo prav enostavno priti v vojaško šolo. V prvi vrsti si moral imeti starše s pravo preteklostjo, drugače nisi prišel niti do sprejemnih izpitov. Mislim, da se je to potem vsaj v glasbeni službi, ki je vendarle občutljiva tudi za naravne dispozicije uslužbencev, malo tudi maščevalo, kajti kar nekaj vojaških glasbenikov sem poznal, ki bi veliko bolje opravljali kak drug poklic oziroma jih v civilne glasbene šole ne bi sprejeli. Vojaška glasbena šola je bila na Trsatu. Zaradi tržaških dogodkov leta 1953 je šolske prostore zasedla prava vojska. Iz gojencev četrtega letnika so oblikovali orkester in ga uvrstili v sestavo enot na meji, nas pa so preselili najprej v Subotico, nato v Vukovar. Tako smo že na samem začetku v živo zvedeli, za kakšen namen se šolamo. Ampak tega se prav zaveš šele kasneje. Takrat bi šli v prvo bojno črto, če bi nam le rekli. V Vukovarju so nas namestili v čudovit srednjeveški dvorec, ki je z obrazom gledal na mestno ulico, s kakih stopetdeset metrov dolgim dvoriščnim zidom pa na obrežje Donave. Pod tem zidom sem se prvič srečal s pravim sovraštvom. Zid so ponoči stražili vojaki posebne voda redne vojske. Gojenci smo natančno vedeli za razporede stražarjev in to izkoriščali, kadar smo, seveda tisti, ki smo si upali, načrtovali nočni izlet v mesto, ki je bilo polno raznih mladinskih plesov in drugih zabav. Čez dan smo nagovorili – navadno s cigaretami – stražarja, ki je varoval zid v času odhoda, in tistega, ki je bil na straži, ko smo planirali vrnitev. Potem smo v posteljah počakali, da je dežurni oficir obšel spalnice – navade dežurnih oficirjev smo tudi poznali – in vse je lepo steklo. Neko noč pa je počilo. Enkrat. Dvakrat. Štirje smo bili že znotraj zidu, dva še zunaj, sošolec, Srb po rodu, je bil tarča vrh zidu. Na srečo zgrešena. Z glavami in telesi smo rinili v tla in vpili: »Beli, mi smo!« V trenutku je izbruhnil pravi pekel. Alarm, povelja, luči, vojaki! Potem zasliševanja in iskanje resnice. Mi smo – na smrt prestrašeni – povedali vse po resnici. Vojak, ki smo ga klicali Beli, je samo povedal, da je opravljal svojo dolžnost. Na drugo ni odgovarjal, čeprav smo mu dokazovali, da smo bili dogovorjeni in tudi, da ni bilo prvič. Potem se je »tarča« le spomnila, da sta se s strelcem, Šiptarjem, pred dnevi nekaj sprla in da mu je mimogrede, samo za šalo, preklel šiptarsko mater. Tega sem se kasneje velikokrat spomnil, posebno še, ker je bila moja srbohrvaščina brez preklinjanja pravi torzo. V vojski se je nasploh veliko in sočno preklinjalo. Je pa to v naelektrenem ozračju postalo zelo nevarno, posebno še v kombinaciji mati – narodnost.

- Kaj ti je to šolanje dalo v glasbenem smislu in kaj te je odvracalo, da bi ostal v uniformi?

Šola je bila za tisti čas po strokovni plati dobra, čeprav nerazumljivo ozko usmerjena – predvsem v tehnično obvladovanje instrumenta. Skratka, tudi tu drill! Že kot civilist sem se v začetku osemdesetih let na to temo pogovarjal s sošolcem – takrat je bil načelnik te iste šole – pa mi je brez zadrege razložil, da cilj šole ni široko izobražen glasbenik, ki bi služil umetnosti, temveč vojaški glasbenik, ki naj služi vojaškim namenom, dviganju morale in sprostitvi. Naj direktno odgovorim na prvi del vprašanja: bil sem soliden tubist in kontrabasist, tako da bi zlahka opravil preizkuse za napredovanje v tej smeri, le moje znanje klavirja, ki sem ga začel na svojo željo dodatno študirati v drugem letniku, takrat ni prineslo kaj več kot dva letnika srednje šole. S to popotnico sem nastopil službo v Strumici v Makedoniji.

Po treh desetletjih na gostovanju v Strumici kot avtor Slovenskega večera, ki ga je izvedlo KUD Svoboda z Mirne. Na fotografiji Sandi Monev, strumiški gledališnik, Duška Peček, Lenče Apostolova in Stane Peček

Prehod je bil dramatičen. Šola nas ni pripravila na življenje izven kasarniško-samostanskih zidov. Če karikiram, niti tega nisem vedel, da si moram sam kupiti vezalke, če hočem, da se mi čevlji ne bodo sezuvali. Za vse te reči, od pranja perila do britvice za britje, je v šoli skrbel četni starešina, nekakšna mama, navadno kak starejši praporščak, ki ga nobena stvar ni mogla spraviti s tira. Po drugi strani pa sem v trenutku, ko sem v postroju zatulil zadnji zdravo šoli, stopil iz najnižjega vojaškega sloja na tisto stopnico, ko te začnejo vikati in ko te mora navadna vojska pozdravljati. To je prekleto nevaren trenutek za osemnajstletnika, ki ga iz karantene spustijo v areno. Nevaren tudi zato, ker so mu do tedaj ves čas nevsiljivo dopovedovali, da je državljani prvega razreda, kajti nihče drug v državi, samo pripadnik Jugoslovanske ljudske armade se s prisego zaveže, da bo domovini žrtvoval tudi svoje življenje, če bo treba. Seveda verjameš, saj je prelepo slišati, in tudi razmišljati ne znaš drugače. Imel pa sem srečo, da je orkester vodil široko razgledan človek, dirigent in skladatelj, Splitčan Miloš Tasovac, ki se ni zadovoljeval zgolj s koračnicami in raznimi praznikom na čast narejenimi navdušnicami in me je s svojimi strokovnimi zahtevami postavljaj na tista realna tla, na katerih piše: kolikor znaš, toliko veljaš! Za veliko vrednost se je izkazal tudi dober sestav glasbenikov, saj smo iz istih ljudi lahko sestavili še komorni godalni orkester in zabavni revijski orkester. Tako se mi je res začel odpirati svet glasbe, s tem pa je uniforma postajala vse bolj delovna obleka. Potem je v generalštabu prišlo nekomu "na um", da vojska ne potrebuje takih orkestro, če že, samo v večjih prestolnicah. V Strumici nas je ostalo sedem. Igrali smo za zabave v Domu jugoslovanske armade in enkrat na teden v vojašnici za vojake. Glasbe ni bilo več. Ostala je samo neka vojaška služba. Pravzaprav umor, če je v tebi le malo hotenja po napredku, če vsaj malo hrepeniš po življenju in če ti življenje ne pomeni zgolj hrano in pijačo. Takrat mi je začel prihajati v ospredje napis, ki se je v podzvesti verjetno že ves čas vrtel, da moram vojski samo pošteno odslužiti štipendijo (dvojna leta šolanja), potem pa ven! Vojaško samovoznico sem začel doživljati ne več kot modni dodatek k uniformi, temveč kot vrh, ki se za vratom vedno bolj zateguje. Tistemu, ki ni nikoli zares doživel poduka, da sme razmišljati samo do višine svojega čina, je tole sicer težko razumljivo, ampak tako je. Za vojsko moraš biti iz drugačnega testa in imeti drugačne motive.

- Toda na bivanju v Makedoniji imaš močne spomine, ki so ti narekovali daljše pripovedno delo Netopir...

Strumica je v tistem času imela dve kulturni žarišči, ki sta me pritegnili. En krog se je zbiral okrog mednarodne likovne kolonije, drugi v profesionalnem mestnem teatru. Sami mladi ljudje, ki so živeli za umetnost. Nekatera imena so znana tudi v slovenskih umetniških krogih, na primer Branko Stavrev – pesnik, dramatik, režiser, Ljupčo Apostolov – umetnostni zgodovinar, umetniški vodja mednarodne likovne kolonije, Ljubiša Taškovski – pesnik, Kočo Urdin – pisatelj in še nekateri. Preko njih in z njimi sem širil duhovno obzorje in se učil drugače gledati na svet, kot me je učila in mi ukazovala vojska oz. uradna politika. Včasih sem se zato kaj vprašal, v kaj podvomil, se nad čem zamislil. Recimo, zakaj Makedonci ne marajo Srbov in Šiptarjev, kar je bilo tam vidno na vsakem koraku, čeprav smo vsi imeli polna usta »bratstva in jedinstva«. Ali pa, zakaj ni nobenega

Cigana na položaju komandanta garnizije, kot se vprašujem v Netopirju, ki bo, upam, nekoč prišel med tiskarske valje. To je prinašalo vame nemir, ki ni ostal popolnoma skrit in ki mojim nadrejenim ni bil niti malo všeč. Kriva je bila seveda – klasika! – moja mladost in slaba družba, ki je tudi nisem skrival. Na koncu koncev smo se včasih znašli skupaj tudi na kakšnem plakatu. Eden se je po naključju ohranil, ker sem ga leta 1963 poslal materi kot opravičilo, zakaj ji nekaj mesecev nisem pisal. Predstavo Alberta Camusa Nesporazum, ki jo je zrežiral Branko Stavrev, sem glasbeno opremil in jo tudi v živo spremljal na klavirju. Moje bivanje v Strumici je bilo tako vedno bolj boleče razpeto med vojaško službo in ljudi, ki so me sprejeli medse. Nič čudnega torej, če sem iskal vse mogoče vijuge, da bi se rešil uniforme, kar pa ni bilo niti malo enostavno. Naj povem za ocvirek: v tretjem letniku štiriletna glasbene šole so nam ponudili možnost, da dokončamo šolanje v treh letih, če uspešno opravimo izpite. Bil sem med tistimi, ki nam je uspelo. Ko sem potem dokazoval, da je moja obveznost do vojske samo šest let, so mi odgovorili, da šola uradno traja štiri leta. In jaz sem lahko samo dodal, da vojska res ni kriva, če sem bil priden! Sprijaznil se pa nisem.

- Kako si glede na vse te in druge izkušnje doživiljal razpad nekdanje skupne države na začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja?

Razdvojeno, na čustveni in razumski ravni. Jugoslavijo sem na ravni nekakšnega naivnega humanizma, ne glede na svojo vojaško izkušnjo, na kulturne in druge razlike znotraj nje, vendarle doživiljal kot celoto. Tudi moje delovanje v vlogi profesionalnega delavca v kulturi, zborovodje in kulturnega animatorja, je izhajalo iz tega. Z zbori in drugimi skupinami sem gostoval v vseh republikah, razen v Črni gori, bil član nekaterih medrepubliških združenj, npr. združenja obkolpskih kulturnih zvez, iz katere smo Dolenjci »izluščili« odmevno srečanje folklornih skupin Igraj kolo, ki je več kot desetletje živelo v Mokronogu. Dva mandata sem bil kot predsednik odbora za mednarodno sodelovanje pri ZKOS celo član enega odbora in skupščine Zveze kulturno prosvetnih organizacij Jugoslavije. Je pa res, da smo se v tem druženju vedno pogostejše, v nasprotju s pričakovanim in napovedovanim razvojem jugoslovanske ideje o sožitju kultur, soočali z razhajanjem, ki so dala misliti in zavestno ali ne vplivala na zaupanje oz. odnose. Ko so potem zadeve začele udarjati na plan z različnimi vsebinskimi jedri, izjavami, mitingi, sem bil še vedno nekako pripravljen verjeti, da so to le gnojne bule, ki se bodo izcedile. Tako sem bil v času, po katerem me sprašuješ, še najbolj naklonjen ideji o konfederaciji samostojnih držav, ki pa se je razsula v trenutku, ko sem zagledal zločinski izraz na obrazu generala Adžića. Nisem pa verjel, da se bo za nas tako srečno končalo, kot se je, in nisem verjel, da je v balkanskem loncu toliko sovraštva. Desetdnevna vojna me torej ni ujela nepripravljenega in vedel sem, kje mi je mesto. Res pa je, da nisem bil postavljen pred nobene takšne preizkušnje, ko bi se moral – kot marsikdo – na hitro odločati. Sem se pa že takrat začel spraševati, kaj bi storil, če bi bil na primer še v vojaški službi, imel za ženo Srbkinjo, enega sina oficirja v neki enoti JLA in hčerko študentko na ljubljanski fakulteti. Koliko tehta ta kombinacija, ko na drugi strani stoji domovina? Ali lahko rečeš: domovina, jaz te razumem, daj še ti mene! Morda se tega še lotim; ali pa vsaj tistih bolj zabavnih stvari, ki so se dogajale. Recimo, medtem ko so drugi

Ivan Gregorčič
 LJUBITELJ,
 KI PRIPOVEDUJE ZGODBE
 Pogovor s Stanetom Pečkom

Franč Gornik, dirigent Orkestra slovenske policije in scenarist in režiser Stane Peček na 19. Taboru

Stane Peček kot harmonikar v svoji zborovski spevoigri Oče nebeški, glej

Proslava ob obletnici 1. kongresa PFŽZ v Dobrniču. Scenarist, režiser in dirigent Stane Peček, recitator Jože Falkner, ženski zbor z Mirne in moški zbor iz Mokronoga

NAŠ GOST
 Rast 1 / 2004

v mokronoški vojašnici za male denarce kupovali razne stroje, opremo, orodje, kuhinjsko posodo iz nerjaveče kovine ... in vozili domov, sva z Markom Kapusom, ki je bil takrat zadolžen za telesno kulturo v občini Trebnje, najela tovornjak in iz vojašnice rešila kovinske rokometne gole, ki še sedaj služijo svojemu namenu na igrišču v Šentlovrencu, in skulpturo Toneta Svetine, narejeno iz odsluženega orožja, ki pa že od takrat stoji ob steni trebanjskega Centra za izobraževanje in kulturo; in ni nikomur mar zanjo.

- Vrniva se v čas, ko si zapustil vojsko. Prišel si v delovno brigado v domače kraje. Kaj si delal in kakšno je bilo vzdušje tistega časa?

Iz vojske sem šel leta 1964 na pamet in na srečo. Niti približno nisem vedel, kaj bom počel. V Mokronogu so ravno takrat začeli graditi vodovod. Komandant mladinske delovne brigade Franci Vovk me je povabil za ekonoma. Menda sem se izkazal; in ker so takrat na mladinskem komiteju ravno iskali sekretarja, sem delo sprejel. Tako sem premostil brezposlenost, kajti politična kariera ni bila po moji meri. Pravzaprav se mi je kar dogajalo, ne da bi se kaj posebno trudil, morda tudi zato, ker sem se pri stvareh, kjer sem bil zraven, hitro izkazal, pa tudi, ker je bil to čas, ko je na vseh področjih tako primanjkovalo znanja, da si že s povprečno razgledanostjo, zavito v delavoljnost in ukaželnost, hitro dobil priložnost. Ernest Jazbec me je kmalu povabil v novomeško glasbeno šolo, ki je takrat odprla nekaj oddelkov v trebanjski občini. Poučeval sem harmoniko, teorijo glasbe, tudi nekaj klavirja. Kmalu sem ustanovil harmonikarski orkester in če se ne motim, smo dve sezoni kar uspešno žingali. Priložnosti je bilo dovolj, kajti to je bil tudi čas, ko smo proslavljali in proslavljali. Zame je bilo to dobro, saj so me izkušnje še kako bogatile, po drugi strani pa sem lezel iz anonimnosti in povprečja.

- Pridobljeno glasbeno znanje pa je potem usmerilo tvojo nadaljnjo poklicno pot v šolstvo. Povej kaj o razmerah, svojih iskanjih in pristopu k pedagoškemu delu, tudi zborovskemu.

Ko sem bil sprejet za učitelja glasbenega pouka na Osnovni šoli Mirna, sem bil s teoretičnim pedagoškim znanjem precej na dnu. Vendar je bil takrat učitelj z raznimi napotili, podrobnimi učnimi načrti in drugimi uradnimi skrbmi na zelo trdih vajetih, kar je za začetnika kar dobro, vsaj dokler se ne (če se!) dokoplje do spoznanja, da ima tudi lastno pamet in lastno ustvarjalno potenco. Sam sem si bil takoj na začetku na jasnem, da je za pevsko vzgojo treba predvsem peti! Od tu sem gradil. Od tu tudi takoj pevski zbor. Seveda sem se tudi sam učil, obiskoval razne seminarje, študiral ustrezno literaturo in hodil poslušat dobre zборе. Takoj na začetku sem se srečal še z dilemo, kako visok naj bo cilj. Bolj stroga so strokovna merila pri avdiciji, višji vrhovi so dosegljivi. Vendar: ali ni glavni namen glasbene vzgoje na tej ravni, da otroka zanjo navdušiš? Gotovo! Zato so bili moji šolski zbori vedno številčni, zato so v mojih zborih peli tudi otroci s slabše občutljivim posluhom. Sem bil pa tudi v stalni bitki za status glasbenega pouka z drugimi šolskimi predmeti. Petje je spadalo v drugo ligo. Ničkolikokrat sem v zbornici povedal, da je matematik brez srčne kulture »navaden kriminallec«. In si seveda nakopal jezne oblake nad glavo. Ob delu sem se vpisal na akademijo. Nisem izpustil nobenega predavanja, nobenega seminarja in drugih priložnosti. Tudi z izpiti sem kar daleč prirnil, ko pa sem sprejel službo tajnika na

Z moškim zborom z Mirne: »Fantje, sedaj pa še malo za svojo dušo!«

Občinski kulturni skupnosti, sem potreboval druga znanja, in diploma je postala nezanimiva. Mi je žal? Morda, ker bi imel ob istem delu (naj se zasmejem ali zakislim?) večjo plačo in sedaj boljše pokojnino.

- Zborovodstvo je postalo konstanta tvojega nadaljnjega dela. Bi opredelil »vzroke« za svojo trajno zavezanost tej dejavnosti?

Vzroki? Cela kodelja radosti! Radost v odkrivanju, radost v oživljanju, doživljanju, poustvarjanju, dajanju. Delo z ljudmi. Poleg tega je večglasno zborovsko petje najvišja oblika demokracije. Vsak glas poje svoje tone, svojo melodijo z enim edinim ciljem, da bi skupaj dali najboljši rezultat oziroma da bi s svojim usklajenim nastopom čim bolj osrečili poslušalca. In zborovodja je tisti, ki mu je zaupana (in je sprejel) odgovornost. Je kaj lepšega?

- Največji praznik ljubiteljskega zborovstva je vsakoletni Tabor slovenskih pevskih zborov v Šentvidu pri Stični, pri katerem sodeluje že več kot 20 let. Opašaš kakšne spremembe oz. nove probleme v zvezi s to dejavnostjo pri nas?

To je res praznik! In vsako leto se znova sprašujem, kaj slovenske zборе vedno znova motivira, da se odpravijo na to božjo pot. Pred leti smo nekemu amerškemu zboru, ki je gostoval pri nas, na primeru enega zbora razlagali, kakšne »martre« mora prenesti, da je lahko udeleženec dogodka. Zjutraj na pot, od osmih do enajstih vaja, ne glede na vreme, saj je to edina skupna vaja, nato na izhodiščna mesta za povorko skozi kraj in spet nazaj na prizorišče, uro in pol nastopa in okrog treh popoldne: »Nasvidenje na naslednjem Taboru!« Amerikanci so vse razumeli, le tega ne, da naši zbori to počnejo zastonj! To je res fenomen, na katerega ne znam drugače odgovoriti kot: slovenska pesem! Kot motiv in zadoščenje. Morda celo kot nek samosprožilni obrambni mehanizem malega naroda pred asimilacijskimi pastmi, ki nam jih nastavljajo veliki. Spremembe so zelo vidne v kakovosti petja, zato so tudi programi Tabora precej zahtevnejši, kot so bili pred leti, da ne govorim o začetkih. Spremembe so tudi v strukturi. Po tradiciji kulturnih društev so v Sloveniji prevladovali moški zbori, to je bilo očitno tudi na taborskih nastopih. Zadnja leta njihovo število upada in starajo se. V ospredje prihajajo mešani zbori. Morda je zanimivo,

Ivan Gregorčič
 LJUBITELJ,
 KI PRIPOVEDUJE ZGODBE
 Pogovor s Stanetom Pečkom

Nastop z mlajšim mladinskim zborom
 na republiški reviji v Zagorju

Nastop z otroškim zborom na mitingu
 ob koncu vojaških vaj, na katere je bil
 Peček vpoklican kot član štaba TO

da v začetku ni bilo ženskih zborov tudi zato, ker so bili skoraj vsi ustanovljeni nekako v zadnjih treh desetletjih. Ob vsem tem pa se sprašujem, kam poniknejo vsi tisti glasovi, ki so se upevali v šolskih zborih. Če navedem samo primer iz mojega okolja: v Mokronogu in na Mirni imajo v šolah zборе, po enega otroškega in po enega mladinskega. V zadnjih desetih in več letih nisem iz teh zborov dobil niti enega novega pevca za moški zbor v Mokronogu niti nove pevke za ženski zbor na Mirni. Mislim, da to lahko kar posplošim. Nekje je zasidrana ena velika napaka.

- Pripravil si tudi lepo število proslav in scenarijev za različne prireditve pa spevoigre... Kateri nameni in cilji so te vodili in te še vodijo pri takem delu?

Za proslave pravim, da se nekaterim stvarim pač ne moreš izogniti! In ravno teh sem naredil največ. Nekako so spadale k moji službi. Večinoma so bile naročene in prava tlaka, predvsem pa jih je bilo

preveč. Bilo je obdobje v prejšnji državi, ko jih izvajalci – največ kulturna društva – nismo sproti dohajali. Zaradi tega in zaradi vzorca, ki ga je vsilila politika (himna, govor oziroma govori, pesem, recitacija, pesem, veselica), so postale same sebi namen in velikokrat prave antiproslave. Srečujemo jih še danes. Ponosen pa sem na proslave, ki so imele kaj povedati in so bile kulturni dogodek. Omenil bom eno, ki mi je še prav posebej prirasla k srcu. 4. september, dan, ko je bila na Trebelnem ustanovljena Gubčeva brigada, smo v občini Trebnje do osamosvojitve imeli za občinski praznik. Leta 1967 smo po scenariju, ki sem ga napisal skupaj s Sergejem Vošnjakom in Jožetom Falknerjem, pripravili rekonstrukcijo pravega partizanskega mitinga. Zahrteval je dosti priprav in vsaj eno skupno vajo vseh nastopajočih. Režijske niti so bile v mojih rokah, ravno tako vodenje pevskih zborov. Na predvečer proslave mi je umrla mati. Občinski politični vrh se je takoj sestal, kot sem zvedel kasneje, in razpravljajl o tem, ali bi mi žalostno vest povedali ali bi jo nekako zadržali do konca proslave, kajti kaj bo, če ne bom hotel dirigirati. Vendarle je prevladala zdrava pamet (tudi si ne predstavljam, kako bi lahko vest zadržali, čeprav je bila vmes le ena noč). Naslednji dan sem svoje delo profesionalno opravil in potem slišal predvsem to, kako so tudi taki, ki veselo poskakujejo na Trebelnem, ko njihova mati leži na parah. V čast si štejem tudi, da me je leta 1991, ob stoti obletnici rojstva slovenske pisateljice Marije Kmetove, povabilo k sodelovanju kulturno umetniško društvo iz Šentlovrenca, ki nosi njeno ime. Naštudirali smo njeno dramo *Mati*, ki je bila po krstni uprizoritvi v Trstu (1918) menda samo še enkrat uprizorjena v Sloveniji.

- Režiral si tudi mladinske predstave. Kje in kako si nabiral potrebno znanje za to in tudi drugo kulturno delo?

Kar nekaj tega je bilo in brez samovšečnosti lahko rečem, da se ničesar ne sramujem. Ne trdim, da ne bi danes nekaterih stvari drugače zastavil, na drug način izpeljal. Kje pa! Vem pa, da sem se zavedno loteval dobro pripravljen, toliko sem si vendarle nabral teoretičnega znanja, da sem znal presoditi, se znal organizirati in da sem vedel, kaj hočem, še preden sem stopil pred igralce. Pomembno se mi zdi tudi, da mi ni bilo nikoli težko povabiti k sodelovanju uveljavljenih strokovnjakov. Zato na gledaliških listih mojih predstav najdeš imena Marjan Belina, Štef Potočnik, Saša Kump, Lado Jakša in še koga. Včasih so se rojevale prav čudovite zadeve. Tako me je žena Duška, predmetna učiteljica glasbe, povabila v svoj razred, da bi pomagal spraviti skupaj kakšno gledališko igrico. Navadno gre postopek tako, da se najprej odločiš za besedilo, potem poiščeš primerne igralce. Postopek sem obrnil in takoj zabredel v dvojne težave. Prvič, ker nisem našel besedila s takim številom vlog, in drugič, ker je bilo med zainteresiranimi tudi nekaj takih, ki so bili skregani celo z najbolj običajnim branjem. Ampak otrok nimaš pravice razočarati. Kolikor se je dalo, sem se o vsakem informiral in jim potem na kožo napisal igrico. Lado Jakša je napisal glasbo, Sašo Kump pa narisal načrte za sceno. Delali smo in se zabavali več kot dva meseca, kadar smo le našli čas. Nadeli smo ime Žvižgavci in se prijaviili za občinsko srečanje gledaliških skupin. Selektor nas je uvrstil na zaključno republiško srečanje. Zabavno je bilo, ker so nekateri učitelji kar malo zboleli zaradi tega, namreč, saj mulcu ne moreš pritisniti kola iz materinščine, če pa igra v predstavi, ki je prišla v sam republiški vrh. Drugo leto

smo naštudirali Štiri fante muzikante Miroslava Košute. Gostovali smo celo v Italiji. Potem so končali osemletko in se razkropili.

- Od leta 1975 pa do upokojitve si bil poklicni tajnik občinske Kulturne skupnosti in Zveze kulturnih organizacij. Čeprav si bil izrazit primer tajnika, v katerem sta se združevali animatorska in ustvarjalna komponenta, me zanima, kakšen bi moral biti po tvojem mnenju dober kulturniški birokrat, seveda v pozitivnem smislu besede.

Dovoli anekdoto. Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport sem leta 2002 v imenu festivala »(ah), TE ORGLICE« zaprosil za pisni prispevek na temo »Zakaj se v Sloveniji ne morem naučiti igranja na ustno harmoniko oz. orglice v glasbeni šoli?«, ki bi ga objavili v festivalskem biltenu. Prijazen odgovor generalne sekretarke, ki si je vzela čas, da nas je na pripravljenem obrazcu podučila o načinu dodeljevanja proračunskih sredstev, se je končal takole: »Ministrstvo nima predvidenih sredstev za sofinanciranje predloga, ki je predmet vašega dopisa.« Pa v našem povabilu ni bil niti z besedico niti med vrsticami omenjen denar. Torej, tak že ne sme biti kulturniški birokrat. Človek na tem delovnem mestu bi moral predvsem vedeti, za kaj pri vsej stvari gre. Moral bi poznati dogajanje na svojem področju, ga razumeti in po najboljših možnostih servisirati. Seveda to zahteva veliko napora, iznajdljivosti, potrpežljivosti, razgledanosti in še spretnosti za krmarjenje med vratci, ki jih postavlja birokracija nad njim.

- Eden večnih problemov »kulturniških birokratov« najbrž je, kako priti do meril, s katerimi bi prepoznavali relevantne kulturne pojave oz. projekte in jim nato pomagali tako organizacijsko kot finančno do uresničitve?

Kulturni poročevalec, glasilo ZKOS, iz oktobra leta 1989 je v poročilu z okrogle mize o kulturi moje razmišljanje takole ujel: »Znanost je trditev, da so nosilci mnenj, hotenj, stališč, bojazni ipd. vedno posamezniki, že zdavnaj oprala dvomov. Le-ti se zaradi različnih interesov in silnic združujejo v skupine, vendar so v teh skupinah še naprej posamezniki tisti, ki mislijo, imajo mnenja, predloge, stališča. In posamezniki tudi delujejo, ne skupine. In to ne glede na organizacijsko obliko teh skupin. Jasno je, da vsaka skupina nastane in živi v svojih razmerah. Oblikuje se kot lastnost, kot kakovost nekih odnosov in tako sploh ni nujno, da se potem razvrsti v neke vnaprej določene predalčke oz. enotne vzorce. Tako odmerjeni predalčki so cokla na tej poti. Niso pa le ovira na poti kulturnega življenja, temveč so ovira tudi na poti v demokratizacijo te družbe. V praksi se tega nočemo zavedati. Se bojimo? Ob tem mislim predvsem na strah pred izvirnostjo, pa tudi kontraverznostjo. Čeprav so te značilnosti v kulturnih dogajanjih pravzaprav merilo napredka in demokratičnosti neke družbe. Ne zavzemam se za brezpravje, zavzemam se za demokracijo, za to, da naj izenačevanje nadomesti poznanje v razlikah, in za to, da namesto togega razumevanja zakonitosti začnemo razvijati neko zavest o vrednotah.« Mislim, da se od takrat v miselnosti ni kaj prida premaknilo. Birokracija seveda ni zato, da bi razmišljala o vrednotah, vsebinah in njenih problemih, pač pa, kako bi vrednote in vsebine disciplinirala. Seveda brez reda in meril ne gre, morajo pa izhajati iz vrednot. In katere vrednote so to, je naslednje vprašanje. Smo jih morda zapisali v občinski razvojni program kulture? Kaj pa je to: občinski razvojni program kulture? Je to morda tisti dokument, ki še ni napisan, ampak ko bo, če bo, bo med drugim povedal, da je

ljubitelska kulturna dejavnost vrednota, od katere pričakuje to in to, zato ji bo v naslednjem obdobju ustvaril možnosti za delo, pod kar se razume kulturno urejen in tehnično opremljen prostor, stimulatивно nagrajevanje strokovnih vodij, nudenje možnosti za izobraževanje, stimuliranje kakovosti in inovativnosti in še kaj. Šele tu se začne vloga birokrata, ki mora držati vajeti, da konji ne zbezljajo. Morda še cvetka s področja spodbujanja literarne ustvarjalnosti. Občinski razpis, na katerega so se javili tudi moji škratje, je zahteval vsa mogoča finančna dokazila, ni ga pa niti malo zanimalo, če imajo škratje kakšno literarno vrednost. Pomembno je, da je z računi vse po predpisih in da ima avtor stalno bivališče v občini.

- Na katere projekte, kot se danes reče, si najbolj ponosen, če se ozreš na svoje minulo delo? Ti je morda žal, da katerega nisi uresničil?

Žal mi je, ker je omagal Slovenski kljukec. Nekaj let smo z njim dramili ljudi vseh starosti, da so zdravo zabavljali in neškodljivo lagali. Čez tisoč prispevkov iz vse države je vedno prispelo na natečaj. V prepričanju, da bo Turistično društvo Mokronog zadevo nadaljevalo, jo še razvilo, morda celo začelo tržiti, sem jo izročil. Kljukca so le enkrat organizirali, potem so menda ugotovili, da je treba preveč delati oziroma da ne zmorejo tako visokega kulturnega nivoja. Še enkrat, žal! Trenutno sem najbolj pri festivalu »(ah), TE ORGLICE«. Ideja je, da bi ta instrument v nekem doglednem času spravili v glasbene šole. Letos bomo festival organizirali petič. Ta mali jubilej nameravamo kar se da slovesno proslaviti, in sicer tako, da bomo 28. februarja v Mokronogu pripravili revijo orgličarjev, naslednji dan pa v veliki dvorani Slovenske filharmonije izpeljali gala koncert, na katerem bomo predstavili ta mali instrument v vseh njegovih zmožnostih: od igranja drobnih ljudskih pesmic do skladbe, ki jo je napisal in jo bo tudi izvajal umetnik Vladimir Hrovat skupaj s simfoničnim komornim orkestrom Camerata medica.

Nastop mirnskih pevcev v Dani, 1984,
solist Ladko Korošec

Na Razhodnji (Od Litije do Čateža), kot scenarist in režiser prireditve s predsednikom države Milanom Kučanom

Predstavitve knjige Šuštarček, Krojaček in Mokronožci, 20. dec. 2003. Ilustratorica Jelka Godec Schmidt, avtor Stane Peček in Darka Tancar Kajnih, urednica revije Otrok in knjiga

- V kakšni luči se ti kaže ljubiteljska dejavnost v trebanjski občini in v državi danes? Zaznavaš kakšno korelacijo med raznovrstnostjo, količino in kakovostjo?

Ljubiteljska dejavnost vseh vrst je živo bogastvo, ki se ga država in samouprava premalo zavedata, ker se vanj premalo poglabljata, ga posledično prepovršno poznata in se do njega tako tudi obnašata: površno, kratkovidno, mačehovsko. Ljubiteljska dejavnost je še vedno – pustimo lepe besede, zapisane ali govorjene! – predvsem nebodigatreba potrošnik proračunskega in podjetniškega denarja. V luči tega me prav zanima, koliko občinskih vlad si je že privoščilo temo »ljubiteljska dejavnost v občini«, in prav zanima me, če bom kdaj doživel v svoji krajevni skupnosti, s katero se – da ne bo pomote! – prav krasno razumem, da bo ljubiteljska dejavnost, katerakoli: kulturna, športna ipd., povabljen k programiranju in bo nastopila v konkurenci npr. z asfaltno prevleko vaše poti. Pri tem sploh ni pomembno, kateri konec potegne. Tukaj vidim problem. Ali če rečem drugače: nočem miloščine, hočem, da sem vrednoten.

- Zadnje čase si večino energije usmeril v delo, povezano z Mokronogom: napisal si poljudno zgodovino kraja Zgodbe mokronoge, urejaš krajevni časopis. Zakaj si se odločil za zgodovino v obliki zgodb? Katera načela te vodijo pri urejanju Mokronajzarja?

Mokronoški rojak dr. Heferle je že v šestdesetih letih prejšnjega stoletja pripravil do tiska zgodovino Mokronoga, ki žal ni ugledala luči sveta. Pri prebiranju že precej okrnjenega tipkopisa sem naletel na vsebine, ki so kar narekovale zgodbe. In sem jih zapisal. Pri tem sem se trudil, da so zgodovinska dejstva ostala nedotaknjena, hkrati sem jih dopolnjeval še iz drugih virov, tudi iz ljudskega spomina. Pri delu pa se mi je razkrilo, da kraj nikjer organizirano ne hrani spomina o svojem kulturnem, družabnem, športnem in sploh družbenem življenju. Pa se je toliko tega dogajalo. Pustni karneval, Kresna noč, Igraj kolo, če omenim le po vsej Sloveniji odmevne kulturne prireditve. Zato sem začel iskati še te sledi. Tako sem še to spravil v neko berljivo obliko. Mokronožani so knjigo lepo sprejeli, predvsem pa sem bil vesel, da me stroka ni okregala. Časopis Mokronajzar je informator krajevne skupnosti, ki se trudi zapisati vse pomembne dogodke v KS in krajane informirati o delovanju sveta krajevnih skupnosti. Zaradi tega tudi prinaša kompletne zapisnike s sej. Svoje prostor imajo tudi šola, društva in župnija. Prepričan sem, da opravlja svojo funkcijo.

- Zdi se, da si se literarno »razpisal«, odkar si »osvobojen« redne zaposlitve. Toda skoraj ne bi verjel, da nisi pisal že v časih Samorastniške besede ali prej. Zakaj nisi tudi objavljal?

Pa bo kar treba verjeti. Kot osnovnošolcu so mi objavili pesmico v Pionirskem listu in črtico v Mladih potih. V vojaškem času sem objavil neko tragično zgodbo o violinistu, ki si je med služenjem vojaškega roka poškodoval roko do trajne invalidnosti. In to je vse. V času Samorastniške besede (njeno vlogo je lepo ujel Jože Zupan v spremni študiji ob ponatisu Režunove pesniške zbirke Drobeci sonca) sem počenjal tisoč drugih stvari, ki so me do konca okupirale. Če k temu dodam še vse druge umnosti in neumnosti, pri katerih sem bil zraven, je sploh čudež, da sem se izvil samo z enim infarktom. In zdi se mi, da je bil prav infarkt tisti vzgib, ki mi je porinil pero med prste. Ko ležiš v šok sobi, kot nek stroj v prostem teku, odvisen od raznih tekočin, ki po cevčicah kapljajo v tvoje ožilje, imaš židan čas za razmislek. Začneš

Ivan Gregorčič
 LJUBITELJ,
 KI PRIPOVEDUJE ZGODBE
 Pogovor s Stanetom Pečkom

Stane Peček, »pomočnik« dirigentu
 Bojanu Adamiču

V Kovačevem hribu nad Šentru-
 pertom, 1968. Književniki Dejan
 Lukič, Miča Danojlovič, Gustav Kr-
 klec, Stane Peček in zdravnik Lojo
 Nezir

Praznovanje Pečkovega rojstnega dne.
 Gostilničar Čarli je postregel skozi
 okno: akad. slikar Štef Potočnik in
 Darka Čeh, dramaturginja

NAŠ GOST
 Rast I / 2004

se ozirati okrog sebe in začneš opaziti stvari, za katere si ti zdi vredno, da bi jih sporočil še drugim. Nekako v tistem času je Jože Simčič začel izdajati svoj štirinajstdnevnik Profit. Povabil me je in kako leto sem zanj klepal humoristične spise na takratne družbene dogodke. Prava tlaka, vendar krasna šola za »besedotvorjenje«.

- Občutek je, da literarne pripovedi gradiš na stvarnih anekdotičnih pripetljajih in da v zapisano besedo pretakaš svoj živi narativni tok.

Ja, imaš prav. Če me pripetljaj dovolj močno presune, mu prisluhnem in ga podoživim. Ne delam si nobenih skic ali načrtov. Zato velikokrat naredim, kot si mi sam nekoč rekel, nepotrebne rokave, zgubim tempo, ne razporedim dinamičnih viškov in tako naprej. Pač ljubitelj, ki pripoveduje zgodbe, kot so mu prišle v ušesa, in pušča bralcu, da se sam odloča o vzrokih določenih notranjih odnosov.

- Poleg tega, da ti pripoved teče kot živa govorica (kot da ti je »zgodbarstvo« v krvi), pa je za tvoj jezik značilno tudi vključevanje ljudske frazeologije, ki jo včasih preoblikuješ po svoje, pa tudi na novo tvorjene besede. Je tudi to v krvi ali je plod zavestnega, načrtnega oblikovanja? Pa še: kaj čutiš kot največji problem pri oblikovanju literarnih pripovedi?

V melodiji jezika resnično uživam. Seveda je to v krvi, vendar je tja prišlo z zavestnim vnašanjem primerne hrane. Nič ni podarjenega, vse je treba prigarati. Tudi tisto, kar se v nekem trenutku ponudi samo in nepričakovano, je rezultat zavestnega dela, čeprav zastavljenega velikokrat z drugačnim namenom. Na primer: nastane kot vzporedni produkt profesionalnega pevskega druženja z ljudsko pesmijo. Na tej poti se srečujem z besedami, ki so same zase pesem. In mi je žal, ker mnoge besede izginjajo. In mi je žal, ker po melodiji ne morem več razlikovati Mokronožana od Mirnčana. Ker Ljubljančan oblikuje vokale vedno bolj po angleško. Ker me razni narodnozabavni zaslužkarji polivajo s spakedrankami, vulgarizmi in osladnostmi. Ker država nima toliko pameti, da bi svoj jezik primerno zaščitila. Kaj čutim kot največji problem pri oblikovanju literarnih pripovedi? Morda bi na to odgovoril z zaskrbljenostjo nad informacijo, da slovenski narod vedno manj bere in da je vedno bolj nepismen.

- Veljaš za odprtega, družabnega človeka. Prihajal si v stik z mnogimi ljudmi. Bi obudil spomine nanje?

Z veseljem, z nekaj veselimi anekdotami.

S Severinom Šalijem sva se spoprijateljila, ko smo pripravljali izid njegove pesniške zbirke Pesek in zelenice. Takrat je urednikoval v Mladinski knjigi. Tisti dan sem ga nujno potreboval, da bi pregledal krtačni odtis. Sedel sem v avto in si rekel, da ga bom nekje v Ljubljani že našel. Kamor sem potem prišel, je ravnokar odšel. Naenkrat ga zagledam na drugi strani široke tedanje Titove ceste, s štirimi kolonami prometa vmes. Bilo je tik pred tem, da mi spet ponikne. Podzavestno sem porinil dva prsta v usta in presunljivo zabrlizgal. Še danes sem prepričan, da se je na drugi strani ulice samo on obrnil in mi pomahal. Ko sem mu potem to omenil, mi je razložil, da mu je to ostalo iz časov, ko je pod Liscem krave pasel. »Enkrat ti vse prav pride! Pa tudi, če sem iskren, samo Dolenjcu lahko še pade na pamet, da sredi glavnega mesta žvižga na prste!«

Prijatelji Peček, Režun in Reščič, 10. aprila 1996

Tako je Pečka videl kipar Sandi Leskovec

S prijateljem Francetom Režunom, pesnikom in pisateljem, sva se povabila na sestanek mokronoške krajevnosti, da bi se dogovorili o prostoru za knjižnico. Ko smo se o vsem pomembnem že dogovorili, je France še z navdušenjem povedal, kako se bo knjižnica bralcem še posebej prikupila s prostim dostopom do gradiva. »Saj bodo vse pokradli!« se je uprl takratni predsednik krajevnosti. Vnela se je debata, ki jo je Režun molče spremljal, dokler se ni utrudila, potem pa zaključil: »Dragi tovariši! Če bo kdo ukradel knjigo, jo bo zato, da jo bo prebral. Če jo bo prebral, jo bo prinesel nazaj. Če je pa ne bo prinesel, je knjiga tako in tako zanič, saj ga ni niti toliko naučila, da je krasti greh!« To je vse prepričalo.

Film Krč so snemali v Mirnski dolini. Scenarij je predvideval tudi nastop nekaj kulturniških skupin, zato so se filmarji obrnili name. Med drugimi naj bi nastopil tudi dekliški oktet Zlatolasje, ki ga je bilo treba še spraviti skupaj. Mala malenkost, sem mislil, saj je takrat v Trebnjem deloval odličen ženski nonet Carmen. Pa sem narobe mislil, kajti režiser Šprajc ni bil zadovoljen z vsemi obrazi. To smo potem hitro rešili. Pristal sem tudi, da bom z oktetom naštudiral pesem Tomaža Pengova Tihe so njive, ki pa še ni bila harmonizirana. Čez kak dan mi je Šprajc pripeljal Tomaža na stanovanje, rekel, da imava tri dni časa, in izginil. Počasi sem zvedel, da Tomaž, ki je sicer film glasbeno opremil, ne obvlada zapisa za zbor. Pa sem se lotil in pesem spravil v štiriglasje. Tako sem se znašel med ustvarjalci filma Krč kot aranžer osrednje pesmi.

Naneslo je, da smo na Trubarjevi trčili skupaj prijatelji Ladko Korošec, naš znameniti operni pevec, Štef Potočnik, akademski slikar, in jaz. Povabimo se v gostilno Dalmacija. Po kakšnih dveh urah, ko smo bili že večja družba in smo bili tudi pevsko že precej razpoloženi, me je Ladko – stanoval je nasproti gostilne – zaprosil, naj grem njegovi ženi povedat, da bo kmalu doma. »Veste kaj, gospod Peček,« me je prijazno odslovila gospa Korošec, »recite Ladku, naj mi pride kar sam povedat ali pa mu pridem jaz povedat, da ima jutri ob devetih vajo!« »Pa sem mislil, da boš kaj bolj uspešen kot zadnjič Štef!« je bil razočaran Ladko in odšel svoji usodi naproti.

Čudovite spomine imam tudi na Radovana Gobca, pri katerem sem študiral zborovodstvo in dirigiranje, na prijatelje Maksa Pirnika, skladatelja in izjemnega misleca, Sandija Leskovca, kiparja samouka, Lucijana Reščiča, slikarja, in še na dolgo vrsto izjemnih prijateljev.

- *Bi za piko na i dodal kaj, česar te nisem vprašal?*

Pika.

Jožica Medle: MATRICA 2000, 2002/3, akril in kolaž na platnu, 120 x 100 cm

**Tatjana
Pregl Kobe**

TELO, OBLIKA IN STRUKTURA

Tatjana Pregl Kobe

Slikarka Jožica Medle (1959, Novo mesto) vedno znova preseneča s svojo izjemno ustvarjalno energijo, s skoraj eruptivno izpovedno močjo. Ta se kaže predvsem v njeni sunkovito izvedeni slikarski potezi in v naslikanih barvnih lisah ter v iz črt in osnovnih geometrijskih likov – krog, trikotnik, kvadrat – spletenih podobah, vnesenih v površino barvnega nosilca, na katerem v izmenjavajočem se ritmu intenzivnih barvnih nanosov gradi telesnost vsake posamezne slike. Zunanje vsebine in oblike vidnega predmetnega sveta se na različnih slikovnih nosilcih zlivajo v proces elementarnega slikarstva objektnega sveta. Posamezne oblike predmetnosti se povezujejo z abstraktnimi, notranje doživeti eksistenčni prostori pa ostajajo vezani na slikarkin intimno občuten in doživeti svet. Prav taka raznovrstnost izpričuje v današnji umetnosti slikarke Jožice Medle dosledno notranjo enovitost, v kateri harmonično sodelujejo svetloba, barva, gesta in ideja.

Od vsega začetka Medletova sproščeno, neobremenjeno in samozavestno daje zagon lastnim predstavam in ustvarjalnim iskanjem. Že pred leti je nakazala novo, dinamično smer, ki pomeni odmik od siceršnjega spokojnega, tihega in ubranega slikanja. Izhodišče za svoja likovna dela je našla v abstrakciji z namenom, da se zabriše forma, njeno vlogo pa prevzamejo črte, ploskve, oblike in barve kot bistvene nosilke sporočilnosti. Znotraj takšne, ekspresivno ustvarjene podobe sveta, ki meji po formalni strani na rob abstrahirane predmetnosti, lahko odkrivamo zapise avtoričinih notranjih impulzivnih stanj, izraženih v organsko povezanih in dinamično občutenih oblikah. Njena ikonografska znakovna govorica, ki jo je vrsto let dograjevala, preverjala in izpopolnjevala, je večplastna. Določljive so različice arhetipskih form in slikarkino intimno doživljanje – kljub mimetično izbranim izhodiščem je iz materije vedno znala izvabiti novo občutljivost, notranje žarčenje in poetičnost.

Osebna izpoved slikarke, ki je po končani šoli za oblikovanje v Ljubljani diplomirala na Šoli za risanje in slikanje – visoki strokovni šoli v Ljubljani, se večinoma izraža v medsebojni soodvisnosti sestavnih delov slike tako, da vsak prinaša v kompozicijo samosvoj izrazni element, na slikah sestavljen v harmonično celoto. Svobodna likovna ustvarjalka, slikarka in oblikovalka, je za dosego zelenih tekstur in barvnih učinkov razvila posebno tehniko kolažiranja, kaširanja papirja, nanašanja in izpiranja akrilnih barv z vodo. Slikarka, ki je v ciklu poetično naslovljenih slik na lesenih tablah, prelepljenih s tankim klobučevinastim papirjem, ki ponuja občutenje svile, ter na njih vzpostavljala harmoničen odnos med likovnostjo in materialnostjo nosilca je na prelomu stoletja ustvarila cikel kolažev na osnovi kubiističnih in dadaističnih vzorov. Njeni kolažni likovni izdelki z drzno eksperimentalnostjo, elementarnimi svetlobnimi oblikami ter barvnimi in teksturnimi razlikami slikarskih površin izražajo eruptivno energijo in hkrati pretanjeno slikarsko občutljivost (*Neizprosna domišljija*, 1998; *Življenje je kratek sen*, 1999; *Prosojnost*, 2000).

Notranje doživeti motivi so prepoznavni kot vizija slikarkinih obujenih romantičnih reminiscenc, ki zrcalijo samosvoj način podajanja lirične vsebine in skoraj mojstrske gestualnosti. Bistvene sestavine njenega slikarstva so barva, linija, prostor in površina. Barva je v

glavnem nosilka globoko podoživetih duhovnih vsebin, nosilka skladnosti v ritmih, v medsebojnem razmerju obarvanih površin. Ponekod je ekspresivna, strastna, drugje žareče rdeča, ki ji slikarka dodaja modrino in s tem uravnoveša silovitost. V ciklu slik s konca devetdesetih letih prejšnjega stoletja uporablja predvsem tri osnovne barve – rdečo, rumeno in modro – in jih v ubrane kompozicije sestavlja s tremi sekundarnimi barvami – zeleno, oranžno in vijolično tako, da njena dela blestijo v vsej polnosti, skladnosti, orkestraciji palete.

Od prejšnjih ciklov slik, ustvarjenih tako na lesenih, mehko zaobljenih nosilcih kot na platnu, se njena novejša dela (*Oblika in struktura*, 2002) formalno razlikujejo v kompozicijskih rešitvah ter v barvah s prvinskimi toni zemlje, predvsem pa je umetnica ohranila uporabljanje bele in vse odtenkov črne barve od sivin do izpranih črnin. Opustila ni niti samega načina izražanja, ki je vezan na vselej prepoznavno, avtorsko zaznamovano in skozi več kot desetletje študijsko izoblikovano likovno govorico. Gledalec, ki na njenih slikah ne more prepoznavati realističnih motivov, značilnih za klasično slikarstvo, se mora osredotočiti na ploskve, njihova stičišča in predvsem na subtilne barvne odnose, ki jih enakovredno pogojujejo načini slikarkinega nanašanja barve, reduciranje barvne skale ter poenostavljanje oblik, ki lahko spominjajo tudi na moški in ženski princip. Za vstop v sliko je potreben čas in prostor, zato slikarka ne prepušča naključju načina, na katerega bo poseljen galerijski prostor (Galerija Krško, 2002). Zamisel in izbor del, s tem pa tudi zunanjo raznovrstnost, pa je umetnici narekoval razstavni prostor s svojo sakralno oblikovano posebnostjo in hkrati nevtralnostjo. Tako male lesene podobe, ki kot nekakšne ikone poudarjajo monumentalnost velikih slik, kot same slike lebdečih likov med barvno uravnoteženimi polji kažejo slikarkin nov, zrelejši odnos do življenja. Zdi se, da le-te z duhovnostjo napolnjene slike preveva čista umirjenost. Sledi, ki jih pušča najintimnejša izpoved Medletove skozi transparentne barvne nanose, odkrivajo njeno vero v osnovne človeške vrednote, strukturalno otipljiva materija, položena v prostore slik, pa njeno prepričanje v neminljivost sveta.

Akt slikanja je pri Medletovi poudarjen, samemu procesu ustvarjanja se pridružuje simbolni pomen kot občutena potreba po izpovedovanju vsebine, ki se razodeva na slikarskem platnu. "Govorica umetnosti se oblikuje počasi in s trudom, ne pade ljudem v naročje z neba, niti jim je ne pokloni narava. Ničesar ni v njej, kar bi bilo naravno, ničesar, kar bi zraslo samo, neogibno in organsko, vse je umetno, produkt kulture, obdelovanja, rezultat eksperimentov, spreminjanj in popravljanj," je zapisal umetnostni zgodovinar in teoretik Arnold Hauser. Cilj ustvarjanja slikarke Jožice Medle ni le slika kot njen končni rezultat, temveč tudi sam proces slikanja, ki ima v njenem primeru skoraj obreden, ritualni značaj.

Slutnjo katastrofe, ki se ji izpostavlja človeštvo z zgrešenim ravnanjem do narave, je v najnovejšem (v celoti še ne razstavljenem) ciklu slik izrazila z oblikami, ki se na njenih slikah bolj kot kdaj oddaljujejo od realizma, vendar je misel na njeno ogroženost in varovanje tako preprosta in čista, da velike ploskve njenih podob, poslikane z zelenimi teksturnimi in barvnimi učinki, lahko skozi še vedno ohranjene osnovne oblike – pravokotnik, trikotnik, krog – enostavno dojamemo kot simbolizirano gladino še čistega morja, že onesnaženo goro ali s smogom ogroženo zemeljsko kroglo.

Tudi njene najnovejše slikarske podobe, objekti in instalacije niso

nostalgija za izginjajočim načinom življenja, temveč so zasnovani na globljem simbolnem sporočilu. Čeprav jih zaznamujejo premišljena gradnja in skrbno urejeni ritem posameznih kompozicijskih ter kolorističnih elementov, pa po vsebinski strani večinoma govorijo predvsem o izkušnji, ki jo občutljivi likovni ustvarjalci lahko nudi naš čas, poln protislovnosti in dilem. Ustvarjalno pozornost v zadnjem času namenja snovanju, ki z retoričnimi in temnimi klicaji govori o kataklizmičnem, klavnem in strašnem koncu današnje civilizacije ter o morebitni opustošenosti sveta, in se sprašuje – kaj se bo zgodilo s posameznim človekom in vsem človeštvom zaradi tehnološkega napredka. Uporaba sijočega materiala predstavlja sodobni čas, ki se tepe z naravo, njeno prvinskostjo, dušo: na eni strani čiste linije in svetleč material, uporabljen kot oprema likovnega objekta, in na drugi telesa, deloma prekrita z lavo, kot bi jih zalil vulkan. Bleščeča prihodnost ali vesoljni potop? Hladno in toplo, tehnologija in človečnost. Zavedanje, da smo še vedno predvsem ljudje. Pogled v notranjost mize-objekta, pogled navznoter, vase. Dvojnost. V tem delu je dovolj aluzij na sodobni svet, da ima gledalec oporo v doumevanju, obenem pa je tako polno mnogopomenskih možnosti, da ga zlepa ne pustijo zunaj in ga dobesedno zvabijo v osebno opredeljevanje. Soočeni smo namreč z najbolj nenavadnimi, že skoraj kaotičnimi kompozicijskimi oziroma pomenskimi združbami, ki zrcalijo avtoričino občutje in razumevanje sveta. Med predmeti, ki jih Medletova umešča v te svoje kompozicije (miza iz svetlečega nerjavečega materiala, tla...), se pojavljajo tudi takšni, ki so posnetek (odlitek) logične celote (telesa...), s čimer umetnica zgovorno pooseblja krhkost človekovega obstoja in zato prav ti objekti in instalacije izdajajo resno, eksistencialno pogojeno avtoričino sporočilo umetnosti, ki je s svojim eruptivnim, a hkrati izredno mehkim in liričnim značajem celo grozo spremenila v nekaj skrivnostnega in estetskega.

Jožica Medle v svojem ateljeju v Šentjerneju

Jožica Medle: SPOMINI, 2002/3, akril in kolaž na platnu, 35 x 35 cm

Jernej Zupančič

VIRI TRADICIONALNE OSKRBE Z VODO KOT KULTURNA DEDIŠČINA IN RAZVOJNI POTENCIAL

Uvod: Ali sme modernizacija prezreti tradicijo

Kje so tiste vodice, ki so včasih bile?

Komur se sredi globalizacijskega vrveža porodi želja za »čisto«
podeželsko romantiko slovenskega kmečkega človeka izpred stoletja
in še malo več, bo nemara brskal za spevi literatov ali pa se zatekel k
vrtanju po kleni ljudski govorici, pregovorih in liriki. Pogled v se-
danjost bo odkril v zgornjem stihu neko otožnost, kajti mnogih
»vodice«
ni več. Le kam so šle?

Na prvi pogled se zdi obravnava tradicionalnega načina življenja,
predvsem ko govorimo o pogledu oskrbe z vodo, obujanje preteklosti,
ki ni imela moči, da bi se prebila v sedanjost. Toda obenem smemo v
tem zaslutiti neko žlahtnost, saj je tradicija navsezadnje le nakopičena
izkušnja preteklih rodov. Ker pa se je na že preveč področjih izkazalo,
da *alma mater* zgodovina kogar-in-česar koli niti ne nauči prav veliko,
je mnogo pogostejši vedenjski vzorec, ki je dopuščal hitro pozabljanje
preteklih izkušenj. Tako je bila tudi muka preteklih rodov, ki so se v
dobi slamnatih streh in lesenih žlic na kraških območjih tudi Dolenjske
trudili pridobiti ustrezne količine vode za osebne in gospodarske potre-
be, prezrta in nemalokrat pozabljena v trenutku, ko je preprost gib
roke odprl vodovodno pipo v stanovanju. Nič več razmišljanja, kdaj
bo dež oziroma ali je studenček še živ. Problem oskrbe z vodo je z
ovodovodenjem večine Slovenije prenehal biti problem. Za vse ostalo
in ostale je bilo veliko preprostejše izreči: »Vrzi ga vendar v beč.«
In vodice so izginjale veliko hitreje, kot pa se je kraški človek uspel
učiti o pomenu okolja za samega zase. Njegov učitelj so postale
prešteviline napake, potem ko je bilo že očitno, da malomarno stopanje
po tradiciji in dediščini ne prinese ne zadoščenja z zmago moder-
nizacije nad tradicijo niti ne novega védenja o zapletenih procesih v
naravnem okolju. Le-to ga je sedaj začelo preganjati z druge strani, z
onesnaženimi vodami in drugim. Zapletena vprašanja so postala pred-
vsem predmet *uka žeje* raziskovalcev in vseh tistih, katerih poklicno
delo se sistematično zavezuje proučevati tudi ta vprašanja.

Vendar imamo do oziranja v preteklost oskrbe z vodo pravico iz
vsaj dveh razlogov: prvič zato, ker je bilo lansko leto razglašeno za
leto kopenskih voda, drugič pa zaradi ekstremne suše, ki je za-
znamovala slovenske vodotoke, podtalnico in torej tudi vire pitne
vode. Napovedi meteorologov o spreminjanju podnebnih razmer se,
kot kaže, uresničujejo. To terja nova prilagajanja človeka na okolje

in ga končno sili tudi k razmisleku o odgovornosti in ravnanju do okolja ter upravljanje z njim. V tej prvobitni želji se tradicionalne oblike sožitja človeka in narave zazdijo le prvi hip romantične, takoj nato pa mora slediti iskanju prilagodljivosti prednikov, obenem pa odkrivati in uriti lastno iznajdljivost, če hočemo po načelih darvinizma sploh preživeti. Kaj imajo torej skupnega »tiste vodice« in razvojni koncepti človeka informacijske družbe? Seveda jo imajo – v obeh primerih gre za trezno presojo optimalnega preživetja v danih razmerah in z znanimi omejitvami. Za trajnostni, h kakovosti življenja usmerjeni človekov razvoj, prilagojen zmogljivosti okolja in posvečen tudi drugim razsežnostim kulturne pokrajine.

Gre namreč za del tiste materialne in duhovne dediščine, ki je skozi generacije zlahtila kulturno pokrajino in pripomogla k v bistvu vedno kvalitetnejšemu življenju in ki utegne biti, seveda s spretno prilagoditvijo novim izzivom in okoliščinam, uporabna tudi danes v sodobnih razvojnih konceptih. S tem nikakor ne želimo romanticirati »ekološko« neoporečne preteklosti starih generacij, temveč opozoriti na vrednost in vrednote skozi preživeto tradicijo nakopičenih izkušenj. Taka je tudi tradicionalna oskrba z vodo. Bolje ko jo bomo poznali, stvarneje jo bomo vrednotili in lažje se bomo – morda – izognili napakam in pastem. Obenem pa lahko govorimo o tradicionalni oskrbi z vodo kraških pokrajin tudi v razvojnem smislu. Tako na primer kapnice in dodatna infrastruktura spet dobivajo svojo veljavo kot dodaten vir vode ali pa tudi kot osnovni vir, kot je že nakazano v prispevku (Zupančič, 2003: v: Rast 87–88). Kapnice se kažejo tudi kot značilen element kraške kulturne pokrajine, so njen prepoznavni simbol, identitetni znak, a obenem tudi točke, ki imajo poleg uporabne vrednosti tudi znaten kulturni pomen (Zupančič, 2003, prav tam). Ob tem ne kaže prezreti še vseh drugih tradicionalnih virov oskrbe z vodo, kot so značilni kali, mlake, napajališča, ne nazadnje pa tudi oblik oskrbe z vodo ob daljših sušah. Mahoma torej odkrijemo, da je za vodne potrebe tedanje kmečke družbe obstajala kar obsežna infrastruktura, ki je sestavljala popoln sistem vodne oskrbe in omogočila preživetje precej večjega števila prebivalstva, kot pa ga podeželska kraška območja premorejo danes. Nič manj pomembno ni nadaljevanje te zgodbe: ko je prišel vodovod in poenostavil prizadevanje preteklih generacij in obenem prinesel bistveno višji vodovodni standard, so tradicionalni vodni viri postali nekoliko odveč. Pričeli so jih zane-marjati ali pa jih celo pričeli zasipavati in drugače uničevati (podobno se je dogajalo tudi s kraškimi jamami, na primer!). Danes jih odkrivamo, čistimo, revitaliziramo, zavedajoč se ne morda toliko neposredno njihove uporabne vrednosti, temveč predvsem vzpostavljanja biotsko zelo raznovrstne kulturne pokrajine. Končno se uveljavljajo izobraževalne in kulturne poti, poti dediščine in druge oblike revitalizacije tradicionalnih elementov kulturne pokrajine in preteklih generacij. Tako, kot smo ugotovili za kapnice, ki nič ne zaostajajo za identitetno vlogo značilnega dolenjskega »toplarja«, zidanice, stare kmečke arhitekture, mlini, kulturne terase in drugi elementi, lahko tudi za druge tradicionalne vire oskrbe z vodo sklenemo, da predstavljajo pomemben del kulturne dediščine teh območij. Preteklosti v spomin in bodočnosti v opomin lahko omenjeni elementi materialne in duhovne dediščine kraških območij Dolenjske nosijo v sebi temeljno sporočilo: kako živeti skladno z razpoložljivimi viri in kako ohranjati kulturno dediščino, predvsem pa nadgrajevati človekovo

znanje, veščine in končno tudi samozavest. V tej luči je prispevek nadaljevanje in razširitev prejšnje razprave v Rasti št. 87–88.

Tradicionalni vodni viri: primer zahodne Suhe krajine in zgornje doline Krke

V kraških pokrajinah, kakršna je na primer Suha krajina na Dolenjskem ali pa Kras na Primorskem, se je vodna oskrba zaradi pomanjkanja površinsko tekočih voda naslonila predvsem na kapnice. Te so pomenile relativno stalen, za takratne potrebe zadosten in večinoma kvaliteten vir pitne vode. Čeprav o tem nikakor ne gre govoriti v presežnikih, ne glede na kvaliteto (ki jo je motil prah, umazanija in podobno, kar je pač iz žlebov in s streh sprala deževnica in snežnica), in ne glede na količino (prevečkrat so jo ogrožale suše), je v glavnem zadoščala za bistveno skromnejše potrebe preteklih generacij. Kapnice so bile osnovna vodooskrbna infrastruktura tistega časa, nikakor pa ne edina (glej več v: Radinja, 1984; Radinja, 1985). Prostorska identiteta kraških pokrajin bi bila nepopolna, če bi kapnicam kot značilnim antropogenim elementom kraške kulturne pokrajine ne prišteli še številnih »mlak«, napajališč, »luž«, »kalov«, »bečev« in tudi skrbno preurejenih naravnih izvirih, dostopa do vodnih jam in ne nazadnje tudi zajemališč ob rekah in potokih. Ravno Suha krajina z dolino zgornje Krke nudi sijajne primere tovrstne tradicionalne vodooskrbne infrastrukture, naslonjene izključno na lokalne vire. V iskanju identiteta razsežnosti lokalnih okolij je zato smiselno odkriti te vezi, ki so pokrajino in njene prebivalce povezovali v harmonično celoto in ustvarjale ter utrjevale kolektivno zavest. Danes so prisotni le še fragmenti in, kot smo opozorili že pri kapnicah, je tudi zavest o vrednosti teh posamičnih objektov pri lokalnem prebivalstvu močno nazadovala. Zato je pri vzpostavljanju morebitne nove simbolne in predvsem uporabne vrednosti teh objektov potrebno poznati njihovo razširjenost, raznovrstnost oblik, načine rabe in vzdrževanja ter medsebojno povezanost. Šele ko jih spoznamo kot celovit sistem za tiste čase in potrebe zadovoljujoče oskrbe s pitno in gospodarsko vodo, jih moremo vključiti tudi v celovitejšo lokalno ponudbo kulturne dediščine.

V tradicionalni shemi oskrbe z vodo so imele skoraj vse vasi svoje »luže« in »mlake«, ki so služile izključno za napajanje živine. Neredko se zgornja izraza uporabljata tudi kot sinonim »kalu«, ki ga npr. Melik v svojih obširnih monografijah opredeljuje kot umetno tvorbo (prim. Melik, 1959, 416). Vendar ni vedno tako in naletimo lahko na »kale«, ki so studenčnega tipa; imajo torej podzemski izvir vode. Izjemoma naletimo tudi na »luže« (na primer pri Žvirčah ter pri Starem Logu), ki so prav tako studenčnega tipa. Očitno se torej na to imenoslovje ne kaže preveč zanesti in je potrebno poznati lokalne podrobnosti. V obdobjih prevlade pašne oziroma pašno-hlevske živinoreje so jih uredili navadno na območjih vaških zemljišč (»gmajne«, od nem. gemein – skupno) na robu vasi ali pa – kar je tudi dokaj pogosto – sredi vasi. Veliki kali so neredko botrovali tudi imenu vasi, saj imamo v kraških pokrajinah vrsto toponimov s tem izrazom. Njihova postavitev v središčne lokacije naselij odkriva ne le lokalne talne pogoje (glinasta ali ilovnata podlaga) ter nastrežno zaledje; neredko so dobivali vodo s posebej za to urejenih nagnjenih in gladkih površin, ki je – podobno kot pri kapnicah – igrala vlogo strehe. Mlake in luže so urejali tudi blizu križišč poti, ki so vodile do pašnikov. Če ni bilo

drugače, so te »mlake« in »luže« dobivale vodo kar z bližnjih poti. Ledinska imena opozarjajo, da je bilo teh vodooskrbnih objektov sorazmerno veliko in so bila prilagojena pašnim potrebam. Uredili so jih tako, da so na primernem mestu (ilovnata ali glinasta podlaga, po možnosti) teren poglobili ter naredili plast teptane ilovice oziroma gline, ki je bila vododržna. Poskrbeli so tudi za nastrezne površine, in sicer z dodatnim lesenim ali kamnitim pokrovom. Večinoma so bili okrogle ali ovalne oblike, prilagojeni konfiguraciji terena. Večinoma so jih vsaj z ene strani ogradili in tako zavarovali nastrezni del kala (mlake, luže). Po prvi svetovni vojni so nekatere deloma obzidali oziroma dno betonirali. Ti objekti so bili predvsem napajališča za živino ter v skupni (vaški) lasti. Zaradi središčne lokacije so imeli deloma tudi družabno vlogo, saj so bila to tudi vsakodnevna srečevališča. Luže je bilo treba redno čistiti, utrjevati brežine in odstranjevati morebitno nesnago. Tudi te priložnosti so imele družabni značaj.

Veliko vasi Suhe krajine je imelo svoje »kale«, »luže« z majhnimi izviri vode in naravno vododržnostjo. Pogosto, morda najspljošneje razširjeno ime zanje je »beč«. Navadno ležijo v globokih vrtačah in drugih manjših kraških globelih, kjer so lokalno v podlagi bolj vododržne plasti. Njihova lega je bila najbrž povod, da so se med domačim prebivalstvom rodila ugibanja, ali ne predstavljajo ti izviri gladine kraške podtalnice. Tezo izpodbija dejstvo, da ti izviri praviloma ne reagirajo dosti na obsežnejše padavine in podzemske tokove in jih velike poplave le redko bistveno povečajo. Izviri so večinoma zelo skromni in so se napolnili zaradi lokalno ugodnih okoliščin. Do teh vodnih virov so uredili poti, utrdili in očistili bregove, odstranili močvirno rastlinje ter uredili neposredni dostop do vode – zajemališča. Uporabljali so jih večidel za gospodarsko in gospodinjsko vodo, torej za napajanje živine, za pranje perila; kot pitno vodo so jo uporabljali zelo redko. Ponekod so za živino posebej uredili tudi korita in so vodo potem pretakali. Očitno je bil pri tem poglaviti motiv zagotavljanje čistoče vode, ki jo je napajajoča se živina ogrožala z uničevanjem ograd, zajemališč ter z iztrebki. Ti vodni viri so bili očitno zelo cenjeni tudi v družbenem pogledu, saj so bila srečevališča pri delu ter pri skrbi srenje za zagotavljanje ustreznih pogojev kakovosti vode. V nekaterih primerih so imela že tudi v agrarni družbi tudi zabavno-rekreativni značaj, predvsem za mladino. (Nemara od tod izhaja zbadljivka, da spoznaš »Krajinčana« v bazenu po tehniki plavanja; plava pač v krogu, kot se je naučil v svoji »štetni« ali pa »beču«.) Ljudi tistega časa je torej odlikovala velika skrb in pozornost do lokalnih vodnih virov.

Pravih studecev je malo. Od prej omenjenih vodnih virov so jih domačini ločili po tem, da je voda vidno izvirala in torej zagotavljala čisto vodo. To so bili obenem zdaleč najkvalitetnejši viri pitne vode in so jo tako tudi uporabljali. Uredili so dostopne poti, uredili korita oziroma zajemališča, korita za napajanje živine in območje izvirov praviloma uredili z lesenimi ali kamnitimi ogradami. Nekateri izviri so sloveli tudi kot nepresahljiv vir v času suše, vendar pa se k njim tedaj niso usmerjale večje trume ljudi z vpregami, kajti skromne vodne količine niso omogočale pravočasne oskrbe. Bili so predvsem odličen lokalni vir pitne vode. Taki studenci so v zahodni Suhi krajini predvsem naslednji: Škornica pri Mali Ilovi gori, Studenci pri Malem Korinju, studenec pri Ratju, studenec pri Žvirčah in nekaj izvirov pri

Hinjah. Blizu Hinj leži slab kvadratni kilometer obsežno površje v nepropustnem miocenskem flišu. Tam se je v miniaturi izoblikoval površinski vodni pretok in tudi nekaj manjših izvirov. Zemljišče je še sedaj precej zamočvirjeno, ker izvirov in drugih vodnih virov že desetletja ne čistijo več in se voda zato prosto razliva po okolici.

Med tradicionalne vodne vire kraških predelov sodijo tudi zajemališča iz potokov in rek. Na Dolenjskem je to predvsem zgornja dolina reke Krke, ki izstopa po nekaj morfoloških značilnostih, če že ne omenjamo nadvse zanimive in po malem še vedno nedognane podzemske hidrografije njenega obsežnega kraškega zaledja. Zaradi kanjonskega značaja vglobljene struge je neposreden dostop do vode večinoma otežen, zato je tudi večina hiš v naseljih na starih terasah Krke imela kapnice. Krko so uporabljali podobno kot prebivalci bolj oddaljenih vasi kale (mlake, luže, izvire itn.), torej za napajanje živine ter za pranje perila; tako vsaj glede oskrbe z vodo. Krka je kot edini, po legi osrednji in po količini več kot opazen vodotok pomenila veliko več kot zgolj vir vode. Krka v tem predelu ni nikogar ogrožala zaradi visokih poplavnih voda: kraški značaj pritokov je bil zelo učinkovita zapornica, ki je preprečevala poplave. Poleg tega v trdne sedimente ujeta struga skoraj ni imela možnosti razlivi se po okolici. Reka je bila vedno dovolj vodnata in je priklicala v življenje vrsto neagrarnih dejavnosti, predvsem mlinarstvo in žagarstvo, zelo razširjeno je bilo tudi fužinarstvo (Fužina, Dvor), v Žužemberku pa je od leta 1722 delovala tudi papirnica (Bogataj, 1981; Bogataj, Knez, 1983). Zaledje je bilo kmečko, toda z možnostmi prodaje nekaterih pridelkov, lesa in oglja; tedaj so precej razredčili gozdove (Valant, 1971). Dolina zgornje Krke je v drugi polovici 19. stoletja živela svoje boljše čase in bila nedvomno med gospodarsko razvitejšimi predeli slovenskega ozemlja. Dolina je nudila kruh okrog 2500 ljudem zunaj kmetijstva. Ko pa je železnica stekla severneje po dolini Temenice in je fužinarstvo zaradi konjunkturalnih razmer, pomanjkanja rude (bobovca) začelo tehnološko zaostajati in izgubljati boj na tržišču, se je pokrajina vrnila v agrarno podobo. Mnogi so se odselili v rudarska in industrijska žarišča Evrope, precej tudi v Ameriko. Ostali so številni mlini in žage, ki so delali za zelo široko zaledje vzhodne in zahodne Suhe krajine. Med izvirov in Sotesko je Krka poganjala 51 različnih obratov. Zaradi mlinov in žag in tudi prejšnjih intenzivnih gospodarskih povezav je bilo omrežje poti in cest razmeroma gosto in usmerjeno predvsem h Krki: tam so bili mostovi, mlini, žage in še prej tudi možnosti zaposlovanja, v trgu Žužemberk ter na Dvoru je bila tudi najnujnejša trgovska oskrba. Navadno se prezre, da so te poti, usmerjene k mostovom, mlinom in žagam, imele še eno, za prebivalce Suhe krajine nič manj pomembno vlogo: to so bile poti oskrbe z vodo, kjer so ob sušah prevažali vodo iz Krke. Dostop do vode je bil zdaleč najbolj pripravljen prav tam, kjer so mlinarske in žagarske rake vodile vodo na mlinška kolesa. Dostop do teh mlinov in žag je bil dober, saj so bili objekti tudi sicer precej obiskani. Zaradi strmega klanca pri izstopu s polnimi sodi vode je bilo pogosto potrebno prepreganje in druge oblike pomoči. Reka je bila tedaj izredno pomembno vozlišče različnih tokov preteklega časa, vse do ovodovodenja Suhe krajine.

Posebej ob sušah so se prebivalci nekaterih vasi oskrbovali z vodo tudi iz nekaterih vodnih jam: Kompoljske in Podpeške na zahodnem robu Dobrepolja. Posebej je slovela Podpeška jama, pa ne zgolj zaradi vodne oskrbe, temveč tudi zaradi tega, ker so v tridesetih letih 20.

stoletja tam postavili jamski laboratorij (Lajovic, 1985, Novak, 1981). V obeh jamah so bili vodni viri razmeroma lahko dostopni, voda je bila kvalitetna in predvsem stalno v zadostnih količinah. Tudi vodne jame z viri pitne vode so postale »kultivirane«, se pravi prilagojene človekovim potrebam in s tem pravzaprav element kulturne pokrajine. Bile so eden od tradicionalnih vodnih virov. Manjše količine vode so se nahajale tudi še v nekaterih drugih kraških jamah, kot na primer v Zijalki pri Ambrusu oziroma Kalu, jami pod Malim Korinjem ali pa jamami pri Višnjah. Občasno so jih uporabljali kot vire pitne vode pri nekaterih delih, na primer pri košnjah, paši ali gozdnih delih.

Pojav sušnosti kot gospodarskega problema kraških pokrajin

Zadrege z oskrbo s pitno vodo so bile v Suhi krajine vselej zaznaven regionalni problem. Nobena izmed razprav in študij, ki proučuje različne vidike te dolenjske kraške pokrajine, ne more mimo tega (Zupančič, 1988, 107–109; Rus, 1977, Melik, 1959 in druge). Vodooskrbne težave so bile v prvi vrsti posledica kraškega značaja pokrajine in ne pojava suše. Suša je namreč vremenski dogodek (trajanje odsotnosti padavin), ki povzroči pomanjkanje vode do te mere, da je uspevanje sicer običajnega rastja ogroženo ter da je ogrožen površinski in kraški vodni pretok (po Natek, 1983, 95). Sušnost je lastnost območja, ki izraža stopnjo ogroženosti zaradi pomanjkanja vode in verjetnost nastopa suše. Suha krajina je »suha« zaradi geološke in kamninske zgradbe, ki ustvarjata tipično kraško pokrajino z odločno prevlado vertikalnega vodnega pretakanja, z eno samo mogočno izjemo: reko Krko. Padavinske razmere se namreč ne razlikujejo bistveno od sosledstva. Nekdanja meteorološka postaja Ambrus izkazuje za obdobja 1930–1940 in 1950–1981, kolikor je delovala, v povprečju 1357 mm padavin; gre torej za v povprečju dovolj namočeno območje. Toda odstopanja od povprečja so bila od leta do leta znatna in tudi suše so se pojavljale; praktično je bilo mogoče vsako leto pričakovati dve ali tri sušni obdobji v trajanju nad 15 dni, vsako tretje leto pa na sušno obdobje več kot 20 dni. Daljša sušna obdobja so redkejša in se pojavljajo vsakih nekaj let (Zupančič, 1988, 108). Sušna obdobja so bila pogostejša v hladni polovici leta, ko je padavin v povprečju nekoliko manj. Zlasti pogoste suše se pojavljajo v jeseni, čeprav so nekateri meseci (oktober, november) v povprečju med najbolj namočenimi v letu, obenem pa so velika tudi odstopanja od povprečij. V splošnem kaže ta del Dolenjske poteze nekoliko spremenjenega panonskega (celinskega) podnebja (Bernot, 1984). Pogostejše suše v hladni polovici leta naj bi bile pravzaprav ugodne, ker manj prizadenejo rastje v vegetacijski dobi; toda pri tem nismo upoštevali kamninskih in talnih pogojev ter temperature, ki poleti rastne pogoje bistveno poslabšajo in okrepijo učinke suše.

Suša v letu 2003 sodi med stoletne pojave in je seveda zaradi svojih posledic katastrofalna. Na take vremenske oziroma podnebne pojave se je težko pripraviti. Pomanjkanje vode pa je bilo v Suhi krajini pred izgradnjo vodovodnega omrežja pogost pojav. Vsakoletna krajša sušna obdobja so najprej prizadela tiste, ki so imeli majhne kapnice. Velikost kapnice, poraba vode in velikost nastreznih (strešnih, z žlebovi opremljenih) površin so ustvarjali bilanco vode, ki jo je do določene mere regulirala tudi kakovost strehe (slamnata je imela bistveno večji zadržek od opečnate) in značaj padavin (snežni zadržek, nalivi, ki so šli dostikrat »mimo«). Vodooskrbne težave so bile zato v resnici

pogostejše, kot kažejo meteorološki podatki. Pravzaprav bi niti ne smeli govoriti o »problemih«, kajti pomanjkanje vode je bilo tako pogosto, da so se prebivalci nanj navadili in se oskrbovali na različne načine. Prav zato je treba imeti v mislih tedaj, ko govorimo o tradicionalni vodni oskrbi kraških pokrajin, tudi vse druge oblike vodnih virov, ki so prebivalstvu Suhe krajine pomagali preživeti. Zajemališča vode ob močnejših izvirih ter predvsem ob Krki so bila ob pomanjkanju vode ob sušah torej prav tako vitalnega pomena kakor kapnice in torej sodijo med pomembne objekte dolenjske kulturne dediščine in tradicije.

Oskrba z vodo ob suši

Ko so zaradi pomanjkanja dežja »šterne« pričele kazati dno, je bil čas, da so se domačini v kraški Suhi krajini odpravili po vodo k rezervnim vodnim virom. Pred drugo svetovno vojno so jo večinoma prevažali z volovsko vprego; konjska je bila redkejša. Naložili so največje sode za mošt, vino ali sadje, ki so bili tedaj na razpolago, ter se odpravili na nekajurno pot od doma. Poti so dobro poznali, kajti zajemališča vode so bila najlažje dostopna pri jezovih in rakah mlinov in žag ob Krki. Tam so vozove lažje obračali, gneča pa je bila ob sušah celo dobrodošla, saj so tako dobili tudi pomoč za premagovanje zelo strmega klanca pri dostopu neposredno do reke, ki teče v plitvem kanjonu. V povirnem delu Krke so vodo zajemali pri izviru pri Gradičku, v vasi Krka na več mestih, kajti tod Krka še teče precej plitvo, ter pri Krški vasi. Zajemališče je bilo dobro urejeno, saj so ga uporabljali prebivalci teh vasi za del redne oskrbe z vodo. Sem so prihajali prebivalci vasi v bližnjem zaledju: Laze, Hočevje in Ravni Dol. Vaščani iz Kuželjevca so zajemali pri Velikem Globokem ter na izviru Globočec. Najpomembnejše zajemališče je bilo pri Zagradcu – Fužini. Vodo so zajemali pri treh mlinih, žagi, pri treh mostovih in na izviru Globočec. Sem so gravitirala naselja vse do Ambrusa in Žvirč, deloma tudi zaradi dobre cestne povezave. Pomembno zajemališče je bilo v Drašči vasi; sem so prihajali prebivalci Visejca, Vrha in Brezovega Dola. Plešivičani so prihajali zajemat v Šmihel; večinoma kar pri mostu, ker je bil dostop tam dober. Prav tam so se oskrbovali tudi vaščani Šmihela in bližnjega Klečeta. Prebivalec Gradenca je bil najbližji Žužemberk; najboljše zajemališče je bilo pri mlinu nasproti gradu ter ob mostu. Drugo največje zajemališče vode je bilo pri Dvoru, ki je imelo zelo obsežno zaledje; sem so prihajali prebivalci Velikega in Malega Lipja, okolice Hinj vse tja do Prevol in Ratja ter tudi nekaterih kočevarskih vasi. Zajemali so pri mlinih, žagi ter pri mostu na Dvoru in v sosednji Stavči vasi in Podgozdu. Po zelo približnih ocenah so ob sušah dnevno odpeljali iz reke domov okrog 300 m³ vode (ob upoštevanju, da je vsakdo odpeljal povprečno 200 m³)! Gre torej za vse prej kot zanemarljivo količino. Vodo so zajemali tudi iz nekaterih močnejših studencev ter iz Kompoljske in Podpeške jame (Zupančič, 1986; Zupančič, 1988).

Prevažanje vode je postala glavna okupacija in je imela prednost pred drugimi kmečkimi deli. Dovažali so vsak drugi ali tretji dan, nekateri pa celo vsak dan. Kmečka dela so morala medtem počakati in zlasti pri poletni žetvi ter jesenskem spravilu pridelkov je zato nastajala dodatna škoda. Zaradi prevažanja, ki je od prebivalcev blizu Krke (stare terase v dolini Krke) zahtevalo kakšno uro dela, zamude še niso bile tako velike. Toda že tistim, ki so porabili okrog tri ure

dnevno, se je poznalo v gospodarskem izkupičku. Za tiste, ki so za prevoz vode porabili okrog štiri ure, torej tretjino delovnega dne, so bile zamude pri kmečkih delih znatnejše. Posebej se je to poznalo pri delih, kjer so uporabljali živino; le-ta je bila zaradi dolge in naporne poti utrujena. Pri petih ali šestih urah (volovska vprega, ki je prevladovala, je bila pač precej počasna) je bila učinkovitost nekaterih opravil že krepko ogrožena. Osemurna zadržanost zdoma (na primer okolica Hinj ter nekatere kočevske vasi) zaradi prevoza vode vsak drugi dan pa je skoraj prekinila določena dela (Zupančič, 1986, 17–19). Suše so bile najpogostejše v hladni polovici leta, zlasti pozimi; tedaj je tudi snežni zadržek igral svojo vlogo. Toda tedaj je bilo časa za prevoz vode na pretek, pri snežni odeji pa so si pomagali tudi s topljenjem snega. V težavah so se znašli tisti, ki niso imeli prostih posod (sodov) za prevoz vode. Večina kmetov je zato vedno imela kakšen večji sod v rezervi. Bogata jesenska bera pa je lahko koga vendarle premamila, da je zapolnil vse kapacitete.

Prevažanje vode ob sušah je bilo sestavni del kmečkega življenja. Zajemališča vode so bila sestavni del tradicionalnih vodnih virov in s tem dopolnjujejo središčni značaj doline reke Krke, njenega mlinarstva in žagarstva. Z izgradnjo vodovodnega omrežja se je pričelo umikati modernejšim oblikam. Modernizacija je posegla v to obliko dodatne oziroma rezervne oskrbe z vodo tudi drugače: zaradi industrializacije in izgradnje kanalizacijskega omrežja so nekdaj v glavnem čisti in dovolj kakovostni viri postali vprašljivi. Kraški vodni pretok namreč ni omogočal take samočistilne sposobnosti, kot jo imajo površinski vodotoki. Izviri, katerih zaledje je bilo dokaj čisto, so tako postali še bolj oblegani.

V obdobju po drugi svetovni vojni so vodo prevažali skoraj izključno s tovornjaki v jeklenih cisternah. Poleg tega je prevlada opečnatih streh ter možnosti gradnje večjih kapnic omogočila lažje doseganje uravnane vodne bilance: vsakdo si je lahko oskrbel dovolj veliko kapnico, ustrezno predvideni porabi in – kolikor se to pač da – tudi padavinskemu režimu. Povprečno velika enostanovanjska hiša s kapnico kapacitete okrog 50 do 60 m³ je pri povprečni porabi lahko zdržala okrog 45 dni brez bistvenejših prilivov: dovolj za večino let z normalnimi sušnimi odkloni. Žal pa je imela ob koncu osemdesetih let še dobra četrtna gospodinjstev premajhne kapnice ali pa ne dovolj urejene nastreze površine. Električne črpalke so poskrbele za enak vodooskrbni standard, kot so ga imela ovodovodena gospodinjstva (Zupančič, 1988, 116–117). Po lastnem opazovanju in ogledih na nekaj primerih na tem območju se navade prebivalstva niso bistveno spremenile.

Vloga in pomen tradicionalnih vodnih virov v modernih razvojnih konceptih

Že v tridesetih letih prejšnjega stoletja so pričeli težke probleme z vodno oskrbo reševati z ovodovodenjem. Zajetje na izviru Globočec je sprva pokrilo potrebe po vodi nekaterih vasi; zanimivo pa je, da so vodo v pipah prej odprli v Ambrusu in na Kalu, ki sta od Krke oddaljena dobrih 5 km, kot pa prebivalci Fužine in Zagradca, ki ležijo neposredno ob Krki (a vendarle na drugi strani reke). Zajetje so kasneje večkrat širili in danes predstavlja vodovod regionalnih razsežnosti. Danes je ovodovodena dobra polovica gospodinjstev zahodne Suhe krajine. Oskrba s pitno vodo se mora torej še vedno v opazni meri

naslanjati na zasebne vodne vire, to pomeni v prvi vrsti kapnice. Te so se seveda – kot smo že zadnjič spoznali – medtem korenito modernizirale in ob upoštevanju vseh tehničnih napotkov imajo tudi ti prebivalci lahko dovolj kakovostne pitne vode za različne potrebe. Kaj pa se je zgodilo s tradicionalnimi vodnimi viri?

Takoj ko je prenehala neposredna uporabna vrednost tradicionalnih vodnih virov, so jih pričeli zanemarjati. Odpadkov je bilo čedalje več, z resno strategijo, kam z njimi, pa se nihče ni posebej ukvarjal. Plastični in kovinski kontejnerji so prišli potem, ko so se odpadki že dodobra udomačili v kraških jamah in brezni, kapnicah in tudi prenekaterem vodnem viru. Tak obrat v vrednotenju tradicionalnih virov ni bil rezultat premišljenega odločanja o najprimernejši različici odlaganja odpadkov, temveč precej spontana reakcija prebivalstva, ki so mu prav ti vodni viri skozi generacije služili za preživetje, obenem pa simbolizirali družbeno zaostalost in revščino. Toda po drugi strani naletimo na številne primere odlaganja odpadkov v površinsko rečno omrežje ter na lokacije, ki so v splošnem dokaj privlačne (gozdni rob na primer, ki je posebej na urbaniziranem podeželju že zdavnaj postal rekreacijska cona). Vodne vire je zato v primerih zapuščanja pričelo preraščati trsje, zasipati gozdno listje, utrjene brežine so se pogrezale in razpadale, poti so propadle in se zarasle. Mnoge so pričeli celo namenoma zasipavati, kot na primer beč pri Primči vasi: še domačini ne vedo več vsi, kje je sploh bil. Zlasti tisti sredi ali blizu vasi so doživeli podobno usodo. Čeprav jih niso načrtno zasipavali, so se v njih kopičili najrazličnejši odpadki, od čevljev in obleke do starih avtomobilov in gradbenega materiala. Najhitreje in najtemeljiteje so propadle umetno narejene luže in mlake; ko jih ni nihče več vzdrževal, so se zasipavale in preraščale; tiste sredi vasi pa so postale (zasute seveda) parkirišča in obračališča javnega in zasebnega prometa. Tudi lepo vzdrževani izviri s kakovostno vodo so postali preteklost; ker nihče ni vzdrževal brežin, so propadli. Nekatere vire so skušali usposobiti za nove možnosti, na primer rekreacijske. Medtem ko je zimski led nekako zadržal možnosti drsanja brez posebnih prizadevanj, je bilo za poletne priložnosti potrebno skrbeti za primerno čistočo vode, varnost dna, čistost obrežja in druge podrobnosti. Prevelike želje so nagibale k širjenju površnega dela. Na Žvirčah, na primer, so s poglobljanjem dna in čiščenjem izvirnega dela vodni pritok celo zmanjšali; sedaj se »luža« zarašča. Poizkusi vrtanja, razstreljevanja in širjenja izvira v kraški jami Škornici pri Hočevju je prav tako zmanjšalo vodni pretok. Tradicionalni vodni viri so se še enkrat izkazali kot občutljivi sistemi.

Kakovost vodne oskrbe je zato vedno imela v Suhi krajini tudi pridih splošnega socialnoekonomskega razvoja, življenjskega standarda in naposled tudi modernizacije. Verjetno je prav to botrovalo hitremu propadu tradicionalnih vodnih virov. V preteklosti nekoč zelo spoštljiv odnos do vode se je hitro umaknil precej brezbriznemu ravnanju, ki je v eni sami generaciji uspelo uničiti, zanemariti, pozabiti ali drugače prepustiti propadu večji del tradicionalnih vodnih virov. Največja škoda je narejena pravzaprav na področju zavedanja: odločno preskromna je zavest, da različne dejavnosti od kmetijstva naprej pa do gospodinjstskih odpadkov ter vse preštevilnih divjih smetišč ogrožajo kraške vodne vire; tudi vodo na zajetju v Globočcu.

V obdobju pospešenega iskanja lokalnih razvojnih virov in občega navduševanja nad modeli in principi sonaravnega in vzdržnega-

LITERATURA:

Bernot F., 1984, Opisi klimatskih razmer občin Trebnje, Novo mesto, Metlika in Črnomelj, Dolenjska in Bela krajina, zbornik, Novo mesto

Bogataj J., 1981, Mlinarji in žagarji v dolini zgornje Krke, Novo mesto

Bogataj J., Knez T., 1983, Po dolini zgornje Krke; zbirka: Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, Ljubljana

Gams I., 1985, Še o problematiki »suše« v Sloveniji, Geografski vestnik, Ljubljana

Grlica F., 1980, Oskrba z vodo v okoličih Stične, diplomska naloga, Oddelek za geografijo, FF, Ljubljana

Lajovic A., 1985, O Podpeški jami na Dobrepolju, Naše jame, Ljubljana

DRUŽBENA VPRAŠANJA

Rast 1 / 2004

Melik A., 1959, Posavska Slovenija, Slovenska matica, Ljubljana

Meze D., 1982, Poplavna področja v porečju Rašice z Dobropoljami, Geografski zbornik, Ljubljana

Natek K., 1983, Ogroženost Slovenije zaradi suše, Naravne nesreče v Sloveniji, ZRC SAZU, Ljubljana

Novak D., 1985, Izvir Globočec in njegovo zaledje, Naše jame, 27, Ljubljana

Novak D., 1981, Od kod prihaja voda k izvirom Krke, Proteus, Ljubljana

Olas L., 1962, Viri pitne vode v novomeški pokrajini, Dolenjska zemlja in ljudje, Novo mesto

Radinja D., 1980, Oskrba s pitno vodo na slovenskem podeželju. Osnovne smernice za proučevanje, FF. Oddelek za geografijo, Ljubljana

Radinja D., 1984, Oskrba s pitno vodo v novomeški občini, Dolenjska in Bela krajina, zbornik, Novo mesto

Radinja D., 1985, Sodobna oskrba s pitno vodo v SR Sloveniji in njeno vodovodno omrežje, Geografski vestnik, Ljubljana

Radinja D., Plut D., Ravbar M., 1986, Regionalni vidiki oskrbe z vodo v občini Novo mesto, raziskovalna naloga, ZIFF, Ljubljana

Rus A., 1977, Suha krajina, diplomatska naloga, Oddelek za geografijo, FF, Ljubljana

Valant M., 1971, Zgodovina Žužemberka in okolice, Ljubljana

Zupančič J., 1986, Oskrba z vodo ob suši v zahodni Suhi krajini, seminarska naloga, Oddelek za geografijo, FF, Ljubljana

Zupančič J., 1988, Oskrba z vodo ob suši v zahodni Suhi krajini, Geografski vestnik, Ljubljana

Zupančič J., 1989, Socialnogeografska preobrazba Suhe krajine, Geografski vestnik, Ljubljana

Zupančič J., 2003, Kapnice – pomemben element kulturne dediščine dolenjskih kraških pokrajin, Rast, 87–88, Novo mesto

trajnostnega razvoja je treba misliti tako na človeški potencial, znanje, sposobnosti, vrednostni sistem, veščine, tehnološko opremljenost in ne nazadnje tudi človeško povezanost kakor tudi na kakovosti okolja in nujnih življenjskih virov. Tudi ohranjenost biotske raznolikosti sodi v ta sklop. Težje si je sicer predstavljati, da bi mlake, luže, kali, beči ali kakorkoli jih že imenujemo, skupaj z izviri ponovno postali zanimivi za vodno oskrbo (ali pa zares zelo izjemoma), ter da bi zajemališča vode ob Krki, v kraških jamah in pomembnejših izviri pridobila neposredno uporabno vrednost. Pač pa imajo velik simbolni pomen kot naravna in kulturna dediščina, ki pomaga ustvarjati in vzdrževati identiteto pokrajine ter prispeva k višji ravni zavedanja pomena drobnih naravnih in kulturnih elementov za kakovost življenja. Imajo torej tudi vzgojni pomen. Lahko pa pridobijo tudi nekaj gospodarske vloge, in sicer povezane v mrežo primerno opremljenih točk na zemljevidu kulturne ponudbe kraških pokrajin Slovenije. Ob poteh, ki bi želele pokazati gradove, mline, žage, tradicionalno arhitekturo, naravne pojave, rekreacijske in kulturne možnosti (prireditve) je zelo smiselno – že zaradi kraškega značaja – postaviti ob mline in žage tudi kak napis o še drugih vlogah takih točk. Povsem samosvojo vlogo imajo kali, beči itd. Ker so vodni viri na krasu redki, so toliko bolj dragoceni – ne nazadnje tudi zaradi biotopskih možnosti. Obvarovati, očistiti jih, skrbeti zanje, torej pomeni povečevati biološko vrednost lastnega okolja, s tem pa mu dodati – morda – tudi kakšno privlačno točko več. Izviri imajo lahko tudi še neposredno uporabno vrednost, obenem pa so dragocen naravni spomenik, ki so ga ljudje v generacijah boja za obstanek in lepši jutri potomcev skrbno varovali.

Sklep

Tehten premislek o vrednosti varovanja tradicionalnih vodnih virov narekuje razmišljati in – upajmo – delovati na treh ravneh oziroma v treh smereh: proučevati, restavrirati in vključiti v kulturno ponudbo pokrajine. Nedvomno bi kazalo okrepiti vedenje o teh pojavih in spodbuditi šolske raziskovalne tabore k proučevanju lastnega okolja in preteklosti. Dobrodošle bi bile tudi seminarske in diplomske naloge z različnih področij in ved; ne le evidentiranje, temveč tudi iskanje razvojnih možnosti. Druga smer narekuje konkretne akcije sanacije in vzdrževanja posameznih objektov. V tem primeru nastopi kar nekaj zadreg, od pravno-lastniških do vprašanja koncesij. V marsičem ostaja vprašanje odprto. Najpomembnejša je volja domačega prebivalstva, saj večinoma predstavljajo ključne nosilce in vzdrževalce takih pobud in akcij. Do realizacije tretje smeri je sicer še dolga pot, a ne predolga za vse tiste, ki bi želeli v svojem okolju iskati nove vrednosti tradicionalnih elementov in pri tem v prvi vrsti izkoriščati najpomembnejši razvojni potencial – lastno znanje, vrednote in zavest.

Ivan Kastelic

ZGODOVINA NASTAJA VSAK DAN SPROTI

Obdaritev kot zgled drugim funkcionarjem

Mag. Tomaž Teropšič in dr. Milan Jazbec ob predaji protokolarnih daril Posavskemu muzeju v Brežicah

Sredi letošnjega januarja je Posavski muzej Brežice dobil v dar 32 protokolarnih daril. Gre za predmete, ki so jih tuji vojaški atašeji podarili dr. Milanu Jazbecu, državnemu sekretarju v Ministrstvu za obrambo. Milan Jazbec je bil vrsto let karierni diplomat, v Celovcu je doktoriral iz filozofije (sociologija diplomacije), od decembra 2000 pa je na Ministrstvu za obrambo zadolžen za mednarodne odnose. Vojaški atašeji prihajajo k njemu na sprejemni obisk ob začetku službovanja v Sloveniji in po uradno slovo ob zaključku mandata. Pogosto sprejme še kakšno drugo delegacijo. Vзаjemna izmenjava daril je ob takih priložnostih pravilo.

Po določenih pravilnikih so taka darila last države in obdarovani uslužbenci smejo obdržati zase samo predmete neznatne vrednosti (do 3.000 tolarjev). Tako se je Milan Jazbec odločil, da podari doslej zbrane predmete muzeju v Brežicah. Darila je prevzel direktor tega zavoda, mag. Tomaž Teropšič. Kot muzealec se ukvarja tudi z novejšo vojaško zgodovino. Je veteran vojne za Slovenijo. Še vedno zbira gradivo po terenu in tisti, ki ga poznajo, vedo, da nikoli ne zamudi priložnosti, ko bi lahko sogovornika poprosil vsaj za njegovo vizitko, če že ne za kak našitek z uniforme, oznake vojaških enot, specialnosti, za del ali kar za celo uniformo ... Tako se je, v skladu s svojimi načeli, lotil tudi Jazbeca, sicer domačina iz okolice Brežic. Pri njem se bo časoma gotovo nabralo še več takih daril in tudi ta bo sprejel v varstvo muzej. S tokratno izročitvijo smo predvsem želeli poslati sporočilo še drugim. Predvsem je Jazbec v obrazložitvi izrazil željo, da bi njegov zgled posnemali drugi slovenski diplomati in visoki državni

uradniki, ki so doma iz Posavja in sedaj službujejo v Sloveniji ali po svetu. Pa ne gre samo za funkcionarje in t.i. vplivne ljudi. Hoteli smo povedati, da skoraj vsakdo lahko kaj prispeva k ohranjanju naše dediščine.

Javna služba in naloge muzeja

Ob omembi muzeja ljudje večinoma pomislijo na razstavne vitrine, ki so jih videli ob svojem obisku v taki ustanovi. Razstavljanje (informiranje javnosti, komunikacija z obiskovalci) je samo ena izmed nalog muzeja. Delo muzealcev poteka na treh vzporednih področjih, ki jim Maroevič pravi muzeološki parametri:

- zaščita,
- raziskovanje in
- komunikacija.

Začetek celotnega procesa je pri evidentiranju gradiva, čemur sledi njegovo raziskovanje – na terenu in v muzeju. Zaradi nujnosti po varovanju starih in praviloma že precej načetih muzejskih predmetov je muzej nekakšno izolirano območje s čim bolj stalno temperaturo, zračno vlago in s čim manj vnosi zunanjih vplivov (zrak, paraziti, golazen ...). V te delovne prostore zahajajo samo kustosi – skrbniki zbirk in muzejsko tehnično osebje (konservatorji, restavradorji). Iz istega vzroka je tudi omejen dostop v muzejske depoje, kjer je shranjenih okrog 90 odstotkov muzejskih predmetov (samo kakih 10 odstotkov najlepših najde prostor v vitrinah). Tako ljudje niti ne morejo vedeti, koliko dela in znanja je skritega v prav vsakem predmetu, ki ga lahko vidijo v razstavnih vitrinah. Temu procesu pravi zakonodajalec *javna služba* in za to delo je država državnim muzejem dolžna zagotoviti potrebna sredstva. Poglejmo zakon: 19.

člen Zakona o varstvu kulturne dediščine opredeljuje naloge javne službe. Med drugim je tu zapisano, da sodi v okvir opravljanja javne službe na področju varstva dediščine tudi evidentiranje dediščine in posredovanje podatkov v register dediščine. Dvajseti člen istega zakona med drugim predvideva, da za izvajanje javne službe na področju varstva nepremične in premične dediščine država ustanovi javni zavod za varstvo dediščine, ki s svojimi organizacijskimi enotami pokriva celotno območje Republike Slovenije. Za izvajanje javne službe na področju varstva premične dediščine država ustanavlja državne muzeje, skupaj z lokalnimi skupnostmi pa določi mrežo pokrajinskih in mestnih muzejev, ki pokrivajo vse vrste premične dediščine in celotno območje Slovenije. Pristojnosti Zavoda za varstvo dediščine so opredeljene v enaindvajsetem členu istega zakona. Med njimi so poleg nalog iz prejšnjega člena zapisane tudi druge. Na prvem mestu je proučevanje, raziskovanje, inventariziranje in dokumentiranje nepremične dediščine oz. spomenikov, sledi pa še cela vrsta nalog. Muzeji (22. člen) pa zbirajo, urejajo in hranijo premično dediščino, dokumentirajo premične spomenike, jih proučujejo, raziskujejo in pripravljajo študije in elaborate za njihovo varstvo ter opravljajo druge strokovne naloge varstva premične dediščine na območju oz. področju, za katerega so ustanovljeni.

Zaradi ravnokar zapisanega je povsem normalno, da ljudje praviloma nimajo čisto jasne predstave o delu v kustodiatih, o konservatorsko restavratorskih delavnicah, o depojih... Takoj so pripravljeni povezati z muzejem le terensko delo arheologov ali etnologov, ker gre za navzven najbolj očitno dejavnost. Skozi to optiko praviloma tudi povezujejo delo muzealcev samo z bolj ali manj daljno preteklostjo. In zato sploh ne pomislijo, da *bo že današnji dan jutri prav tako zgodovina*. In se bo z vsakim naslednjim dnem vse bolj pogrezal v zgodovino. Res je, da so muzejske temeljne znanosti (arheologija, etnologija, umetnostna zgodovina in zgodovina) razvile način, s katerim lahko predmetu iz časa, ko še ni bilo pisnih virov, iztrgajo vsaj osnovne informacije o njegovem

nastanku, lastnikih, namembnosti ... *Treba pa se je zavzeti in tudi sproti beležiti, zbirati, raziskovati. Vsakdanje življenje teče svojo pot in pušča za seboj tisto, česar več ne potrebujemo*. Ne samo v diplomaciji in na področju vojaških znanosti, kot se je to zgodilo ob prevzemu omenjenih diplomatskih daril. Neizmerno veliko je drobnih, manj drobnih in večjih predmetov, vse tja do naravnost ogromnih stvari, ki so njihovim lastnikom in uporabnikom povsem normalen in samoumeven del vsakdanjika. V današnji, potrošniško obarvani družbi stvari z lahkoto nadomestimo z novimi. Žal muzeji praviloma nimajo dovolj depojskega prostora za spravila čisto vsega, kar bi kazalo ohraniti v vednost zanamcem. Se pa vsekakor potrudijo spraviti tisto, kar je možno in ima neko simbolno ali sporočilno vrednost. Danes se največkrat zavedo izginjanja ostankov dediščine na kmetih. Ljudje so večinoma pozabili ali niso nikoli okusili, kako težko, naporno in skromno je bilo življenje na kmetih še dve generaciji nazaj. Kos kmečkega orodja, pohištva ali stari običaj s kmetov marsikomu potegne bolj na romantiko kakor na razmislek o tem, kako danes vendarle manj gara. In kako je bilo včasih vse bolj (podrejeno) usklajeno z naravo. Hotel sem le opozoriti, da to sodobno neopastoralno zanimanje ljudi za etnologijo ni edino področje, kjer bi morali zahtevati strokovni nasvet ("Dajte nam etnologue na teren, da bodo povedali, kaj je tisto pravo in vredno! Tisto, kar moramo ohraniti."). Strinjam se: potrebujejo strokovno mnenje in treba jim ga je dati, če ustvarjajo zbirko dediščine. Zavedati pa se morajo tudi, da po eni strani ustanavljajo etnološke zbirke, po drugi pa kot graditelji kršijo predpise o varstvu nepremične kulturne dediščine ali naravne pokrajine. Tudi gradbeni referent in inšpektor namreč dajeta strokovne nasvete, tesno povezane (tudi) z etnologijo, arhitekturo in urbanizmom podeželja.

Neopazno delo strokovnjakov

Ljudje veliko manj opazijo zagrizeno brskanje zgodovinarjev ali umetnostnih zgodovinarjev po zaprašenih arhivih, njihovo borbo z izmalichenimi pisavami, tujimi črkami in (vsaj) arhaičnimi jeziki, slabimi

pisali in razpadajočimi papirji listin. Vidijo jih le na terenu. Celoten postopek dela je dolgotrajen in zamuden, a brez njega ni znanosti in ne muzeja. Včasih pa je še učinek vsega tega sila skromen. Kadar ni neposrednih rezultatov in ne slave, saj tam ni navzoče javnosti.

O javni službi, evidentiranju, pro-
učevanju in raziskovanju je na ti-
skovni konferenci spregovoril Te-
ropšič skozi svojo izkušnjo. Kot ude-
leženelec osamosvojitvene vojne in kot
muzealec je prevzel fotodokumen-
tacijo, ki jo je med vojno naredil stra-
stni fotograf, radioamater in vezist
slovenskih teritorialcev, žal že po-
kojni Črt Čargo. Fotografij iz slo-
venske osamosvojitvene vojne je ve-
liko, na vsaki je vsaj en obraz, če že
ne cela skupina. Muzealec mora ro-
mati s temi fotografijami med mož-
nimi portretiranci in skrbno popi-
sovati, kdaj in ob kakšni priložnosti
(vojnem dogodku) so nastale, kdo je
na njih ... Včasih udeleženci lahko
pomagajo, včasih se ne spomnijo ali
nočejo sodelovati. To je samo delček
terenskega raziskovalnega dela. V
primeru, ko ti gradivo pride tako
rekoč samo v roke. Največkrat pa ga
je treba poiskati. Pri vseh muzealcih
je enako! Zbiranje in preverjanje
informacij ter gradiva je temelj
vsakega resnega dela.

Ostanimo še malo pri bodoči
dediščini, ki je še v lasti slehernika.
Čisto mimogrede smo se že v Posav-
skem muzeju Brežice (in gotovo v
vseh muzejih) pogovarjali z ljudmi,
ko je beseda nanesla na njihove ose-
bne arhive, literarno, likovno ali kakš-
no drugo zapuščino. "Otrokom bom
prepustil/a ...," smo slišali največ-
krat. Da, otroci so ponosni na ustvar-
jalne dosežke staršev, na kolajne sta-
rih staršev in s tem se zadeva v glav-
nem konča. Včasih se prikaže pri nas
kdo, ki bi kaj iz take zapuščine pro-
dal. Lahko se mu zgodi, da bo odšel
z dolgim nosom, ker za svojo ponud-
bo ne bo dobil tudi približno ne
toliko, kot je načrtoval in verjel, da
je vredna. Še en dejavnik je. Rdeči
sistem je, med drugim, odpravil
meščanski in plemiški stan, ki sta še
imela znanje, čut in možnosti za

hrambo in negovanje tovrstne dediš-
čine. Pri nas ni več starinskih stano-
vanj s sobanami, polnimi stilnega
pohištva, bogatimi knjižnicami, ob-
lačili, različnimi servisi, končno tudi
z družinskimi običaji in obredi, ki bi
vse to uporabljali, in z ljudmi, ki bi
vse to vzdrževali. Te reči so se nabi-
rale in hranile skozi rodove. Če sem
malo hudomušen: za tetino empirsko
psiho (nočno posodo ali baročni čaj-
nik) sta si bili sposobni sestri skočiti
v lase za vse življenje. Ker se je do-
bro vedelo, kaj je to "za en lep kos za
ta bulš' l'dil!" Danes je vse moralo
postati praktično, skromno, na hitro
uporabno. Življenje nas peha v vse
hujši ritem in nam krči življenjski
prostor, užitke, prijetne trenutke,
drobna zadovoljstva, prinaša nam
krize vseh vrst. In v krizi človek pro-
da, če ima kaj vrednega ali če ima
srečo, da najde kupca. Ali pa se mora
najpogosteje kako drugače znebiti
odvečnih reči.

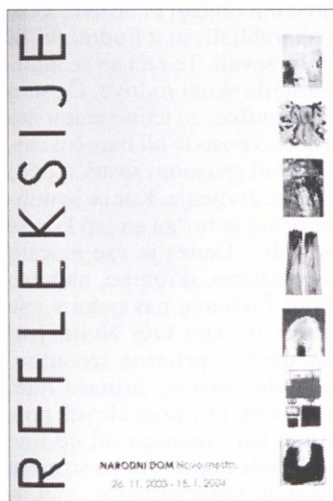
V času usposabljanja za muzejsko
stroko sem nekje prebral o majhnem
muzeju nekega mesteca v Ameriki.
Tja prebivalci spravljajo tiste dru-
žinske znamenitosti in predmete, ki
jim pomenijo preveč, da bi jih odvr-
gli, doma pa so jim v napoto. Ob ne-
deljah in praznikih si gredo včasih
ogledat klobuk strica Hanka ali pipi-
co tete Fione. Tja popeljejo tudi svoje
obiskovalce. Mi ljudem dopove-
dujemo, da so muzeji na svetu zato,
ker so pooblaščen in zadolžen, da
zagotovijo tako rekoč večno življenje
predmetu, ki so ga sprejeli v hrambo.
Zaradi težav s prostorom ne morejo
sprejeti vsega, a tisto, kar je vpisano
v akcisijsko knjigo in je dobilo svojo
številko, nosijo na duši! Ne glede na
načela sodobnih muzealcev, ki se
bojujejo za to, da muzejski predmet
preneha biti svetinja. Ki trdijo (kot
dr. Tomislav Šola), da naj bo muzej
dnevnik, ki beleži in dopolnjuje svoje
sporočilo vsak dan, ne pa spominska
knjiga, kjer je že vse dokončno zapi-
sano in nespremenljivo. Te ideje so
namenjene spreminjanju razmišlja-
nja med muzealci. Zaradi njih bodo
predmeti še vedno varni. To jim
jamči zakon.

UPORABLJENA LITERATURA:

- Ivo Maroević: Uvod u muzeologiju, Zavod za informacijske studije, Odsjek za informacijske znanosti, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1993.
- T. Šola: "Esseys on Museum and their Theory – Towards a Cybernetic Museum", Helsinki – Finland 1997.

Tatjana
Pregl Kobe

REFLEKSIJE – AKTUALNA IN SVEŽA RAZSTAVA

V novomeškem Narodnem domu je sedem likovnikov pripravilo aktualno in svežo razstavo z naslovom Refleksije, ki je bila na ogled skoraj dva meseca, do sredine januarja. Čeprav je razstavljalo sedem generacijsko in izpovedno različnih ustvarjalcev, je bila razstava zamišljena kot celota, ker je osvetljevala trenutno umetniško dogajanje v dolenski prestolnici in njeni bližnji okolici. S svojimi novjšimi deli se predstavljajo Nataša Mirtič (grafike v tehniki barvne akvatinte in jedkanice), Janko Orač (slike na platnu), Igor Papež in Uroš Weinberger (oba mešana tehnika na platnu) – vsi iz Novega mesta, ter Jože Kumer (akril na lesu) iz Dolenjskih Toplic, Jože Marinč (akril na platnu) iz Kostanjevice na Krki in Jožica Medle (akril in kolaž na lesu) iz Šentjerneja.

Jože Kumer (1953, Novo mesto) je leta 1982 diplomiral na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani pri profesorju Andreju Jemcu. Svobodni kulturni ustvarjalec, slikar, ki že nekaj desetletij spremlja sodobne likovne tokove v svetu, se je uveljavil z ekspresivno abstrakcijo, ki jo je osvobodil predmetnosti in pri kateri sta osrednja nosilca sporočila barva in mehka poteza. S prevrednotenjem stvarne pojavnosti ustvarja svoje značilne asociativno abstraktne slikarske podobe, izslikane kot reminiscence na naravo, in figuralne motive, sprva ekspresivne in vzorovane v kubizmu, a sčasoma ustvarjene iz vse bolj čistih, poenostavljenih oblik. Naravo in človeka upodablja tako, kot jo vidi v svojih očeh in kot si ju zamisli v svoji glavi, dokončno pa jo na izbranem slikarskem nosilcu ustvari na osnovi mnogih pastelnih skic. Umetnik, ki išče bistveno v splošnem, s pomočjo premišljene poteze slikarskega čopiča in lepote izbranih akrilnih ali oljnih barv odkriva skrivnost – kako realistično podobo izbranega motiva spremeniti v skoraj skrivnostno in lirsko abstraktno sliko. Njegova dela kažejo zapleteno pot preobrazbe iz vidnega v novo umetniško resničnost, pričajo

pa še o tem, da tudi sodobna likovna dela nosijo v sebi zgoščena in bogata sporočila, le poiskati jih je treba. Najnovejše slike iz cikla Letni časi – refleksije na spreminjanje narave skozi leto – so kompozicijsko trdne, a umirjene, barvno bogate, a izslikane s poetično ubrano nežno paletto. Na dveh slikah na lesu (*Pomlad*, 2003) lebdita lika – moški in ženski – nekje zunaj prostora, a v občuteno nagnjeni kompoziciji tako blizu eden drugemu.

Jože Marinč (1954, Dolnja Briga pri Kočevski Reki), je po končani likovni pedagogiki na Pedagoški akademiji v Ljubljani študiral slikarstvo na Akademiji za likovno umetnost, kjer je v letih 1979/81 obiskoval tudi slikarsko specialko pri profesorju Janezu Berniku. Njegova širokopotezna, barvno in gestualno bogata pripoved sloni na spletu spominov na že videno in občuteno. Narava in občutje življenja mu pomenita neposreden ustvarjalni izziv. Slikar nadgrajuje svojo izpoved v neposreden ekspresiven zapis, ki hkrati rahlja in razgibava slikovno površino s pastoznimi nanosi barve v ubranih barvnih kombinacijah. Ritem barvnih potez ponazarja razpoloženje in ozračje, ki se od slike do slike spreminja. Na elementih resničnega se oblike, napolnjene z energijo, gibanjem, poetiko in z najgloblji notranjimi doživetji spreminjajo v predstavitev čiste likovnosti. Pripoved njegovih slik je v bistvu odvisna od primarnih likovnih elementov, predvsem barve, ki nadgrajuje obliko, in načina njenega neposrednega nanašanja z vijugastimi potezi čopiča in razmazi barve. Pri novjših delih se spajanje, prepletanje in pretakanje energij dogaja v še bolj izrazito vertikalno poudarjenih slikah, ki že v svoji intimnejši, z detajli prepojeni obliki nosijo slikarjevo sporočilo. Le-to se je iz neposrednosti in impulzivnosti poglobilo, kot da bi bolj umirjena likovna gesta hotela razkriti njegovo notranjost. Marinčeve nove slike vabijo, da se z umetnikom vred gibljemo po notranjosti slik, ki prinašajo vonj

in zvok, da smo znotraj njih v zaprtem območju ali v hladu sence, da se gibljemo po začrtanih smereh in sledeh ali prisluhnemo govoricu vetra (*Let ptice*, 2003).

Jožica Medle (1959, Novo mesto) je po končani šoli za oblikovanje v Ljubljani diplomirala na Šoli za risanje in slikanje – visoki strokovni šoli v Ljubljani. Slikarkina osebna izpoved se večinoma izraža v medsebojni soodvisnosti sestavnih delov slike tako, da vsak prinaša v kompozicijo samosvoj izrazni element, na slikah sestavljen v harmonično celoto. Svobodna likovna ustvarjalka, slikarka in oblikovalka je za dosego zelenih tekstur in barvnih učinkov razvila posebno tehniko kolažiranja, kaširanja papirja, nanašanja in izpiranja akrilnih barv z vodo. Njeni kolažni likovni izdelki z drzno eksperimentalnostjo, elementarnimi svetlobnimi oblikami ter barvnimi in teksturnimi razlikami slikarskih površin izražajo eruptivno energijo in hkrati pretanjeno slikarsko občutljivost. Od prejšnjih ciklov slik, ustvarjenih tako na lesenih, mehko zaobljenih nosilcih kot na platnu, se njena sedanja dela formalno razlikujejo v kompozicijskih rešitvah ter v barvah s prvinjskimi toni zemlje. Tako male lesene podobe, ki kot nekakšne ikone poudarjajo monumentalnost velikih slik, kot same slike lebdečih likov med barvno uravnoteženimi polji kažejo slikarčin nov, zrejši odnos do življenja. Zdi se, da z duhovnostjo napolnjene slike preveva čista umirjenost. Sledi, ki jih pušča najintimnejša izpoved Medletove skozi transparentne barvne nanose, odkrivajo njeno vero v osnovne človeške vrednote, strukturalno otipljiva materija, položena v prostore slik, pa njeno prepričanje v neminljivost sveta (*Telo, oblika in struktura*, 2002).

Nataša Mirtič (1973, Novo mesto) je leta 1997 diplomirala na slikarskem oddelku Akademije za likovno umetnost v Ljubljani pri profesorju Andreju Jemcu ter leta 2001 končala magistrski študij grafike pri profesorju Lojzetu Logarju. Je samostojna kulturna ustvarjalka. Asociativni utrinki dogajanja okoli mlade umetnice, ki jih zapisuje s krokijskimi zapisi in barvnimi elementi, so osnova za zahtevno ustvarjanje, ki temelji na klasičnih gra-

fičnih tehnikah akvatinte in jedkanice. Mirtičeve ne bremenijo aktualne likovne smeri, opredeljene s tehnološkimi dosežki, edino vodilo v ustvarjanju so ji preverjena likovna izrazila in zlasti lastno znanje, izkušnje in intimna videnja, ki se zrcalijo v njenih grafikah. Le senziбилna in čuteča ustvarjalka lahko motive, ki jih je zaznala in izbrala kot opazovalka, na novo opredmeti v intimno in univerzalno umetnostno govorico. Grafične metamorfoze, kjer se vsebine prekrivajo, kot se prekrivajo transparentno odtisnjene barve, sestavljajo oblike, ki jih Mirtičeva kljub mladosti mojstrsko ustvarja z nizanjem odtisov grafičnih plošč, prekrivanjem in obračanjem. Z različnim rastriranjem in teksturnim nadgrajevanjem ter menjavanjem barvnih nanosov na plošči dosega večji označevalni pomen, hkrati pa – ne da bi se odrekla osnovnim podobam, ki motivno povezujejo razpoznavne cikle – išče nove oblike in kompozicije. Za vse doseданje vsebinsko zaokrožene cikle so značilna sosledja rdečih barvnih tonov – od živo rdeče, toplo rjave do globoko vijolične barve – in kompozicijsko domišljeno povezana razmerja med risbo in ploskovnimi polji (*Tihožitje s sadjem za dva*, 2002), prečiščevanje in dopolnjevanje oblik pa Mirtičevo preko cikla Palimpsestov vodi v nov, znakovni, skoraj abstrakten nagovor.

Janko Orač (1958, Celje) je leta 1997 diplomiral na Šoli za risanje in slikanje – visoki strokovni šoli v Ljubljani pri profesorju Dušanu Kirbišu. Najobsežnejši pregled njegovega dvajsetletnega ustvarjanja je imel leta 2002 v Galeriji sodobne umetnosti v Celju. Slikar, grafik, oblikovalec. Samostojni kulturni ustvarjalec. Za Janka Orača je umetnost iskanje resnice o smislu bivanja in o bistvu lepote umetnosti. Že v njegovih zgodnjih delih je navzoča metaforičnost krajine, ki preoblikovana v poetično abstraktne oblike izpoveduje natanko določena občutja trenutka, v katerem je nastala. Umetnik intuitivno vzpostavlja tako samostojno podobo, ki s čisto slikarskimi vrednostmi vzpostavlja gledalčev odnos do osnovnega motiva. Pomensko značilno zgrajene slike razkrivajo nakopičene metaforične in simbolne plasti krajine. V njegovem duhu se

neprestano stikajo in soočajo napetosti med barvno ploskvijo in zarisom, še preden se udejanijo v prostor slike, v trenutku pa, ko se spopadajo s samo ploskvijo, se z medsebojnim vplivanjem sprostijo in spontano zanihajo v sozvočju z vidnim motivom. Oračevo velikopotezno slikanje je predvsem na platnih velikih dimenzij spontano, slike s poudarjeno prostorskostjo nastajajo scela, z navdihom. V Oračevi umetnosti ni temnega, težkega ozračja niti otožnosti. Njegove slike so v zasnovi stvarne, zgrajene na trdnih kompozicijskih rešitvah, z vnaprej določljivo vlogo sence in svetlobe, barve in prostora ter z upoštevanjem vseh zakonitosti, ki hkrati z napetostjo med celoto in detajlom gradijo končno podobo slike. V živem umetniškem organizmu vibrira skrita simbolika, celo vsak njegov na videz nepomenski, skoraj čisto abstrakten zapis je nasičen z bogato asociativno simboliko (*Na sinji gori III*, 2003).

Igor Papež (1973, Novo mesto) je leta 1998 diplomiral na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani pri profesorju Bojanu Gorencu. Je kustos Galerije Simulaker in urednik Dolenjske podobe. Doslej je na samostojnih razstavah prikazal tri opuse: Izgubljene iluzije nedolžnosti, Območja intime in Fragmenti lepega. Iz slednjega cikla so razstavljena dela, med njimi za to obdobje značilna slika *Oaza* (2003). Pri ustvarjanju svojih slik se je odločil za interaktivne robove, ki skušajo preseči standardne robove slike, tako da se slika dobesedno naseljuje v prostor in s tem v gledalca – ter obratno. S tem želi Papež na statični sliki doseči posebno ritmiko in vzpostaviti dialog z gledalcem. Slikar z množino anamorfóz namenoma vzpostavlja nepreglednost, ki pogojuje skritost in zastrtost, kar naj bi ustvarjalo nekakšen prikriti metafizični horizont. Telo podobe za slikarja postane organ, ki je skupek zamenljivih fragmentov. Njegove slike delujejo tridimenzionalno, skoraj hipnotično – globina in površina pred našimi očmi postajata labilni in neulovljivi. Igra njegovih likovnih vzorcev organskih in anorganskih oblik, barvnih kombinacij in kolažiranih podob – med katerimi se lahko pojavi tudi figura, obraz – v opazovalčevem očesu ustvarja vtis premikanja in utripanja. Vsakokrat nov, domi-

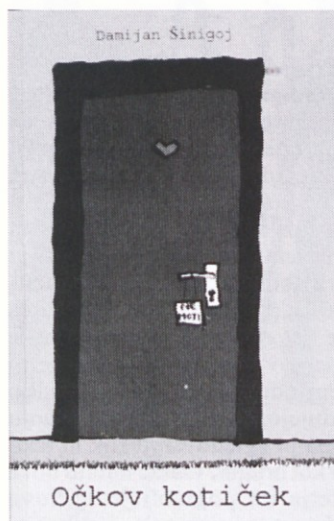
šljjsko dodelan ritem motiva je slikarjeva neponovljiva stvaritev, ki v sebi že nosi zametek novega, gibanje. Papeževe slike kot sinonim življenja, sestavljenega iz fragmentov lepega, ponazarjajo različna območja našega bivanja.

Uroš Weinberger (1975, Trbovlje) je leta 2003 diplomiral na slikarskem oddelku Akademije za likovno umetnost v Ljubljani. Je dobitnik študentske Prešernove nagrade za slikarstvo, na natečaju za najboljši portret slovenske igralka Ite Rine je dobil prvo nagrado, kot slovenski predstavnik pa je pred letom in pol sodeloval na mednarodni študentski koloniji na Akademiji za likovno umetnost v Sofiji. Njegovo slikarstvo, vezano na modernistično tradicijo, je soočenje med zavednim in nezavednim. Slikar v procesu ustvarjanja pušča popolnoma prosto pot spontanosti in hkrati meditativnemu razmišljanju. Črna, kolažirana in barvna metaforična poetika presega narativnost in zgolj estetsko harmonično urejenost v slikovnem polju – je nosilka izraznega in simbolnega naboja kompozicij, ki gledalcu dopuščajo iskanje različnih pomenov in sporočilnosti ter čutenje različnih stanj. Slikovitost živordečega barvnega ozadja je poudarjena z namenoma izpostavljenimi deli beline slikarske površine (*Brez naslova*, 2002), s premišljeno izbiro barv in apliciranjem kolažnih segmentov v jedro slike pa mladi slikar doseže prostorsko iluzijo. Iz več nivojev ustvarjen prostor se razprostira v neskončnost, v neujemljivo razsežnost. Razsežnost, kjer ni več meja med racionalnim in čutnim, med resničnostjo in sanjskim, med stvarnim in univerzalnim.

Naslov razstave Refleksije, ki bi bil lahko tudi naziv nove skupine likovnih ustvarjalcev na Dolenjskem, se skozi razstavljene podobe kaže kot odziv na sodobno likovno dogajanje. Ustvarjalci srednje in mlajše generacije so pogumno združili moči in s skupno predstavitvijo svojih del pokazali tudi potrebo po druženju, soočenju in skupni predstavitvi v prostoru, kjer živijo in ustvarjajo. Glede na dolenjsko likovno dogajanje je morda kdo pogrešil še katerega izmed današnjih ustvarjalcev, vendar njihova nenavzočnost slikoviti in raznoliki, a hkrati homogeni razstavi nikakor ne zmanjšuje pomena.

Barica Smole **KNJIGA ZA STARŠE (IN ŠE ZA KOGA)**

Damijan Šinigoj: Očkov kotiček. Založba Goga, 2003

Zadnje čase je na slovenskem knjižnem trgu kar nekaj knjig, v katerih so avtorji zbrali svoja kolumnistična besedila. Damijan Šinigoj, naš najbolj znani sodobni vojni in vojaški pisatelj, zadnjih nekaj let piše kolumne za revijo Mama. V njih toplo človeško in humorno opisuje zgođe in nezgođe svoje družinice, zlasti pa svojih dveh sinov, Maksa in Gašperja.

Kolumna naj bi bila najvišja zvrst časnikarskega pisanja. Kratek časopisni vek (enega dne ali enega meseca, odvisno, ali je objavljena v dnevniku ali mesečniku ...) preživi le, če funkcionira kot zgodba. Za to imajo Šinigojeve kolumne vse pogoje: imajo glavne junake (oba sinova, starša), pa tudi celo vrsto stranskih (vseh tistih, ki participirajo v otroškem odrasčanju: vzgojiteljice, babice, dedki, prijateljčki ...), obravnava nek fenomen oz. dogodek (kako so otroci shodili, kako jih očka previja, bolezni, učenje govora oz. izražanja ...), zaplet in razplet. Na prvi pogled aktualističen odziv na povedano/storjeno partikularnost deluje celostno, kot zgodba nekega odnosa, odnosa starši/otroci. Ali se pri tem, ko v zgodbi zašili poanto, zateka tudi k dognanjem znanosti, niti ni pomembno, saj sinteza daje vtis, da pedagogika, psihologija ipd. pri praktičnih vprašanjih vzgoje otrok prav zelo uporabni niso. Življenjske modrosti se v Kotičku lahko potegnejo iz drobnih, največkrat humorno obarvanih prelivov, katerih sinteza bi lahko bila, da se je za vzgajanje potrebno truditi, da pa največ naredi ljubezen.

Minljivost tega žanra se presega z objavo v knjigi, tako rekoč v metakolumnističnem žanru in pisec si s

tem, ko kolumne zbere v knjigi, postavi višji kriterij, kot ga je za posamezen članek. Ti, združeni med platnicami, delujejo kot presežek dnevninskih zapisov. Kot je opazil pisec spremene besede Andrej Ferkolj, je to storjeno iz teoretskega izhodišča, ki mu lahko rečemo naivnost in z metodo radovednosti. Morda bi bilo treba dodati: čudenja. Kajti zgodbe nas resnično prepričajo, da se čudimo čudežu otroštva skupaj z avtorjem. Največkrat so napisane kot drobne humoreske, v katerih je humoristova poanta v tem, da starši (če to hočejo in si za to prizadevajo) vedno znova naletijo na neizprosno otroško logiko (ko je oče napet, ker mu delo ne gre, ga sin opozori, da mu ne more pomagati, če mu ne pove, kaj dela).

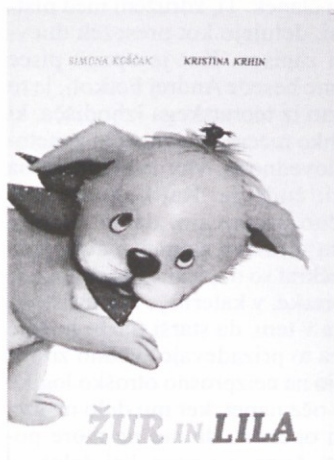
Včasih ima kolumna tudi blago politično poanto, ki jo Šinigoj izpelje tako, da nam dopušča misliti, da je bilo to storjeno namenoma: "V parlamentu čaka na sprejetje zakon, ki bo družinam z dvema ali več otroki omogočil brezplačne pleničke do dopolnjenega tretjega leta starosti ... Naši politiki bi izglasovali takšen zakon le, če bi sami kakali v hlače! No, morda pa so le možnosti ..." Lahko si mislimo, da je mišljeno sprejemanje zakona, ali pa kaj drugega.

Humor je tu figura mišljenja, blag pedagoški poduk pa daje bolj vtis, da je tovrstnim smernicam težko (in včasih celo nesmiselno) slediti. Zato je Očkov kotiček primerno branje za vse, ki krčevito skušajo "vzgajati" in imajo včasih občutek, da je to Sizifovo delo. Knjiga jim nudi občutek, da se vse srečno izteče, hkrati pa jim ponuja odprta vrata do skrivnosti. Tudi zato ima naslovnica Sandre H. G. dvojni pomen; na vratih sta srce in napis *Ne moti*.

Jože Zupan

ZLATI PRINAŠALEC ŽUR IN NJEGOVA BOLHA LILA

Simona Koščak – Kristina Krhin: *Žur in Lila*. Izdala Založba Karantanija, Ljubljana 2003.

Mnogi pravijo, da Slovence bistveno zaznamuje kultura. Tako bi lahko sklepali tudi po številu izdanih knjig. Če pa bi sodili po številu slovenskih avtorjev, bi navdušenje nekoliko splahnelo; še bolj pa, če bi pogledali, kakšno je stanje pri mladinski književnosti. Zato je vsaka izvirna slovenska slikanica pravi praznik.

Takšno praznično vzdušje je prevevalo Šentrupert tik pred novim letom. Veselje je bilo toliko večje, ker je slikanica *Žur in Lila* nastala v Mirnski dolini. Pravljičarka Simona Koščak, profesorica nemškega jezika na Osnovni šoli dr. Pavla Lunačka, zdaj živi v Šentrupertu, je mladost preživela na Mirni, enako tudi ilustratorica, akademska slikarka Kristina Krhin. Iz krajevne skupnosti Šentrupert pa sta bila še arhitekt Rupert Gole kot oblikovalec in urednik Jože Zupan.

Kaže, da se zavzetost za branje lahko obrestuje. Prav gotovo to velja tudi za Simono Koščak, za katero je tekst *Žur in Lila* prvenec, vendar z vsemi odlikami. Vsebina je preprosta: kuža Žur je zlati prinašalec, nadvse navezan na bolho Lilo, ki svoje lepe trenutke z Žurom deli še s papirnatim zmajem. Zgodba se zaplete, ko Lila izgubi zmaja; a to ne bi bila pravljica, če se ne bi srečno končalo.

Pravljico odlikuje klen, sočen jezik; vsaka beseda je na pravem mestu, vsaka misel polno zaživi. Pravzaprav tak način pisanja kar kliče po novi dogodivščini – in prepričan sem, da bomo ime Simona Koščak še zasledili v mladinski književnosti – tudi v sodelovanju z ilustratorico Kristino Krhin.

Umetnostna zgodovinarica Maruša Avguštin, odlična poznavalka slovenske in svetovne ilustracije, hkrati pa dobra poznavalka šentruverske zbirke Izvirne ilustracije mladinskih del – mednje se je uvrstilo tudi 14 originalov iz pravljice *Žur in Lila* – je o ilustratorici in njenem delu

takole razmišljala:

»Akademska slikarka Kristina Krhin je pripovedni prvenec Simone Koščak odela v podobe, ki otroka preko vsakdanje igre med psom in njegovo bolho popeljejo v domišljjsko razgiban svet. Pisateljica in slikarka sta v tesnem sodelovanju ustvarili slikanico z vsemi značilnostmi te posebne zvrsti knjige za otroke. Bogate eno- in dvostranske ilustracije v knjigi vabijo otroke in obenem odrasle, ki jim to zgodbo posredujejo, k večkratnemu branju besedila in ogledovanju slik in tako prvim kot drugim vsakič nudijo nova doživetja ter poglobljajo njihovo sposobnost sprejemanja v slikanici povezane likovne in literarne ustvarjalnosti. Ilustratorica kot dobra slikarka sledi pisateljičini pripovedi z ustvarjalno svežino in obiljem mladostne domišljije. Človeške in živalske figure v zgodbi posreduje realistično spoznavno, ob tem pa za bolho Lilo najde oblikovno originalno domišljjsko rešitev. V tehniki akrila ovija slikarsko pripoved v živo kontrastno ali komplementarno barvitost, dogajanje je zdaj dinamično razgibano ali humorno, zdaj spet umirjeno in ubrano. Posebej se njena ustvarjalnost razži v večernih oziroma nočnih prizorih z žarečimi modrinami. Prizori v modrini z luno, dalje luna in jež, *Žur in Lila* ali *Lila*, stisnjena ob cvetlično steblo, so slike, ki ne potrebujejo besed, saj so same po sebi dovolj povedne in slikarsko izrazne. Motiv z Lilo na travniku ob magični svetlobi lune učinkuje že kar surrealistično.

Prijetno je ugotavljati, da v našem prostoru narašča število dobrih pravih slikanic in da so med njihovimi avtorji predvsem mladi in najmlajši. Slednje velja tudi za slikanico *Žur in Lila*, delo dveh mladih perspektivnih ustvarjalk, ki ju bomo gotovo še srečevali.

Zahteven projekt je odlično izvedla Založba Karantanija.«

Andrej Ferkolj

MARJAN ŽIBERNA: *BEZNICA V KITALAH*

Pred kratkim je Založba Goga izdala potopisni roman Brucea Chatwina *Poti pesmi*, v katerem znameniti angleški vagabund skozi doživetja s svojih potovanj pretehtava vprašanje izvirnega dobrega in zla v človeku. V decembru pa je izšel precej drugačen potopisni dnevnik *Beznica v Kitalah* Marjana Žiberne, nekoliko manj znanega svetovnega popotnika iz Malega Ubelskega, ki mu, za razliko od poetičnega in resnico iščočega Angleža, potovanja služijo predvsem zato, da v širni svet pobegne pred tovrstnimi izvornimi vprašanji in resnicami, ki jih je po njegovem, če že kje, preobilo doma.

Beznica v Kitalah torej ni običajen potopisni roman, saj se avtorjeva pozornost ne osredotoča na opise tujih krajev ter šeg in navad tamkaj živčih ljudi, še manj pa na njihove modrosti, skrivnosti in presežne bivanjske izkušnje. Ravno nasprotno. Kamorkoli že prispe (avtobiografski) junak, vsepovsod srečuje eno in isto človeško naravo, ki je v končni fazi še najbolj podobna vremenu: včasih sončna in vesela, drugič bolj oblačna in turobna, še največkrat pa nekaj vmes, se pravi spremenljiva in presenetljiva, prepolna nepričakovanih obratov, domislje, posebnosti in detajlov. Ki človeka očara vedno znova, ob vsaki novi ponovitvi, oziroma natančneje, variaciji, nekako tako, kot ostrmimo vedno znova, ko na nebu nenadoma zagledamo mavrico.

S pomočjo duhovito igrive pisave, precej obarvane s slengom in narečjem, uspe avtor pričarati v bralčevi domišljiji pravi živalski vrt najraznovrstnejših človeških karakterjev; pri tem pa se ne opira na kakšno poglobljeno opazovanje ali psihologiziranje, ampak se ravna po dramskem načelu, da človeka najbolj označijo njegova dejanja in živi govor. Zato svojih junakov ne riše celovito in dosledno, ampak zelo fragmentarno, v kontekstu njihovega vsakdanjika, kolikor se ta naključno odstre pred zvedavimi popotnikovimi očmi. Kljub temu učinkujejo zelo nazorno, plastično, vsake toliko se nam zazdi, kot da *tega sem pa že nekje videl* ... Pred bralčevimi očmi

se zvrsti kalejdoskop svetov, pestre različnosti, ki jo je ustvarila hudo-mušna domišljija narave: od ponorelih, z miro zadetih voznikov prenapolnjenih afriških avtobusov (jasno, s potniki tudi na strehi in še visečimi ob straneh), ki neumorno prehitujejo v cele ovinke, prek nadčloveško starih (in neprijaznih) stevarde na angleških zračnih linijah, ki ti »definitivno zajebejo dan«, pa do npr. novodobnih Johnov Waynov iz kanadskih avtokampov, ki svojo spolno nepotešenost izražajo s pretirano »skrbjo« za druge, razpadajočih bratislavskih narkomanov, ki te milo poprosijo »Maš žličku?«, ali romunskih pivskih bratcev, ki se zaradi dolgčasa občasno malce porežejo po rokah s pipci, nakar z njimi krepko in lastno-ročno obračuna zajetna lastnica bifeja, ki živi prav za take trenutke ...

Vzporedno s sočnimi pripovedmi s potovanj pa nekoliko v senci poteka tudi avtobiografska zgodba o odrasčanju in osebnostnem zorenju. Slednjo razsežnost je Žiberna vpletel v prevladujoč pustolovsko-potepuški okvir romana z nekoliko manj srečno roko, saj razna občasna razmišljanja o tem, *kako stvari stojijo*, razkrievanja osebnih modrosti in mimo-bežne moralistične opazke ne dodajajo delu novega mika, ampak, nasprotno, lahko pri literarno občutljivejših bralcih vzbudijo vtis o preveliki samozagledanosti avtorja-junaka. Kar je seveda znamenje obrtniške neizkušenosti. Toda glede na dejstvo, da gre za prvenec, ki povrh niti nima visokih literarnih ambicij, ampak je namenjen najširšemu krogu bralcev, kot delo, ki se ga prebere na mah, recimo, za dvig razpoloženja, teh pomanjkljivosti ne gre poudarjati.

Kar bralcu najbolj ostane v spominu, je nedvomno svojevrsten, obešenjaški humor, ki kot prevladujoč pripovedni postopek diktira že sam izbor snovi in motivov, izrazito pa nastopa v metaforiki, nenavadno predrzni, nemalokrat naravnost nesramni, a pogosto tudi ljubki. Na nekaterih mestih je še posebej izviren in svež, predvsem pa učinkovit: bralca zna okužiti z neprimernim krohotom.

V zadnji številki revije *Rast*, L. XIV, št. 6 (90), december 2003, sem zasledila članek z naslovom *Ernst Mach in Dolenjska* avtorja Toneta Blatnika. Že pred časom je v *Zborniku za zgodovino naravoslovja in tehnike* izšel daljši članek istega avtorja s podobno, širše zastavljeno temo (*Tone Blatnik, Ernst Mach in Slovenija, Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike, zvezek 15–16, Slovenska matica, Ljubljana 2002*).

Z zanimanjem sem se lotila branja obeh prispevkov o Ernstu Machu. Sama sem bila namreč med mentorji raziskovalnega tabora mladih nadarjenih učencev, ki ga je organiziral Klub za nadarjene učence iz Novega mesta poleti 1994 na temo metulja jamamaja in družine Mach.

Med branjem obeh prispevkov pa sem v delu, kjer avtor opisuje družino Mach in stavbo na Velikem Slatniku, naletela na znane stavke oz. cela poglavja. Ob primerjavi z Machovim zbornikom sem ugotovila, da so posamezni odstavki, ponekod pa cela poglavja, dobesedno prepisani iz Machovega zbornika, brez navedbe citata. V *Zborniku za zgodovino naravoslovja in tehnike* so celo slikovne priloge fotokopije iz Machovega zbornika.

Med pisci je uveljavljena ne navada, ampak pravilo, da se ob posameznih besedilih, ki se jih dobesedno prepiše iz nekega drugega dela, to tudi jasno navede. Temu rečemo, da se jih citira. Vedno se citira tisto delo, iz katerega je bilo besedilo prepisano. V tem primeru je to Machov zbornik. Ne bi se podrobneje spuščala v Zakon o avtorskih in sorodnih pravicah (Ur. l. 21/95) in v razlago njegovega 51. člena, ki govori o citatih. Drugih členov zakona na tem mestu ne bi navajala. V tem primeru mogoče res ni potrebna dosledna uporaba znanstvenega aparata (*znanstveni aparat – opombe, povzetek, imensko in stvarno kazalo, seznam literature in virov ipd. v znanstvenem delu; glej Leksikon Cankarjeve založbe, tretja izdaja, Ljubljana 1994, str. 1181*), od avtorja pa bi

vseeno pričakovali vsaj v uvodnem delu besedila kratko razlago virov in mogoče tudi nekaj besed o Machovem zborniku in raziskovalnem taboru mladih.

Ker je gospod Blatnik na to pozabil, naj sama zapišem nekaj besed o delu mladih raziskovalcev. Raziskovalni tabor je potekal v tednu med 24. in 30. junijem 1994. Na njem je sodelovalo 16 dijakov, ki so se razdelili v več skupin. Biologi so raziskovali metulja jamamaja – posebno vrsto sviloprežke, ki jo je na Dolenjsko prinesel prav Johann Mach, oče fizika Ernsta Macha. Zgodovinarji so raziskovali preteklost družine Mach in njihove graščine na Velikem Slatniku, etnologi so med ljudmi poskušali izvedeti, koliko je družina Mach še ostala v spominu domačinov, mladi arhitekti pa so graščino, ki je bila že takrat v izredno slabem stanju, izmerili in zrisali ter tako vsaj na papirju ohranili objekt naše kulturne dediščine. Posebej sta bila aktivna tudi snemalca, ki sta delo skupin beležila na filmski trak in pripravila zanimivo poročilo o delu tabora, ki smo si ga lahko ogledali na novomeški televiziji.

O delu in življenju na taboru ter o izledkih, do katerih smo se prikopali pri našem delu, si lahko preberete v biltenu, ki je izšel ob zaključku tabora in ga lahko dobite v Knjižnici Mirana Jarca (*Raziskovalni tabor: Družina Mach, Novo mesto 1994, Študijski oddelek, sign. II 24844, samo za čitalnico*). Prav tako si lahko v Knjižnici Mirana Jarca v Novem mestu sposodite *Machov zbornik*, ki so ga skupaj uredili Ana Blažič, Marinka Dražumerič in Andrej Hudoklin in ki prinaša obširnejše prispevke o izledkih, do katerih so se dokopale posamezne delovne skupine. Besedilo je dopolnjeno z risbami in fotografijami, ki so nastajale ob delu na taboru, ter z reprodukcijami starih dokumentov in časopisnih člankov. Zbornik je izšel leta 1995, leto po končanem raziskovalnem taboru.

Vedno z zanimanjem spremljam prispevke, ki se nanašajo na Dolenj-

sko in njeno preteklost ter ljudi, ki so tu živeli. Vsak nov podatek nam dopolni sliko o naši preteklosti. Slabo pa se počutim, ko ugotovim, da nekdo samo prepisuje ugotovitve drugih in tega sploh ne navede. Še huje pa je, ker vem, koliko truda in časa so mladi vložili v raziskovanje družine Mach in s kakšno zavzetostjo so o tem tudi pisali. Ves čas pa smo jih opozarjali na navajanje virov, ki so jih pri svojem delu uporabljali.

Menim, da bi avtor verjetno nehoteno napako ustrezno popravil tako, da za naslednjo številko Rasti pripravi kratko pojasnilo, kateri deli so prepisani iz Machovega zbornika, in to tudi ustrezno opremi z znanstvenim aparatom. Upam, da bo uredništvo revije to omogočilo.

ODMEVI IN ODZIVI

Rast 1 / 2004

Jožica Medle: FORMA VITA, 2002/3, akril in
kolaž na platnu, 100 x 25 cm

Boris Golec

DOLENJSKA MESTA IN TRGI V SREDNJEM VEKU (16)

Cesar Friderik III., deželni knez Kranjske 1439–1493, ustanovitelj mest Kočevje, Krško in Višnja Gora

Precej slabše poznamo stanje trške uprave v **Krškem**, ki je od trgov celjske dediščine sploh najpoznejše (1469), šele iz rok vdove Katarine Celjske, prišlo pod deželnoknežjo oblast. Sodnik se v znanih virih omenja samo dvakrat, leta 1411 in 1421. Prvič nastopa v varnostni klavzuli prodajne pogodbe kartuziji Pleterje za posest v trgu, po kateri naj bi v primeru sporov sodili Celjski grofje ali »ir richter zu Gurchfeld«. Slednji bi bil lahko tako trški kot – še bolj verjetno – deželski sodnik. Gre za listino edinega znanega srednjeveškega krškega tržana, mesarja Jurija (*Jorg der fleyscher purger zu Gurchfeld*), ki sta jo pečatila dva plemiča.¹ V drugačni vlogi, in sicer kot »unser richter und purger daselbs zu Gurgfeldt« zasledimo krškega sodnika v svoboščinskem pismu grofa Friderika Celjskega krškemu grajskemu kaplanu pri sv. Nikolaju. Sodnik in tržani so kaplanove v trgu naseljene oštatarje v nasprotju s starimi svoboščinami silili k opravljanju tlake in drugih dolžnosti, nakar jih je grof oprostil vseh bremen, kakršna so nosili tržani.² V tem primeru bi povezava »sodnik in tržani« mogla pomeniti tudi že posebnega trškega sodnika, seveda grofovega uradnika, podrejenega gradiščanu na krškem gradu. Žal ne vemo, kako se je razvijala trška uprava v naslednjih desetletjih in ali se je tudi tu, podobno kot v Višnji Gori in notranjskem Ložu, iz deželskega izločilo posebno trško sodišče. Tako se vsaj zdi, če dobesečno razumemo krški mestni ustanovni privilegij z dne 5. marca 1477, ki – enako kot tri dni mlajši za Lož – predpisuje plačevanje sodnine, »kot je navada že od nekdanj« (*als von alter herkommen ist*).³ Vendar pa vsebuje loški privilegij bistven dodatek, ko mestu podeljuje tudi pomirje v obsegu, »kot je bilo od nekdanj«, česar v krški listini ni.⁴ Vse torej kaže, da je Krško v razvoju avtonomije zaostajalo za Višnjo Goro in da je dobilo lastno sodišče resnično šele ob povzdignitvi v mesto.

V šest let starejšem ustanovnem privilegiju mesta **Kočevja** (1471) pa sodnino pogrešamo, četudi cesar, na enak način kot v privilegijih Ložu in Krškemu, meščanom podeljuje pravico voliti sodnika in svet ter slednjima daje sodne pristojnosti v območju mestnega pomirja. V formulacijah mestne ustanovne listine, ki ne govorijo o povzdignitvi trga v mesto, ampak jih je moč razumeti, kot bi šlo za zgraditev trdnjave in novo ustanovitev mesta,⁵ se gotovo odraža majhen pomen kočevskega trga. V nasprotju z mestnimi privilegiji Krškega, Loža in Višnje Gore, ki sicer prav tako govorijo o graditvi utrdbe (tj. obzidja), pri Kočevju pogrešamo tako omembo trga kot tržanov. Samo v kočevskem privilegiju je v uvodu navedeno, da so za povzdignitev prosili »naši ljudje in podložniki (*unser leut und holden*), medtem ko so v drugih privilegijih vsaj enkrat omenjeni tržani (*burger*).⁶

Čeprav pred letom 1471 v Kočevju ne srečamo nobenih tržanov in sploh zelo redke omembe trga, ob pomanjkanju virov vendarle ne

gre dvomiti o obstoju trške naselbine. Po letu 1377, ko se Kočevje v ortenburški dedni pogodbi s Celjani prvič omenja kot trg (*markt ze Gotse*),⁷ nam je znana le omemba »pro tunc regens opidi Gotzsee« iz leta 1441, ki se nanaša na nekega Gašperja Krewczerja iz Ebenfurta.⁸ Prav njegovo samonaslavljanje s »predstojnikom« kočevskega trga in ne gospodstva ali urada kaže na določeno upravno samostojnost Kočevja. Ali je bil ta spodnjeavstrijski priseljenec izključno uradnik gospodstva ali eden od tržanov, ostaja neodgovorjeno vprašanje, prav tako kot drugo, ali je prišlo v naslednjih tridesetih letih morebiti do nazadovanja in popolne podreditve trga gosposki upravi. Neomenjanje tržanov v mestni ustanovni listini še zdaleč ni dokaz, da Kočevje po merilih dobe ni imelo izoblikovanega stanu tržanov. Nenazadnje je bilo sredi 15. stoletja več oseb iz Kočevja v živahnih poslovnih stikih z Reko,⁹ leta 1471 – niti dva meseca po ustanovitvi mesta – pa je cesar Friderik III. Kočevcem izročil v zakup fridrihštajnsko deželsko sodišče, kar nedvomno priča o njihovi poslovni zrelosti.¹⁰

Iz povedanega lahko povzamemo temeljno ugotovitev, da mestni ustanovni privilegiji Kočevja, Loža in Krškega ter sočasni parcialni privilegiji Višnje Gore ne utrjujejo že obstoječega stanja, ampak trgom dejansko šele uvajajo nove pravice. Analiza in primerjava njihove vsebine sta odkrili razlike, ki smo jih mogli utemeljiti z znanimi dejstvi iz časa pred povzdignitvijo. Kar je obstajalo že prej, je v privilegiju določenega mesta bodisi izpuščeno bodisi navedeno za spoznanje drugače kot pri drugem mestu. Zlasti Višnja Gora je po nekaterih pridobitvah – volitvah sodnika, pomirju in trškem pečatu – že prej opazno odstopala od drugih treh novonastalih mest.¹¹ Ni naključje, da ji cesar teh pravic v listinah leta 1478 ni posebej podeljeval, medtem ko se mestne ustanovne listine Kočevja, Krškega in Loža natančneje ustavljajo prav pri načinu volitev, sodnih pristojnostih in obveznostih ter opisih novopodeljenih grbov oziroma pečatov. Med mesti iz te skupine je izstopal Lož z že prej uveljavljenim lastnim sodstvom,¹² kar v ustanovnem privilegiju tega mesta ni ostalo neopaženo in neza-beleženo. Na drugi strani bržčas ni zgolj odraz pisarniškega formalizma izrecno določilo, da so Krčani in Ložani oproščeni tlake, tako kot za krške meščane ni okrasnega značaja odprava dotedanje obveznosti prodaje dvornega vina. Ob vprašanju, zakaj cesar »svoje ljudi in podložnike« povsod posebej povzdiguje v meščane – »purgarje« (*bürger*), ko pa so tak naslov, sicer v pomenu tržani, vendarle nosili že prej in ne gre v jeziku za nikakršno distinkcijo, je treba upoštevati celotno formulacijo in ne le njenega iztrganega dela. Privilegiji namreč podelijo prebivalcem naslov »purgarji« v zvezi in v okviru povzdignitve naselja v mesto. Gre torej za novo, znatno drugačno kvaliteto izraza, ki v nemščini (*Bürger*) pomeni oboje: tržane in meščane.

Kar zadeva obravnavo pravno-upravnega področja v mestnih privilegijih 1471–1478, zaslužijo posebno pozornost prav izrecna določila. Z njimi so namreč podani vsi temeljni elementi mest z dovršeno avtonomijo. Vse, kar ni zahtevalo specifikacije, je bilo moč pritakniti subsidiarni veljavi širšega pravnega kroga, tj. zgledovanju po kranjskih in štajerskih mestih ter posebej po Novem mestu in Celju. Drugotno področje so razumljivo sestavljale posebne gospodarske pravice kot neprenosljive in za vsako mesto drugačne.

Dovršena mestna avtonomija je bila torej novim mestom v sedemdesetih letih 15. stoletja podeljena na zvečine šibko podlago, medtem ko je imela v starejših za seboj daljši organski razvoj. Njeno temeljno

obeležje je povsod predstavljalo **voljeno mestno predstojništvo** na čelu z izvoljenim sodnikom iz meščanskih vrst, ki zdaj ni bil več organ mestnega gospoda. Predstopnjo takega stanja označuje vstop sodnika v mestni svet, o čemer za obravnavana mesta nimamo drugih poročil, razen posrednih v inskripcijah deželnoknežjih listin, kjer je sodnik naveden na prvem mestu.¹³ Predstavljaški organ mesta, najsi se je imenoval dvanajstija ali že svet, je bil nasprotno vseskozi avtonomna voljena korporacija. Navidezna nepotrebnost, da se v mestnih ustanovnih privilegijih Kočevja, Krškega in Loža navaja tudi pravica volitev v svet, je pač v zvezi z volitvami sodnika in bistveno spremenjeno vlogo nekdanjega trškega predstojništva. Le-to je delovalo v kompetenčno malopomembnem in veliko manj formalnem položaju od mestnega sveta, ki ima povsod natanko določeno sodno-upravno vsebino.¹⁴ Zategadelj se zdi, da je odsotnost trškega sveta pri drugih trgih v nemajhni meri posledica njegovega pojmovanja kot sodne korporacije, to pa v strogem pomenu besede trški avtonomni organi razen izjem niso bili.

Odločilnega pomena za doseg dokončne stopnje mestne avtonomije so torej redne volitve sodnikov in ne svetov. Mestni gospod si sicer še vedno pridrži pravico vplivanja na volitve po svojih predstavnikih, ki vsakokratnega sodnika zaprisežejo, o čemer neposredno govorijo ustanovni privilegiji treh mest iz let 1471–1477. Glede na znano zadržanost grofov Celjskih do trške in mestne avtonomije¹⁵ pa so za čas celjske oblasti volitve trškega sodnika v Kočevju, Krškem in Ložu malo verjetne. Poleg tega so bili izvoljeni trški sodniki v drugi polovici 15. stoletja prava redkost tudi v drugih kranjskih in štajerskih trgih. Do te pravice so se na splošno tedaj postopoma dokopala šele mesta.¹⁶

Ker so voljeni organi pri skoraj vseh slovenskih mestih pridobitev 15. stoletja, tudi na Dolenjskem ni misliti na starejši čas, denimo pri Novem mestu že na čas ob ustanovitvi mesta.¹⁷ Če tri starejša dolenjska mesta umestimo v širši kontekst, moremo dokončno izoblikovano avtonomijo iskati najbolj zgodaj v prvi polovici 15. stoletja. V 14. stoletju so se namreč z voljenim sodnikom lahko postavljala le večja in pomembnejša mesta, tako na Slovenskem Ljubljana in Ptuj.¹⁸

Pri Kostanjevici, Novem mestu in Metliki smo kot glavni indic voljenega zastopstva navedli zakup mestnega sodišča po sodniku in svetu namesto po posameznikih. Če je imel v letih 1437–1438 novo-meško sodišče v zakupu še meščan, sta ga za naslednje leto enako kot v Kostanjevici zakupila sodnik in svet, pri čemer ni znano, ali je bilo prejšnje leto tudi v Kostanjevici še po starem.¹⁹ Kaže, da je prišlo v Novem mestu do preobrata prav leta 1438, v Kostanjevici pa sočasno ali ne dosti prej. Glede na skupno usodo pripadnosti obeh mest preteklega pol stoletja upravičeno sklepamo na razmeroma usklajen razvoj avtonomije. Skoraj gotovo so spodnja meja uvedbe sodniških volitev v obeh mestih trideseta leta 15. stoletja, ko obe postaneta habsburški. Mestno sodišče je bilo odtlej za enako zakupnino oddajano izvoljenemu mestnemu sodniku kot prej postavljenemu. V času Ortenburžanov in Celjanov je obstoj voljenih sodnikov manj verjeten, habsburška politika do mest pa je bila nasprotno za razvoj v smeri večje mestne avtonomnosti veliko ugodnejša.²⁰ Po tej analogiji smemo pričakovati, da so voljeni sodniki v Metliki prav tako stvar habsburške dobe po letu 1456, ko je oblast Celjanov prenehala tudi v Beli krajini. Kaj so bili v odnosu do mestnega gospoda izpričani metliški sodniki

sredi 15. stoletja, ne vemo, medtem ko je bila, kot rečeno, s sodnikom in svetom leta 1477 sklenjena časovno neomejena zakupna pogodba za sodišče in mitnino. Ni znano, od kdaj je imel voljenega sodnika in svet tudi Črnomelj. Do te kvalitativne spremembe bi lahko prišlo že zelo zgodaj – po zastavitvi trga gospodom Črnomaljskim (1461) – ali pa tudi pozno, šele v 16. stoletju. Vsekakor so mestne sodnike volili leta 1572 in izpričano že pod gospodi Črnomaljskimi pred letom 1568.²¹

Hkrati z emancipacijo mestne avtonomije navzven so spremembe nastopile tudi v njeni notranji strukturi. V pomembnejših mestih je družbena razslojitev pred koncem srednjega veka prinesla novo diferenciacijo na **notranji in zunanji mestni svet**. Prava oblast je s tem ostala v rokah sodnika in notranjega sveta, medtem ko sta imela zunanji svet in občina poleg volitev prvih dveh korporacij le omejene pristojnosti.²² Na Kranjskem srečamo še v 15. stoletju oba sveta zgolj v Ljubljani (poznega leta 1485) in dveh gorenjskih mestih – Kranju in Škofji Loki. V vseh treh primerih se zunanji svet pojavi poleg notranjega pozneje kot voljeni sodnik.²³ Glede na njegov zapozneli pojav v virih smemo analogno sklepati tudi na večjo starost zunanjega sveta v Novem mestu, drugem največjem in gospodarsko tedaj še močnem kranjskem mestu. Tu se med overitelji neke listine šele leta 1542 omenjata poleg treh mestnih svetnikov dva 24-nika, tj. člana zunanjega sveta.²⁴ Novo mesto je spričo svoje velikosti in pomena gotovo zgodaj doživelo notranja trenja in pojav novega organa, kar se pred 16. stoletjem ni nujno zgodilo v manjših dolenjskih mestih.²⁵

Prav tako do konca srednjega veka ne vemo ničesar o morebitnih posrednih volitvah in omejitvi volilne pravice. Posredne volitve je cesar Friderik III. zaradi nastalih nesoglasij uvedel leta 1472 v Ljubljani, kjer so meščani po novem najprej izvolili sto volilnih mož in nato slednji sodnika ter svet. Reforma je tako širše kroge izključila iz neposrednega sodelovanja v odločilnih fazah volitev.²⁶ Opis volitev številčno omejene občine meščanov ter notranjega in zunanjega sveta srečamo pri obravnavanih mestih najprej v Novem mestu in Metliki, in sicer šele v drugi polovici 16. stoletja, ko je šlo prav tako za nove deželnoknežje predpise z namenom odpraviti dotedanje nepravilnosti.²⁷

Delokrog mestnih organov dolenjskih mest je za srednji vek mogoče v celoti razumeti le na podlagi poznavanja značilnosti širšega prostora in analogij. Privilegijsko pravo in redki preostanki poslovanja sicer v dobršni meri podajajo sliko regionalnih razmer, puščajo pa odprto prenekatero vprašanje, kar niti ni predmet naše obravnave. Na tem mestu se vendarle lotevamo dveh problemov s področja sodnih pristojnosti, ki pomembno opredeljujeta pravni okvir mest.

Na prvem mestu velja ponazoriti, kolikšne so bile teritorialne pristojnosti mestnih sodišč. Meje **pomirij** obravnavanih mest, v katerih je imel po določilu kostanjeviško – novomeškega mestnega prava izključno sodno oblast mestni sodnik, so znane iz različnih obdobj in so se sčasoma tudi deloma, a nebstveno spreminjale. Skozi več stoletij je moč slediti obsegu mestnega pomirja pri Kostanjevici, ki ga je zelo približno določil že Henrikov privilegij v začetku 14. stoletja,²⁸ natančnejši obseg pa poznamo iz 16. stoletja.²⁹ Medtem ko se je sodna oblast kostanjeviškega mestnega sodnika raztezala do pol ure okoli mesta, je Novo mesto dobilo z ustanovnim privilegijem leta 1365 precej obsežnejše pomirje. Na severnem bregu Krke je

segalo nad dve uri hoda daleč in se v takem obsegu v glavnem obdržalo še v sredo 18. stoletja kot območje deželskega sodišča, medtem ko ga je na južni strani zamejevala že Krka.³⁰ Za Metliko ne poznamo meja pomirja ne iz potrditev privilegijev ne iz urbarjev in drugih virov, pri mlajših mestih pa so se mestne pravice omejevale na manjše ozemlje, največ uro hoda od obzidja. Črnomaljsko pomirje se sploh prvič omenja leta 1573 skupaj z opisom meja,³¹ a je moralo glede na posebno trško sodišče (1461) nastati najpozneje sredi 15. stoletja. Višnji Gori je Friderik III. natanko določil sodne meje jeseni 1461,³² nekaj mesecev zatem ko je trgu podelil lastno sodstvo in so se zaradi neobstoja pomirja (*bißher mangl halben ains purgkhfrid bey demselben markht*) začeli vrstiti kompetenčni spori.³³ Tudi ob ustanovitvi Krškega (1477) se je zdela cesarju zadostna ohlapna formulacija o pristojnostih sodnika znotraj meja pomirja, opredeljenega enako kot pri Višnji Gori »als weit der burgfrid weret«, a se je kmalu izkazalo, da bo treba njegove meje natanko določiti.³⁴ Kočevje je dobilo z ustanovno listino (1471) pomirje, kakor daleč so segale njive njegovih prebivalcev,³⁵ kar očitno dolgo ni bilo predmet sporov, tako da je bil obseg natančneje določen šele leta 1614.³⁶ Eno temeljnih dejanj za zaščito mestnih pravic so predstavljale redne objezde, pravzaprav obhodi meja mestnega pomirja (*beraitung*). Z njimi so mesta ugotavljala morebitne mejne kršitve, kar je omogočalo sprotno reševanje medsosedskih sporov.

Drugo specifično vprašanje zadeva **višjesodno avtonomijo** oziroma pravice **krvnega sodstva**. Poleg nižjesodne oblasti – civilnega in nižjega kazenskega sodstva (*burgfriedobrigkeit*) – so namreč nekatera kranjska mesta posedovala tudi deželsko sodišče (*landgericht*) in imela pravico do izvrševanja krvnega sodstva, z drugimi besedami: pravico do kaznovanja s smrtjo.³⁷ Od 16. stoletja, ko je krvno sodstvo po recepciji rimskega prava postalo zvečine domena deželnega kneza, postanejo razmere tudi v obravnavanem prostoru veliko bolj jasne. Deželska sodišča so se poslej delila na maloštevilna privilegirana, ki so sama vzdrževala kvalificiranega krvnega sodnika, in nepriviligirana, pri katerih je krvnim pravdam predsedoval v ta namen poklicani krvni sodnik kot deželnoknežji organ. Takšna oblika sodstva je nato vse do jožefinske dobe in deloma še pozneje veljala v vseh kranjskih mestih, razen v Ljubljani, ki je imela še naprej lastnega krvnega sodnika.³⁸

Iz poznega srednjega veka nasprotno kot za Ljubljano in gorenjska mesta nimamo nikakršnih neposrednih poročil, v čigavih rokah je bilo krvno sodstvo v mestih na Dolenjskem. Ker je v 16. stoletju v njegovo strukturo temeljito posegla država, so tudi retrogradna sklepanja na podlagi poznejšega stanja precej tvegana. O krvnem sodstvu v poznem srednjem veku si stojita nasproti dve povsem različni razlagi S. Vilfana in F. Zwittera. Po starejši Zwitterovi interpretaciji sta za šest mest kostanjeviško – novomeškega prava merodajni določbi, da ima za vse sodne zadeve v mestnem pomirju izključno sodno oblast mestni sodnik in ne deželski. Te določbe po njegovem »kažejo čisto jasno, da je imel v vseh teh mestih mestni sodnik tudi krvno sodstvo v svojih rokah«, kar Zwitter povezuje s patrimonializacijo deželskih sodišč v poznem srednjem veku.³⁹ Proti takšni razlagi člena v mestnem pravu Kostanjevice in Novega mesta je imel S. Vilfan tehtne pomisleke, češ da bi se krvno sodstvo podelilo mestnemu sodniku s precej bolj jasno formulacijo, kot denimo leta

1364 Ljubljani: »vmb das blūt richten«. Tako se mu je zdelo najbolj verjetno, da je prvotni pomen besedila mestnemu sodniku zagotavljal le nižje kazensko sodstvo, ki so ga pa pozneje mogli razumeti tudi v pomenu krvnega sodstva.⁴⁰ Enako ohlapne so glede sodstva formulacije ob podelitvi trškega sodstva Višnji Gori leta 1461 in mestnega v ustanovnih privilegijih treh mest v letih 1471–1477.⁴¹ Vilfanov ugovor dobi še večjo težo ob sočasnih primerjavah z drugimi mesti. Tako je cesar Friderik III. leta 1489 podelil Kamniku poleg volitev sodnika tudi pravico krvnega sodstva (*pan vnd acht*), ki jo mora ta sprejeti na dvoru.⁴² V letih 1493 in 1494 srečamo za Kranj povsem določni cesarski potrditvi krvnega sodstva (*paann vnd acht oz. das blueth zu richten*),⁴³ kar pri dolenskih mestih pogrešamo.

Pri šestih mestih kostanjeviško–novomeškega mestnega prava torej krvnosodne avtonomije nikakor ni mogoče razlagati kot nekaj samoumevnega, kar bi temeljilo v določilih privilegijev iz 14. stoletja. Nedorečena pravna določila so bila lahko že v srednjem veku predmet različnih interpretacij, pač po načelu, da ožje pravo odloča pred širšim. Za uveljavitev krvnega sodstva v praksi je bila v nemajhni meri odločilna dejanska moč posameznega mesta. Zdi se verjetno, da je gospodarsko močno Novo mesto, kot trdi Valvasor, nekdanj zares posedovalo »die Acht vnd Bann«, ⁴⁴ cesar pa naš polihistor drugače kot pri Kamniku ne utemeljuje z nikakršnim privilegijem.⁴⁵ Morda je šlo v Novem mestu celo samo za posamezne primere sojenj pred mestnim sodiščem po pooblastilu deželnega kneza. V novem veku je bilo vsekakor že drugače. Novo mesto je imelo za svoje pomirje pristojnosti deželskega sodišča, a je kot v vseh kranjskih mestih, razen v Ljubljani, krvno sodstvo vodil deželnoknežji krvni sodnik, za vsak primer posebej poklican iz Ljubljane.⁴⁶

OPOMBE:

¹ Arhiv Republike Slovenije (ARS), Zbirka listin, Listine iz HHStA, Samostan Pletjerje, 1411 IX. 29., s. I.; objava regesta: Fr. Komatar, Ein Cartular der Karthause Pletriach, v: Mittheilungen des Musealvereines für Krain (MMVK) XIV (1901), str. 44, št. 25.

² Listina 1421 III. 26., objavljena v: Johann Weichard Valvasor, Die Ehre deß Hertzogthums Crain, Laybach 1689, XI, str. 236–237.

³ Listina 1477 III. 5., Dunaj, objava v: Jože Mlinarič, Krško in njegova gosposčina v srednjem veku, v: Krško skozi čas 1477–1977, Krško 1977, str. 43. – Listina 1477 III. 8., Dunaj, objava v: Janez Kranjc, Privilegij mesta Lož iz leta 1477, v: Notranjski listi I, Postojna 1977, str. 57.

⁴ Enako kot šestnajst let prej Višnja Gora je Krško z ustanovno listino dobilo sodne pristojnosti v obsegu pomirja (*als weit der burgfrid weret*), nakar je pri obeh nemudoma prišlo do sporov z gospostvom in je moral deželni knez, cesar Friderik III., meje njunih pomirij določiti natančneje. – ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1461 X. 6., Gradec. ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1461 X. 6., Gradec. – StLA, I.Ö. HK–Sach, K 93/6, prepis iz 16. stoletja, 1461 X. 6., Gradec. – Regest 1478 VII. v: Joseph Chmel, Actenstücke und Briefe zur Geschichte des Hauses Habsburg im Zeitalter Maximilian's I., Zweiter Band, Wien 1855, str. 920–921.

⁵ Prim. Božo Otorepec, Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem, Ljubljana 1988, str. 62.

⁶ Listina 1471 IV. 19., Gradec, objava v: A. Dimitz, Zur Geschichte der Städte und Märkte in Krain, I. Gottschee, v: Mittheilungen des historischen Vereins für Krain XIX (1864), str. 55–56.

⁷ Listina 1377 XI. 23., objava v: Herman Wiessner, Monumenta historica ducatus Carinthiae (MHDC) X, Klagenfurt 1968, str. 262, št. 837.

⁸ Franz Unterkircher, Die datierten Handschriften der Österreichischen National Bibliothek von 1401 bis 1450. I. Teil. Wien 1971, str. 98, 1441 VI. 28. – Gaspar Krecwicz se je imenoval po kraju Ebenfurt pri Dunajskem Novem mestu.

⁹ Mirko Zjačič, Knjiga riječkog kancelara i notara Antuna de Renno de Mutina (1436-1461), v: Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci, Svezak III (1955-1956), str. 153. - Prim. F. Gestrin, Trgovina slovenskega, str. 171, 275-376.

¹⁰ Listina 1471 VI. 10., s. I., objava v: Georg Widmer, Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Gottscheerländchens (1406-1627), Plauen i.V. 1932, str. 35.

¹¹ Pomenljivo je, da samo t.i. mestni ustanovni privilegij Višnje Gore uvodoma govori o: »der Richter Rat vnd vnser Burger« (prim. objavo v: J. E. Mauring, Utemeljitev mesta Višnje Gore, v: Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko IV (1894), str. 30.

¹² Prvi izpričani loški sodnik Hans Hochenkirchner (*diezeit richter zu Las*) je leta 1440 poleg dveh plemičev pečatil zastavno listino Wigulusa Šteberškega loškemu tržanu Nikolaju Taschnerju (*purger zu Las*). Da je bil Hochenkirchner resnično že trški in ne deželski sodnik, spričuje sedem let mlajša listina iz leta 1447, po kateri je kot »markt richter czu Loss« kupil hubo loškega tržana in zlatarja Janeza, nato pa se isti čez devet let omenja še kot tržan. - ARS, Zbirka listin, Listine iz HHStA, Repertorij III, 1440 V. 31., s. I.; prim. B. Otarepec, Srednjeveški pečati, str. 98; Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL), Listine iz župniškega arhiva Lož, 1447 III. 28., s. I.; ARS, Mikrofilmi, Listine iz HHStA, 1456 IX. 19., s. I.

¹³ Zgodaj se je to zgodilo v Kostanjevici (ARS, Zbirka rokopisov, II 68 r, fol. 2'-4, prepis listine 1338 VIII. 25., Ljubljana).

¹⁴ Ko je denimo trg Višnja Gora dobil leta 1461 pravico do samostojnega sodstva in volitev sodnika, se je v sodni organ preoblikoval tudi trški svet, kar se je v virih nemudoma odrazilo v doslednem nastopanju trškega predstojništva kot »sodnika in sveta«. Prvič je sprememba izpričana naslednje leto (ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1462 VII. 11., Gornji Grad; prepis listine tudi v: ARS, Mesto Višnja Gora, fasc. 7).

¹⁵ Prim. Janko Orožen, Zgodovina Celja in okolice. 1. del. Od začetka do leta 1848, Celje 1971, str. 265-268.

¹⁶ Če se omejimo samo na Kranjsko brez Dolenjske, se volitve mestnega sodnika v Ljubljani označujejo kot star običaj že leta 1370, vendar njegove starosti ne gre razumeti preveč dobesedno. Pomenljivo je dejstvo, da je Ljubljana v tem prednjačila ne le v slovenskem, temveč celo v širšem avstrijskem prostoru. Kranj je dobil enako pravico z deželnoknežjim privilegijem leta 1421 oziroma ponovno 1423, freisinska Škofja Loka mu je sledila v tretji četrtini 15. stoletja (po letu 1451 in pred 1473), cesar Friderik III. pa je zelo pozno podelil volitve sodnika Kamniku (1491), kjer je gosposki oskrbnik dotlej po lastni presoji oddajal mestno sodišče v upravo. - Sergij Vilfan, Zgodovina Ljubljane do začetka 16. stoletja, v: Zgodovina Ljubljane. Prispevki za monografijo, Ljubljana 1984, str. 92.; Josip Žontar, Zgodovina mesta Kranja, Ljubljana 1939, str. 49; Pavle Blaznik, Škofja Loka in loško gospostvo (973-1803), Škofja Loka 1973, str. 95, 98, 124; Božo Otarepec, Privilegijska knjiga mesta Kamnika iz leta 1528, v: Kamniški zbornik IV (1958), str. 102.

¹⁷ Sergij Vilfan (Novomeški mestni privilegij, v: Novo mesto 1365-1965. Prispevki za zgodovino mesta, Maribor-Novno mesto 1969, str. 94) sicer ne izključuje, da so po običajnem pravu že leta 1365 dopuščali volitve mestnega sodnika, vendar dodaja majhno verjetnost, da bi se to pri novoustanovljenem mestu razumelo že samo po sebi.

¹⁸ Za Ljubljano gl. op. 16. - O volitvah sodnika na Ptuj govori mestni statut iz leta 1376 (Marija Hernja Masten - Dušan Kos, Statut mesta Ptuja 1376 (Zgodovinski arhiv Ptuj, Viri 3), Ptuj-Ljubljana 1997, str. 75.

¹⁹ Očiten je napredek glede na Kamnik, ki v tem času kaže še arhaično podobo upravljanja mestnega sodstva. Isti vir namreč ne navaja posebnega kamniškega mestnega sodišča, ampak je med izdatki deželskega sodišča v času 1437-1439 zabeležena zgolj plača mestnemu sodniku (*stattrichter*) ARS, Vicedomski urad za Kranjsko (Vic. A.), šk. 101, urbar gospostva Kamnik-Stari grad 1439, vrnjen iz TLA, stara signatura Urb. 275/1, fol. 2'-6. - Prim. B. Otarepec, Srednjeveški pečati, str. 58. Leta 1437 so gradiščana Jakoba Lambergarja naslavljali kot »castellanum et iudicem oppidalem et provincialem in oppido Stain«, a se hkrati z njim omenja kamniški meščan Martin Oder kot »iudex in Stain«, malo pozneje izpričan kot plačani »stattrichter« Martin.

²⁰ Naklonjenost Habsburžanov do obeh vnovič pridobljenih dolenjskih mest se je pokazala leta 1435 s podelitvijo novih sejemskih pravic (Albert Muchar, Geschichte des Herzogthums Steiermark, Siebenter Theil, Grätz 1864, str. 243) in potrditvijo privilegijev Novemu mestu leta 1442 (Steiermärkisches Landesarchiv (StLA), All. Urk. Reihe, No. 5807, 1442 VIII. 3., Frankfurt am Main, prepis).

²¹ Med pogoji, pod katerimi so imeli Črnomaljski v zastavi mesto Črnomelj, je grof Nikolaj Frankopan leta 1573 navedel tudi volitve sodnika, katerega izvolitev je potrjeval zastavni imetnik (ARS, Vic. A., šk. 279, I/142, lit. T II-9, 5. 6. 1572).

²² Fran Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščanstvo, Ljubljana 1929, str. 28, 35.

²³ F. Zwitter, n. d., str. 35. – S. Vilfan, Zgodovina Ljubljane, str. 94–95. – J. Žontar, n. d., str. 49, opomba 74 na str. 437. – Prim. B. Otorepec, Srednjeveški pečati, str. 72.

²⁴ Regest 1542 XII. 13. v: France Baraga, Kapiteljski arhiv Novo mesto. Regesti listin in popis gradiiva (Acta ecclesiastica Sloveniae 17), Ljubljana 1995, str. 140, št. 246.

²⁵ Najprej sta notranji in zunanji svet dokumentirana v Metliki, in sicer leta 1588 (Anton Svetina, Metlika. Dve razpravi iz pravne zgodovine mesta in okolice, Ljubljana 1944, str. 10–11).

²⁶ Listina 1472 VII. 2. v: Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, IV. zvezek, Ljubljana 1959, IV/2. – S. Vilfan, Zgodovina Ljubljane, str. 94. – Prim. F. Zwitter, n. d., str. 35.

²⁷ Objava listine 1573 X. 16., Gradec v: Ivan Vrhovec, Zgodovina Novega mesta, Ljubljana 1891, Dodatek II. – A. Svetina, n. d., str. 9–11.

²⁸ ARS, Zbirka rokopisov, II 68 r, privilegijska knjiga mesta Kostanjevica, fol. 3.

²⁹ Nebistveno drugačne meje je imelo pomirje v 16. in 17. stoletju po kostanjeviških urbarjih iz let 1588 (Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), Gospostvo Kostanjevica, knj. I, urbar 1588, fol. 134) in 1625 (Jože Mlinarič, Kostanjeviško gospostvo po urbarju iz leta 1625, Kostanjevica na Krki 1970, str. 72). Precej natančno ga je omejil Jožef Likar, ki je ugotovil, da je obsegalo nekako današnjo katastrsko občino Kostanjevica (O nastanku mesta in mestnega prava Kostanjevice, v: Kostanjevica na Krki. Ob sedemstoletnici mestnega obstoja. Kostanjevica 1953, str. 40–41).

³⁰ Objavljeno v: S. Vilfan, Novomeški mestni, str. 106. – I. Vrhovec n. d., str. 12–13.

³¹ Meje črnomaljskega mestnega sodišča je leta 1573 ugotovila deželnoknežja komisija (ARS, Vic. A., šk. 279, I/142, lit. T II–3, ad 18. 2. 1573, Commission des städtchen Tschernembls).

³² ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1461 X. 6., Gradec; prepis v: StLA, I.Ö. HK–Sach, K 93/6. – Nebistveno drugačen opis meja srečamo v urbarju gospostva Višnja Gora iz leta 1578 (ARS, TK RDA, N 205, No. 35, s. p., Statt Weixlberg pürckhfrids ausweisung).

³³ ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1461 V. 30., Gradec; prepis v: StLA, I.Ö. HK–Sach, K 93/6. – Izvoljeni trški sodnik naj bi sodil »als weit ir purghfrid weret«.

³⁴ Cesar je julija 1478 poslal kranjskega vicedoma v Krško osebno določiti meje pomirja, ki naj bi po določilu v mestni ustanovni listini segalo tako daleč kot njive meščanov, meščani pa so si ga prilaščali dlje. (J. Chmel, n. d., str. 920–921). Ustanovni privilegij v resnici ne zamejuje pomirja z njivami meščanov, ampak ga posredno opredeljuje, ko pove, do kod segajo pravice in svoboščine Krškega, enake onim v drugih štajerskih mestih in trgih, posebej v Celju (po objavi v: J. Mlinarič, Krško, str. 42, 43). Enak obseg je povzet v reformiranem urbarju gospostva Krško leta 1575 (ARS, Terezijanski kataster za Kranjsko, RDA, N 141, No. 29, urbar Krško 1575, s. p., Gmaines statls purkhfrids pidmärkh).

³⁵ A. Dimitz, n. d., str. 56.

³⁶ Dne 18. januarja 1614 so pomirje določili deželnoknežji objezdni komisariji, ki so ugotovili, da ni bil še nikoli vnesen v urbar (Peter Radics, Aus dem Privilegienbuche der Stadt Gottschee, v: ARGO II (1893), str. 189–190).

³⁷ F. Zwitter, n. d., str. 34.

³⁸ Prim. Sergij Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev. Od naselitve do zloma stare Jugoslavije, Ljubljana 1961, str. 213. – Prim. Janko Polec, Razpored sodnih instanc v slovenskih deželah od 16. do 18. stoletja, v: Zbornik znanstvenih razprav VI (1927–1928), Ljubljana 1928, str. 120. – Prim. Metod Dolenc, Postanek in pomen inštrukcij za krvna sodišča na Štajerskem, Kranjskem in Koroškem, v: Časopis za zgodovino in narodopisje 9 (1912), str. 101.

³⁹ F. Zwitter, n. d., str. 34.

⁴⁰ S. Vilfan, Novomeški mestni, str. 104.

⁴¹ Doslej je bil s pravnega stališča obravnavan samo privilegij Loža. Proti razlagi, da je imel sodnik v svojih rokah tudi krvno sodstvo, se J. Kranjc (n. d., str. 49) pridružuje Vilfanovim pomislekom pri obravnavi novomeškega prava.

⁴² B. Otorepec, Privilegijska knjiga, str. 102. – Kot pravico krvnega sodstva, ki je v njegovem času že nekaj časa niso več izvrševali, je privilegij iz leta 1489 razumel tudi Valvasor (n. d., XI, str. 546), medtem ko je Zwitter na podlagi Valvasorja zapisal le, da je imel Kamnik »morda« višjesodno avtonomijo (Starejša kranjska, str. 34).

⁴³ Listini 1493 III. 21., Linz in 1494 I. 20., objavljeni v: F. Zwitter, n. d., str. 73–74.

⁴⁴ J. W. Valvasor, n. d., XI, str. 488: »Dessen dannoch ohngeachtet ist diese Stadt nach Laybach fürnemste in Crain und hatte vor diesem die Acht und Bann.« – I. Vrhovec (n. d., str. 140), ki med drugim napačno citira Valvasorjevo stran kot 468, je polemiziral z Valvasorjem, da Novo

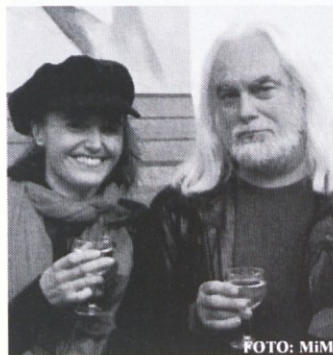
mesto ni izgubilo krvnega sodstva vse do prihoda Francozov, vendar je z njegovim posedovanjem razumel tudi pravico in prakso, da je mesto poklicalo cesarskega krvnega sodnika iz Ljubljane. – J. Polec (n. d., str. 128–129, op. 57) je napačno povzel Vrhovca, češ da je imelo Novo mesto lastno pravico krvnega sodstva (Acht und Bann) še pred Ljubljano (!), očitno misleč, da se je Valvasorjev »vor diesem« nanašal na Ljubljano. Kaj takega ne bi bilo mogoče že zato, ker je krvno sodstvo v Ljubljani izpričano leta 1364, tj. leto dni preden je bilo Novo mesto pravnoformalno sploh ustanovljeno.

⁴⁵ J. W. Valvasor, n. d., XI, str. 546.

⁴⁶ Kot utečene se krvne pravde omenjajo v navodilih nadvojvode Karla 16. 10. 1573, objavljenih v: I. Vrhovec, n. d., dodatek II. – ARS, Vic. A., šk. 255, I/133, lit. R I–7, s. d. (sodni proces po 30. 7. 1737).

Jožica Medle: OBLIKA V STVARJENJU, 2002/3, akril in kolaž na platnu, 80 x 100 cm

Jerca Šantej in Zoran Hochstaetter na skupni razstavi v sevniškem gradu

NOVO MESTO, 3. do 4. novembra – V domu kulture je Gregor Čušin predstavil avtorski projekt Hagada v izvedbi Mestnega gledališča ljubljanskega.

SEVNICA, 4. novembra – Zlato listje je bil naslov kulturnega večera oskrbovancev DUO Impoljca v Lekos galeriji Ana.

KRŠKO, 5. novembra – V avli kulturnega doma so odprli fotografsko razstavo Utrinki iz Krakovskega gozda avtorice Jožice Mikek Veber.

METLIKA, 5. novembra – Gost Zimskih uric v Hotelu Bela krajina je bil pesnik Tone Pavček, z njim pa je kramljal Toni Gašperič.

DOLENJSKE TOPLICE, 6. novembra – V malem salonu Zdravilišča so odprli fotografsko razstavo Škotsko višavje domačina Marka Pršine in predstavili multivizijsko projekcijo.

NOVO MESTO, 6. novembra – v Knjižnici Mirana Jarca so odprli priložnostno razstavo del slikarke Jožice Medle in njenih učencev. – V klubu LokalPatriot so na literarnem večeru Založbe Goga predstavili knjigo Punk je bil. – Pod kavarno Tratnik so se začeli Četrtekovi večeri z Ladom Leskovarjem.

SEVNICA, 6. novembra – V Galeriji Gradu so odprli slikarsko-fotografsko razstavo Jerce Šantej in Zorana Hochstaetterja. O delih je spregovoril akademski slikar Alojz Konec, glasbeni pečat dogodku pa je dal duo violinistke Petre Božič in harmonikarja Branka Rožmana. – Mladost Sevnice je naslov fotografske razstave avtorja Ljuba Motoreta, ki so jo odprli v Lekos galeriji Ana. O razstavi je spregovoril umetniški vodja galerije Rudi Stopar, dogodek pa so popestrili učenci glasbene šole.

KOČEVJE, 7. novembra – Dekliški pevski zbor Deorina je povabil na redni letni koncert v Šeškov dom.

KRŠKO, 7. novembra – 20 let s pesmijo za vas je bil naslov koncerta Elizabete Križanič, pevskega zborov KUD Brežice in tamburaškega orkestra iz Artič v Kulturnem domu. – V klubu Milka so na ogled postavili fotografsko razstavo Živi dragulji avtorja Žige Čamernika.

NOVO MESTO, 7. novembra – 25 let punka pod Slovenci je bil naslov knjige, ki so jo v LokalPatriotu predstavili Igor Vidmar, dr. Grega Tomec, Peter Mlakar ter Ali H. Žerdin.

ČATEŽ, 8. novembra – Potekalo je 17. Popotovanje od Litije do Čateža po Levstikov poti.

NOVO MESTO, 8. novembra – Pesem povezuje je bil naslov koncerta novomeškega mešanega pevskega zbora Pomlad in zbora slovenske skupnosti Leopolda Valknerja iz Tuzle v Kulturnem centru Janeza Trdine.

SENOVO, 8. novembra – Domača gledališka skupina DKD Svoboda je ob osemdesetletnici delovanja v Domu 14. divizije uprizorila Partljičevo komedijo Čaj za dve.

NOVO MESTO, 10. novembra – V klubu LokalPatriot so odprli 3. del razstave Fotografska izkušnja 2003 - fotografije Mihe Vahčiča.

ČRNOMELJ, 12. novembra – Špas teater je v kulturnem domu gostoval s komedijo Stevardese prihajajo.

KOČEVJE, 12. novembra – V prostorih blagovnice Nama je bila otvoritev razstave del Društva ljubiteljev likovnega ustvarjanja Kočevje.

METLIKA, 12. novembra – V Hotelu Bela krajina so se pričele Zimske urice z domačinom Zvonkom Rusom, avtorjem Kronike mesta Metlike.

NOVO MESTO, 12. novembra – V Galeriji Krka so na prvem literarnem večeru literarne sekcije društva predstavili literarno snovanje Anice Šparovec Erič. O njenem pisanju je spregovorila Rezka Povše, izbrane pesmi in prozo

FOTO: MiM

Marijan Tršar

so prebirali Jožica Žagar, avtorica in njena hči Vladka, glasbeno pa je dogodek popestrila violinistka Petra Božič. – V okviru glasbenega abonmaja je v Kulturnem centru Janeza Trdine nastopil priznani pihalni kvintet Slowind, ki je izvedel tudi skladbo skladatelja, novomeškega rojaka Božidarja Kosa. – Novomeški župan mag. Boštjan Kovačič je sprejel pevce Mešanega pevskega zbora Novo mesto, ki so pod vodstvom Jožice Prus na mednarodnem zborovskem tekmovanju v Riva del Gardi osvojili zlato diplomo.

NOVO MESTO, 13. novembra – V Narodnem domu so predstavili knjigo Spomini na Tita Ivana Somraka, dolgoletnega varnostnika nekdanjega jugoslovanskega predsednika. Knjigo je predstavil dr. Marko Vrhunec, z avtorjem pa se je pogovarjal Bogdan Osolnik. – Na Četrtekovem večeru pod kavarno Tratinjek je bil gost trio Roka Webra.

TREBNJE, 13. novembra – Gostja novembrskega literarnega večera v piceriji Kamra v gostilni Šeligo je bila novomeška pesnica Katja Plut. Z njo se je pogovarjala pisateljica Barica Smole. – V Knjižnici Pavla Golie se je predstavila Založba Litera in dva njena pisca: Tomaž Letnar in Marko Samec.

DOLENJSKE TOPLICE, 14. novembra – Žejni soj oči je naslov pesniške zbirke prof. Marijana Tršarja, ki so jo predstavili v Hotelu Kristal. O knjižni novosti sta govorila dr. Janez Gril in urednica zbirke Tadeja Krečič Scholten, z avtorjem pa se je pogovarjala Barbara Barbič Jakše.

KOČEVJE, 14. novembra – Domača vokalna skupina Nagelj je povabila v Šeškov dom na drugi samostojni koncert, kot gostje pa so nastopili harmonikar Peter Frangež in otroci iz vrta Čebelica.

KRŠKO, 14. novembra – Mestno gledališče ljubljansko je v kulturnem domu gostovalo s komedijo Zgodnja leta slovenske državnosti.

NOVO MESTO, 14. novembra – V knjižnici Mirana Jarca so predstavili knjižni novosti upokojenega novinarja in publicista Slavka Dokla: novo knjižico anekdot in Utrip nekega časa 2. Z avtorjem se je pogovarjala Jadranka Zupančič, zapela je Marija Jerele.

STRAŽA, 14. novembra – Na tradicionalnem Martinovem koncertu v kulturnem domu so se predstavili domači mešani pevski zbor in člani folklorne skupine, kot gostje pa mirnopeški harmonikarji.

TREBNJE, 14. novembra – Vokalna skupina Ragle je povabila na večer slovenske ljudske pesmi in v Dom kulture pripeljala tudi muzikante La zonta.

KOMENDA, 15. novembra – Na državni reviji pevskih zborov upokojenskih društev Slovenije je dolenska in belokranjska društva zastopal Mešani pevski zbor Društva upokojencev Novo mesto pod vodstvom Sonje Pirc.

NOVO MESTO, 15. novembra – V Kulturnem centru Janeza Trdine je potekala 2. revija izbranih oktetov Slovenije 2003.

PIŠECE, 15. novembra – V večnamenski dvorani je bilo 7. območno srečanje pevcev ljudskih pesmi in godcev ljudskih viž.

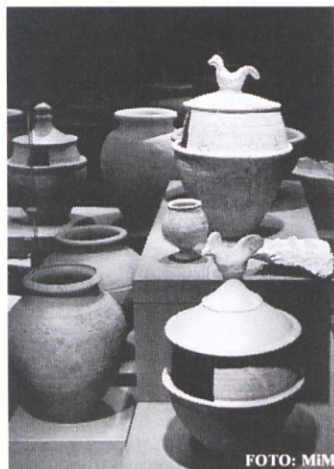
NOVO MESTO, 17. novembra – Arheolog Borut Križ je v Dolenjskem muzeju predstavil rezultate letošnjih arheoloških izkopavanj na Kapiteljski njivi. – V Kulturnem centru Janeza Trdine si je bilo mogoče ogledati komedijo M(j)ošoviti brak. – V LokalPatriotu je bil koncert tria Milesa Griffitha.

NOVO MESTO, od 17. do 21. novembra – Fotoklub Portorož je v sodelovanju s podjetjem Avus pripravil fotografske razstave na avtobusih v Kopru, Kranju, Mariboru in v Novem mestu, kjer je bila na avtobusu na progi Cikava - Bršljin na ogled razstava barvnih fotografij Mateja Šemoleta.

RIBNICA, 17. novembra – V Miklovi hiši so ob tednu slovenskih splošnih knjižnic predstavili novo knjigo o gradovih in dvorcih dr. Ivana Stoparja z naslovom Med Igom, Ribnico in Kočevjem. Avtor je dan kasneje knjigo predstavil tudi v kočevski knjižnici.

TREBNJE, 18. novembra – V spomin in opomin škofa Antona Vovka je naslov knjige, ki so jo predstavili v Baragovi galeriji. O knjižni novosti Založbe Družina so spregovorili dr. Janez Gril, zgodovinar prof. dr. France M. Dolinar in prof. Blaž Otrin.

KRŠKO, 19. novembra – V kulturnem domu je bila na ogled igrana pravljična Princeška na zrnu graha.

Hišaste žare z arheološkega najdišča Draga pri Beli Cerkvi na razstavi v Dolenjskem muzeju

FOTO: MIM

METLIKA, 19. novembra – V Hotelu Bela krajina so se Zimske urice nadaljevale z ustvarjalci Literarnega kluba Metlika.

NOVO MESTO, 19. novembra – V Narodnem domu je bil večer kratkih filmov novomeških rojakov Dušana Povha in Ivana Marinčka, posvečen desetletnici Društva Novo mesto. – V Domu starejših občanov so se na literarnem večeru predstavili domski besedni ustvarjalci, ki so sodelovali pri zborniku Snovanje, prvem zborniku literarne in likovne sekcije Društva upokojencev Novo mesto. Za glasbeni predah je poskrbel Domski sestriški pevski zbor, zbornik pa je predstavil njegov urednik Franci Šali. – V Gostišču Dežmar so na kulturnem večeru odprli slikarsko razstavo del Novomeščanke Jožice Škof, ki jo je predstavil Jožef Matijevec. Svoje pesmi je prebiral Smiljan Trobiš, zapela je dalmatinska klapa Suvenir.

SEVNICA, 19. novembra – Moje gledališče iz Ljubljane je v kulturni dvorani uprizorilo komedijo Državni lopov.

BREŽICE, 20. novembra – V dvorani glasbene šole je potekal klavirski recital Simone Solce.

METLIKA, 20. novembra – Ob dnevu splošnih knjižnic je Ljudska knjižnica Metlika povabila na ogled razstave 50 let zbirke Čebelica. Na ogled je bila tudi predstava lutkovnega gledališča Fru-fru Kokoška Petunija pa literarni večer s pisateljem Jožefom Škofom. V kulturnem programu so nastopili učenci metliške podružnice Glasbene šole Črnomelj.

NOVO MESTO, 20. novembra – V Knjižarni Mladinska knjiga je potekala knjižna čajanka za dedke in babice Tudi jaz znam. – V Knjižnici Mirana Jarca so predstavili knjigo Zgodbe iz teme Lenarta Zajca, s katerim sta se pogovarjala Jadranka Zupančič in Damijan Šinigoj. Za glasbeni predah je poskrbel učenec novomeške glasbene šole Sandi Ravbar na harmoniki. – Gost Četrtkovega večera pod kavarno Tratnik je bil trio A3.

SEVNICA, 20. novembra – Sevnška knjižnica je povabila na srečanje z rojakinjo, pisateljico Zoro Tavčar. Zvečer so predstavili tudi knjigo Grenko morje avtorja Marjana Tomšiča.

KRŠKO, 21. novembra – V kulturnem domu je bila na ogled komedija Na kmetih.

SEVNICA, 21. novembra – Na koncertu ljudskih pevcev in godcev so v kulturni dvorani nastopili Fantje s Preske, Šmarčanke, Zarja z otroško skupino z Račne, družina Miklavž iz Mislinje in Tihožitje iz Gradca.

ŠKOCJAN, 21. novembra – Profesorica likovne umetnosti Mateja Korenič je v šoli predstavila svojo knjigo Bela žaba Pika.

ŽUŽEMBERK, 21. novembra – Pevci vokalnega okteta Prima, osnovnošolski recitatorji in harmonikarja so popestrili predstavitev nove knjige rojakinje Ivanke Mestnik, zgodovinski roman Grenki kruh. Z avtorico se je pogovarjala mag. Jelka Mrvar. Na ogled je bil tudi film o dvorski železarni. Knjigo so kasneje predstavili tudi na Dvoru.

BIZELJSKO, 22. novembra – Moški pevski zbor Stara vas Bizeljsko je ob izidu zgoščenke in kasete pripravil v združenem domu promocijski koncert. V goste je povabil še ansambel Gru-fru iz OŠ Bizeljsko, tamburaško skupino Zelenjak iz Klanjca, ansambel Tonija Hervola iz Bukoška ter duet Cik-cak.

DRAGOMLJA VAS, 22. novembra – V gasilskem domu je potekal literarni večer članov Literarnega kluba Metlika.

NOVO MESTO, 22. novembra – V Dolenjskem muzeju so odprli razstavo Antična nekropola Draga pri Beli Cerkvi s podnaslovom Stoletja ob cesti. O pomenu razstave in nasploh arheoloških najdbah za dolenjsko metropolo je spregovoril direktor muzeja Zdenko Picelj, izkopavanja, najdišče in samo razstavo pa je predstavil arheolog Borut Križ. Izšel je tudi razstavni katalog, ki ga je (kot tudi razstavo) oblikoval Jovo Grobovšek. – Skupina Improlektika je v klubu LokalPatriot uprizorila kratke improvizirane skeče.

PIVKA, 22. novembra – V Hiši kulture je svoja dela razstavil akademski slikar Jože Marinč, ki živi in ustvarja v Dobah pri Kostanjevici.

SEVNICA, 22. novembra – Na literarno-glasbenem večeru je igral HBD jazz trio, svoja dela pa so predstavili Marko Bunderla, Milivoj M. Roš in

Robert Titan Feliks.

STARI TRG OB KOLPI, 22. novembra – Na slovesnosti ob 50. obletnici folklorne skupine Stari trg so se predstavile tudi folklorne skupine Šenkovec, Dragatuš, Predgrad, Matije Gubca iz Dolenjega Miholjca ter Stari trg. Zaigrale so tudi tamburaške skupine Prijatelji iz Šenkovca, osnovne šole Stari trg in Sodevski tamburaši s Tonijem Verderberjem.

ŠKOCJAN, 22. novembra – Na prireditvi Melodije škocjanske doline so v telovadnici osnovne šole nastopili: Folklorna skupina Tineta Rožanca iz Ljubljane, violinistki Mirjam Šolar in Manja Slak ob klavirski spremljavi Petre Slak iz Novega mesta in dekliška pevska skupina Plamen.

TREBNJE, 22. novembra – V kulturnem domu je Vaš teater Balantin uprizoril gledališko igro Arzenik in stare čipke.

VINICA, 22. novembra – V dvorani gasilskega doma je potekal kulturni večer ob petju in plesih članov kulturno-umetniških društev Oton Župančič z Vinice in Artič.

DOBOVA, 23. novembra – Na tradicionalnem srečanju cerkvenih pevskih zborov so v župnijski cerkvi Imena Marijinega nastopili zbori iz Dobove, Sv. Petra pod Svetimi gorami, Bušče vasi, Brestanice, Sromelj, Cerklj ob Krki in Vidma ob Savi.

NOVO MESTO, 24. novembra – V klubu LokalPatriot so na ogled postavili fotografije Črtomirja Goznika, zmagovalca v kategoriji starejših udeležencev mednarodnega natečaja Fotografska izkušnja 2003.

NOVO MESTO, 25. novembra – V restavraciji Splošne bolnišnice so odprli razstavo slik članov študijskih krožkov Akvarelno slikanje pri Razvojno-izobraževalnem centru Novo mesto. Avtorje je predstavila njihova mentorica Nataša Mirtič. – Špas teater je v Kulturnem centru Janeza Trdine uprizoril gledališko uspešnico Mišolovka.

FOTO: MIM

S srečanja cerkvenih pevskih zborov v župnijski cerkvi v Dobovi

FOTO: MIM

Jože Marinč, Nataša Mirtič, Janko Orač, Jožica Medle, Igor Papež in Jože Kumer na otvoritvi slikarske razstave Refleksije v Narodnem domu v Novem mestu

NOVO MESTO, 26. novembra – Mešani pevski zbor Krka je povabil na koncert v Kulturni center Janeza Trdine in predstavil svojo letošnjo avstralsko turnejo. – V Narodnem domu so odprli slikarsko razstavo, na kateri so se s svojimi izbranimi deli predstavili slikarji: Jože Kumer, Jože Marinč, Jožica Medle, Nataša Mirtič, Janko Orač, Igor Papež in Uroš Weinberger.

NOVO MESTO, 27. novembra – Na literarno-glasbenem večeru sta v Knjižnici Mirana Jarca publicistka in prevajalka Barabara Škoberne in glasbenik Evgen Štefančič predstavila duhovnost skozi poezijo sufijskega mojstra Hafisa. – V Planetu Tuš je popotnik, potopisni pisatelj in fotograf Zvone Šeruga, po rodu s Sel pri Ratežu, predstavil knjigo Nekam daleč in istoimenski dokumentarni film. Čez nekaj dni je nastopil tudi v Krškem in Sevnici – Četrtek večer pod kavarno je tokrat v Piceriji Tratnik potekal z Andrejem Rozmanom Rozo.

NOVEMBER

FOTO: MIM

Moški pevski zbor Slavček na jubilejnem koncertu v Veliki Dolini

KRŠKO, 28. novembra – V kulturnem domu je bil koncert pevca Marjana Zgonca z gosti Viktorijo in tamburaškim orkestrom Vrhpolje.

KRŠKO, od 28. do 29. novembra – V organizaciji Društva zaveznikov mehkega pristanka Krško je potekal Luksuz festival poceni filma, na katerem so bile na ogled projekcije 65 kratkih igranih, dokumentarnih in eksperimentalnih filmov predvsem mladih in še neveljavljenih avtorjev iz Slovenije, Avstrije, Italije, Španije, Srbije in Črne gore ter ZDA.

METLIKA, 28. novembra – V kulturnem domu je na slovesnosti žena pokojnega akademika profesorja dr. Vinka Kambiča, sopranistka Vilma Bukovec Kambič, Metličanom podarila Galerijo Kambič s številnimi umetniškimi deli in predmeti iz moževe zbirke. Spregovorila sta direktor ljubljanske Narodne galerije dr. Andrej Smrekar in ministrica za kulturo Andreja Rihter. – V kulturnem domu je gledališka skupina Vidovo izvedla Partljičevo komedijo Moj oče socialistični kulak.

NOVO MESTO, 28. novembra – V Galeriji Kralj sta novomeški župan mag. Boštjan Kovačič in direktor Založbe Goga Gregor Macedoni podpisala pogodbo, s katero občina podpira založbo in knjigarno kot dejavnost strateškega pomena za oživitve starega mestnega jedra in za razvoj kulture v regiji. Podpisu je prisostvovala tudi ministrica za kulturo Andreja Rihter.

PODNANOS, 29. novembra – Mešani pevski zbor Revoz iz Novega mesta je gostoval v tamkajšnjem kulturnem domu.

PODPRESKA, 29. novembra – V gasilski dvorani je na kulturnem večeru nastopil ženski pevski zbor Nagelj in skupina recitatorjev, članov kluba literatov iz Kočevja.

VELIKA DOLINA, 29. novembra – KUD Slavček Velika Dolina je 50 let delovanja obeležil s celovečernim koncertom v prosvetnem domu. Kot gostje so nastopili ljudski pevci Vaški koledniki. Ob obletnici so izdali knjigo Slavčkovih petdeset let. Pripravili so tudi manjšo razstavo slik in rekvizitov iz svoje zgodovine.

ČRNOMELJ, 30. novembra – Po projekciji obnovljene kopije slovenskega celovečernega filma Ne joči Peter je bil v kulturnem domu pogovor z ustvarjalci filma.

KRŠKO, 30. novembra – V Kulturnem domu je nastopil New Swing Quartet z gosti: kvartetom Ratka Divjaka in The Brown Sisters iz Chicaga.

JESENICE, novembra – S 16. Čufarjevih dnevov se je gledališka skupina DKD Svoboda Senovo, ki letos praznuje 80-letnico gledališke dejavnosti v kraju, vrnila z lepim uspehom. Njihova izvedba Partljičeve komedija Čaj za dve v režiji Bože Ojsteršek je prejela Čufarjevo plaketo kot najboljša predstava leta po oceni občinstva, plaketo za najboljšo žensko vlogo pa je prejela Aleksandra Macur in bila tako proglašena za amatersko igralko - komedijantko leta 2003.

KOČEVJE, novembra – V Likovnem salonu so na ogled postavili tradicionalno razstavo Društva upokojencev Kočevje.

TELČE, novembra – Srečali so se ljudski pevci.

DECEMBER

KOČEVJE, 1. do 5. decembra – Ta veseli dan – ta veseli teden kulture se je pričel s pesniškim maratonom v kavarni, nadaljeval s prebiranjem pesmi Antona Lebana Nona v domu starejših občanov, z osrednjo prireditvijo Prešernovi viharji, z literarnim večerom v knjižnici s pesnico kočevskih gozdov Miro Andoljšek Bartol, pripravili pa so tudi nekaj prireditev za otroke.

NOVO MESTO, od 1. do 6. decembra – Glasbeni center f-plus je v okviru dnevov odprtih vrat med drugim povabil tudi na nastop tria Primoža Grašiča, Ratka Divjaka in Janija Haceta, na predstavitev učencev glasbene delavnice Lipičnik ter Big Banda Tomaža Zlobka.

LESKOVEC PRI KRŠKEM, 2. decembra – Na literarno-glasbenem večeru so se predstavili domači in gostujoči ustvarjalci in glasbeniki.

TREBNJE, 2. decembra – V Baragovi galeriji so na ogled postavili dela z likovne in lončarske delavnice.

FOTO: MiM

Direktor Termotehnike Jože Papež in slikar Peter Vene na razstavi v Salonu pohištva Termotehnike v Novem mestu

KRŠKO, 3. decembra – V počastitev rojstnega dne Franceta Prešerna so v Valvasorjevo knjižnico povabili na srečanje s pesnikom Tonetom Pavčkom. Za glasbeno popestritev je poskrbela citrarka Petra Vovčko.

METLIKA, 3. decembra – Toni Gašperič se je na Zimskih uricah v Hotelu Bela krajina pogovarjal z igralko, rojakinjo Violeto Tomič. – V knjižnici so pripravili razstavo najbolj branih knjig in lutkovno predstavo O smrečici.

NOVO MESTO, 3. decembra – V Dolenjskem muzeju je Knjižnica Mirana Jarca pripravila predstavitev knjižne novosti pisateljice Ivanke Mestnik, romana Grenki kruh. – Tamburaši KUD Žumberak so popestrili otvoritev razstave slik Katice Zuanović v domu upokojencev. – V klubu LokalPatriot je bil rock koncert skupine Bohem. – Zlati list Rastoče knjige je prejela novomeška televizija Vaš kanal.

RIBNICA, 3. decembra – V Miklovi hiši je o rimskem zidu v Sloveniji predaval arheolog dr. Marko Frelj.

SEVNICA, 3. decembra – V galeriji gradu so odprli razstavo slikarke Jožice Medle, glasbeni gostje pa so bili pevci okteta Jurija Dalmatina. Umetnico je predstavil akad. slikar Alojz Konec.

ŠENTJERNEJ, od 3. do 5. decembra – V osnovni šoli je Mladinska knjiga iz Novega mesta pripravila 23. Miklavžev knjižni sejem, katerega gostja je bila pisateljica Tatjana Kokalj.

TREBNJE, 3. decembra – V kulturnem domu sta Andrej Rozman Roza in Marko Derganc Dergi uprizorila predstavo Gensko spremenjeni Prešeren.

NOVO MESTO, 4. decembra – V Salonu pohištva Termotehnika so odprli kiparsko razstavo Sevnčanana Petra Veneta. Za kulturni program so poskrbeli učenci Glasbene šole Marjana Kozine. – Odsevi narave je naslov likovne razstave domače slikarke Jožice Škof, ki so jo odprli v poslovni stavbi Mestne občine Novo mesto. Avtorico je predstavil Jožef Matijevič, otvoritveno slovesnost pa je popestril Prešernov recital v izvedbi Smiljana Trobiša, Božene Petrov in Maje Oberstar Falkner. Na ogled je bila tudi kolekcija izdelkov iz porcelana, ki jih je po likovni predlogi Škofove izdelala Elizabeta Hostnik. – Četrtek večer pod kavarno Tratnik je minil v družbi z Alešem Hadalinom in zimbelenimi jazzovskimi melodijami.

ČRNOMELJ, 5. decembra – Prešernovo gledališče iz Kranja je v kulturnem domu uprizorilo komedijo Županova Micka.

KRŠKO, 5. decembra – V kulturnem domu je bil na ogled glasbeni spektakel Tanztater v izvedbi plesne skupine Tarantela.

NOVO MESTO, 5. decembra – Pevski zbor Revoz je pospremil otvoritev razstave del članov likovne sekcije KD Revoz v Knjižnici Mirana Jarca.

SEVNICA, 5. decembra – V Lekos Galeriji Ana so odprli razstavo del akademskega slikarja Domna Slane.

ŠENTJERNEJ, 5. decembra – Društvo Gallus Bartholomaeus in ansambel Frančič sta v šoli pripravili Prešern večer, na osrednjo občinsko kulturno prireditev pa so v goste povabili igralca Jurija Součka.

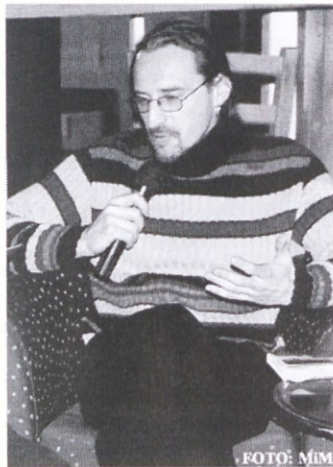
ŠKOCJAN, 5. decembra – Skupina ljudskih pevcev Fantje z vasi je v gostilni Luzar pripravila tradicionalni koncert ljudskih pesmi in viž.

BREŽICE, 6. decembra – V glasbeni šoli je potekalo območno srečanje literatov brežiške občine. Pred nastopom so pripravili tudi interno okroglo mizo, na kateri so se pogovarjali z urednikom za literaturo pri reviji Rast Ivanom Gregorčičem. Večer je popestril nastop flavtistke Vanje Ivankovič in Estere Cetin na klavirju.

ČRNOMELJ, 6. decembra – V Mladinskem kulturnem klubu Bela krajina je potekal 2. festival belokranjskih skupin Sarcom, Pregon in En skuz fali.

DOBOVA, 6. decembra – Na samostojnem koncertu je nastopila godba na pihala iz Loč.

DOLENJA VAS, 6. decembra – Literarna sekcija Sanje KD Žarek je v počastitev Prešernovega rojstva pripravila literarno-glasbeni večer z naslovom Šepet globin. Na njem so se predstavili člani literarne sekcije, sopranistka Mateja Volčanšek Arnež, basist Janko Volčanšek in pianistka Karolina Vegelj Stopar. Del večera so posvetili spominu na pokojnega rojaka Rafka Vodeba.

Samo Dražumerič na literarnem večeru v gostilni Šeligo v Trebnjem

KRŠKO, 6. decembra – V klubu Milka je bil koncert jazzovskega kvarteta The Session Band.

MIRNA, 6. decembra – Vesel sem Mirčan je naslov prireditve tekmovanja harmonikarjev v Domu Partizan.

NOVO MESTO, 6. decembra – V frančiškanski cerkvi je bil koncert mešanega pevskega zbora Novo mesto.

SEVNICA, 6. decembra – Vokalna skupina Zefir je povabila na dobrodelni Miklavžev koncert v gasilski dom.

ŠENTRUPERT, 6. decembra – Na koncertu v kulturnem domu so nastopili moški pevski zbori: domači vinogradniški ter zbora iz Markovcev in Trbovelj.

ČRNOMELJ, 7. decembra – Godba na pihala Črnomelj je v telovadnici šole pripravila Miklavžev koncert in nanj povabila še mladinski pevski zbor OŠ Mirana Jarca s solistom na klavirju Andrejem Kuničem.

NOVO MESTO, 7. decembra – Zamrznjeno gledališče je naslov razstave izbranih jaslje avtorjev z vseh koncev Slovenije, ki so jih postavili na ogled v knjižnici frančiškanskega samostana. P. Felicijan Pevec je nekaj dni pozneje pripravil tudi predavanje o jasličarstvu. – Špas teater je v Kulturnem centru Janeza Trdine uprizoril Burko o jezičnem dohtarju.

BREŽICE, 8. decembra – Glasbena šola je povabila na koncert, na katerem so se predstavili pevski solisti in inštrumentalisti, študentje zagrebške akademije za glasbo.

KRŠKO, 8. decembra – Državni lopov je naslov komedije v izvedbi Moje-ga gledališča v Kulturnem domu.

NOVO MESTO, 8. decembra – V Galeriji Krka so odprli razstavo del slikarja Dona Schwaba, zraven pa je o praznikih in praznovanju predaval etnolog Damjan J. Ovsec. – V Kulturnem centru Janeza Trdine je Komorni orkester Gaudeamus izvedel koncert s skladbami mladih slovenskih skladateljev, med njimi tudi skladbo domačina Tomaža Burkata. – V Klubu LokalPatriot so odprli prvi del fotografske razstave Ujeti trenutku narave.

SEVNICA, 8. decembra – Moj teater iz Ljubljane se je v kulturnem domu predstavil s komedijo Pižama za šest.

NOVO MESTO, 9. decembra – V Kulturnem centru Janeza Trdine je nastopila pevka Darja Švajger.

BRESTANICA, 10. decembra – V osnovni šoli je na koncertu z naslovom Pesem vam podarimo nastopil moški pevski zbor Svoboda Brestanica. Gostja večera je bila Meta Malus.

ČRNOMELJ, 10. decembra – Drašički voščači so popestrili otvoritev razstave akvarelov Janeza Muhviča v podružnici Nove Ljubljanske banke.

NOVO MESTO, 10. decembra – V Klub LokalPatriot so povabili na večer z glasbeno skupino Elina.

BREŽICE, 11. decembra – V Galeriji Posavskega muzeja so odprli razstavo del, nastalih na likovni koloniji Sromlje 2003.

HROVAČA, 11. decembra – Na skednju Škrabčeve domačije so pripravili literarni večer z doktorjem filozofije Mladenom Dolarjem.

KRŠKO, 11. decembra – Razkazovanje je naslov razstave del akademskega kiparja Darka Golije, ki so jo odprli v Galeriji Krško. O slikarju in razstavi je spregovorila umetnostna zgodovinarica Katja Ceglar.

NOVO MESTO, 11. decembra – Gost Četrtekovega večera pod kavarno je bil pevec Jimmy Stanič.

TREBNJE, 11. decembra – V piceriji Kamra Gostilne Šeligo je potekal decembrski literarni večer s pisateljem in pesnikom Samom Dražumeričem. – V Baragovi galeriji so predstavili knjigo Draga Nahtigala razglednic Podobe dežele ob Temenici in Mirni. O novosti je poleg avtorja spregovoril prof. Ivan Gregorčič, odlomke iz knjige je brala Anica Nahtigal, z glasbo pa sta dogodek obogatila pevec Miloš Genorio in harmonikar Janez Goršič. V galerijskih prostorih so odprli tudi razstavo povečav v knjigi objavljenih razglednic in izvirnih Nahtigalovih risb. – V kulturnem domu je bila na ogled lutkovna predstava Skrita pravljica.

BREŽICE, 12. decembra – Sromlje 2003 je naslov razstave del z likovne

FOTO: MiM
 "Očetje" belokranjske Artoteke: Martin Skoliber, Dirk Heij in Jožef Vrščaj

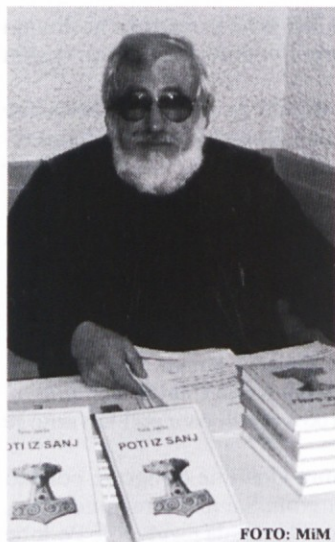

FOTO: MiM
 Tone Jakše s svojo najnovejšo knjigo

KRONIKA
 Rast 1 / 2004

kolonije, ki je tudi letos pod mentorstvom Vlada Cedilnika in Cvetke Miloš potekala v Sromljah, odprli pa so jo v Posavskem muzeju. V kulturnem programu so nastopili ljudski pevci iz Sromelj in citrarka Mateja Avšič.

CRNOMELJ, 12. decembra – V gradu so se z izbranimi likovnimi deli predstavili člani KUD Artoteka Bela krajina. O društvu sta govorila predsednik Jožef Vrščaj in Dirk Heij, nastopili pa so še Viniški tamburaši.

RIBNICA, 12. decembra – V Galeriji Miklova hiša so odprli razstavo Obzavestno – samo Bojana Gorenca.

KRŠKO, 13. decembra – V okviru modrega abonmaja in izven je veliki simfonični orkester krške glasbene šole pod vodstvom Draga Gradiška z združenimi pevskimi zbori z zborovodjem Jankom Avsenakom in vokalnimi solisti premierno izvedel glasbeno dramo Vražje dekle. Libreto za dramo je napisal Silvester Mavsar, glasbo pa Milko Lazar. Predstavo so tudi ponovili.

LJUBLJANA, 13. decembra – V Narodnem muzeju so odprli razstavo Dolenjskega muzeja Prazgodovinsko steklo in jantar Novega mesta.

MALA LOKA, 13. decembra – Na gradu je v organizaciji zavoda za spodbujanje ustvarjalnosti Arti potekala bobnarska delavnica.

NOVO MESTO, 13. decembra – Novomeški simfonični orkester je povabil na predpraznični koncert v Kulturni center Janeza Trdine.

RAKA, 13. decembra – V telovadnici osnovne šole je potekal božično-novoletni koncert šolskih pevskih zborov, inštrumentalistov in recitatorjev.

ŠENTRUPERT, 13. decembra – V cerkvi sv. Ruperta so predstavili ponatis knjige prof. Ivana Steklase Zgodovina župnije Šentrupert na Dolenjskem. Dogodek je s petjem obogatil oktet Lipa, o knjigi pa so spregovorili predsednik KS Tone Rugelj, predsednik TD Rupert Gole, umetnostna zgodovinarja Majda Freljih Ribič in dr. Marko Marin ter župnik Marko Simončič.

TREBNJE, 13. decembra – Špas teater je v kulturnem domu uprizoril komedijo Ob letu osorej.

BREŽICE, 15. decembra – V Domu obrtnikov je bila predstavitev doktorskega dela dr. Ivanke Počkar Rokodelci in obrtniki v Brežicah od druge polovice 19. stoletja do druge svetovne vojne.

KOČEVJE, 15. decembra – V Likovnem salonu so odprli razstavo likovnih izdelkov kočevskih gimnazijcev.

LJUBLJANA, 15. decembra – V prostorih Narodnega muzeja so na ogled postavili razstavo Prazgodovinsko steklo in jantar Novega mesta, ki jo je pripravil arheolog Borut Križ iz Dolenjskega muzeja.

NOVO MESTO, 15. decembra – Slovensko mladinsko gledališče je v Kulturnem centru Janeza Trdine izvedlo Grimmovo pravljico Sneguljčica in sedem palčkov.

HROVAČA, 17. decembra – Na skednju Škrabčeve domačije so predstavili zgoščenko Od Ribnice do Rakitnice, Ljudska pesem in glasba v Ribniški dolini, skupni projekt Glasbenonarodopisnega inštituta, Miklove hiše in Škrabčeve domačije.

METLIKA, 17. decembra – V Hotelu Bela krajina so se Zimske urice nadaljevale s pisateljem in vrhovnim sodnikom Vasilijem Poličem.

RIBNICA, 17. decembra – Proslavili so 40. obletnico glasbene šole.

ŠMARJEŠKE TOPLICE, 17. decembra – Kitarist prof. Dušan Pavlenič je pospremil otvoritev razstave likovnih del Dušana Amanoviča iz Celja.

BREŽICE, 18. decembra – Učenci glasbene šole so povabili na predbožični koncert.

DOLENJSKE TOPLICE, 18. decembra – Veseli december v topliški občini se je pričel z božičnim koncertom domačega pevskega zbora v Hotelu Kristal.

NOVO MESTO, 18. decembra – V Knjižnici Mirana Jarca je potekala predstavitev romana upokojenega novinarja Toneta Jakšeta Poti iz sanj. Z avtorjem se je pogovarjala Jadranka Zupančič. Novo knjigo so dan pozneje predstavili tudi v Hotelu Bela krajina v Metliki, kjer je prireditev vodil Toni Gašperič. – V Evangelijski cerkvi je imel koncert ženski pevski zbor Jasmin. – Na Četrtekovem večeru pod kavarno Tratnik je nastopil Žabjak trio. – V Knjižarni Mladinska knjiga je potekala Praznična pravljica v Knjižni čajanki

FOTO: MIM

Ilustratorica Jelka Godec Schmidt

za babice in dedke. – V Kulturnem centru Janeza Trdine je nastopila klovnesa Eva Maurer s predstavo Pojoči cirkus.

SEVNICA, 18. decembra – Spoštovanje in bit je naslov knjige koroškega pisatelja Vinka Ošlaka, ki so jo predstavili v Lekos galeriji Ana, pa tudi v Gostilni Budič na Čatežu.

ŠENTVID PRI STIČNI, 18. decembra – V Likovni galeriji so na ogled postavili razstavo Dediščina naših domov, ki so jo tradicionalno pripravili člani sekcije za ohranjanje kulturne dediščine KD likovnikov Ferda Vesela, tokrat v sodelovanju s člani slikarske sekcije Jutro DU Novo mesto.

TREBNJE, 18. decembra – Učenci glasbene šole so povabili na praznični koncert.

KOČEVJE, 19. decembra – V Pokrajinskem muzeju je potekala osrednja prireditev ob 50-letnici ustanovitve tega muzeja.

KRŠKO, 19. decembra – V Klubu Milka so odprli razstavo nagrajenih del natečaja Koncertna fotografija in razglasili rezultate.

NOVO MESTO, 19. decembra – V Dolenjskem muzeju so odkrili doprski kip in razstavo ob 100-letnici rojstva prof. Janka Jarca.

DOLENJA VAS, 20. decembra – Gostje na koncertu pevskega zbora Prepelice v gasilskem domu so bili pevci moškega pevskega zbora iz Kapel.

METLIKA, 20. decembra – Na predpraznični koncert v kulturni dom so povabili vokalna skupina Vocalis in Lan ter oktet Vitis.

MOKRONOG, 20. decembra – Šuštarček, Krojaček in Mokronožci je naslov nove knjige Staneta Pečka, ki so jo predstavili v kulturnem domu, izšla pa je pri založbi Studio 5. Delo je ilustrirala Jelka Godec Schmidt. V kulturnem programu je ob klavirski spremljavi na kljunasto flavto zaigrala Kristina Gregorčič, odlomke iz knjige pa sta prebiral učenca Lucija Žgajnar in Jasmina Ponikvar.

PODGORA, 20. decembra – Koncert štirih občin - božič 2003 je bil naslov koncerta z vokalno skupino Mavrica in vokalnim kvartetom Stična.

RAKA, 20. decembra – V telovadnici osnovne šole je potekal božični koncert z Barbaro Fabjan, raškimi instrumentalistkami, otroškim zborom župnije Leskovec, moškim zborom Raka, dekliško skupino Srake z Rake in Nacetom Junkarjem.

TREBNJE, 20. decembra – Občinski pihalni orkester Trebnje s Trebanjskimi mažoretami je povabil na novoletni koncert v športno dvorano.

DOLENJSKE TOPLICE, 21. decembra – V župnijski cerkvi sv. Ane je bil koncert sopranistke Pie Brodnik in orglarja Milka Bizjaka.

KAPELE, 21. decembra – Slovenska ljudska pesem v glasbi in besedi je bil naslov glasbenega večera v gasilskem domu.

NOVO MESTO, 21. decembra – Pihalni orkester Krka je povabil na prednovoletni koncert v Kulturni center Janeza Trdine.

ČRNOMELJ, 22. decembra – V kulturnem domu je potekala praznična prireditev Romi v kolesju kulture.

NOVO MESTO, 22. decembra – V avli Kulturnega centra Janeza Trdine je bilo mogoče prisluhniti koncertu Komornega orkestra Tartini, solistov in združenih pevskega zborov. – V Klubu LokalPatriot so odprli drugi del fotografske razstave Ujeti trenutki narave.

NOVO MESTO, 25. decembra – V Frančiškanski cerkvi je bil božični koncert Frančiškanskega komornega pevskega zbora.

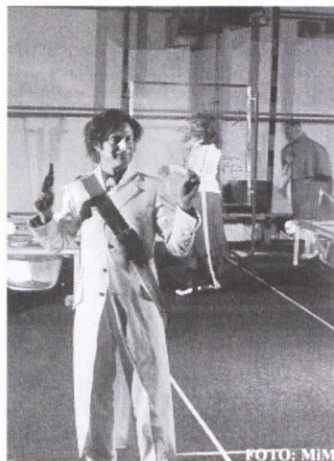
VELIKA DOLINA, 25. decembra – KUD Slavček Velika Dolina je v farni cerkvi organiziral tradicionalni božični koncert.

TREBNJE, 25. decembra – Tradicionalni božični koncert v župnijski cerkvi, na katerem so se predstavile domače vokalne in instrumentalne skupine, je tokrat pospremila še razstava jaslic v Baragovi galeriji.

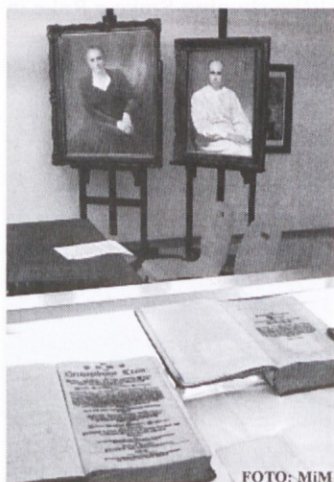
ČRNOMELJ, 26. decembra – V kulturnem domu je potekal tradicionalni novoletni koncert.

KOSTANJEVICA, 26. decembra – Ob desetletnici delovanja je kostonjeviška godba povabila na božični koncert v kulturni dom.

LOŠKI POTOK, 26. decembra – Na tradicionalnem božično-novoletnem

Prizor s premiernu uprizoritve Dürrenmattovih Fizikov v Novem mestu

Valvasorjeva Slava vojvodine Kranjske in portretni sliki Božidarja Jakca, darila kostanjeviški galeriji

koncertu so v telovadnici na Hribu nastopili Planinski mešani pevski zbor, deklški zbor Ave verum in oba pevska zbora OŠ dr. Antona Debeljaka.

SEMIČ, 26. decembra – V cerkvi sv. Štefana je bil koncert otroškega in mladinskega pevskega zbora z naslovom Pod Marijinim plaščem.

TREBNJE, 26. decembra – V Baragovi galeriji je pisateljica Barica Smole predstavila svojo dopolnitev nedokončanega Jurčičevega dela Janez Gremčič.

ZAGRADEC, 26. decembra – V župnijski cerkvi je potekal božični koncert domačega mešanega pevskega zbora.

ZAVINEK, 26. decembra – Na kulturni prireditvi so nastopili: Pihalni orkester Šentjernej, pevska skupina Plamen, harmonikar Janez Lekše, citrarka Jasmina Salmič, cerkveni mešani pevski zbor iz Dobrave in ansambel Pogum.

NOVO MESTO, 27. decembra – V Kulturnem centru Janeza Trdine je Gledališče Satirikon uprizorilo komedijo Kako bi se znebili tujca.

DRAGATUŠ, 27. decembra – Tamburaški orkester Dobroč, ki ga vodi Anton Grahek, je desetletnico orkestra proslavil z jubilejnim koncertom v telovadnici šole. Pet članov je prejelo bronasta Gallusova priznanja

SEMIČ, 27. decembra – Na božično-orgelskem koncertu v cerkvi sv. Štefana je pel moški pevski zbor sv. Štefana.

SEVNICA, 27. decembra – V jedilnici Lisce je bil božično-novoletni koncert Godbe in Big banda Sevnica z mažoretami Društva Trg Sevnica.

TREBNJE, 27. decembra – V Baragovi dvorani so pripravili Slovenski večer – božični čas v pesmi in besedi s Fanti s Preske.

METLIKA, 28. decembra – Mestna godba je povabila na novoletni koncert v športno dvorano in razveselila z različnimi gosti.

MIRNA PEČ, 28. decembra – Pevski zbor Rožmarin se je v kulturnem domu predstavil na prvem samostojnem koncertu. Prireditev so popestrili mirnopoški harmonikarji, literati društva upokojencev in gledališčniki.

NOVO MESTO, 28. decembra – Slovensko mladinsko gledališče je v Krkinem obratu v Bršljinu premierno izvedlo gledališko predstavo Friedricha Duerrenmatta Fiziki v režiji Novomeščana Matjaža Bergerja.

ŠENTRUPERT, 28. decembra – Pihalni orkester sv. Ruperta je povabil v prostore šole na novoletni koncert.

DOLENJSKE TOPLICE, 29. decembra – Vesel teater je nastopil z igrico Mojca Pokrajculja.

ŠENTJERNEJ, 29. decembra – Pihalni orkester Občine Šentjernej je v športni dvorani priredil božično-novoletni koncert z gosti Nušo Derendo in klapo Mali grad.

DOLENJSKE TOPLICE, decembra – V Založbi K2M je izšla otroška slikanica Vesne Majes Titi noče spati. Ob njej so pripravili tudi otroško predstavo, v načrtu pa je še zgoščenka. – V Gostilni Rog so predstavili prvo knjigo domačina Slavka Klančičarja z naslovom Anekdote in zmote od tod in drugod. Na kitaro je zaigral Vid Klančičar.

KOSTANJEVICA, decembra – Helga Kambič je Galeriji Božidarja Jakca izročila v dar dva Jakčeva oljna portreta in celoten izvod prve izdaje Valvasorjeve Slave vojvodine Kranjske. Predstavitev donacije so pripravili v Galeriji Božidarja Jakca.

NOVO MESTO, decembra – Župan mag. Boštjan Kovačič je imenoval projektni svet za ustanovitev poklicnega gledališča v Novem mestu. – Zgodbe z mestnega trga je bil naslov predstave članov KUD Taus teater v Kulturnem centru Janeza Trdine. Nastopili so še plesalci Terpsihore in otroške folklorne skupine Kres.

ŽUŽEMBERK, decembra – V prostorih osnovne šole se je z likovnimi deli na prvi samostojni razstavi predstavila osnovnošolka Anja Podbreznik.

RIBNICA, decembra – Na božično-novoletnem koncertu Ribniške pihalne godbe so poleg nje nastopili: Župnijski pevski zbor Ribnica, vokalna skupina Trenutek, komorna godalna skupina, domače mažoretke, recitatorki Tadeja Klun Lenarčič in Rebecka Poštrak, ter humorist Medard Pucelj.

LETNO KAZALO 2003

VSEBINSKO KAZALO

UVODNIKI

Gregorčič Ivan: Nedokončana vinjeta	379-380
Markelj Milan: O poplavih kulture in terorizmu nekulture	1
Le statistični dosežek?	129
Blablajevski čas	241
Prešanje ustvarjalcev	377
Tak, veselodecembrski čas je pač	503

LITERATURA

Esej

Pavček Tone: Obletnice	243-249
------------------------------	---------

Poezija

Bedrač David: Oblike pesnikov	131-134
Ona pa v svoji napol osvetljeni Granadi	382
El estrecho dudoso	382-383
Crček Helena: Ajša	5-6
Ciganka	383-384
Garantini Vlado: Ob Savi	8
Akvarrel	8
Domov	8
Vonj po senu	8
Gombač Borut: Dva songa	250-251
Gregorčič Avgust: Modre oči	254
V gostilni	254
Ob božiču	255
V maju	255
Ob češnji	255
Pomladna	256
Gregorčič Ivan: Obisk po sončnem zahodu (pri Lučku)	381
Hrastelj Stanka: Snidenje	3
Zvezdonosci dvigujejo s prisego	3
Sonca, pogledi	4
Njegova usta mi kapljajo na narte	4
Kako bo z nama	4
Jarc Janko: Psičku	505
Godovna čestitka	505
Posvetilo v knjigo	506
Mariji	506
Steklenica slivovke	506
Motno zasenčena luč	507
Jesen že skozi moje veje	507
V silvestrovske samoti	507
Pod okni drema črna noč	507
Kočevar Marjanca: Pesmi	508-511
Kotar Klavdija: Meni pa zlati obraz	138-139
Majhen Zvezdana: Čutna godba	135-137
Pet sonetov	512-513
Malinovič Beti: Pomladne igre	7
Matkovič Dijana: Brez cenzure	384-385
O pripadnosti	386
Nocoj bi	386
Rižnar J. Ivan: Fižol v beli kavi	251-254
Robič Rudi: Haiku	256
Zeleni volk	256
Obredno mletje	256
Simčič Neža: Rastlinice	514

Valpet	514
Most	514
Škratki	514
Zvezdica	514
Trobiš Smiljan: Trije haikuji	139
Rumena	139
Votolen Sonja: Zatišno	9-10
Trije verzi	389-390

Prevod

De Champagne Thibaut – prevod: Menart Janez: Križarska pesem	516-517
De Cousy Chatelaine – prevod: Menart Janez: Križarska pesem	515-516
De Machaut Guillaume – prevod: Menart Janez: Rondo	518
Balada	519
Rondo	519
Deschamps Eustache – prevod: Menart Janez: Mačka in miši	520
Balada	520-521
Rondo	521
Flak Kvint Horacij – prevod: Sadek Mitja: Poišči si dediščino	257-259
Heym Georg – prevod: Kovič Kajetan: Pesmi	11-14
Rutebeuf – prevod: Menart Janez: Rutebeufova revščina	517-518

Proza

Jakše Tone: Janezove poti v Evropo	391-393
Peček Stane: V moji dolini	21-23
In morda sta bila prvič sredi mavrice	522-529
Sevljak Jože: Deklica s koškom	260-262
Smole Barica: Kamendan	16-18
Iz ljubezni, iz veselja	18-21
Tebi lepota, meni strahota	387-389
Škorjanec Marica: Čika Sava	145-147
Tršar Marijan: Lager	263-264
Zob za zob	264-265
Votolen Sonja: Trije verzi	389-390
Zidar Anica: Lisica jo je vzela	140-145

Prevod

Topčič Zlatko – prevod: Smole Barica: Mora	148-151
--	---------

KULTURA

Blatnik Tone: Ernst Mach in Dolenjska	571-577
Brezovar Matija: »Velika puntarija« v luči Marxove in Engelsove dramaturgije	424-427
Dovič Marijan: Slovo od »bistva« literature?	29-33
Granda Stane: Ljubil je življenje	531-541
Gregorčič Ivan: Inflacija duha je velika, toda nikjer je ne merijo	153-156
Horvat Milena: Poseljena že v starejši bronasti dobi	64-166
Jarc Janko: Takole je rasel	546-547
To je moj Credo	548-549
Khalil Ksenija: Začetki industrializacije v Beli krajini	43-47
Koncilija Tomaž: Besedila slovenske popularne glasbe	417-422
Kopač Andreja: Sodobni ples med avtonomnim telesom in metaforo misli	156-163
Kramarič Janez: Začetek šolstva v Črnomlju	48-53
Križ Borut: Izkopavanja na najdišču Kapiteljska njiva leta 2002	167-169
Rimsko podeželsko grobišče Draga	275-278
20 let arheoloških izkopavanj na Kapiteljski njivi	395-400
Markelj Milan: Zapisala je zadnje Jarčeve verze	543-545
Nemanič Ivan: Štirje iz dveh generacij družine Režek	279-285
Novljan Silva: Knjižnica, prostor učenja, informiranja in branja za vse?	559-565
Peperko Golob Darja: O razglednicah malo drugače	176-179
Božič in novo leto na voščilnicah	567-570
Peskar Robert: Obnova kapiteljske cerkve v Novem mestu	407-415
Pleničar Andreja: Blišč in beda prostega pristopa do knjižničnega gradiva	286-289
Podgornik Judita: Šestdeset let Baze 20 v Kočevskem rogu	170-175
Tončič Ludvik: Ob stopetdesetletnici rojstva zgodovinarja in geografa Ivana Vrhovca	551-557

Torkar Rado: Spomini na umetnika Božidarja Jakca	189
Vesely Vera: Življenjska in ustvarjalna pot Antona Blatnika	180-188
Vuga Davorin: Valvasor in saga o Argonavtih	34-42
Zadnja obramba rimskega imperija	401-406
Zupan Gojko: Forma viva v Kostanjevici	25-28
Zupančič Jernej: Kapnice – pomemben element kulturne dediščine dolenskih kraških pokrajin	267-274

NAŠ GOST

Gregorčič Ivan: »Nikoli dosežen ideal: biti srečen že s tem, da si!« (Pogovor s prof. Marijanom Tršarjem)	55-73
»Glasba ustvarja zvočni svet; v njem je stvarnost oddaljena kot zvezde v vesolju« (Pogovor s Pavlom Mihelčičem)	291-303
Koncilija Tomaž: »Sem učitelj, ki ustvarja, in ne ustvarjalec, ki uči« (Pogovor z Brankom Šusterjem)	429-439
Markelj Milan: Temeljno je iskanje in ustvarjanje kvalitete (Pogovor z arhitektom Markom Mušičem)	191-199
Matijević Jožef: Jožica Škof	305-307
Pregl Kobe Tatjana: Lirični zapisi v glini	441-443

DRUŽBENA VPRAŠANJA

Kapus Marko: Družbena blaginja v dolenski regiji	80-87
Koščak Marko: Ekoturizem in možnosti njegovega udejanjanja v Sloveniji (1)	75-79
Vloga javnega, zasebnega in nevladnega sektorja pri razvoju ekoturizma in njegovi nosilci v Sloveniji (2)	201-207
Ekoturizem in njegovi akterji v prihodnje v Sloveniji	309-314
Razvojni procesi na podeželju ob vstopanju v evropske integracije	579-585
Deklaracija Otočec o kulturni identiteti in razvoju podeželja	587-590
Miklič Joža: Inovacijsko vodenje v politiki	208-210
Ko zaigra talent, kapital pleše	450-457
Mušič Vladimir Braco: Problemi odseka avtoceste skozi Trebnje	316-321
Problematika avtoceste na območju Trebnjega (2)	444-449
Ravbar Marjan: Vpliv globalizacije in tranzicije na človeške vire v slovenski družbi – z drugega vidika	89-93
Menedžment rabe tal kot instrument za načrtno usmerjanje mest?	211-215

ODMEVI IN ODZIVI

Božič Rasto: V spomin prof. Jožetu Kastelicu (1913 – 2003)	354-355
Brezovar Marjan: Novo mesto je bilo	341
Ceglar Katja: Janko Orač: Barva in prostor	342-343
Edo Murtić	343-345
Nikolaj Beer	345-347
Martina Koritnik Fajt: Izžeto	468
Bogdan Borčič: Grafike in slike 1980 – 2003	593-595
Karen Soklič – Golobi	595-596
Dovič Marijan: Kulturna politika: globalna, lokalna, nikakršna?	323-327
Čas strganega filma	458-460
Obetavna glasbena premika v Novem mestu	591-592
Dražumerić Marinka: Vekov tek	347-349
Pokopališča in nagrobniki kočevskih Nemcev	349
Habinc Mateja: Brežiške študije – prvič	350-351
Predstavitvena krovnost, krovna predstavitvenost	596-597
Hrovat Janko: Poletna glasbena pravljica	460-464
Kastelic Ivan: Učna ura v razstavi spominkov	470-472
Naj vedo vsaj otroci, kaj je bil vitez	597-599
Koncilija Franci: Štirideset let koncila	100-101
Koncilija Tomaž: V meditativna razmišljanja vtkana življenjska izkušnja	106-107
O globini Trobiševega dneva	222-224
Moveknowledgement – novo sonce na glasbenem nebu	478-480
Kopač Andreja: Svojo rožo sta imenovala Ana	464-465
Košir Igor: Popisana Jakčeva fotografska zakladnica	102-103
Levičar Tomaž: Arhitektura za vse čase	219-220

Lorber Oži: Keramika Danice Žbontar	469-470
Markelj Milan: »Šokci« v premenah časa	477-478
Mercina Marija: Nov zaris sveta	352-353
Mestnik Ivanka: Mitsko v sodobni mladinski književnosti	104-105
Miklič Joža: Drugačni Novomeščani in časi	95-99
Nikoli dokončana zgodba	328-337
Peček Stane: Trg Mokronog skozi stoletja	475-477
Pleničar Andreja: Center za informiranje in poklicno svetovanje	217-218
26. dolenski knjižni sejem	338-340
Smole Barica: Da ti zapre dih	107
Želja po svetlobi	225
Svoljšak Drago: Po zanimivih poteh zgodovine arheologije na Slovenskem	473-474
Škorjanec Marica: Gorjanski škrti po Trdinovih poteh	221-222
Suster Branko: Likovnopedagoška zbirka Dolenjskega muzeja	599-600
Vuga Davorin: Verdun	466-467
Zupan Jože: S tretjo pesniško zbirko na Dolenjsko	601-602

GRADIVO ZA HISTORIČNO TOPOGRAFIJO

Golec Boris: Dolenjska mesta in trgi v srednjem veku (11)	109-113
Dolenjska mesta in trgi v srednjem veku (12)	227-231
Dolenjska mesta in trgi v srednjem veku (13)	357-362
Dolenjska mesta in trgi v srednjem veku (14)	481-488
Dolenjska mesta in trgi v srednjem veku (15)	603-608

KRONIKA

Murn Lidija: November – december 2002	115-122
Januar – februar 2003	233-239
Marec – maj 2003	363-376
Junij – avgust 2003	489-498
September – oktober 2003	609-616

LETNO KAZALO

Štefančič Peter: Letno kazalo 2002	123-128
--	---------

KAZALO AVTORJEV

Bedrač David: Oblike pesnikov	131-134
Ona pa v svoji napol osvetljeni Granadi	382
El estrecho dudoso	382-383
Blatnik Tone: Ernst Mach in Dolenjska	571-577
Božič Rasto: V spomin prof. Jožetu Kastelicu (1913 – 2003)	354-355
Brezovar Marjan: Novo mesto je bilo... ..	341
Brezovar Matija: »Velika puntarija« v luči Marxove in Engelsove dramaturgije	424-427
Ceglar Katja: Janko Orač: Barva in prostor	342-343
Edo Murtić	343-345
Nikolaj Beer	345-347
Martina Koritnik Fajt: Izžeto	468
Bogdan Borčič: Grafike in slike 1980 – 2003	593-595
Karen Soklič – Golobi	595-596
Crček Helena: Ajša	5-6
Ciganka	383-384
De Champagne Thibaut: Križarska pesem	516-517
De Cousy Chatelaine: Križarska pesem	515-516
De Machaut Guillaume: Rondo	518
Balada	519
Rondo	519
Deschamps Eustache: Mačka in miši	520
Balada	520-521
Rondo	521
Dović Marijan: Slovo od »bistva« literature?	29-33

Kulturna politika: globalna, lokalna, nikakršna?	323-327
Čas strganega filma	458-460
Obetavna glasbena premika v Novem mestu	591-592
Dražumerić Marinka: Vekov tek	347-349
Pokopališča in nagrobniki kočevskih Nemcev	349
Flak Kvint Horacij: Poišči si dediščino	257-259
Garantini Vlado: Ob Savi	8
Akvarrel	8
Domov	8
Vonj po senu	8
Golec Boris: Dolenjska mesta in trgi v srednjem veku (11)	109-113
Dolenjska mesta in trgi v srednjem veku (12)	227-231
Dolenjska mesta in trgi v srednjem veku (13)	357-362
Dolenjska mesta in trgi v srednjem veku (14)	481-488
Dolenjska mesta in trgi v srednjem veku (15)	603-608
Gombač Borut: Dva songa	250-251
Granda Stane: Ljubil je življenje	531-541
Gregorčič Avgust: Modre oči	254
V gostilni	254
Ob božiču	255
V maju	255
Ob češnji	255
Pomladna	256
Gregorčič Ivan: »Nikoli dosežen ideal: biti srečen že s tem, da si!« (Pogovor s prof. Marijanom Tršarjem)	55-73
Inflacija duha je velika, toda nikjer je ne merijo	153-156
»Glasba ustvarja zvočni svet; v njem je stvarnost oddaljena kot zvezde v vesolju« (Pogovor s Pavlom Mihelčičem)	291-303
Nedokončana vinjeta	379-380
Obisk po sončnem zahodu (pri Lučku)	381
Habinc Mateja: Brežiške študije – prvič	350-351
Predstavitvena krovnost, krovnost predstavitvenost	596-597
Heym Georg: Pesmi	11-14
Hrastelj Stanka: Snidenje	3
Zvezdonosci dvigujejo s prisego	3
Sonca, pogledi	4
Njegova usta mi kapljajo na narte	4
Kako bo z nama	4
Horvat Milena: Poseljena že v starejši bronasti dobi	164-166
Hrovat Janko: Poletna glasbena pravljica	460-464
Jakše Tone: Janezove poti v Evropo	391-393
Jarc Janko: Psičku	505
Godovna čestitka	505
Posvetilo v knjigo	506
Mariji	506
Steklenica slivovke	506
Motno zasenčena luč...	507
Jesen že skozi moje veje	507
V silvestrovski samoti	507
Pod okni drema črna noč	507
Takole je rasel	546-547
To je moj Credo	548-549
Kapus Marko: Družbena blaginja v dolenjski regiji	80-87
Kastelic Ivan: Učna ura v razstavi spominkov	470-472
Naj vedo vsaj otroci, kaj je bil vitez	597-599
Khalil Ksenija: Začetki industrializacije v Beli krajini	43-47
Kočevar Marjanca: Pesmi	508-511
Koncilija Franci: Štirideset let koncila	100-101
Koncilija Tomaž: V meditativna razmišljanja vtkana življenjska izkušnja	106-107
O globini Trobiševega dneva	222-224
Besedila slovenske popularne glasbe	417-422
»Sem učitelj, ki ustvarja, in ne ustvarjalec, ki uči« (Pogovor z Brankom	

Šusterjem)	429-439
Moveknowledge – novo sonce na glasbenem nebu	478-480
Kopač Andreja: Sodobni ples med avtonomnim telesom in metaforo misli	156-163
Svojo rožo sta imenovala Ana	464-465
Koščak Marko: Ekoturizem in možnosti njegovega udejanjanja v Sloveniji (1)	75-79
Vloga javnega, zasebnega in nevladnega sektorja pri razvoju ekoturizma in njegovi nosilci v Sloveniji (2)	201-207
Ekoturizem in njegovi akterji v prihodnje v Sloveniji	309-314
Razvojni procesi na podeželju ob vstopanju v evropske integracije	579-585
Deklaracija Otočec o kulturni identiteti in razvoju podeželja	587-590
Košir Igor: Popisana Jakčeva fotografska zakladnica	102-103
Kotar Klavdija: Meni pa zlati obraz	138-139
Kovič Kajetan: Prevod: Georg Heym, Pesmi	11-14
Kramarič Janez: Začetek šolstva v Črnomlju	48-53
Križ Borut: Izkopavanja na najdišču Kapiteljska njiva leta 2002	167-169
Rimsko podeželsko grobišče Draga	275-278
20 let arheoloških izkopavanj na Kapiteljski njivi	395-400
Levičar Tomaž: Arhitektura za vse čase	219-220
Lorber Oži: Keramika Danice Žbontar	469-470
Majhen Zvezdana: Čutna godba	135-137
Pet sonetov	512-513
Malinovič Beti: Pomladne igre	7
Markelj Milan: O poplavih kulture in terorizmu nekulture	1
Le statistični dosežek?	129
Temeljno je iskanje in ustvarjanje kvalitete (Pogovor z arhitektom Markom Mušičem)	191-199
Blablajevski čas	241
Prešanje ustvarjalcev	377
»Šokci« v premenah časa	477-478
Tak, veselodecembrski čas je pač	503
Zapisala je zadnje Jarčeve verze	543-545
Matijević Jožef: Jožica Škof	305-307
Matkovič Dijana: Brez cenzure	384-385
O pripadnosti	386
Nocoj bi	386
Menart Janez: Prevod: Chatelaine de Cousy, Križarska pesem	515-516
Prevod: Thibaut de Champagne, Križarska pesem	516-517
Prevod: Rutebeuf, Rutebeufova revščina	517-518
Prevod: Guillaume de Machaut, Rondo	518
Balada	519
Rondo	519
Prevod: Eustache Deschamps, Mačka in miši	520
Balada	520-521
Rondo	521
Mercina Marija: Nov zaris sveta	352-353
Mestnik Ivanka: Mitsko v sodobni mladinski književnosti	104-105
Miklič Joža: Drugačni Novomeščani in časi	95-99
Inovacijsko vodenje v politiki	208-210
Nikoli dokončana zgodba	328-337
Ko zaigra talent, kapital pleše	450-457
Murn Lidija: Kronika: November – december 2002	115-122
Januar – februar 2003	233-239
Marec – maj 2003	363-376
Junij – avgust 2003	489-498
September – oktober 2003	609-616
Mušič Vladimir Braco: Problemi odseka avtoceste skozi Trebnje	316-321
Problematika avtoceste na območju Trebnjega (2)	444-449
Nemanič Ivan: Štirje iz dveh generacij družine Režek	279-285
Novljan Silva: Knjižnica, prostor učenja, informiranja in branja za vse?	559-565
Pavček Tone: Obletnice	243-249
Peček Stane: V moji dolini	21-23
Trg Mokronog skozi stoletja	475-477

In morda sta bila prvič sredi mavrice	522-529
Peperko Golob Darja: O razglednicah malo drugače	176-179
Božič in novo leto na voščilnicah	567-570
Peskar Robert: Obnova kapiteljske cerkve v Novem mestu	407-415
Pleničar Andreja: Center za informiranje in poklicno svetovanje	217-218
Blišč in beda prostega pristopa do knjižničnega gradiva	286-289
26. dolenjski knjižni sejem	338-340
Podgornik Judita: Šestdeset let Baze 20 v Kočevskem rogu	170-175
Pregl Kobe Tatjana: Lirični zapisi v glini	441-443
Ravbar Marjan: Vpliv globalizacije in tranzicije na človeške vire v slovenski družbi –	
z drugega vidika	89-93
Menedžment rabe tal kot instrument za načrtno usmerjanje mest?	211-215
Rižnar J. Ivan: Fižol v beli kavi	251-254
Robič Rudi: Haiku	256
Zeleni volk	256
Obredno mletje	256
Rutebeuf: Rutebeufova revščina	517-518
Sadek Mitja: Prevod: Flak Kvint Horacij, Poišči si dediščino	257-259
Sevljak Jože: Deklica s koškom	260-262
Simčič Neža: Rastlinice	514
Valpet	514
Most	514
Škratki	514
Zvezdica	514
Smole Barica: Kamendan	16-18
Iz ljubezni, iz veselja	18-21
Da ti zapre dih	107
Prevod: Zlatko Topčič, Mora	148-151
Želja po svetlobi	225
Tebi lepota, meni strahota	387-389
Svoljšak Drago: Po zanimivih poteh zgodovine arheologije na Slovenskem	473-474
Škorjanec Marica: Čika Sava	145-147
Gorjanski škrati po Trdinovih poteh	221-222
Štefančič Peter: Letno kazalo 2002	123-128
Šuster Branko: Likovnopedagoška zbirka Dolenjskega muzeja	599-600
Tončič Ludvik: Ob stopetdesetletnici rojstva zgodovinarja in geografa Ivana	
Vrhovca	551-557
Topčič Zlatko: Mora	148-151
Torkar Rado: Spomini na umetnika Božidarja Jakca	189
Trobiš Smiljan: Trije haikuji	139
Rumena	139
Tršar Marijan: Lager	263-264
Zob za zob	264-265
Vesely Vera: Življenjska in ustvarjalna pot Antona Blatnika	180-188
Votolen Sonja: Zatišno	9-10
Trije verzi	389-390
Vuga Davorin: Valvasor in saga o Argonavtih	34-42
Zadnja obramba rimskega imperija	401-406
Verdun	466-467
Zidar Anica: Lisica jo je vzela	140-145
Zupan Gojko: Forma viva v Kostanjevici	25-28
Zupan Jože: S tretjo pesniško zbirko na Dolenjsko	601-602
Zupančič Jernej: Kapnice – pomemben element kulturne dediščine dolenjskih kraških	
pokrajin	267-274

R A S T

REVIJA ZA LITERATURO KULTURO IN DRUŽBENA VPRAŠANJA

LETNIK XV, leto 2004, št. 1 (91) ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

IZDAJATELJICA:	Mestna občina Novo mesto, zanjo župan mag. Boštjan Kovačič
SOIZDAJATELJICE:	Občine Črnomelj, Dolenjske Toplice, Mirna Peč, Semič, Šentjernej, Škocjan, Trebnje in Žužemberk
SVET REVIJE:	Predsednica sveta: Staša Vovk (Mestna občina Novo mesto), člani: Rudolf Cerkovnik (Žužemberk), Anica Jakša (Semič), Ksenija Khalil (Črnomelj), Cvetka Klobučar (Škocjan), Jože Kumer (Dolenjske Toplice), Ida Zagorc (Šentjernej), Aleksander Rupena (Mirna Peč) in Občina Trebnje
UREDNIŠTVO:	Milan Markelj (odgovorni urednik), Nataša Petrov (namestnica odgovornega urednika), Ivan Gregorčič (Literatura), Marinka Dražumerič (Kultura), Marko Koščak (Družbena vprašanja), Tomaž Koncilija (Odmevi in odzivi), Janko Orač (likovni urednik)
NASLOV UREDNIŠTVA IN TAJNIŠTVA:	Mestna občina Novo mesto, Novi trg 6, 8000 Novo mesto, s pripisom: za revijo Rast, tel.: (07) 39-39-105 in (07)39-39-253, faks: (07) 39-39-208, elektronska pošta: rast@infotehna.si
TAJNIK REVIJE:	Franc Zaman
LEKTOR:	Peter Štefančič
NAROČNINA:	Podračun Mestne občine Novo mesto, št. 01285-0100015234, s pripisom: za revijo Rast Letna naročnina za fizične osebe je 4.500 SIT, za pravne osebe 7.500 SIT. Ta številka stane v prosti prodaji 1.000 SIT Odpovedi so možne samo v začetku koledarskega leta.
PRISPEVKI:	Rokopise sprejemajo tajnik revije in uredniki. Nenaročenih rokopisov in drugih gradiv ne vračamo. Želeno je, da so prispevki napisani z računalnikom, stiskani v dveh izvodih na eni strani papirja in s širokim razmikom (30 vrst na stran). Zapisi na računalniški disketi naj bodo shranjeni v formatu MS Word.
NAKLADA:	500 izvodov
PRIPRAVA ZA TISK:	MiM
TISK:	Tiskarna Novo mesto Na podlagi Zakona o davku na dodano vrednost (Uradni list RS, št. 89/98) je revija uvrščena med proizvode, za katere se obračunava davek na dodano vrednost po stopnji 8,5 odst. Izhaja dvomesečno Izid te številke so podprli: Mestna občina Novo mesto, Upravna enota Novo mesto in občine soizdajateljice

SODELAVCI TE ŠTEVILKE

David BEDRAČ, prof. slovenščine, Ptuj

Marijan DOVIČ, mag. literarnih znanosti, mladi raziskovalec za literaturo na ZRC SAZU v Ljubljani, Novo mesto

Andrej FERKOLJ, univ.dipl. literarni komparativist, Dol. Kronovo, Šmarješke Toplice

Boris GOLEC, doc., dr., znanstveni sodelavec na Zgodovinskem inštitutu M. Kosa ZRC SAZU Ljubljana, Ljubljana

Ivan GREGORČIČ, prof. slovenskega jezika in književnosti, Osnovna šola Mirna na Dolenjskem, Rakovnik pri Šentrupertu

Stanka HRASTELJ, študentka Teološke fakultete v Ljubljani, Leskovec pri Krškem
Viktorija KANTE, kustosinja, Muzej Miklova hiša Ribnica, Branik

Ivan KASTELIC, univ.dipl. novinar, kustos, pedagog, Posavski muzej Brežice, Krško

Tatjana PREGL KOBÉ, univ.dipl. umetnostna zgodovinarica, likovna kritičarka, esejistka, pesnica, Ljubljana

Tomaž KONCILIJA, univ.dipl. komparativist in prof. slovenščine, Osnovna šola Grm, Novo mesto

Kajetan KOVIČ, akademik, pesnik, pisatelj in prevajalec, Ljubljana

Milan MARKELJ, novinar, urednik, Novo mesto

Lidija MURN, univ. dipl. novinarica, Dolenjski list Novo mesto, Novo mesto

Stane PEČEK, glasbenik, Mokronog

Judita PODGORNİK, prof. zgodovine in sociologije, konservatorica, Zavod za varstvo kulturne dediščine, OE Novo mesto, Novo mesto

Rainer M. RILKE, avstrijski pesnik (1875-1926)

Barica SMOLE, predmetna učiteljica slovenskega in angleškega jezika, Trebnje

Dušan ŠTEPEC DOBERNIK, univ. dipl. etnolog, kulturni antropolog ter prof. umetnostne zgodovine, konservator, Zavod za varstvo kulturne dediščine, OE Novo mesto, Novo mesto

Mitja SIMIC, univ.dipl. inženir arhitekturne krajine, konservatorski svetovalec, Zavod za varstvo kulturne dediščine, OE Novo mesto, Novo mesto

Peter ŠTEFANČIČ, predmetni učitelj slovenskega jezika in zgodovine, Srednja pomorska šola Portorož, Izola

Davorin VUGA, univ.dipl. arheolog, svetovalec direktorja za arheološko dediščino, Ministrstvo za kulturo, Uprava RS za kulturno dediščino, Ljubljana

Jože ZUPAN, prof., kulturni delavec, Šentruperta

Jernej ZUPANČIČ, doc. dr., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana

82
RAST 2004

200701984,1

COBISS ®

KNJARNICA M. JARCA
Domažanski oddeljek

RAST – FEBRUAR 2004

MESTNA OBČINA NOVO MESTO